

302.939

MÚZEUMI KÖZLEMÉNYEK

1977
1-3

77 | 1.3

9

MŰZEUMI
KÖZLEMÉNYEK

1977
1-3

ORSZÁGOS MŰZEUMI TANÁCS

A Szerkesztő Bizottság segítségével szerkeszti:
Kodolányi János

ISSN 0133-4921

175 éves a Magyar Nemzeti Múzeum

A Magyar Nemzeti Múzeum 1977-ben jeles évfordulóhoz érkezett. Ebben az évben lesz 175 éve annak, hogy megtörtént az intézmény megalapítása. Az alapító Széchényi Ferenc aulikusnak indult főnemes volt. Magas állásokat kapott a császártól, de megbízatásairól rövidesen lemondott és birtokára vonult vissza. Haladó gondolkodására élénk fényt vet, hogy titkára és gyermekeinek nevelője a Magyar Jakobinusok Társaságának később kivégzett igazgatója, Hajnóczy József volt.

I.

Széchényi 1779–1780 körül kezd könyveket vásárolni. 1781–82-ben nagyobb oklevélgyűjteményt másoltat le könyvtára részére. Ekkor kerül kapcsolatba Kovachich Mártonnal, aki a magyar udvari kamara levéltárának munkatársa. A könyvek vásárlása ezután fokozódik, és körülbelül 1795-től hungaricák rendszeres gyűjtésévé válik. Itt azonban nem kizárólag könyvekről és kéziratokról van csak szó, hanem érmékről, pénzekről, rézmetszetekről és egyéb tárgyokról is.

Ezzel kapcsolatban kell megemlékezni arról is, hogy Révai Miklós 1790-ben nyomdával és könyvtárral is rendelkező Tudós Társaság létesítését ajánlja az Országgyűlésnek, Kovachich pedig 1791-ben a hazai történettudomány művelése céljából irodalmi társaság létrehozását tervezi. Ennek érdekében 1796-ban József nádorhoz fordul, egyelőre eredménytelenül. Ekkor Széchényihez utazik Nagycenkre, ahol írásban megállapodnak az együttműködésről.

Ilyen előzmények után Széchényiben megérlelődik az az elhatározás, hogy gyűjteményeit felajánlja a magyar nemzetnek. Ehhez II. Ferenc hozzájárulását kívánja megszerezni. Megfelelő előkészítés után 1802. márciusában a királyhoz fordul és július 2-án elvileg beleegyező választ kap. Ugyanez év november 25-én ismét a királyhoz fordul, s ez teljes és gyors sikerrel jár. A királyi leirat – amely a felségfolyamodvány teljes szövegét is tartalmazza – november 26-án kelt.

A mindössze egy napos eltérés az előkészítés gondosságát bizonyítja.

Az alapítással kapcsolatban gyakran felmerül az a vélemény, hogy 1802-ben az Országos Széchényi Könyvtár alapítása történt és a Magyar Nemzeti Múzeum létrehozására csak 1808-ban került sor. Való igaz, hogy az alapító levél többször használja a *könyvtár* meghatározást. Különösen perdöntőnek látszik a folyamodvány 5. pontja, amely kimondja, hogy a majdani palotában egy felirat legyen: „A gróf Széchényi család *magyar könyvtára* ... a hazának szentelve.” Mit csináljunk azonban a következő, 6. ponttal, amely így kezdődik: „*E. Nemzeti Múzeum*...” vagy pedig a felsorolással, amely a folyamodvány bevezetésében áll és amely szerint „a király megengedte, hogy a könyvtárt, valamint *pénzérmék, földrajzi térképek, képek* és a magyar történelmet bármilyen szempontból érintő vagy ezekkel kapcsolatban álló *jelvények gyűjteményeit* ... a drága hazának ... szentelhessem”? (Mindhárom az én kiemelésem – T.I.) Az alapítólevél egyébként több helyen is használja a múzeum kifejezést.

Az alapítólevél részletes elemzésére itt nincs hely, de talán e néhány példa is elegendő annak igazolására, hogy abban – és az alapítással kapcsolatos más írásos anyagban – végig keveredik a könyvtár és a múzeum elnevezés. Ez azonban az akkori időkben nem meglepő. A 19. század elején nem volt éles a határvonal a két intézményfajta között. A Magyar Nemzeti Múzeum létrehozói előtt az ókori Alexandria museion-ja lebegett, ahol a könyvtár, a tudományos intézet és a gyűjtemény még egységes egész volt. Ezért van, hogy a nemzeti kultúra és öntudat ébresztői újból és újból egységben térnek vissza a Tudós Társaság, az országos vagy nemzeti könyvtár és a múzeum létrehozásának gondolatához.

Időnként az is szóba kerül, hogy a Nemzeti Múzeum alapítása 1808-ban történt, hiszen az az országgyűlés 1808. évi határozatával (Decret.VI.trt.8.) került kimondásra. Azonban a határozat az 1807. XXIV. törvényre hivatkozik, amelyben szó van az intézménnyel kapcsolatos *feladatokról*, és Széchényiről, mint a *Nemzeti Múzeum* múltbeli megalapítójáról történik elismerő említés.

Az alapítás időpontjának 1802-ben való meghatározása mellett szól az a híradás is, (Kollányi Ferenc: A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára 1802–1902. Bp. 1905.) amely szerint 1803. december 10-én megtörténik az egykori Pálos rendi kolostorban az ünnepélyes megnyitás, amikor az olvasóterem és az *éremtár* még nincsen kész, de a könyvtáron és a kéziratáron kívül már a *képtár* is működik. Ugyanezt igazolja Eszterházy Józsefnek 1806-ban kelt és más szempontból is érdekes javaslata, hogy a múzeum gyűjtse a kézművesség termékeit is (idézi a Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene 1802–1902. Bp. 1902.). Ennyit az alapításról.

A múzeum létrejötte a haladó nemzeti törekvésekkel függ össze. A Magyar Tudományos Akadémia megalapításáig a nemzeti ellenállással és a függetlenségért való harccal foglalkozó egyetlen hazai művelődési intézmény. A felvilágosodás korában gyökerezik, a magyar reformkor előhírnöke, a nemzet öntudatra ébredésének terméke és elősegítője. Jogosan lehetünk büszkéek arra, hogy az elmaradott feudális béklyóban szenvedő ország a nagy és fejlett európai országokat is számítva, az elsők között alapította meg Nemzeti Múzeumát.

II.

Az alapítás után hamarosan megkezdődött az adományozók jelentkezése. Közülük is első 1803. január 3-án Kindi Mátyás szücsmester. Maga Széchényi is folytatja az adományozást, ennek során például 1810. júniusában nagyobb éremgyűjteményt ad át. Meg kell emlékezni feleségéről, Festetics Júliánáról, aki 1808. tavaszán mint „ismeretlenül maradni kívánó magas rangú hölgy” ásványgyűjteményét ajándékozza a múzeumnak. Az intézmény neves alapítója Jankovich Miklós, akinek nagy értékű gyűjteményét 125 000 akkori ezüstforintért vásárolta meg az Országgyűlés. Általában fontos forrása volt a gyarapításnak az Országgyűlés, amely még 1807-ben törvényt hozott, hogy a hadiadó minden forintja után ajánljanak meg a megyék 2–3–4 krajcárt a múzeum céljára. Ez a pénz néhány megye vonakodása miatt nehezen gyarapodott, de azért óriási segítséget jelentett.

Nevezetes esztendő a múzeum életében 1837. Mintegy másfél évtizedes előkészítés után megkezdődik a végleges hajlék építése. A tíz éves munka végére – Pollack Mihály tervei alapján – a hazai klasszicista építészet egyik legszebb alkotása készül el. Az épületnek is megvan a maga története. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején ülésezett benne az Országgyűlés, és később, egészen a Parlament felépítéséig dísztermében tartotta üléseit a főrendiház.

A múzeum nem túl gyors, de folyamatos gyarapodása a forradalom és szabadságharc után megakadt. Fegyvergyűjteményének egy részét elkobozta a budai császári katonai kormányzat, sőt az önkényuralom tervei egy időre az intézmény fennmaradását is kétségessé tették. A kiegyezés után, amikor az ország fejlődése meggyorsult, ismét nagyobb lendületet vett a gyűjteményszaporulat.

A fejlődés és a tudományos gyűjteménykezelés már korán elkerülhetlenné tette a szakosítást. A Széchenyi Könyvtár viszonylagos önállósága mellett 1811-ben megalakult a természetrajzi tár. 1814-ben önállósult az érem- és régiségtár. Ez az osztály 1820-ban adta ki első katalógusát. A század vége felé, a kiegyezés után tovább folytatódott a szakosodás. 1870-ben három osztályra vált a természettudományi gyűjtemény, az állattárra, a növénytárra és az ásvány- és őslénytárra. Megszüntették a technológiai gyűjteményt, amelynek anyagát más múzeumok vették át. 1871-ben önálló osztállyá, később önálló múzeummá vált a néprajzi tár. 1885-ben – 1878-ban hozott törvény alapján – kivált az iparművészeti tár és megalakult az Iparművészeti Múzeum (épülete 1896-ban lett kész). Az 1894-es ún. „milleneumi törvény” értelmében 1902-ben létrejött az Országos Szépművészeti Múzeum (épülete 1906-ban készült el). Még 1886-ban megnyílt a Várban a Történelmi Képcsarnok, amely első anyagát – mintegy 16 000 műtárgyat – a Magyar Nemzeti Múzeumtól (beleértve az Országos Széchenyi Könyvtárat is) kapta.

A szervezeti változások nyomán mind határozottabb lett a múzeum profiljának történeti jellege, az az irány, amely az intézmény munkájának végleges meghatározójává vált. A milleneumi ünnepségek előkészítésével kapcsolatos tervezetek során felmerült az a gondolat, hogy a Nemzeti Múzeumot „a magyar haza és a magyar nemzet történelmi múzeumává” kell átszervezni (idézi Fejős Imre „A Magyar Nemzeti Múzeum története” című cikkében). Ez már csak a szocialista Magyarországon valósulhatott meg.

Azt azonban láthatjuk, hogy a magyar múzeumügy száz év alatt nagy fejlődésen ment keresztül és a 20. század elejére nagyjából behozta azt a lemaradást, amely a 19. század közepén jellemezte.

Az intézmény és maga az épület a kiegyezés korában és azóta is a magyar nemzet történeti tudatának jelképe. A király – és az akkor már teljesen reakcióssá vált uralkodó osztályok – kényszerű engedménye, hogy a múzeum falai között ravatalozták fel Kossuth Lajos és Rákóczi Ferenc hamvait. De a forradalmi nép tiszteletének kifejezése, hogy ugyancsak innen temették Ady Endrét, Eötvös Lorándot, „a fizika fejedelmét” (Einstein meghatározása).

III.

A Tanácsköztársaság nagyszabású terveket készített a magyar múzeumügy – ezen belül a Nemzeti Múzeum – átszervezésére. E tervek több ízben átdolgozásra és korszerűsítésre kerültek. Végleges formábaöntésükre és különösen megvalósításukra a kapitalista restauráció következtében nem jutott idő. A Tanácsköztársaság tiszteletét a kultúra iránt, egyben azt a törekvését, hogy a dolgozó népet a termelőeszközök mellett a kultúra kincseinek és a nemzeti múlt értékeinek is tulajdonosává tegye, fényesen igazolja, hogy már március 22-én megjelent a Tanácskormány rendelete a műkincsek köztulajdonba vételéről. E rendelet végrehajtása során az anyag számbavétele rendben megtörtént, és egy részét be is gyűjtötték. Elsősorban képzőművészeti alkotásokról volt szó, ezért a Nemzeti Múzeumba viszonylag kevés tárgy jutott. Jelentős gyarapodásról főleg a fegyvertár vonatkozásában beszélhetünk. Nagyszerű és nagysikerű kiállítást rendeztek a köztulajdonba vett műkincsekből

a Múcsarnokban. E kiállítás értékelésével adós maradt az ellenforradalmi korszak, talán azért, mert nem lehetett volna elkerülni, hogy a köztulajdonba vételt haladó, a tudomány és a múzeumügy szempontjából egyaránt helyes lépésként minősítsék.

IV.

Az ellenforradalmi rendszer a legélesebben elhatárolta magát a Tanácsköztársaság valamennyi intézkedésétől, és éppen presztízs okokból mindent visszacsinált.

Az első világháború végérvényesen véget vetett a magyar uralkodó osztályok nagyhatalmi ábrándjainak, még akkor is, ha azt csak nagysokára, részben csak a második világháború végével értették meg, újabb kegyetlen megpróbáltatásokat mérve a magyar népre. A trianoni békeszerződés a soknemzetiségű Magyarországból nemzeti államot formált, amely területben, lakosságban és gazdasági erőben lényegesen megcsappanva kezdett az új körülmények között a berendezkedéshez.

Az ellenforradalmi rendszer a tudomány területén sem élt azzal a lehetőséggel, amely az új állami formátumban alternatívaként benne volt, hanem ment a maga nemzetvesztő útján. Nem az erők összefogására, hanem a bűnösnek kikiáltottak elítélésére törekedett. Meghurcolták, állásvesztésre ítélték, kiüldözték az országból a kiváló szakemberek tucatjait. Már 1919. augusztus 18-án megjelent a VKM-rendelet, hogy vissza kell állítani a március 21-e előtti személyi és szervezeti állapotokat. Ugyancsak az első intézkedések közé tartozott – természetesen – a köztulajdonba vett értékek visszaadása. Ezen túlmenően a múzeumokat arra kötelezték, hogy a Tanácsköztársaság alatt a gyűjteményeiknek felajánlott tárgyakra vonatkozóan új ajándékozási nyilatkozatot kérjenek. Ennek alapján sokan kijelentették, hogy nyomás alatt cselekedtek, vagy a „zavaros időkől” való félelem miatt adták értékeiket a múzeumnak. Se szeri, se száma azoknak, akik most visszakérték adományaikat.

A konszolidált burzsoá rend Klebelsberg Kunó nevéhez fűződő kultúrpolitikai nézeteit Hóman Bálint is kifejtette 1923. december 22-én, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatói tisztebe történt beiktatásakor. „A kultúrpolitikában – mondta – nálunk éppúgy, mint külföldön, két ellentétes irány csendes küzdelmének vagyunk szemtanúi.” Az egyiket tudománypolitikai irányznak nevezi, amelynek hívei „a fejlődésre képes *öncélú, tiszta tudományban* látják a nemzeti kultúra alapját...” (az én kiemelésem T.I.), míg „...a másik, a közművelődéspolitikai irányzat hívei... a tudományok érték mérő-jét gyakorlati alkalmazhatóságukban keresik...” Hóman állást is foglal: „Magam... a tudománypolitikai irány híve vagyok.” Talán nem kell bizonyítani, hová jutott a magyar kultúra ennek az elméletnek a hatására, vagy – közelebről – a magyar tudomány az „öncélú” Magyar Tudományos Akadémián, amelynek elnöke – a magyar tudomány nagy szegényére később Habsburg József főherceg lett.

A múzeumban hamar észreveszik a Tanácskormány és a Horthy-rendszer közötti különbséget. Varjú Elemér osztályigazgató (osztályvezető), aki távol áll attól, hogy kommunista legyen, tiszteletre méltó – és nem is teljesen eredménytelen – erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy a múzeumba került anyagot megvédje. Szembeszáll a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendeletével, amely vadász- és lőfegyverek visszaszolgáltatására utasítja. Elutasítja a monarchia ügyeit Felszámoló Hivatal felszólítását, hogy adjon adatokat a Weiss Manfréd Gyártól a háború alatt kapott harangok származási helyéről.

A rendszer viszonylagos politikai konszolidációjának elején megkezdődik a Nemzeti Múzeum helyzetére vonatkozó intézkedések kodifikálása. Az 1922-ben alkotott XIX. törvény szerint a Magyar

Nemzeti Múzeum neve megmarad ugyan, de egy profil szempontjából teljesen heterogén konglomerátum, az Országos Magyar Gyűjteményegyetem részévé válik (az Országos Széchényi Könyvtárral együtt). Ide sorolták még a Szépművészeti Múzeumot, az Iparművészeti Múzeumot és az Országos Levéltárat.

Hóman a fentebb idézett székfoglaló beszédében a múzeum decentralizálása mellett szállt síkra, bár óvott a Tanácsköztársaság határozott decentralizálási politikájától. Ugyanakkor amellet foglalt állást, hogy a decentralizálás befejezésére az Országos Magyar Gyűjteményegyetem vegye fel a Magyar Nemzeti Múzeum nevet. Hóman már miniszterként az Országgyűlés elé viszi a javaslatot és az 1934. VIII. tc. alapján megvalósítják a változást. Maga a múzeum az Országos Magyar Történelmi Múzeum nevet kapja és hozzá kapcsolják a korábban önállóvá vált Iparművészeti Múzeumot és Néprajzi Múzeumot. A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa alá rendelték a M. kir. Országos Levéltárat, az Országos Széchényi Könyvtárat, az Országos Magyar Történelmi Múzeum közös címébe foglalt Régészeti-, Történelmi-, Iparművészeti Gyűjteményeket és a Néprajzi Múzeumot, a Szépművészeti Múzeumot, az Országos Természettudományi Múzeumot és a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségét (újonnan létrehozott intézmény). A Tanács elnöke Hóman Bálint lett.

A két világháború közötti időszakban a múzeumon belül is történt jelentős átszervezés. Az Érem- és Régiségár szétbontása révén létrejött az Éremtár, a Régészeti Osztály és a Történelmi Osztály. E változás a korszerűsödés irányába mutat, de megvalósítása az idealista világnézet alapján történt. A létrehozott Történelmi Osztály számára ugyanis a gyűjtés alsó határát a keresztény középkorban jelölték meg.

A múzeum munkája ebben az időben két nagy történelmi korszakot ölelt fel. Az egyik a honfoglalásig terjed, a másik attól kezdve 1849-ig. Az első a hazánk földjén valamikor élt népek történetével foglalkozott, a második a magyar nép történetével. Mindkettő elsősorban a tárgyi emlékekből levonható történettudományi következtetésekre alapozódott. Már az is hiba, hogy a munkában alig volt nyoma az őstörténelmi kutatásoknak. Ez nem kis mértékben abból a politikából fakadt, amely alapján a hivatalos Magyarország a Szovjetuniót – az ősmagyar nép valamikori szálláshelyeit – szemlélte. A két osztály – a Régészeti és a Történelmi – között azonban a honfoglalást kellett volna határvonalként megvonni. Elképzelhető ugyan az államalapítást venni választó vonalnak, bár ez logikailag nehezen indokolható. Hacsak nem azzal, hogy az államalapítás a gyökeres társadalmi változás, a feudalizmusra való áttérés időpontja és annak legfontosabb politika-történelmi jellemzője.

A középkori magyar állam megalapítása a feudalizmus létrejöttével kapcsolatban kialakult kibékíthetetlen osztályharc terméke. Ennyiben tehát elképzelhető határvonalnak, s ez időben *lényegében* azonos a kereszténység felvételével. De akkor a magyar nép őstörténete elvész, a honfoglalás kora – más nemzetiségű kutató számára csak népvándorláskori epizód, népünk számára azonban alapvető jelentőségű esemény – pedig feloldódik a Régészeti Osztály időben sokkal hosszabb, korokban jobban bővelkedő kutatási körében és a nagyobb kutatói létszámban. A helyes megoldás tehát az lett volna, hogy a határvonalat a honfoglalás koránál húzzák meg, de a Történelmi Osztály feladatává tegyék a magyar őstörténettel való foglalkozást is. Később még szó lesz arról, hogyan került megoldásra e kérdés a felszabadulás után.

A szervezet e fogyatékoságai mellett más körülmények is hátráltatták a munkát. Így pl. a magyar nép etnogenezisével kapcsolatos nacionalista nézetek, a múzeumi gyűjtőkör pontos meghatározásának hiánya, az az arisztokratikus szemlélet, amelynek következtében alig fordítottak figyelmet a köznépi temetők és a falvak feltárására. Igaz, nem járt jobban az épület-régészet sem. A 25 év alatt mindössze

néhány középkori várásatás folyt (Esztergom, Visegrád, Székesfehérvár), de még ezek igazi feltárása is csak a felszabadulás után történt meg.

Meg kell jegyezni, hogy e problémákkal sokat küszködtek a múzeum tehetséges és hivatászerető kutatói. Sőt, a múzeum vezetői között is akadt, aki kellő tudományos áttekintéssel rendelkezett a helyes irány meghatározásához. Zichy István például, mint az Országos Magyar Történelmi Múzeum főigazgatója, bírálólag említi meg, hogy a múzeum munkájában aránytalanul kis helyet foglalt el a történeti rész.

Mindezen hibákon túl a rossz anyagi ellátottság is akadályozta a tervszerű gyűjtemény-gyapítást. A múzeum részesült bizonyos állami dotációban, de az rendkívül alacsony volt. Nehéz összehasonlítást tenni a felszabadulás utáni ellátással, mert az akkori konstrukció szerint négy – sőt egy időben öt – intézmény gazdálkodott együtt. Példaképpen megemlítem, hogy 1925-ben 4680,38 pengő jutott vásárlásra, 1924–28. között összesen 488 tárgy került ásatásból a múzeumba, 1932-ben 87 (!) pengő keretet kapott az intézmény ásatásra.

A múzeum fennmaradását és működését alapítványok, ajándékok és pénzbeli segítségnyújtás tették lehetővé. A 25 év alatt a legnagyobb alapítványt Apponyi Sándorné tette, aki férje halála után annak 3200 holdas lengyeli birtokát és egyéb vagyonát a múzeumnak adományozta. Jelentős mecénások voltak Apponyi Sándor, Todoreszku Gyula és felesége, valamint Kornfeld Móric. Sok külföldre került és ott jó helyzetbe jutott magyar is nagy adományokkal, elsősorban műtárgyvásárlással járult hozzá a gyarapodáshoz. Ilyen volt például a magyar származású New York-i Gabriel Wells, aki kb. 40 000 Ft értékű adományával járult hozzá a múzeum gyűjteményének fejlesztéséhez. Külön érdekesség, hogy három budapesti nagybank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Magyar Általános Hitelbank és a Pesti Hazai Első Takarékpénztár adományából vásárolta meg a múzeum a Tanácsköztársaság és a kommunista emigráció magyar vonatkozású sajtótermékeit magába foglaló gyűjteményt. Ugyancsak említésre méltó, hogy több szovjet intézmény és személy küldött ajándékot, illetve cseretárgyakat a Nemzeti Múzeumnak. Így a leningrádi Antropológiai Múzeum és az ugyancsak leningrádi Orosz Múzeum, B. Bogajevszkij leningrádi egyetemi tanár, A. Szidorov és Litvinov leningrádi kutatók, Behring szaratovi és H. Rajkova taskenti tudós. A külföldi ajándékozók listáját vizsgálva Steinmetz István nevére bukkanunk – aki a Budapest határában később mártírhalált halt szovjet parlamentter, Steinmetz Miklós édesapja –, még dél-amerikai emigrációból küldött ajándéktárgyakat a néprajzi tár számára.

Anyagi segítséget jelentett a múzeum számára a Magyar Nemzeti Múzeum Barátainak Egyesülete, amely 1926-ban alakult. Elnöke Széchenyi Bertalan volt, aki maga is hozzájárult az Egyesület költségeihez. Az Egyesület 1926–33. között mintegy százezer pengőt szedett össze tagdíjából. A tagok száma 2–300 volt, köztük magánszemélyek, intézmények, közigazgatási egységek (pl. Sopron város évi 100 pengő tagdíjjal).

A ki nem elégitő anyagi ellátottság és az ebből következő alacsony gyűjteménygyapítási keret azt eredményezte, hogy a gyűjtemények fejlesztésében sokszor a mecénások ízlése dominált. Ez – ti. az ízlés – nem volt feltétlenül rossz, de a múzeum gyűjteményei az ajándékozók gyűjtési ízlésének megfelelően alakultak ki és részben attól függően fejlődtek. A múzeum saját gyapítási elvei nehezen érvényesültek. A Régészeti Osztályon például sok függött az ásatásoktól. Ennek azonban kereteket és határt szabott a szűk anyagi lehetőség. Néha az döntött, engedélyezte-e egy-egy terület tulajdonosa a feltárási munkálatokat.

Az adományozók sokszor nagyon értékes gyűjtemények megalapozását vagy jelentős fejlesztését tették lehetővé. Így például Schunda József budapesti hangszergyáros 1927-ben nagyszerű hangszer-gyűjteményt ajándékozott a múzeumnak. Adománya jól példázza, hogyan változik meg egy gyűjtemény – az adott esetben jó irányban – az ajándékok következtében. A Nemzeti Múzeum hangszergyűjteménye Delhaes István értékes hagyatéka révén mintegy 100 darabból állt. Ezek többsége azonban nem magyar eredetű hangszer volt. A Schunda-féle ajándékokkal ez az arány megváltozott, s a megnövekedett gyűjtemény tárgyainak nagy része nemcsak vonatkozásaiban, hanem eredetét illetően is magyar.

A múzeumnak a 25 év alatt mindössze három állandó kiállítása volt. Időszaki kiállítást viszonylag többen, 13-at rendeztek. Így 1923. januárjában Petőfi centenáris kiállítást, 1924. októberében Kossuth Emlékkiállítást, 1932. júniusában Garibaldi Emlékkiállítást. 1928. májusában „Tíz év szerzeményei” címmel, ugyanez év októberében Ernst Lajos magyar gyűjteményéből, 1933-ban az Éremtár anyagából és a bécsi gyűjteményekből Magyarországnak jutott tárgyakkól, 1938-ban a Székesfehérvári Képtár és az Országos Magyar Történelmi Múzeum 1936/37. évi szerzeményeiből nyílt kiállítás. Az emlékkiállítások magukban rejtették bizonyos haladó törekvések megvalósításának lehetőségét. A mennyire a kiállítási vezetőkből és katalógusokból megállapítható, ezzel a lehetőséggel nem éltek. Nem mutatták be a dolgozó osztályok életét, hanem a forradalmar hazafiakat úgy ábrázolták, hogy éppen forradalmiságuktól megfosztva mutatták be őket.

Az új szerzeményekből rendezett kiállítások – a rendelkezésre álló kevés dokumentum alapján – értékes és szép, mutatós anyagot tártak a látogatók elé. Ismét más csoportba tartozik az 1934-ben rendezett Református Történelmi Kiállítás, illetve 1938-ban a Protestáns Kiállítás. Érdekes kísérlet volt az 1926. májusában rendezett Sporttörténelmi Kiállítás.

A korszak utolsó éveiben már nem rendeztek kiállítást. A múzeum adott anyagot néhány vidéki kiállításához, vagy munkatársai vettek részt a rendezésben. 1942-től kezdve azonban már ez sem volt. Csomagolták és óvóhelyre vitték a műtárgyakat, hogy megvédjék őket a háborús károsodástól.

V.

Az a korszakos változás, amely Magyarországon a felszabadulásal kezdődött, alapvető hatással volt a Magyar Nemzeti Múzeum helyzetére is. A felszabadulás pillanatában viszonylag kevésbé volt károsult az épület. Ez néhány belövésből és nagyrészt üvegtöréstől állt. Nagyobb volt a veszteség a földszinti hivatali helyiségekben. Az itt tárolt műtárgyak közül a szakszerűtlen kezelés, tárolás miatt sok fémanyag megsérült, korrodeálódott. Hasonlóan megsérült sok textilanyag is. Nagyszámú egyéb tárgy is összekeveredett, megsérült, és sajnos nem kevés eltűnt. A legnagyobb kár a felszabadulás után érte a gyűjteményeket, amikor – ma már megállapíthatatlan körülmények között – kigyulladt és leégett a lapidárium. Ez a raktár, amely csak nevében viselte a kőtár megjelölést, óriási értékek őrzője volt. Pusztulásával rengeteg ón, fajansz, textil semmisült meg. Elégett a teljes tanszergyűjtemény és a külföldi uralkodóházak tagjainak portréit magába foglaló Zichy-féle metszetgyűjtemény. Az összeolvadt fém mennyiségét jellemzi, hogy a múzeum egy kb. 3 mázsás fémlepenyt őriz, ami a lapidárium későbbi helyreállításánál a padlórepedésekből került elő.

Ilyen körülmények között az első hónapok a rendcsinálással, a legszükségesebb üvegpótlással, a beköltözött intézmények és személyek kitelepítésével teltek el. Újból el kellett osztani az épületet az azt jogosan használók között. Önfeláldozó munkával tették rendbe a munkatársak a szétszórt

gyűjteményeket. Közben fokozatosan hozzákezdtek a gondosan becsomagolt és a háborús károsodások elől az épület különböző helyein (főleg a pincében) biztonságba helyezett kincsek kicsomagolásához és a raktárba való visszahelyezéséhez. Ez utóbbi munka javarésze már 1948. nyarán zajlott le, nem kis mértékben abból a megfontolásból kiindulva, hogy azokat az értékeket, amelyeket főúri és vagyonos gyűjtők a háború alatt biztonsági okokból a múzeumban letétként helyeztek el, a megszilárduló néphatalom segítségével véglegesen közgyűjteményi tárgyakká tehessék.

A felszabadulás ténye alapvetően új feladatokat rótt az egész magyar múzeológiára, így a Nemzeti Múzeumra is. A Klebelsberg–Hóman-féle „tisza tudomány” helyett előtérbe került a „köz-művelődési irányzat”, vagyis a népművelés. A fiatal demokratikus magyar állam átvette a közgyűjtemények irányítását. A Magyar Nemzeti Múzeum gazdasági önállóságát megszüntette a múzeum vagyonának államosítása. Ezért az intézmény megfelelő kárpótlást kapott az állami költségvetésből. De a fordulat éve után világnézetileg és szervezeten is állami vezetés alá kerültek a múzeumok. Ennek következtében az 1949. 13. sz. tvr. rendelkezései értelmében megszűnt a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa. Az abban foglalt intézményeket – az Országos Széchényi Könyvtár és az Országos Levéltár kivételével, amelyek más szervezeti rendszerhez kerültek – az ugyancsak a jelzett tvr. utasítása alapján megszervezett Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának hatáskörébe utalta. A nagy jelentőségű tvr. általában is rendezte a múzeumok helyzetét. Visszanyerte önálló múzeumi rangját az Iparművészeti Múzeum és a Néprajzi Múzeum is. Az Országos Magyar Történeti Múzeum végre valóban történeti profilú múzeum lett. 1963-ban a 9. sz. tvr. az addig több múzeum számára engedélyezett Magyar Nemzeti Múzeum megjelölést egyedül az Országos Magyar Történeti Múzeum használatára korlátozta, pontosabban a múzeum nevét Magyar Nemzeti Múzeumra változtatta. A szervezeti változásnak azonban ezt megelőző és ezt követő két fontos állomása is volt. 1952-ben a Történeti Osztály Középkori Osztályra és Újkori Osztályra oszlott. Előbbi a magyar középkorral – jórészt régészeti kutatással – foglalkozott, utóbbi a 18. századtól kezdődő korokkal. 1966-tól pedig a Magyar Nemzeti Múzeum megkezdte az 1849. utáni korokkal való foglalkozást. Ezzel kialakult a múzeum mai szervezeti formája, ami az idők során és az esetleg felmerülő új szükségleteknek megfelelően majd tovább változhat. De kialakult gyűjtőköre is. A történeti jelleggel megszilárdult profilú intézmény a magyar föld népeinek történetével (az őskortól a honfoglalásig) és a magyar nép történetével (a magyar őstörténettől napjainkig) foglalkozik.

VI.

Az elmúlt 32 éves tevékenységre büszkén tekinthet vissza az intézmény. Ez idő alatt tudományos munkásságában egyeduralgódóvá vált a korszerű tudományos világnézet, a történelmi materializmus. Abból következően, hogy a múzeumi kutatások elsődleges forrásanyagát a tárgyak képezik, és a korábbi – nemzetközileg is jelentős hagyományoknak megfelelően – nagy mértékű fejlődésen ment keresztül a régészeti kutatómunka. Az ehhez szükséges anyagi eszközöket az állami költségvetés mindig rendelkezésre bocsátotta. Ha fentebb elrettentő példaként említettük az 1932. évi 87,- pengős ásatási keretet, elmondhatjuk, hogy ma ennek sokszázszorososa áll rendelkezésre. Az ásatási területet nem a tulajdonos jószándéka, vagy rosszakarata, hanem a várható lelet mennyisége és minősége határozza meg. Nagy segítséget jelent a védett területek rendszere, ti. az a rendelet, hogy olyan területet, amelyről értékes régészeti lelet kerülni elő és ilyen még várható, bizonyos időre beépítési

vagy megművelési tilalom alá lehet helyezni. A régészeti munka fejlődése szempontjából külön ki kell emelni a középkor kutatását. A felszabadulás után a Nemzeti Múzeum a telepszerű falu- és temető-átalakítások központjává vált, valóságos iskolát teremtve e kutatási módszernek. Ezáltal lehetővé vált a materialista történetiszemlélet gyakorlati megvalósulása: a köznép életére vonatkozó tárgyi emlékek vizsgálata.

Az intézmény a nagy hagyományokkal rendelkező régészeti kutatómunka mellett a szűkebb értelemben vett történeti kutatásoknak is műhelyévé vált. Ezt a történész muzeológusok számának emelkedése és az általuk alkotott munkák egyaránt bizonyítják.

A Nemzeti Múzeum a tudományos kutatásnak olyan értelemben is élesztője és szervezője, hogy végzős régész hallgatók csaknem kivétel nélkül hosszabb-rövidebb gyakorlathoz időt töltenek raktáraiban, és részt vesznek legtapasztaltabb munkatársaik által szervezett foglalkozásokon.

A kutatók tudományos munkásságának színvonalát bizonyítja, hogy a felszabadulás óta kétezernél több publikációt, köztük több tucat monográfiát tettek közzé. Az 1950-ben bevezetett tudományos minősítési rendszer követelményeinek a volt és jelenlegi munkatársak közül — az intézetnél töltött idő alatt — 23-an tettek eleget. Közülük 6-an doktori, 17-en kandidátusi fokozatot szereztek. A helyes tájékoztatás érdekében hozzá kell tenni, hogy a múzeumnál jelenleg 45 kutató dolgozik. A felszabadulás óta az összes kutatók száma kb. 90 volt, s közülük további húsz később, már más intézménnyel szerezte meg a tudományos fokozatot.

A múzeum kiadványai közül ki kell emelni a nagy múltú *Folia Archaeologica*-t, amely a felszabadulás előtt indult, és az 5. száma 1945-ben jelent meg. 1954-től ez volt a múzeum egyetlen évkönyve. 1972-től a történeti jellegű, valamint általában az új- és legújabb korral foglalkozó munkák az akkor megindított második évkönyvben, a *Folia Historicában* kerülnek közzésre.

A tudományos kutatásnak azonban a feltárás és az anyaggyűjtés az alapja. A múzeumban levő tárgyak száma az 1944. évi 380 000-ról 800 000-ra nőtt. Ezen belül leggyorsabban az új- és a legújabb korból származó tárgyak száma emelkedett, bár a dolog természetéből következően itt volt a legnagyobb szükség is a gyors fejlesztésre. Mindenesetre ma már olyan mennyiségben állnak rendelkezésre e korokból is tárgyak, hogy azok tanulmányozásából általánosítható következtetéseket lehet levonni és mutató kiállítást lehet rendezni.

E jelentős fejlődés mellett nem maradnak el a régészeti kutatások sem. A fentebb említett anyagi és morális támogatás mellett meg kell említeni, hogy a szocialista beruházások olyan lehetőségeket tártak fel, amelyekre korábban gondolni sem lehetett. A nagyfokú talajjavítási és mélyművelési programok, szőlőtelepítések olyan talajrétegeket tettek hozzáférhetővé, amelyek gyakran nagy értékű tárgyi anyagot rejtettek. Nagy segítséget nyújt a modern technika: a légi fényképezés és különböző felszín alatti vizsgáló eszközök. Külön meg kell említeni az öntözési és csatornaépítési programokat. Pl. a tiszai csatornák és vízlépcső építése során nem kizárólag, de elsősorban a Nemzeti Múzeum kutatói kaptak hatalmas lehetőséget új területek feltárására. Ennek eredményeként jelentős tudományos eredmények születtek. A sokoldalú gyűjtőmunka következtében ma a Magyar Nemzeti Múzeum rendelkezik a régészeti vizsgált korok leggazdagabb tárgyi forrásgyűjteményével.

A tudományos anyaggyűjtés és feldolgozás mellett nagy gondot fordít az intézmény a műtárgyak kezelésére. A Nemzeti Múzeum jelentős és viszonylag jól felszerelt restaurátor műhellyel rendelkezik, amely nagy gondossággal és szakértelemmel végzi a tárgyak konzerválásának, kezelésének és restaurálásának munkáját. Nem kisebb gondot fordít a múzeum a nyilvántartásra és a raktári munkára. 1945 óta számos raktár átszervezésre illetve átépítésre került. Egyik legjelentősebb átszervezés

a Történelmi Képcsarnok gyűjteményi raktározásának modern elvek szerinti megújítása volt. A közelmúltban korszerű elhelyezést nyert a festménygyűjtemény nagy része. Az elmúlt 32 év alatt felújításra vagy átépítésre került a régészeti raktárak többsége, az ötvösraktár, az éremtári, a textilgyűjteményi, a fegyvergyűjteményi és a hangszergyűjteményi raktár. A nyilvántartás vonatkozásában szólni kell a szigorú leltári fegyvelemről, a kartonozásról. Ez utóbbi néhány éven belül már – egyedi tárgyak esetében – a fényképet is magában foglalja majd. Itt kell megemlíteni az Adattárat, a múzeum fontos osztályát, amely a belső nyilvántartási munkák koordinálása mellett az országban folyó régészeti tevékenység egészéről rendelkezik nyilvántartással.

Világviszonylatban is kevés múzeum végzett olyan nagyszabású ellenőrzést, mint a Magyar Nemzeti Múzeum, amely 1958–61. között teljes műtárgyrevíziót hajtott végre. E nagy megterhelést jelentő feladat elvégzése nyomán a leltárkönyvek és a raktári állomány teljes összhangba került.

A tudományos munka értékes segítője az 1952-ben megszervezett Központi Régészeti Könyvtár. A könyvtár nemzetközileg is nagy tekintéllyel rendelkezik. Mintegy 75 000 egységből álló gyűjteménye régészeti alapkönyvtárnak, ugyanakkor értékes történeti és művészettörténeti kézikönyvtárnak tekinthető.

A materialista történet szemlélet érvényrejutása mellett a hazai történeti muzeológia legjelentősebb eredménye a közművelődési irányzat győzelme az arisztokratikus „tisza tudomány” koncepcióval szemben. Az igazi tudós mindig is vágyik arra, hogy kutatásának eredményei széles körben ismertté váljanak. De más az, ha ezt nem a vezetéssel szemben, hanem azzal összhangban teheti. A szocialista Magyarország ezt biztosította a Nemzeti Múzeum kutatói számára is. Ennek eredménye, hogy a 32 év alatt (1977. április 4-ig) 171 kiállítást rendeztek saját anyagból, vagy fogadtak a múzeum falai között. Ez többszöröse az előző 143 év alatti összes kiállításnak.

A 171 kiállítás között van a régészeti állandó kiállítás háromszori és a történeti állandó kiállítás kétszeri újrándezése. 35 kiállítás foglalkozik az új és legújabb korról, 17 a magyar történelem forradalmi hagyományaival. Méltó kiállítással emlékezett meg a múzeum népünk nagy történelmi évfordulójáról, így a megfelelő időpontban Dózsa, Rákóczi, 48-as, 1918-as, 1919-es, felszabadulási emlékkiállítás rendezett. Legnagyobb – és a magyar múzeumok történetében talán csak az emlékezetes Munkácsy kiállítás által túlszárnyalt – sikere volt az 1948-as centenárius kiállításnak, amelyet egy millió látogató tekintett meg. Nem feledkezett meg a Nemzeti Múzeum arról sem, hogy látogatóit más népek megbecsülésére nevelje. 25 olyan kiállítást rendezett vagy fogadott, amely a szovjet, a cseh, az angol, az amerikai, az olasz, a koreai és más népek kultúráját, történetét mutatta meg a hazai látogatóknak.

A magyar látogatók hálás közönségnek bizonyultak. 1946-tól (ekkor nyílt meg az első kiállítás) 1977. szeptemberéig 6 665 000 érdeklődő kereste fel a kiállításokat. Mintegy 40 százaléka iskolai tanuló, akik szervezett csoportban, tanári vezetéssel jártak a múzeumban. Különösen az utóbbi években szaporodik a látogatók között a szocialista brigádok és más szervezett üzemi csoportok száma.

A múzeum dolgozói a felsorolt adatokat nem tekintik megdönthetetlennek, sőt mindent elkövetnek az elért eredmények túlszárnyalásáért. Ennek érdekében fejlesztik a közművelődési munkát, keresve és bevezetve új- és új formákat.

A Magyar Nemzeti Múzeum jelentős kiállítási munkát fejt ki külföldön is. A Szovjetuniótól Kanadáig, Angliától Japánig, Svédországtól Jugoszláviáig vitte el a magyar történelem és kultúra tárgyi emlékeit.

Az időszak kiállítások rendezése mellett ki kell emelni a Rákóczi és Kossuth emléket őrző külföldi emlékhelyekkel való rendszeres foglalkozást. Rodostóban Rákóczi ház működik, amelyet a Nemzeti Múzeum gondoz. Hasonlóan a Nemzeti Múzeum rendezte be a torinói Kossuth-emlékkiállítást, és különös gonddal kezeli a Kossuth sumeni lakóházában berendezett emlékmúzeumot.

A Magyar Nemzeti Múzeum sokirányú külső tevékenységéről szólva meg kell emlékezni a fiókmúzeumokról és bemutatóhelyekről. Kutatási kor szerinti rendben haladva első a vértesszőlősi szabadtéri bemutatóhely. Az itt talált kb. 50 000 éves emberi koponyacsont és konyhai maradvány világviszonylatban is fontos adalék az emberi kultúra fejlődéséhez.

Elsősorban a magyar középkor kutatásához ad értékes hozzájárulást a visegrádi Mátyás Király Múzeum. A Mátyás palota és a Salamon torony még a feltárás és részleges helyreállítás állapotában van, de már most is vonzza a látogatókat. A területen római kori kutatások is folynak. A romterület és a Salamon toronyban berendezett kiállítási helyiséget évenként átlagosan 250 000 látogató keresi fel.

A sárospataki Rákóczi Múzeum kutatói elsősorban a Rákóczi vár – amelyben a múzeum is működik – feltárásával foglalkoznak. A vár nagy termeiben a Rákóczi család történetét bemutató állandó kiállítás és számos időszak kiállítás működik. A várban látható a Sárospataki Galéria kiállítása is. A múzeumot, amelynek már az épülete is impozáns látvány, évi 230–250 000 látogató tekinti meg.

A Nemzeti Múzeum fiókmúzeuma a monoki Kossuth Emlékmúzeum, amely Kossuth Lajos szülőházában működik. Kiállítása Kossuth születésének 175. évfordulója alkalmával felújításra került. Ugyanekkor sikerült a szolgáltató részt járulékos helyiségekkel (előadóterem, raktár, mellékhelyiségek) kibővíteni. Évi látogató-létszám átlagosan 15–18 ezer.

Budapesten a Petőfi Irodalmi Múzeum épületében működik Károlyi Mihály Emlékszobák néven a Károlyi Mihály emléket őrző bemutatóhely. A Nemzeti Múzeum e fiókja 1975-ben, névadója születésének 100. évfordulójára került felújításra. Átlagos látogató létszám évi 2–3 ezer.

A Magyar Nemzeti Múzeum munkatársainak odaadó, lelkes és magas színvonalú munkáját az illetékes szervek kitüntetésekkel és elismerésekkel jutalmazzák. A felszabadulástól 1976 végéig 10 munkatársa 14 alkalommal kapott állami kitüntetést, 4 munkatársa Móra Ferenc Érmét, 12 nívódíjat. 38-an részesültek a Szocialista Kultúráért kitüntetésben, 27-en kiváló dolgozó címet, 10-en pedig miniszteri dicséretet kaptak.

A Magyar Nemzeti Múzeum szívós munkával és jó eredményekkel, mint a magyar tudományos és kulturális élet megbecsült intézménye érkezett el fennállása 175. évfordulójának megünnepléséhez. A továbbiakban folytatni akarja e munkát. Nem csökkentve a magyar tudomány fejlődésében a régészeti kutatások és feldolgozások terén betöltött szerepét, fokozni kívánja az új- és legújabb korról való foglalkozást. Ennek során a következő évek feladatának tartja az 1849-es évvel záruló kiállítás időben való továbbviteléhez történő felkészülést.

Dokumentumok a 175 éves Magyar Nemzeti Múzeum történetéből

Összeállította: Korek József
Széchényi Ferenc beadványa 1802-ből

Felséges Uram! Ifjúságomtól kezdve fáradhatatlan gonddal, nagy áldozattal szereztem meg magamnak azt a gyűjteményt, mely részint közvetlenül, részint közvetve Magyarországra és a társországoakra vonatkozik, s a mely a következő tárgyakból áll: *a)* nyomtatott könyvekből, *b)* kéziratokból, *c)* érmekből és régi pénzekből, *d)* rézmetszetekből, *e)* czímerekből, *f)* földabroszokból, *g)* s a magyar térképeken kívül még vagy 5000 darabot kitevő mappagyűjteményből.

Hogy mindez mekkora értéket képvisel, mutatja nemcsak a Felséged számára legalázatosabban felajánlott és idecsatolt könyvkatalógus, mely a cs. kir. bécsi cenzúra jóváhagyásával jelent meg, hanem a gyűjtemény egyéb részéről készült jegyzékek is, a melyeket nagy terjedelmük miatt nem mellékelhettem, de a nádor ő fenségének már előbb bemutattam.

Ezek előre bocsájtása után a következő alázatos kérelmet bátorlalom hódolatteljes tisztelettel Felséged elé terjeszteni.

1. Méltóztassék kegyesen engedélyezni, hogy ezen gyűjteményt Magyarországnak adományozhassam, a mely nekem az ezek megszerzésére szükséges eszközöket nyújtotta; és pedig a nyomtatott katalógusban foglaltakat azonnal, a kézirati jegyzékben foglaltakat pedig akkor, ha ezeknek lajstromai az én költségemen nyomtatásban is megjelentek.

2. Szabadjon a gyűjteményt életem folyamán a sajátomból továbbra is gyarapítani és a mennyire csak lehetséges, teljessé tenni. Igérem, hogy e czélból sem a fáradságot, sem az utánjárást nem fogom sokallni.

3. Szabadságomban álljon a gyűjtemény gyarapodását feltüntető katalógust évről évre 1000 példányban nyomtatandó pótkötetekben kiadni és miután a szerzők úgy is tartoznak minden újonnan megjelent munkájukból egy példányt a királyi egyetemi könyvtárnak beküldeni, az országos könyvtár vezetője az ily módon beküldött munkákat juttassa el hozzám is, hogy ily módon a kinyomtatandó katalógusba ne csak azok a régebbi munkák vétessenek fel, a melyeket én a magam költségén fogok igyekezni megszerezni, hanem a lehető legnagyobb teljesség érdekében azon újabban megjelent nyomtatványok is, a melyeket az írók a jövőben is ingyen lesznek kötelesek a királyi egyetemi könyvtárba beszállítani.

4. Esedezem, méltóztassék legkegyelmesebben megengedni, hogy ezen intézmény ez idő szerint ő fenségének, a főhercegnádornak, a jövőben pedig – adja Isten, hogy csak a késő jövőben – a nádori méltóság képviselőjének, vagy a nádori szék üresedése esetén az ország fő kormányzékének joghatósága alatt álljon, hogy ezáltal is bizonyos tekintélynek örvendjen, fejlődése annál jobban biztosíttassék és czéljának megfelelően, hogy a Felségednek kegyesen elrendelni méltóztatik, vezettség és a közhasználat számára megerősödjék.

Ezen hazai múzeumot a legczélszerűbben talán a pesti királyi egyetemi könyvtárának épületében lehetne elhelyezni, a nélkül azonban, hogy gyűjteményem az egyetem tulajdonát képező dolgokkal

összevegyíttessék, összezavartassék. Arra az esetre pedig, ha Felséged Pestről máshová rendelné átvitetni az egyetemet, oda terjed alázatos kérelmem, hogy az országos múzeum ott maradjon, a hol a főkormányzók is székelni fog.

5. Hogy pedig a mint engem is őseimnek példája arra ösztönzött, hogy az ő nyomdokaikon haladva a király és az ország javának előmozdításán munkálkodjam, úgy utódaimat is hasonló tettekre serkentsem, legyen szabad a prágai könyvtárban őrzött gróf Kinsky-féle gyűjtemény feliratának mintájára, a gyűjteményem részére kijelölendő könyvtárteremben ezt a feliratot elhelyezni:

Francisco II. Caes. Aug. Hung. Rege
Josepho Archid. Austriae Prorègè
Bibliotheca Hungarica
Familiae Comitum Széchényi
Patriae Sacrata
Anno 1802.

Keresztnevemet nem kívánom a feliratban feltüntetni, mert nem akarom, hogy hiú dicsekvésnek tűnjék fel eljárásom. Egyedüli célom, hogy más honfiak is, első sorban pedig leszármazottjaim, hasonló cselekedetekre buzdíttassanak.

Végül azon magas kegyért is alázattal folyamodom, hogy engedélyeztessék nekem, úgyszintén leszármazottjaimnak s végre oldalrokonaimnak (ezek közül mindig annak, aki a könyvtári őr állásának üresedése idején a legmagasabb rangban van, vagy volt) azon jog, hogy az országos múzeum felügyelői állására három erre alkalmas katolikus vallású egyént kijelölhessünk, és a kijelölteket azok egyikének kinevezése végett Felséged elé terjesztessünk, első sorban olyanokat, a kik gyermekeink mellett, akár egyházi, akár világi állásban legyenek, mint nevelők tisztességgel működtek...

A Nemzeti Gyűjtemények elintézése feltételei Magyarország hazafiai számára

Illyen hoszszas és fontos gondolatok azt tanátslották, hogy a' Hazának köz megbetsülhetetlen ékességére, és hasznára, minden gondok és szorgalmak a' Nemzeti Gyűjteményes Tárházának felállítására fordíttassanak, melly Tárháznak magában kell foglalni mint azt, a' mi a' Nemzeti Literaturához tartozik.

Ezen Magyar Tudományoknak szentelt Oltárt felékesíteni kívánjuk, akár melly nyelven vagy tárgyban Magyaroktól vagy külsőktől is, de Hazánkat és a' Szent Koronát illetendő dolgokról írott könyvekkel, kézírásokkal, nem különben Föld Abroszokkal, Nemzeti Tzímerekkel, Tartományoknak, Kerteknek, Váraknak, Táboroknak, Királyi's Mezei Városoknak, Ostromlásoknak, Hartzoknak, minden féle Épületeknek leábrázolásokkal, Királyoknak, Herczegeknek, Vezéreknek, és más minden rendből lévő híres emlékezetű Férfiaknak képeikkel. Ezekhez bévétetnek Hazánkban termő fák' héjai és táblái, Fűvek, Pásitok, Tsemeték, Gyökerek, az után Értzek, Gyémántok, Földek, Kövek és Kővéváltak, nem különben négy lábú, repülő, tsuszó, mászó Állatok, Halak, és egy szóval mindenek, a' mi-

ket Pannónia, Daczia és Illyrus Hegyeknek, Bértzeknek, Réteknek és Vizeknek a' három természet' rendeiből bőségesen az Egek adtanak. — Hasonlóképpen lenyomott, Függő, ön és viasz Petsétek, minden Királyaink' idejektől Pénzek, Pénzgyűjtemények és Emlékeztetőpénzek. — Márványok, régi Edények, Hamvedrek, Bálványok, a' mellyek a' Magyar földön találtattak, különös Eszközök, arany és ezüst drága Ékességek, régi időkből Fegyverek, Hadieszközök, és különös Nemzeti szorgalomnak Találmányai, mesterséges-munkák, 's más nemű Drágaságok, vagy látásra méltó kézimunkák, a' mellyek bár inkább ide béhozattatnának, mint sem hogy szoros magános falak között hol itt, hol amott minden haszon nélkül penészedjenek, és portól motskíttassanak.

Mivel illy Köz-kintsnek-birtoka jelenti a' Nemzetnek gazdagságát, betsületét, és a' Tudományokhoz való szeretetét, az illyenek' öszvegyűjtésekre fordított Pénz legjobb, és mindnyájának köz öröksége. — Mert a' kinekkinek tulajdona, a' mivel kiki élhet, és hasznára fordíthatja; bár! már régen némelly Atyáknak mérték nélkül való kintseket gyűjtő kedvek, vagyonoknak tsak a' kissebb részét is Országunk' köz hasznára kitsafarta volna, talán hathatos elméjű ifjainknak szíveit már eddig az igaz boldogságot szerző Tudományokhoz forróbb indulat lepné el.

Miller Ferdinánd: Structio generalis pro toto Musei nationalis Officiulatu

Az általános rész az összes tisztviselői kar által megszívlelendő dolgokat foglalta magában, a következő 19 pontban. Soha meg ne feledkezzenek a tisztviselők az esküről, mellyel lekötötték szolgálataikat a királynak és az országnak, az intézet dicsőségére és hasznára. Az ország kincseit felelősség terhe alatt tartoznak megőrizni. Hogy még a gyanú se férközhessék hozzájuk, azon kell lenniök, hogy életük minden tekintetben kifogástalan legyen. Óvakodniok kell tehát az adósságcsinálástól, a kétéshírű emberek társaságától, az egyenetlenkedéstől, szóval minden olyantól, a mi nem egyeztethető össze a közhivatalnoki jelleggel, és a mi az intézetre vagy a tisztviselőtársakra ségyent hozna. Mindnyájan kölcsönös szeretetben, tartós barátságban éljenek egymással, többször tanácskozávan az intézet érdekeinek előmozdítása ügyében, megbeszélvén egymással irodalmi terveiket, hogy valóban mindannyian úgy tűnjenek fel a nagy nyilvánosság előtt is, mint a kik ugyanazon közös cél szolgálatában állanak, és úgyszólván egy tudós társaságot alkotnak. A látogatókkal szemben készséges barátságot tanúsítsanak, és óvakodjanak a magas állású embereket meghunyászkodással, vagy erőltetett méltósággal, a többieket, főleg az idegeneket pedig lenézással fogadni és kerülnék a felületességet épp úgy, mint a szőrszálhasogatást, ez által is megmutatván, hogy az őrizetükre bizott tárgyakat a laponan ismerik. Ajándékot kérni vagy elfogadni, mint a hogy ez az elég nem szép dolog külföldön divatban van, nem csak nem fér össze a magyar jellemmel, hanem szigorúan tilos is. Az intézet gyarapítására szolgáló ajándékok késedelem nélkül bejelentendők az igazgatónak, a ki bevezettetvén ezeket a gyarapodási naplóba, átadja az illető őrnök, a megfelelő teremben való elhelyezés és lajstromozás céljából. Tartózkodjanak minden pénzbeli kiadástól. Ha valaki a nádor utalványozása nélkül fizet ki valamit, azt sajátjából tartozik fedezni. A szükséges költségek bejelentendők az igazgatónak, a ki azok előteremtéséről gondoskodni fog. Az intézet színvonalának — úgy a hazai mint a külföldi közönség szemeiben való emelése céljából, irodalmi munkálatokkal, kiadványokkal kell foglalkozniok. Mielőtt azonban valamely kéziratot

cenzúra alá adnának és kinyomtatnának, be kell mutatniok az igazgatónak. Elsősorban kötelessége pedig mindenkinek a Múzeumi Akták szerkesztésében, az intézet tulajdonát képező tárgyakról írt tudós és hasznos értekezések írásával, résztvenni. A hivatalos órákat akként kell betartaniok, – nyáron délelőtt 9–12, délután 3–6-ig, télen pedig – vagyis november 1-jétől márczius 19-éig délután 2–5-ig, kivéven a vasár- és ünnepnapokat és a takarítás idejét, a mikor az összes helyiségek zárva tartanak, – hogy sem későbbben nem szabad jönniök, sem korábban elmenniök. Tilos magánügyek elintézése céljából a hivatalból elmaradni. Ha valaki 3 napon át kimarad, az igazgató jogosítva van ezt az időt tőle számon kérni, kivéven természetesen a betegség esetét. Mindenkinek 6 heti szabadságidő engedélyeztetik pihenés céljából, és pedig akár egyhuzamban, akár több részre osztva. Soha sem lehet azonban távol több egynél; s csak ha ez visszaérkezett, távozhatik a másik. A ki szabadságra megy, kérje fel társát a helyettesítésre; ez viszont vállalja el azt minden vonakodás nélkül, és ne éljen azzal a kifogással, hogy valami nem tartozik ügykörébe. Az igazgatónak gondja legyen rá, hogy első sorban a kancellisták alkalmaztassanak helyettesekül, hogy ekként megismerkedhessenek a teendőikkel. Senki se vigyen a Múzeum tulajdonát képező könyvet, kéziratot, érmet, régiséget stb. lakására semmiféle ürügy alatt, sem a maga, sem más használatára, mert ily helyen nem lenne kellő biztonságban az illető tárgy. Az intézet falain belül azonban mindenki szabadon használhatja a gyűjteményeket. A város bármely részében üssön ki tűz, mindenki haladéktalanul a Múzeumba siessen, és mindaddig ott maradjon, míg a legkisebb veszedelem el nem múlt. A vész növekedtével az ország kincseinek megmentésére, felelőség terhe alatt kövessenek el minden lehetőt. A magasabb helyről esetleg elrendelt munkálatokat ne húzzák-halaszszák fontolgató késedelmeskedéssel, hanem mielőbb lássanak hozzá. Minden időben és alkalommal szemeik előtt lebegjen az intézet érdeke, és ha valahol érdekesebb tárgyra bukkannak, el ne mulasszszák azt az igazgató tudomására hozni. A hivatalokban szokásos versengés elkerülése céljából mindenki vegye tudomásul, hogy az örök és segédörök közt van ugyan különbség a cím és fizetés tekintetében, de nincs a hivatali kötelességekben. Úgy az örök, mint a segédörök és kancellisták közt a szolgálati idő állapítja meg a sorrendet. A lajstromozó a segédörök után következik. Az előléptetésnél, a fizetésjavításnál és kitüntetéseknel azonban elsősorban a szorgalom, a rátermettség, az irodalmi munkásság és szakismeret jön tekintetbe, nem pedig a szolgálati évek száma.

Az igazgatónak mindenekelőtt lelkére köti, ne téveszsze soha szem elől, hogy az ország kincseinek őrizete az ő belátására, tudására, vezetésére bízott: fordítsa ennél fogva minden **igyekezetét** arra, hogy az ország és király által beléhelyezett várakozásnak megfeleljen. Ha valamit az intézet érdekében előnyösnek vél, azt ne mulassza keresztülvinni, esetleg felterjesztéssel fordulván a nádorhoz. Másrésztől azonban a lehetőségig takarékos legyen, nehogy az intézet pénzereje mértéken túl igénybe vétessék. A pénzkezelésbe ne ártsa magát, hanem minden egyes pénzadományt utasítson a számvevőséghez. Mindazonáltal ne szakítson meg minden összeköttetést az országos pénztárral, sőt kívánja meg, hogy a számvevőség időnkint értesitse az intézet vagyoni állásáról, részint hogy a nádort oly javaslatokkal ne terhelje, a melyek nem állanak arányban a Múzeum vagyoni erejével, részint pedig hogy a Múzeumi Aktákban a pénzalapról évenként beszámolhasson az országnak. A hagyományokat, **alapítványokat** egy példányban terjessze fel a nádorhoz, egy másik példányt pedig helyezzen el az intézet irattárában. Addig is, míg az intézetnek magának lesz ügyésze, jogi kérdésekben forduljon a közalapítványi ügyigazgatóságához. Ha az épületben valamit átalakítani, javítani kellene, avagy új szekrények lennének beszerezendők, készíttessen előbb a végzendő munkáról költségvetést és ezt jóváhagyás és kiutalás céljából terjessze fel a nádor elé. Minden kiadás kiutalványozását a nádortól kérelmezze és semmit ne

előlegezzen a saját erszényéből. Ha valaki könyvet, kéziratot, érmet, régiséget stb. ajándékozik a Múzeumnak, vagy pedig ő vásárol ilyesmit az intézet pénzén, mielőtt azt megőrzés végett átadná az illető osztály őrének, tegyen jelentést a tárgy részletes leírásával és az ajándékozó nevének felemlítésével a nádornak, a lajstromozóval vezettesse be a gyarapodási naplóba, és ha jelentékenyebb dologról van szó, a lapoknak is küldjön említést.

Az igazgatónak jogában áll a megüresedett tisztviselői és szolgálai állások betöltésére vonatkozólag javaslatot tenni, azzal a kötelezettséggel, hogy megelőzőleg kellő tájékozódást szerezzen magának az illetők szakképzettsége, jellege, szorgalma, nyelvismeretei felől, meg nem elégedvén e tekintetben egyszerű ajánlatokkal, nehogy meg nem felelő egyének jussanak az intézet kötelékébe. Alárendeljei iránt legyen emberséges. Habár nem tartozik is betartani a hivatalos órákat, a mennyire az ügyek intézése megengedi, jelenlétével és példájával is buzdítsa amlantasait szorgalomra. Ha valakinél nyilvánvaló hanyagságot tapasztalna, figyelmeztesse először négy szem közt, barátságosan kötelességére; ha pedig ez nem használna, más előtt keményebben is intse meg. Ha valaki annyira megfélemedne magáról, hogy olyan adósságokat csinálna, a melyeket nem képes kifizetni, vagy ivásnak adná magát, vagy piszkos beszédeket folytatna, vagy más hasonló bűnökbe merülne el, a mi nem csak a tisztviselői karnak, hanem az intézetnek is romlására vezethetne, és komoly intés után sem mutatkoznék náha javulás, az ilyet jelentse fel a nádornál, hogy hivatalából elmozdíttassék. Az iszákos szolgálakat pedig egyáltalában ne tűrje meg, hanem bocsássa el őket a szolgálatból. Figyelemmel legyen arra is, hogy a tisztviselők egymással jó viszonyban éljenek. Miután óhajtandó, hogy az intézetben kifogástalan jellemű, valóban tanult, munkás egyének legyenek, buzdítsa a tisztviselőket az irodalmi munkásságra is: hogy lássa a király és az ország, hogy hasznos és alkalmas embereknek ad kenyeret. Ne engedjen azonban semmit közzé tenni, mielőtt a kéziratot maga át nem nézte volna. Ha pedig a Múzeum kézírataiból akarna valaki egyetmást kinyomatni, tegyen erről jelentést a nádornak, nehogy oly dolgok jussanak a nyilvánosság elé, a melyek nem oda valók.

Hogy a Múzeumi Aktákból évenként megjelenhessék egy kötet, a tisztviselőket ösztönözze az írásra, maga pedig a szerkesztést vegye kezébe, de az anyag megválasztásához a nádor beleegyezését is kérje ki. Miután úgy illenék, hogy az igazgató az ország könyvtárosa és a nádor történetírója czímmel is fel legyen díszítve, kötelességévé tétetnék egyes, a közügyekkel kapcsolatos munkálatokat végezni. Úgyszintén, ha egyes vidéki írók valamely tudományos kérdésben felvilágosításért fordulnának hozzá, már az intézet hírnevének öregbítése céljából se tagadja meg a kívánt választ. Az intézet pecsétjét gondosan őrizze meg, és csakis hivatalos ügyekben használja. Távolléte esetén adja át valamelyik őrnek, a kitől visszatérte után az elintézett ügyekről jelentést kívánjon. Az igazgató feladata az őröket szorgalmazni, hogy a katalógusokat, leltárakat, indexeket és lajstromokat minél lelkiismeretesebb pontossággal vezessék, és ezekbe minden ajándékot, vételt haladéktalanul beiktassanak. Az ily leltárak és lajstromok vezetésének módját ő állapítsa meg. Évenként kétszer, vagy többször is, előre meg nem állapított időben, látogassa meg az összes tárákat, és az indexek alapján vizsgálja meg, vajjon meg van-e minden, nem rongálódott-e meg valami, nem lett-e engedély nélkül kikölcsönözve, és tapasztalatairól tegyen jelentést az ország nádorának.

Kubinyi Ágoston: A Magyar Nemzeti Múzeum

Nem elég már most a' magyarnak csak a' harciasságról, és vitéz tetteiről gondoskodni; nem elég ifjainknak a' törvényhozásban oly élénk részt venni; hanem hogy hazánk minél virágzóbb és a' többi mívelt európai statusokhoz minél előbb hasonlóvá, vagy egykoron még ezeknél is tökéletesebbé tételtesék szükség, hogy a' tudományokban, művészetben és iparban is óriási lépésekkel haladjon. Mi tette angliát, francia, németotthon't s egyebeket virágzókká és gazdagokká? bizonyára nem csupán a' vitéz tettek, hanem a' tudomány és szorgalom. Angol és Franciaországban, ha tudományos utazási költségekre javallat tételik a' ministerium által, azt a' nemzet minden vonakodás nélkül elfogadja, s épen a' tudományok iránti rokonszenv és valódi tudományosság tette virágzóvá e' két nemzetet. Igyekezünk mi is, hogy minden szakra legyenek ügyes férfaink, s ne vessük meg a' tudományos, művészeti és iparúzó osztályt.

Mivel pedig tudományos, művészeti és ipari kifejlődésünkre számos tudományos intézeteink között egy sincsen, melly annyi kútfőt és gazdag segédeszközt szolgáltatna, mint magyar nemzeti múzeumunk, szükség, hogy kivált ezt minél virágzóbbá és haszonvetőbbé tegyük.

Az eféle tudományos intézetek a' mostani század szelleméhez, melly nem annyira száraz elméletekkel, mint inkább a' tudományok gyakorlati oldalával foglalatokodik, alkalmazandók; mert a' nélkül sem szellemi sem anyagi tekintetben sikeres előmenetelt tenni nem lehet. És épen ezért úgy felállítandók az ezen intézetben levő gyűjtemények, hogy azok tükör gyanánt szolgáljanak a' nemzet mind szellemi, mind anyagi tekintetben haladására vagy hátramaradására; hogy a' történetíró, archeolog, természetvizsgáló, mezei gazda, bányász, iparúzó, művész s a' t.első tekintettel alapos tudomást szerezhessen szakához tartozó minden tárgyakról, és ezen tekintetből minden gyűjtemény úgy felállítandó, hogy necsak a' szemnek szolgáljon gyönyörül, hanem mindenki, kivált a' szakértő, könnyen mozdíthassa annak használásával kitűzött célját s vállalatát elő.

A' museum a' tudományok, művészet és ipar magtára, mellyből mindenki szabadon és ingyen vehetvén kívánt magvakat, szükség, hogy az hazaszerte, de kivált a' gazdagok által, kiktől legtöbbet várhatni, pártoltassék. Helyesen jegyzi meg az 1847-ki életképek 244-ik lapján egyik tudós hazánkfia: „Uraim! ezen szembetűnő hidegség a' tudományok s azok képviselői iránt nem sok szép reményt nyujt nemzetünk jövődjére nézve. Magyar ország csak az értelem kimivelése és az ismeretek terjesztése által emelkedhetik ki eddigi csekély jelentésű álláspontjából, s ha Ti, kik erre legtöbbet tehettek, a' tudomány mozgalmairól semmit sem akartok tudni, sokáig kell még tengődni nálunk azok művelőinek, még némi tekintélyt és állást vivhatnak ki magoknak, mert pártolás nélkül a' muzsák ellankadnak és hátramaradnak”.

III. Béla király feltárt tetemének eltemetése

Méltóságos Kubinyi Ágoston Urnak cs.kir. aranykulacos s a nemzeti Múzeum igazgatójának Pesten.

Folyó évi május 3-án, 305. sz. alatt kelt jelentése folytán értesítem Méltóságodat, miként Főkanzellár Ő Nagyméltósága és Herczeg bíbornok Primás Ő Eminentiájával egyetértőleg elhatároz-

tatott, hogy 3^{ik} Béla magyar király koponyája, úgy ennek és neje Commona Annának a nemzeti Múzeumban lévő földi maradványai a budavári főtemplom kryptájába koporsóba rakva illő módon eltemettessenek. – Méltóságodat tehát felhívom, hogy a kérdéses földi maradványokat a budavári plébánosnak annak felszóllítása folytán maga idejében által adni, és erről annak idejében nekem előleges jelentést tenni sziveskedjék. – Fogadja Méltóságod különböző tiszteletem kifejezését Budán június 6^{án}

1862. Gróf Pálffy Móríc Magyarországi királyi helytartója.

396. Tekintetes Érdy János úrnak maga alkalmaztatása végett közöltetik
Pesten, 1862. június 12^{én}

Kubinyi Ágoston
múzeumi igazgató

1862. júl. 10. vittük el.

Gróf Pálffy júl. 13-ra magához rendelt, és kifakadott azért, hogy előzetes jelentést nem kapott, a beszentelésnél jelen akart lenni. Az átvitel ideje minket, de a beszentelés ideje nem minket illet.

Ágnes másképpen Anna, Raimund és Constantia (1136–1149) antiochiai fejedelem leánya, III. Béla magyar király első neje, Imre és II. Endre magyar királyok anyja, 1183. évben hagyá el a világot. III. Béla 1196. évben hunyt el. Mind a kettő a székesfehérvári Boldog Asszony egyházában, mint a magyar királyok szokott temetkezési helyén temetettek el. Az 1848. évi fehérvári ásatásakor, egymás mellett feküdtek, vörös márvány lapokból összeállított két külön koporsóba zárva, honnan az akkori veszélyes időkben a m. n. Múzeumba vitettek, ahol gyászékszereik láthatók, és koponyáik, tetemeik. 1862. évi június 6-án, 11354. szám alatt kelt fennsőbb rendeletre, 1862. évi júl. 10-én a budavári főtemplom sírkápolnájába vitettek el, hol külön két bádoggal koporsóba rakatván, egyházi és világi közönség előtt beszenteltettek és két külön fülkébe tétettek örök nyugalomra.

Érdy

Reményi Ede úr ajándokai a nemzeti múzeum számára, Liszt Ferenc tudor úr által beküldve Rómából.

1) Öt dombormű, Thorwaldsennak talán az utolsó művei, melyeket a nagy mester saját maga mintázott, melyek azonban halála után nyom nélkül eltűntek, és így később sem vésettek márványba, sem pedig ércbe nem öntettek. E művek tehát valóságos, megbecsülhetlen értékű műkincsek és *unicumok*, miután nem léteznek még a művész hazájában (Dániában) sem, hol pedig a király és nemzet egyetemben csupán Thorwaldsen összes műveinek közszemlére kitétele végett nagyszerű múzeumot építtettek. – A nevezett domborművek a következő jeleneteket ábrázolják:

a) Krisztus születésének kinyilatkoztatása; b) Krisztus születése; c) Menckvés Egiptomba; d) A tizenkétéves Jézus a templomban; e) Jézus megkereszteltetése.

2) Egy gyönyörű kis dombormű, mely *Vénuszt* ábrázolja *Ámorral*.

Ez szintén remek, de már másolatban létezik.

3) Egy három darabból álló, de együvé tartozó gyönyörű dombormű, mely az ifjú *Tóbiást* ábrázolja, midőn atyjának szemevilágát adja vissza. Ez egy híres orvos síremlékére készült, mely nevezetes mű másolatja Pisa-ban márványba van vésve; de az itteni példány mégis annyiban érdekes, amennyiben ez azon minta, melyet Thorwaldsen saját maga a márvány kifaragására elkészített, kivitelét azonban a nagy mester, valamint máskor is történt, tanítványaira bízta s csak a mű végeztével javított, ahol azt lángesze szükségesnek látá.

Íme elsorolva az ajándékok, melyekkel Reményi Ede hazánkfia nemzeti Múzeumunkat ez alkalommal gazdagítá, fogadja ezekért a nagylelkű ajándékozó nemzeti intézetünk részéről hálás köszönetünket.

Pesten, 1866ⁱ január 4^{én}

Kubinyi Ágoston

Pest, 30/12. 1865.

Méltóságos Igazgató Ur! – Rómában létemkor a dicső emlékü szobrász Thorwaldsen néhány megbecsülhetlen, és csak egyes példányban (Unicum) létező domborműveire akadtam esetlegesen. – Igazán mondhatom esetlegesen, mert csak is a vak véletlenség által találtam fel a műkincseket, melyek az ottani művészi világ kimondása és véleménye szerint, nem csak nagyszerűek, mint inspirált művek, de kivitelük – a mester saját kezei által – ily nemben a legnagyobbbszerűekhez tartoznak. Ezek nevezetesen: 5 (öt) dombormű (:Bibliai:) Unicumok. 1 (egy) dombormű (:mythologiai:), már másolatban is létezik, de mégis ez az eredeti, s végre egy három darabból álló, de együvé tartozó dombormű (:Bibliai:). – Ezen műkincsek rendkívüliek szépészeti szempontból, és minden áron megszerezni óhajtam nemzeti Múzeumunk számára, – és meg is szereztem, most íme megérkeztek Rómából, és én azokat nemzeti Múzeumunknak szentelem. – Elküldésük eránt Liszt Ferencz dicső művész hazánkfia gondoskodott Rómában, és hála neki meg is érkeztek sérthetlenül.

Fogadja Méltóságod hazafiai tiszteletem és nagyrabecsülésem kifejezése mellett legmelegebb üdvözetemet. Kész szolgálja Reményi m.k.

Régi posta utca 2.sz.

17. Tekintetes Érdy János ör úrral maga alkalmaztatása végett közöltetik.

Pesten, 1866. január 4^{én}

Kubinyi Ágoston

Vallás és közoktatási magyar kir.Minister.

1168.sz.

eln.

A mint a múzeumi igazgatóság a „Budapesti Közlöny”-nek f.évi 156.számában foglalt felhívásból értesült, a magyar iparegylet, a magyar országos gazdasági egyesület s a magyar képzőművészeti társulat

részéről, termények, iparcikkek és műtárgyakból egy országos kiállítás szándékolatik rendeztetni, melyhez a kiállítók részéről kiállítatni kívánt tárgyak f.é. augusztus hó 1-ig, az ideiglenes kiállítási bizottmányhoz az iparegylet helyiségében Pesten (régí színpület I. emelet:) címzetten bejelentendők.

A kiállítás tárgyát nyers terményeken kívül ipar és műcikkkel is képezvén, s ilyenek a magyar nemzeti Múzeum birtokában levén, igen kívánatosnak látom, hogy a m. nemz. Múzeum is ezen országos tárlaton képviselve legyen.

A m. nemz. Múzeum képtárában magyar művészek festményei közül a legérdekesebbek, melyek a képtári felügyelő és Rómer Flóris régészeti őr hozzájárulásával lesznek kiválasztandók, bejelentendők, figyelem levén arra irányzandó, hogy egyrészt a festészet különböző ágazatai, (történelmi, táj genre:) másrészt az egyes festők is műveikben lehetőleg képviselve legyenek.

Mint hogy pedig a legutóbbi párizsi műtárlaton az ó magyar műipar a „Musée du travail” című osztályban díszesen képviselve volt, s ezen tárgyak valamint a felállításnál használt díszítmények a múzeum birtokában vannak, s igen tanuságosnak mutatkozik, ha az újkori ipar termelvényei mellett a régi ipar művei is márcsak összehasonlítás czéljából kiállítva szemléltetessenek, ugyanezen tárgyak, ha lehet más a múzeum birtokában levő hasonló tárgyakkal bővítsé, s a különböző iparágak (:agyag, fém, fa stb gyártmányok:) s ezekben ismét a mennyire lehet korszakok (:századok:) szerint osztályozva kiállítassanak, s így a hazai nagy közönségnek alkalom nyitassék, a világtárlat ezen magyar osztályát szemléltetni; – elvárom ennél fogva a régészeti osztály őrétől, úgyis mint az ipar tárlaton ezen osztály volt őrétől, miszerint e czélból a szükséges előleges bejelentést azonnal tegye meg, s amennyiben, mint feltennem kell, az országos tárlatot rendező bizottmány ezen osztály befogadása ellen észrevételt nem tesz, ezen osztály berendezését foganatosítandja; magától értetvén, hogy ezen tárgyak csak azon esetre lesznek kiállítandók, ha azok teljes biztonságáról kellő gondoskodva leend.

Az országos tárlatra bejelentett s esetleg beküldendő tárgyak jegyzéke, valamint a netáni felállítási költségek hozzávetőleges előirányzata hozzám az igazgatóság véleményes jelentése kíséretében folyó hó 20-káig bemutatandó leszen. – Budán, 1869. évi július hó 15-kén. –

B. Eötvös József s.k. – A magyar nemzeti Múzeum igazgatóságának Pesten.

Az Érem- és Régiségosztály évi jelentése az 1875-ik évről

Az elmúlt év az érem- és régiségosztály nem mondható ugyan epochális fontosságúnak, mégis tekintve akár a szerzemények becsét és számát, akár az ügyvitel eredményeit, az 1875. év méltó folytatása a legutóbbi kornak, melyben az egész intézet oly szép virágzásnak indult.

Éz örvendetes emelkedés a hazafias áldozatkészségű közönség pártolásán kívül a törvényhozástól engedélyezett anyagi eszközök kielégítőbb voltának és az osztály személyzete ügybuzgó tevékenységének köszönhető jórészbén.

c) A közönség érdeklődése az intézet fokozódó tevékenységével arányosan emelkedett. Honfiaink érdeklődésüket az intézet iránt azáltal tanusítják, hogy tömegesen eljárnak köznapokon gyűjteményeink megtekintésére, azokat adományaikkal növelik, vagy egyéb úton, módon az intézet céljait előmozdítják; a szakemberek azáltal, hogy igénybe veszik az osztály szakkönyvtárát.

d) A látogatók száma az elmúlt évben 62 köznapon, mikor szokás szerint kedden és pénteken és azon felül minden harmadik vasárnap, tárlatunk nyitva állott, egészben 27 365 volt. E szám az egyes hónapokra a következőképp oszlott el:

volt márczius 16-tól márczius végéig 2361

áprilisban 6697

májusban 5352

júniusban 4398

júliusban 2394

október 19-től 1403

novemberben 2716

decemberben 2044

augusztusban és szeptemberben az osztály zárva volt, gőzfűtési csövek berakása miatt.

A közönség rokonszenvét intézetünk iránt azonban legjobban azon körülmény mutatja, hogy osztályunkba az elmúlt évben 285 szállítmány érkezett, e közt 236 tétel ajándék címén érkezett be, amelyek közt van 6 hagyaték címén beérkezett részben tekintélyes gyűjtemény

1876. január 12.

Hampel J.

A Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtára az 1914. évben

Statistikai kimutatás

Az intézet neve	Állapot az 1914. év	Gyarapodás 1914-ben	Látogatott- ság	Személyzet év végén		
				Tisztv.	Alkalm.	Altszt.szolga
Régiségtár	228 092	940	74 606	8	2	4
Éremtár	144 584	4590	—	2	—	1

IV.

A közönség 158 nyitási napon ingyen látogatta a tárat, az ingyenes látogatók száma 74 448 volt, belépőjegyvel nem nyitási napokon 191 látogató kereste fel tárlatunkat.

Szalai István: A Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek elhelyezése

Míg az utolsó évek folyamán nyugateurópai modern magaslaton álló fényes paloták emeltettek a fővárosban tudományos gyűjtemények befogadására, hirdetve a magyar állam nemes áldozatkésztségét a kulturális eszmények szolgálatában: a nemzeti múlt történeti és irodalmi emlékeinek őrzésére hivatott Magyar Nemzeti Múzeum, gyűjteményei elhelyezésének tekintetében, úgyszólván provinciá-

lis színvonalon áll, minélfogva állami és művelődési fejlődésünkkel sértő diszharmoniót tüntet fel.

Eltekintve attól, hogy az a kor, a midőn ez a monumentális épület emeltetett, nem ismerte azt az igényt, a mely szerint az épület berendezésénél az abban elhelyezendő gyűjtemények természetére és kulturális hatásának fokozására figyelemmel kell lenni; – a helyiségek területi elégtelensége évről-évre érezhetőbben nyilvánult, ma pedig már tűrhetetlenné vált, a mennyiben a gyűjtemények rendszeres fejlődését akadályozza, azoknak mind tudományos, mind szemléleti szempontból megfelelő felállítását lehetetlenné teszi, úgy hogy mindinkább közeledünk azon állapothoz, a midőn a közszemléletnek szolgáló kiállítási termek inkább gyűjtemény-raktárhoz, mint múzeumhoz fognak hasonlítani. Ezen bajok majdnem két évtizeden át foglalkoztatják az illetékes köröket: már az 1888-ik évben kiküldött múzeumi bizottság hangsúlyozta a Nemzeti Múzeum mai épületének monumentális jellegéhez méltó kőburkolattal való ellátását, s a már akkor nagyon érezhető helyszűkére való tekintettel az úgynevezett nemzetközi osztályoknak, nevezetesen a természetiek tárainak, továbbá a néprajzi tárnak kitelepítését javasolta úgy, hogy a Nemzeti Múzeum mai épülete a könyvtár és régiségtár, s a történelmi képcsarnokot, vagyis a magyar művelődéstörténeti anyagot foglalná magában. A kitelepítésre ajánlott osztályok között volt még a képtár is, a mely az antikszobrok gypsmásolatainak gyűjteményével együtt időközben méltó elhelyezést nyert a városligeti Szépművészeti Múzeumban.

A mai helyzet az, hogy a Múzeum épületében

a könyvtár,
az éremrégiségtár,
az állattár és
ásvány-öslénytár

vannak, – eddig kitelepítettek:

a néprajztár és
a növénytár,

melyek közül a néprajziak tárával a Városligeti nagy Iparcsarnokba, a növénytárral pedig a Magyar Tudományos Akadémia palotájába voltunk kénytelenek helyszűke miatt hurczolkodni.

A Magyar Nemzeti Múzeum helyszűkén sem a főrendiház, sem a képtár kiköltözése lényegesen nem segített. A főrendiház kiköltözése folytán felszabadult nagyterem és mellék helyiségei végre eredeti rendeltetésüknek visszaadhatók voltak. Itt tartatnak azóta a Nemzeti Múzeum ismeretterjesztő előadásai, egyéb tudományos felolvasások, tudományos és irodalmi társulatok ünnepélyes gyűlései. A főrendiház által a múzeumi épület földszintjén elfoglalt hivatalos helyiségekbe az éremtár és a könyvtár egyik dolgozó helyisége kerül. Sokan azt hitték, hogy az ily módon megürülő, kétségtelenül terjedelmesebb helyiségek a gyűjtemények céljaira, nevezetesen pedig a nagyterem a könyvtár olvasóterméül lesz felhasználható. Ez utóbbi cél azonban elérhetetlen, mert a díszterem a második emeleten van, míg a könyvtár nyomtatványi anyaga az első emeletnek felét foglalja el, ez és a nagy távolság s nevezetesen az emeletek különbsége, a mely a termet a könyvtártól elválasztaná, az olvasók kiszolgálását lehetetlenné tenné. A díszterem három előterme pedig a díszterem használatakor átjáróul szolgál, ezek ez okból s közöttük a középső, a kupolaterem, fogyatékos világításánál fogva sem alkalmasak gyűjtemények elhelyezésére.

A képtár kiköltöztetése folytán megürült hat terem közül az állattár négy teremmel, az ásvány-öslénytár két teremmel bővül. Ez épen elegendő arra, hogy eme két osztály mai gyűjteményei szűkösen felállíthatók s azoknak ládáikba csomagolt nagybecsű anyagából, a legfontosabb rész kiállításra

kerüljön. A megürült képtári helyiségek a második emeleten lévén, a Nemzeti Múzeumnak két törzsszótálya: a könyvtár és a régiségtár daczára az azokban uralkodó leírhatatlan helyszűkének, sajnos semmit sem nyerhetett.

A társadalom és a háború Budapest, 1915. július 2.

A hercegprímás és a fémgyűjtés

A hercegprímás most megjelent legújabb körlevélben ismerteti és mint a legmesszebbmenő támogatásra érdemes mozgalmat ajánlja papságának és híveinek figyelmébe a hadvezetőség fémgyűjtő akcióját, melynek az Uránia Országos Nővédő Egyesület is készségesen állott szolgálatába. A főpásztor megengedi, hogy a mennyiben volnának följajánlható és használaton kívüli templomi fémtárgyak, úgymint régi gyertyatartók, füstölők, csillárok, azok a szent célra átengedhetők. Fölhívja még a bíboros hercegprímás papságát még arra, hogy ha az egyházmegye templomainál volnának használatban nem lévő és műemlék jellegével nem bíró harangok, azokat is adják a hadvezetőségnek. Ezekről a harangokról azonban sürgős jelentést kíván és a jelentésben a harangok legnagyobb átméőjét is föl kell tüntetni.

Budapesti Hírlap
183. szám

Varjú Elemér levele Chernoch János hercegprímáshoz

Főmagasságú Bíbornok, Kegyelmes Uram!

A hírlapok tudósítása szerint Főmagasságod a hazai egyházaknak kegyelmesen megengedte, hogy amennyiben volnának használaton kívül álló olyan templomi fémtárgyaik, amelyek a hadvezetőség számára beolvasztásra alkalmasak, úgy azokat a Hadsegélyző Egylet útján a hadseregnek átengedhetik.

Legmélyebb tisztelettel kérem Eminenciádat, kegyeskedjék nekem megengedni, kapcsolatban ezzel a rendeletével – amelynek nemes intenciói előtt készségesen meghajlok – felhívjam nagybecsű figyelmét arra, mennyire megapadhat ebből kifolyólag múltunk egyházi emlékeinek már egyébként is kicsinyre olvadt készlete.

Főtisztelendő lelkész urak legnagyobb része nincs abban a helyzetben, hogy megítélhesse, mi a régi templomi tárgyak közül az, amelynek megsemmisülése aránytalanul nagyobb kár, mint az a csekélyke haszon, amit egy-egy füstölő gyertyatartó vagy edény fém-anyagának beolvasztása a hadvezetőségre nézve jelent. Épp a legrégibb idők fémtárgyai szerényebb voltuknál fogva jelentéktelennek látszanak a hozzá nem értő előtt, viszonyt aránylag újabb kori darabok, habár a laikus szemében,

mint nem eléggé öreg tárgyak nem is bírnak emlékekkel, a korai műipar történetének egy-egy értékes fejezetét illusztrálják.

Eminenciád előtt nem kell fejtegetnem, mennyire pótolhatatlan kár érte nemzetünket már eddig is azáltal, hogy kis falusi egyházaink hasznavehetetlen tárgyai lecserelés címén illetéktelen kereskedői kezekbe jutottak, vagy mind sok helyen az egyházi öltönyökkel történik, megsemmisíttetnek. A tervbe vett fémgyűjtés az eddigi károkat tetézni lett hivatva, amint, hogy szomorúan kell megállapítanom, hogy a magában véve nemes akció már eddig is mérhetetlen károkat okozott, úgy a régészetnek, mint az etnográfának.

E károsodás a jövőre nézve könnyen elkerülhető, ha a feláldozásra szánt tárgyak beszolgáltatás előtt illetékes szakemberek bírálata alá kerülnek.

Ez okból teljes bizalommal esedezem Eminenciádnál, méltóztassék elrendelni, hogy az egyes egyházak a beolvasztásra szánt tárgyaikat a régiségküldeményekre fennálló portó-mentesség igénybevételével előbb a N. Múzeum régiségtárának küldjék be, ahonnan mindent, ami megőrzésre nem érdemes, a Múzeum fogja a Hadsegélyző hivatalnak beszolgáltatni, viszont azokat a tárgyakat, amelyeknek elmúlása kárt jelentene, az intézet a teljes fémértéket beváltja, ezáltal árát szolgáltatja be az illetékes helyre.

Abban a biztos reményben, hogy méltányos kérelmem Eminenciád tetszésével fog találkozni, legmagasabb tisztelettel maradtam

Bp. 1915. július 5.

Főmagasságú Uram alázatos szolgája
Varjú Elemér

Varjú Elemér levele Fehérvári főigazgatóhoz

Mind gyakrabban megtörténik, hogy a Nemzeti Múzeum a köztulajdonban p.o. egyházi testületek, intézetek, iskolák, stb. birtokában lévő eladóvá tett tárgyak megszerzésénél magánosok, s nem állami tulajdonban lévő múzeumok versengésével kénytelen megküzdeni, amikor is az eladó a kérdést olyan módon állítja fel: többet hajlandó-e fizetni a Nemzeti Múzeum, mint a másik venni szándékozó fél, mert egyenlő ajánlat esetén azt és nem országos intézményünket részesíti előnyben.

Csak a minapokban történt, hogy egy teljesen elhagyott református templomból a N. Múzeum régiségtára egy kőemléket kívánt megszerezni. Illő pénzbeli ajánlatot tettünk rá, amelyre hosszabb idő múltán sem kaptunk választ. Sürgetésünkre végül azt a feleletet nyertük: az egyház a N. Múzeum által kínált áron eladta a követ egy vidéki múzeumnak, amely valószínűleg előbb a tárgy létezéséről sem bírt tudomással. A helyi hazafiság ilyen megnyilatkozásai mellett olyan eseteink is vannak, amikor a magánfél rendszerint kereskedő részéről előnyben van, szemben a Magyar Nemzeti Múzeummal. Ennek oka többnyire a hivatalos vásárlás nehézkes módjában rejlik: a magánvevő azonnal, s teljes összegben fizet, míg az intézet a nagyobb összeget többnyire csak részletekben bélyeges nyugta előlég és beküldése ellenében, tehát nagyobb késedelemmel tudja kifizetni.

Ily körülmények között a felsőbb hatóságok segítségét kell igénybe venni, ha a gyűjtőmunkánk sikerét kockára tenni nem akarjuk. Mély tisztelettel arra kérem tehát Méltóságodat, méltóztassék a Nagyméltóságú V.K. ügyi miniszter úrhoz fordulni, azzal a kérelemmel, rendelve el az összes hatáskörébe tartozó intézeteknél, s szólítsa fel a felügyelete alá tartozó intézményeket, elsősorban az egyházakat arra, hogy

1. fölöslegessé vált vagy bármi okból eladóvá tett régi tárgyaikkal a N. Múzeumot kínálják meg, miután elsősorban ez a nagymúltú és országos jelentőségű intézet van hivatva arra, hogy a magyar föld művelődéstörténeti emlékeinek javát és legjellemzőbb példányait összegyűjtse, s nemzetünk dicsőségére és a tudomány hasznára megőrizze.
2. Egyenlő arányban esetén biztosítsanak a N. Múzeumnak elővételi jogot, vagy ha érdekeik nagyobb sérelem nélkül tehetik, részesítsék engedmények árán is előnyben ezt az országos intézetet minden más vevővel szemben.

Felkérhető lenne továbbá a Nagym. Vall. és Közoktatásügyi Miniszter Ur, hogy hasonló rendelet kiadására kérje fel a Belügyminiszter és Pénzügyminiszter Urakat, akiknek hatáskörébe tartozó helyi hatóságok, illetőleg pénzügyi, bányá- stb. hivatalok is nem ritkán jutnak abba a helyzetbe, hogy régi felszerelési tárgyakat értékesíteni kívánnak.

Budapest, 1915. szeptember 16.

VARJU ELEMÉR
az Érem- és Régiségtár
igazgatója

1919. május 9.

A Közoktatásügyi Népbiztosság döntése a Magyar Nemzeti Múzeum átszervezéséről

Fejérpataki László elvtársnak,

Budapest
Nemzeti Múzeum

A Művészeti és Múzeumi Direktóriumnak és a Nemzeti Múzeum átszervezése vezetőjének előterjesztésére közlöm Önnel tudomásul vétel illetve további intézkedés végett a következőket:

1. A természettajzi gyűjteményeket a tudományos intézetek szövetségének adtam át, e gyűjteményekre vonatkozó minden intézkedés joga ezt a szervet illeti meg.

2. A Nemzeti Múzeum Széchényi Orsz. könyvtárát a Nemzeti Múzeum gyűjtemény egységéből kiszakítottam és a könyvtár fölötti rendelkezési jogot a közoktatásügyi politikai megbízottak kezébe tettem le.

3. A Nemzeti Múzeum érem és régiségtárának a keretében az antiquariális jellegű gyűjteményeket külön osztállyá alakítottam. Az osztályigazgatói teendők ellátásával Bella Lajost bíztam meg, melléje szolgálattételre Gohl Ödön, Alföldi András, Oroszlán Zoltán, Paulovits István és Wollanka Józsefet rendelem.

A régiségtár többi részének, amelynek vezetője Varjú Elemér marad, beosztott tisztviselői az érem és régiségtár többi tisztviselői lesznek.

4. Sebestyén Gyulát és Roheim Gézárt jelenlegi munkahelyük épségben tartása mellett a néprajzi osztály állományába helyezem át.

Budapest, 1919. május hó 9.

Lukács

1919. május 19.

A Közkutatásügyi Népbiztosság Művészeti és Múzeumi Direktóriumának irányelvei a Magyar Nemzeti Múzeum átszervezésére

A Nemzeti Múzeum átszervezésével kapcsolatban a muzeális anyagoknak egy helyen differenciálódását és integrálását akarjuk elérni. Ennek keresztülvitelére szükséges először, hogy a Szépművészeti és Iparművészeti Múzeumok részéről kiküldött bizottsági tagok az igazgatóval tartandó megbeszélésen tisztázzák egymás között azokat az elveket, amelyek alapján gyűjteményüket teljessé és szerves egésszé akarják kiépíteni. Az alap gondolat, amelyből ki kell indulnunk, kettős. Egyrészt a szemléltetés útján való tömegnevelés céljaira a gyűjtemény sorozatait lehetőleg teljessé kell tennünk, másrészt azonban távol kell tartanunk a művészeti gyűjtemény kereteiből mindazt, ami a művészeti öröm felkeltésére, az ízlés fejlesztésére nem teljesen alkalmas.

Az anyag kiválasztásának pillérszerű alapelve, hogy a művészet elvei egyetemesek és általánosak, s hogy az egyetemes és általános elvek a magyar művészetre épűgy állanak, mint a nem magyarra, s hogy ennek alapján magyar és nem magyar anyag közt ebből a szempontból különbséget tenni nem szabad. Más fontos elv az, hogy a sorozatok teljessége s a bemutatandó típusok élessége a tömegnevelés legjobb, legcélravezetőbb eszköze.

A művészeti gyűjtemények objectumainak művészetiileg kell mondani valamit, *a kultúrhistóriai gyűjtemény darabjait nem az esztétikai érték, hanem használatban való szerepük szempontjából kell tekinteni*, s a mérték mindig az, hogy a tárgynak ez a „használati” funkciója, a tárgy helye a társadalmi munkában hogyan jut kifejezésre. Hogy mi hová kerüljön, arra nézve a direktívát az egyes múzeumok munkaszándéka és munkaterve adja meg, ami egyebek közt az egyes múzeumok feltagozódásában jut kifejezésre. Ebben a feltagozódásban természetesen a Nemzeti Múzeumra nézve nem a múltban történt beosztás marad érvényben, hanem az új tagozódás, aminek a liquidálás lefolytatása után ki kell alakulnia. A Nemzeti Múzeumból a természetrajzi gyűjtemények és a könyvtár kikapcsolódása és a liquidálás végrehajtása után egy néprajz-kultúrtörténeti múzeum marad vissza, amely a következőképp oszlik fel a végzendő feladatok szerint alosztályokra:

I. ANTIQUARIUM:

- a) Óskor
- b) Római kor
- c) Népvándorlás kor

- d) Egyiptomi gyűjtemény
- e) Éremgyűjtemény.

II. NÉPRAJZI MÚZEUM:

- a) Tárgyi néprajz
- b) Emberföldrajz és demographia
- c) Általános ethnológia és népléktan
- d) Folklore.

III. KULTÚRHISTÓRIAI MÚZEUM:

- a) Társadalmi rétegek és azok lakásai, osztálytagozódás, foglalkozások.
- b) Céhemlékek és ipartörténeti emlékek
- c) Viselettörténeti gyűjtemény
- d) Fegyvertörténeti gyűjtemény
- e) Tudományos eszközök (astron. gyógyszerészet)
- f) Éremgyűjtemény.

IV. TÖRTÉNELMI KÉPTÁR:

- a) Metszet és Rajzgyűjtemény.

A liquidálás a Nemzeti Múzeum régiségtárában, könyvtárában és néprajztárában indul meg lehetőleg egyszerre. A liquidálás munkáját albizottságok végzik. Minden albizottság két vagy három tagból áll és az albizottságok munkájában a lehetőség szerint az érdekelt múzeumok igazgatói és a bizottság vezetői is részt vesznek. Az albizottságok összeállítása olyan, hogy minden albizottságban a liquidáló nemzeti múzeumi osztály mint átadó, a tárgyakat magába beolvasztani kívánó muzeális osztály mint átvevő egy-egy taggal képviseltetik. Az albizottságok egybeállítását a különböző célokhoz igazodva a következő:

1. Régiségtár átadja a plaketteket az éremtár a) osztályából a Szépművészeti Múzeumnak.
Albizottság: Alföldi András
Meller Simon
Igazgatók: Bella Lajos,
Petrovics Elek
2. Régiségtár átadja a plaketteket az éremtár b) osztályából a Szépművészeti Múzeumnak.
Albizottság: Harsányi Pál,
Meller Simon
Igazgatók: Varjú Elemér
Petrovics Elek.
3. Régiségtár átadja az ötvöstárgyakat az Iparművészeti Múzeumnak.
Albizottság: Kőszegi Elemér
Csermelyi Sándor
Igazgatók: Varjú Elemér
Csányi Károly.
4. Régiségtár átadja a bútorokat, fajansz, porcelántárgyakat, szőnyeget, szöveteket az Iparművészeti Múzeumnak.

Albizottság: Varjú Elemér
Csányi Károly *igazgatók.*

5. Régiségtár átadja a szobrokat, metszeteket, festményeket
a Szépművészeti Múzeumnak.

Albizottság: Varjú Elemér
Meller Simon
Petrovics Elek

**Az arany érmék szocializálása 1919-ben
MAGYARORSZÁGI TANÁCSKÖZTÁRSASÁG
PÉNZÜGYI NÉPBIZTOSSÁG**

3338/N.B. szám

A Közoktatásügyi Népbiztosságnak

Budapest

78.569/VIII-3-1919. számú megkeresésére értesítem, hogy ahhoz az indítványához, miszerint a Forradalmi Kormányzótanács XIV. számú rendelete alapján magánosoktól átvett aranyérmék numizmatikai szempontból becses példányai a Nemzeti Múzeum régiségtárában helyeztessenek el, hozzájárulok s erről a Pénzintézetek Direktóriumát egyidejűleg értesítettem.

Sziveskedjék a további teendők tekintetében ez utóbbi szervezettel érintkezésbe lépni.

Budapest 1919. évi május 30.-án.

Pénzügyi népbiztosság:

Havasi
csoportvezető

Megbízom Harsányi Pál elvtársat, a Nemzeti Múzeum éremtárának őrét, hogy a Pénzintézetek Direktóriumával érintkezésbe lépjen, és a köztulajdonba vett érmek közül az éremtár részére szükségeseket kiválogassa, leltározza és elszállítsa.

Budapest 1919. június 23.

Kenczler Hugó
a Műtárgyakat Társadalmisító
Bizottság vezetője

Június 27-én fönnjártam a pénzügyi Direktóriumban s ezen aktát Faddi elvtársnál hagytam aki a tanácsban való elintézését megígérte.

Június 30-án visszakaptam azon utasítással, hogy a Hitelbankban Wolff Lénárddal beszéljem meg a kivitel módzatait.

Wolff-al tárgyalva úgy informálódtam, hogy július 15-re van kitűzve a Safek kibontása, a továbbiakra nézve lépjek érintkezésbe Csányi elvtárrsal.

Csányi helyett Csermelyi jelenik meg a safek felbontásánál. Július 15-én vele együtt megkezdttük működésünket.

Budapest 1919 július 15.

Harsányi

Az aranyanyagot áthozták a Nemzeti Múzeumba 1919 szeptember havában, visszavitték a Hitelbankba Gohl Ödön jelentése alapján.

JELENTÉS

az Orsz. Magyar TÖRTÉNETI MÚZEUMOT az ostrom alatt és után ért károkról.

I. TÖRTÉNETI TÁR

1. **ÉPÜLETKÁROK:** Az osztály I. emeleti kiállítási helyiségeiben a következő épületkárok tapasztalhatók: a II. terem 3. ablaka körüli falon nagy belövés felül, mely ferdén átütötte a III. terembe vezető ajtó feletti falat. A III. terem első ablaka falának mentén hatalmas belövés okozta falkár, ugyanitt a fűtőtest is megrongálódott. A mennyezet vakolata nagyrészt lehullt. – Az V. terem üveg-teteje, mely már az ostrom előtt hatalmas bombasérülést szenvedett, ismét megrongálódott. – A VII. terem 3. ablaka falának mentén hatalmas belövés észlelhető, a fal jórészt leomlott. – A mennyezeten vakolathiányok. – A VIII. terem mennyezetén a vakolat nagyrészt lehullott. – Az udvarra nyíló folyosón egy nagy belövés látható, mérsékelt falkárral. – A Történeti Osztálynak a ráépített raktárhelyiségei már az orosz ostrom előtt légitámadás következtében erősen megsérültek és kiégtek, ez a rész a további ostrom következtében teljesen használhatatlan. – Az összes kiállítási helyiségekben az üveglakok betörték, a faablakkeretek és ablaktáblák erős sérüléseket szenvedtek. – A kiállítási helyiségekben helyetfoglaló üres vitrinek és szekrények kevés kivétellel mind pozdorjává törtek. Erős sérüléseket szenvedtek a vitrinszekrények favázai is.

A Történeti Tár földszinten helyetfoglaló hivatali helyiségeiben az ablaküvegek mind betörték, az ablaktáblák leszakadtak, ablakkeretek szétrodeztek. Különösen áll ez az északi fekvésű sarokszobára, ahol a belövések és légnyomás következtében az ablakfalakon is történtek károk. Az egyik hivatali helyiségben egy cserépkályha összelövés következtében használhatatlanná vált. A hivatali helyiségekben elhelyezett bútordarabok nagyobb károkat szenvedtek. Így pl. a Múzeum első empire berendezéséhez tartozott szekrényeinek ajtajai összetörték, borításuk jórészt kiesett. A többi bútor fiókjai és általában felületi részei erősen megrongálódtak. Használhatatlanná vált a hatalmas pénzélszekrény is.

Épületkárnak számítható a Történeti Tár kőraktárának használt lapidárium leégése is. Itt csak a puszta falak maradtak meg, különben minden leégett.

2. *A Történeti Tár múzeális anyagában előállott károk.* A Történeti Tár elsőrendűen fontos, múzeális anyaga és pedig a textil és fegyveranyaga szenvedett nagyobb kárt, mivel az a nedvesség miatt a pincébe lehelyezhető nem volt. Ezek a textíliák, és pedig erdélyi szőnyegek, hímzések, úri hímzések, történeti értékű ruhák, gobelinek és Mátyás király trónkárpitja egy földszinti szobába voltak elhelyezve, mely szoba ablakai homokzsákokkal voltak eltorlaszolva, ajtajai pedig szigorúan elzárva. Az ostromot követő napokon ezt a textilanyagot szétdúlták, a szőnyegek elpiszkolódtak, a ruhák összegyűrődtek és elszakadoztak, a fő értéket képviselő Mátyás király trónkárpit igen piszkos állapotban, nedvesen került elő, annak ellenére, hogy gondosan bádoghengerbe csomagolva őrizték. – A fegyvergyűjtemény ugyancsak egy földszinti helyiségben felhalmozott kiállítási anyagában kisebb-nagyobb rozsdakárok keletkeztek. Néhány díszfegyver deformálódott, néhány – a szám még nem volt pontosan megállapítható, – eltűnt.

Nagyobb károsodás érte a Történeti Tár raktáranyagát, részben a földszinti hivatali helyiségben, részben a lapidáriumban, s részben az I. emeleti raktárhelyiségben volt elhelyezve.

A földszinti hivatali helyiségekben elhelyezett raktáranyag múzeális szempontból másodrendű értékkel bír. Tartalmaz cserére váró, nagyjából hamis ezüstdarabokat, ugyancsak cserére váró erdélyi szász mellboglárokat és öveket, magyar úrihímzéseket, sokezer darabból álló pecsétnyomógyűjteményt, tanulmányi gyűjteményt, századokbeli emléktárgyakat, néhány faence és porcelándarabot és óragyűjteményt, mely főként rossz-szerkezetű régi zseb- és asztali órákból áll. Hiányzik egy-két modern arany zsebóra, mely hagyatékképpen került Múzeumunkba, Batthyány Lajos kék bársony hímzett aktatáskája, a benne levő keleti selyemsállal, és még néhány apróság. A kár főként abból áll, hogy az egész raktáranyag szertehányva, szétörve, szertehányódva, megrongálódva került elő, s amíg az anyagi kár nem olyan végzetesen nagy, annál nagyobb a tudományos kár. Ez alatt azt értjük, hogy példának okáért az itt őrzött koraközépkori sírleletanyag (bronzkarpercecek, hajkarikák, gyűrűk, veretek, gyöngyök) összevissza hányva, összekeverve, zsákokskáiból kiszórva hevert, s így már alig állapítható meg, melyik lelet melyik sírhoz tartozott. Ez annál is érzékenyebb tudományos veszteség, mert ez alkotta a Történeti Tár utolsó négy évben tudományos szakszerűséggel feltárt koraközépkori temetők leletanyagát (:Sorokpolány, Mosonmagyaróvár, Oroszvár, Sopronbánfalva:) mely a nyugati határok magyar települési viszonyaira lett volna hivatott fényt deríteni. Tudományos kár ugyancsak a Történeti Tár fényképes katalóguscéduláinak, könyvtárkatalógusának (mely szakkatalógust is tartalmazott) teljes szétszóródása és részbeni elpusztulása.

Értékes anyag a földszinti helyiségekben csupán az elpusztult pánccszekrényben volt. Itt volt a Nemzeti Múzeum ősgyűjteményének az u.n. Cimeliotheca anyagának egy kis hányada, mely jobbára német ezüstdarabokból és evőeszközökből állt. Darabszám szerint kb. 12–15 db. A pánccszekrényben ezenkívül idemenekített magánanyag, nagyrészt múzeális magánanyag. Értékes gyűrűk, ékszerek, ezüstök, melyeket részben légvédelmi menekítés céljából hoztak ide tulajdonosaik, részben zsidó műgyűjtemények anyaga, melyet a Történeti Tár tisztviselői eképpen igyekeztek saját felelőségükre a beszolgáltatás és elkallódás elől menteni. Ebben a magánanyagban nemesfém-értékről lévén szó, már tetemesebb hiányok mutatkoznak. Itt a pánccszekrényben őrizték a Tár tisztviselői magánértéküket is, ebben van a legnagyobb hiány.

Érzékeny kárt szenvedett a Történeti Tár anyaga a lapidárium leégésével is. Az itt őrzött kovácsolt vagyűjtemény, óntárgyak, fayence-ok, néhány népies faszobor, jobbára mind elpusztultak.

Elhamvadtak Madách Imre sztrégovai szobájának bútorai, egy XVII. századi ötvösműhely fabútorzata, az ádámosi stallum ki nem állított része. A lapidáriumban elhelyezett u.n. molyozó-raktárban pusztultak el a XIX. századbéli díszruhák, kuruc-süvegek, XVIII. századbéli hatalmas póstáscsizmák stb. — Ugyancsak az itt letétként kezelt és a Történelmi Képcsarnok metszetgyűjteményében előbb-utóbb ajándékképpen besorolásra kerülő nagyon értékes Zichy féle metszetgyűjtemény (külföldi uralkodók portréi) melyet két külön szekrényben őriztünk, a tűzben teljesen elpusztult.

A Történelmi Tár I. emeleti raktárszobájában régi bútorok voltak elhelyezve. A bútorok felületét is károk érték, de nagyobb kárt szenvedett az ezekben elhelyezett hangszergyűjtemény, különösen a kisebb darabok: fuvolák, mandolinok, clavicemballók, darabokra törtek.

A kiállítási helyiségünkben egyedül fentmaradt XVIII. századi liptónádasdi cserépkályha oromzata a belövések következtében elpusztult. A beépített kályha a menekítéskor leszerelhető nem volt. Az ideiglenesen a történelmi- és magasszinti régészeti kiállítási termekbe raktározott történelmi képcsarnoki képek kisebb sérüléseket szenvedtek.

A szállítási nehézségek miatt az akadémiai volt kiállítási termekben 3 nagyméretű történelmi képcsarnoki kép elég erősen megrongálódott.

A könyvtárat ért károkról még nem tudunk beszámolni, mert a hiányokat csak a könyvtár átvizsgálása után állapíthatjuk meg.

II. RÉGÉSZETI TÁR

Elpusztult a könyvtárnak kb. 5 %-a, az antropológiai anyagnak 20 %-a, az őskori anyagnak 15 %-a, a római anyagnak 20 %-a, a népvándorláskori anyagnak kb. 1 %-a, a negatívgyűjteménynek 15 %-a.

A berendezést ért kár a következő:

A kiállítási termekben: Vitrinsirok, üvegtábla: 5 db., kerettel együtt elpusztult fedőréz 3 db.; lapos vas vitrin, fal mellett, üvegtábla: 34 db.; vasszekrény üvegtábla: 8 db.; vastárlók üvegtábla 6 db.; raktári szekrény üvegtábla 22 db.; ablakrács 4 db.; ablaküvegtábla 18 db.; lámpa: 9 búra, 4 fali égő; falkár: két folyosó kb. 25 méter hosszúságban, fatemplom mennyezet, három kiállítási terem.

III. emeleti raktárhelyiségben: raktári szekrények üvegtábla: 26 db.; kis ablak 7 db.; mennyezeti üvegtábla 21 db.; falkár: római raktárfolyosó, bombatalálattól csaknem teljesen elpusztult, őskori raktárterem belövéstől elpusztult 110 m² falfelület és 25 m² parkett.

A hivatali helyiségekben: az ablakrács 10 db., kerettel együtt 1 db.—3 db. páncélszekrény. — Íróasztal erősen rongált és hiányos 3 db., kisebb sérülésekkel és hiányos 6 db.; szék 5 db. hiányzik. Írógép 2 db. hiányzik. Kartotélszekrény 1 db. rongált.

III. ÉREMTÁR

I. Épületkár: A légnomás benyomott egy rabcifalat; az egyik ablakon keresztül belövés rombolta el a falfelületet; az ablakok mind betöredeztek. Az ablakok keresztfái, a paletták mind elromlottak.

II. *Gyűjtemény*: A gyűjtemények közül jelentősebb kárt a papírpénzek anyaga szenvedett. Egyéb károk: az éremszekrények felfeszített ajtói, a különböző bútorkárok, a kiállítási szekrények betört üveglapjai.

III. *Könyvtár*: A könyvtárban néhány mű eltüzelés folytán pusztult el. Legsajnálatosabb a Corpus numorum italicorum nyolc kötetének elégése.

IV. *Iparművészeti tár*: épülete is nagy, de nem helyrehozhatatlan károkat szenvedett. Számos belövés és a tetőzetre, valamint az udvarra esett bombák és légiaknák a tetőzetet, különösen az udvar felőli oldalain, erősen megrongálták, több kémény használhatatlanná vált, a falakat több helyen átszakították. Az ablakok üvegei nagyrészt összetörték, az ablakkeretek erősen meglazultak, megrongálódtak, részben teljesen elpusztultak. Az üvegfedelű udvar kettős tetőzetének üvegei csaknem teljesen tönkrementek, úgyszintén az előcsarnok üvegpulója is. Az épület belsején alkalmazott stukkó díszek sok helyen leváltak deszkaalapjukról. A fűtőhálózat megrongálódott.

a) *Berendezési károk*: A Tár berendezési tárgyaiból elpusztult vagy erősen megsérült 110 db. szekrénytároló, 21 db. asztaltároló, és 80 db. üvegezett keret. Túlnyomó részükön csak az üvegezés pusztult el. A választó vászonfalak nagy része használhatatlanná vált vagy erősen megsérült. Kisebb sérülést szenvedtek a kiállítási tárlók, szövet – illetve vászon bevonatai. Az irodákban, az előadó termekben valamint a Könyvtárban a bútorzat 20 % arányban rongálódott meg.

b) *Gyűjteménytárgyak*: A kiállítási helyiségben beépített volta miatt helyén maradt renaissance ajtó belövés folytán súlyosan megsérült. Egy barokk szentélykorlát több helyen eltört. A sümegi könyvtár beépített bútorzata fessegetésektől és az ostrom utáni beázástól szenvedett, egykorú üvegezésének egy része megsemmisült, lemásolt stukkó mennyezete megrepedezett és beomlással fenyeget. – A kőszegi gyógyszerár beépített berendezése ugyancsak az utólagos beázás miatt szenvedett kárt. A magyar teremben súlyos károk keletkeztek a csőrepedés okozta beázás miatt a sólyi és maksai ref. templomokból való festett karzaton, illetve mennyezeten. A helyükön maradt fémtárgyak közül a vasművesség emlékei az ablakhíány következtében erősen megrozsdásodtak. A galvano másolatok közül 3 db. hiányzik. Az Egger szobában felfüggesztett üvegcsillár kisebb sérüléseket szenvedett.

A raktárilag kezelt, részben a kiválogatás folytán másodrendű, részben természeténél fogva óvóhelyre el nem csomagolható elsőrangú anyagban légiakna robbanás és csőrepedés következtében keletkeztek károk. A kerámiai raktárpince közelében történt robbanás miatt a római üvegyűjteménynek 50 %-ban, a kiállításra nem alkalmas legújabbkori kerámiák és üveganyag kb. 20 %-ban és a modern letétek kb. 5–10 %-ban szenvedtek kárt. A textilraktárban a csőrepedések következtében 5 szekrény textiljei és az oda beállított kárpitozott bútorok bevonatai átáztak s az átázott francia brokátok és kb. 50 db. perzsa és török bársony, brokát és hímzés közül jónéhány foltos lett.

IV. RÁTH GYÖRGY MÚZEUM

Az Iparművészeti Tár keretébe tartozó Országos Ráth György Múzeum tetőzete aknalövések következtében két helyen beszakadt. Az esőcsatorna-hálózat megrongálódása folytán erős mennyezet-átázások keletkeztek. A gondnoki lakás éléskamrájának külső fala belövéstől bedőlt. Falak, párkányok, golyótól és szilánkoktól sok helyen sérültek. Ablaküvegekben kb. 90 %-os a kár.

A berendezési tárgyakkól két üvegszekrényt s egy tárlót törtek fel. Ezekből két darab kisebb jelentőségű serleg, egy cigarettatárca és egy teknősbékahéj-vonalzó hiányzik. A felfeszített pénztárszekrénybe helyezett ékszer- és gemmagyűjtemény súlyos kárt szenvedett. 18 drb. gyűrű, 28 db. kameo és intaglio, 4 boglár veszett el.

V. NÉPRAJZI TÁR

A Néprajzi Múzeum épülete főleg a Könyves Kálmán körúti és az Elnök-utcai oldalon igen sok belövést kapott. Ennek következtében a tetőzet az Elnök-utcai részen majdnem teljesen, a kupola résznél igen erősen, a többi részekben kisebb mértékben megrongálódott. Az Elnök-utcai oldalon nemcsak a tetőcserepek nagy része, a tetőablakok körüli bádogrészek pusztultak el, hanem a fedélszék, gerendázata és a lécezés is erősen megrongálódott. A tetőzetnek ez a része jelent legnagyobb veszedelemet, mivel az amúgy is erősen megrongálódott Elnök-utcai front I. és II. emelete az esőzések következtében könnyen leszakadhat. Az attikában és a cserépfogóban fennakadt tetőcserepekből előreláthatólag annyi ép darabot sikerül megmenteni, amivel a középső traktust – eltekintve a toronyrészt – teljes egészében ki lehet javítani. A középső rész tetőzetében néhány szaruléc és szarufa szenvedett kárt. Legtöbbet a toronyrész szenvedett. – A Kendeffy-utcai traktus tetőzetén egy komoly lyuk keletkezett, ahol a szarugerendák és a lécezés megsérült. – Az egész tetőzet sérüléseit figyelembevéve, – amint ezt a X. kerület Előljáráóságának építészeti szakértői is megállapították – 12, illetőleg 15 000 fedőcserépre és 20–30 új szarugerendára lesz szükség.

A legnehezebb feladat lesz az attika körüli csatorna és a tetőablakok pléhezetének rendbehozása. Az épületet ért lövedékek repeszei ugyanis olyan nagymértékben lyukasztották át ezeket, hogy vajmi kevés felhasználható anyag maradt meg belőlük.

A tetőzet után legtöbbet a II. emelet szenvedett. Itt oly sok belövés érte a tetőzetet, hogy egyes helyeken komoly beomlással kell számolnunk. Két közfal a bombázás következtében beomlott; a földém két helyen beszakadt. – Az I. emeleten is több kisebb-nagyobb lyuk tátong a falakon. – A földszinten legjobban a főkapu körüli rész pusztult el. Ezt majdnem egészen újból kell építeni.

Nagyfontosságú hiányok vannak a vakolatban. Belül a nedvesség következtében a festés erősen pereg.

Az ablaküvegek nagy része még a múlt évi nagy bombázások alatt megsemmisült. Az épületet védő SS. katonák nem kímélték az épület felszerelését.

A számtalan belövés következtében a ház külső részét körülfonó villanyvezeték csaknem teljesen elpusztult, úgyszintén a falban futó villanyvezeték is, a villanykörték közül egy sem maradt épen. – A gyűjteményben elszendett károk közül jelentősebbek: a német katonák által eltűzelt népi bútordarabok. – A felszabadítás után különösen a textilanyagban keletkeztek károk, néhány babát összetörtek, textilneműek pedig eltűntek. – Nagy kár a gazdasági eszközök raktárában, ahol a lövedékek néhány tárgyat teljesen megsemmisítettek. Ugyanilyen károk érték a tornateremben elhelyezett erdélyi anyagot is, melyet az alagsorban már nem tudtunk elhelyezni.

A Könyvtárban és olvasóteremben három akna és néhány kéziránát okozott jelentéktelen kárt.

Lényegesen nagyobb a berendezésben elszendett kár. A kiállítási szekrények jórésze megsérült, a szekrényüvegek 90%-a tönkrement. Egyetlen szekrény sem használható javítás nélkül. – A legnagyobb kár mégis a laboratóriumot és a műtermet érte. Mind az anyagnak, mind pedig a gépeknek legnagyobb

részét elvitték, illetve a helyszínen megsemmisítették. Hasonló sorsra jutott az újabb felvételi lemez és filmanyag is.

VI. HOPP FERENC KELETÁZSIAI MÚZEUM

Az épületet kívül légnyomásoktól és az épület sarkát ért belövéstől vakolatkárok érték. A terraszt, valamint a két bejáratot és az erkélyt fedő üvegtető elpusztult. Pótlására kb. 30 m² üvegre lenne szükség; 22 nagyméretű és 30 kisebb ablaküveg tábla közül csak 4–5 maradt épen. – Belül: nagyobb vakolatkár a lépcsőház mennyezetén, és az ajtótokok körül. – Néhány ajtózárat szakított ki és elrontott a légnyomás. – Az ablakhiány miatt befagyott WC.-víztartály bádogbelsejét a jég szétnyomta.

A palatető megrongálódott, e miatt a víz az I. emeleti terem mennyezetét átnedvesítette. – A javításhoz szükséges pala a helyszínen van, csak fel kell rakatni.

Három kiállítószekrénynek megsérült az üvege.

A gyűjtemény: A gyűjteménynek a Hopp Múzeum épületében maradt anyaga aránylag épségben van, a légnyomások által a fatárgyakban okozott kisebb töréseket nem számítva, hiánytalan is. – Az anyag egy része a Nemzeti Múzeum épületébe került, – állítólag sértetlen ez a rész; a kolozsvári Keleti Művészeti Kiállításra és a Kőrösi Csoma Emlékkiállításra elvitt anyag tekintetében még nincs tiszta képünk arról, hogy mi maradt Kolozsvárott és mi került vissza. – A Kolozsvárról visszaérkezett anyag a Nemzeti Múzeum főépületében helyeztetett el, ahol elégett. – A kertben néhány műtárgy (:Buddha szobor, japán kerti lámpa:) kisebb sérüléseket szenvedett.

Történeti Tár
23/1945.

Az Országos Magyar Történeti Múzeum első szerzeményeinek listája a felszabadulás után

ÁTVÉTELI ELISMERVÉNY

- 1., 1 drb. vörösréz üst fogantyúval;
- 2., 1 drb. vörösréz kétfüles üst;
- 3., 2 drb. fedeles ónozott rézüst;
- 4., 2 drb. hengeresvörösréz-üst;
- 5., *PORCELÁNKÉSZLET:* fehér aranszegélyen P.I.I. koronás monogrammal

- 1., 25 drb. kisebb-nagyobb fejeskanna, (egyik törött)
- 2., 7 drb. kisebb-nagyobb kávéskanna, (fedele csak 2-nek van)
- 3., 4 drb. kávéscsésze aljjal,

- 4., 2 drb. tejszínes kanna;
- 5., 10 drb. kisebb-nagyobb kiöntőcsöves tejszínkanna;
- 6., 6 drb. kisebb-nagyobb kézmosó
- 7., 20 drb. kisformájú fületlen csésze

(Részben herendi, részben Hüttl Tivadar gyári bélyeggel!)

PORCELÁNKÉSZLET: fehér alapon piros és aranymintával, koronás F.J.I. monogrammal., herendi gyári jeggyel, 1899 évszámmal:

- 1., 2 drb. fedeles teáskanna;
- 2., 5 drb. tejeskanna;
- 3., 3 drb. kávéskanna; (fedele csak egynek van)
- 4., 3 drb. tejszínes kanna;
- 5., 1 drb. kézmosó-csésze;
- 6., 3 drb. kisebb fületlen csésze;

A herendi service darabjai Hüttl Tivadar áruival kiegészítve.

KRISTÁLYÜVEG KÉSZLET: csiszolt, I.F.J. koronás monogrammal

- 1., 17 drb. kerek befőttestál
- 2., 4 drb. hasonló befőttestál (kisebb);
- 3., 9 drb. kézmosó a monogramm mellett, a peremén körül virágdísszel;
- 4., 5 drb. öblös tálka
- 5., 1 drb. öblös talpas tál.

A készletek I. Ferenc József monogramját viselik, és feltehetőleg az ő tulajdonát képezték.

A fent leírt darabokat a pilisszentiváni Magyar Kommunista Párt Szervezete szállította a múzeumba, azzal, hogy a Történeti Tár az eredeti rendeltetési helyére juttassa vissza.

Budapest, 1945 április 30-ikán

B.O.M.
a Történeti Tár vezetője

A Petőfi Irodalmi Múzeum kézirattárának Ady-gyűjteménye

240 vers- 50 cikk- 3 novella- s színműkézirat, Ady 453 levele, 94 Adyhoz írt levél, a Vér és arany c. kötet első kiadásának nyomdai levonata Ady javításaival, a Szeretném, ha szeretnének c. kötet nyomdai kézirata, 8 dedikált kötet, noteszkönyvek az első párizsi út idejéből, személyi dokumentumok és feljegyzések, összesen 898 egység – statisztikusan összefoglalva ez a Petőfi Irodalmi Múzeum kézirattára Ady-gyűjteményének anyaga. Ha a felsorolt számadatokat összevetjük az írói kéziratok gyűjtését elsőrendű feladatai közé soroló két másik nagy kézirattárunk, az Országos Széchényi Könyvtár, ill. a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára kézirattárának hasonló gyűjteményével, nyomban kitűnik, hogy a múzeumi Ady-anyag, ha a részleteket illetően nem is minden vonatkozásban, de összességében mindkét tárénál nagyobb. Feltűnő lehet ez, ha figyelembe vesszük, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum mindössze 23, kézirattára pedig – önállóan működő intézményi részlegként – csupán 7 éves múltra tekinthet vissza. Az intézményi múlt kiterjedtsége azonban az adott esetben önmagában nem játszik perdöntő szerepet a létrejött Ady-gyűjtemény gazdagsága vagy kevésbé gazdag volta tekintetében. Ady kéziratai ugyanis Ady halálát követően is évtizedekig hozzáférhetetlenek maradtak az intézményi gyűjtés számára. Intézményi tulajdonba Ady-kéziratok először 1938 nyarán, Ady anyjának, Ady Lőrincnének halálát követően, Adyné végrendelete értelmében kerültek. Bizonyos kéziratoknak és tárgyi ereklyéknek a zilahi Wesselényi Kollégium részére ekkor történt átadását követően *közgyűjtemény* birtokába Ady-kéziratok jelentősebb mennyiségben csak három évvel később, 1941-ben jutottak. Ekkor az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára szerezte meg Ady hagyatékának, az ún. „érmindszenti levelesláda” anyagának egy részét. Ugyanennek egy másik részét pontosan tíz évvel később az akadémiai kézirattár vásárolta meg. A Petőfi Irodalmi Múzeum csak ez után kapcsolódott be az Ady-kéziratok gyűjtésébe.

Ha a múzeumi Ady-kéziratok beszerzésének időpontjait megnézzük, kiderül, hogy a múzeum úgyszólván már intézményi létezésének legelső napjaiban jelentős mennyiségű kéziratos Ady-anyagot szerzett be. Nem véletlenül. Összefüggött ez a múzeum akkori hivatásával, nevezetesen azzal, hogy megalapításakor, 1954-ben az intézmény mindenekelőtt négy klasszikus költő, ill. író, Petőfi, Ady, Móricz és József Attila emlékének ápolását, életművének népszerűsítését s a tőlük származó és rájuk vonatkozó kéziratos és más jellegű dokumentumanyag összegyűjtését kapta feladatul. Hogy az 1950-es évek közepén a múzeumnak az Ady-kéziratok gyűjtése terén az említett két másik intézmény addigi, tekintélyes volumenű vásárlásai ellenére nem kis lehetőségei voltak, azt bizonyítja a múzeumi kézirattár Ady-gyűjteményének fentebb jelzett nagysága. A kiterjedt gyűjtés lehetőségéhez az alapot az Ady-kéziratok nagyarányú szétszóródása teremtette meg, mely már Ady életében megkezdődött, s később csak fokozódott. Hogy ez a szétszóródás milyen mértékű volt, annak jellemzésére elég csak annyit megemlíteni, hogy az Ady-kéziratok nemcsak Európa különböző helyeire kerültek el, hanem szép számmal az amerikai földrész országaiba is. De az Ady-kéziratok nemcsak szétszóródtak: a szétszóró-

dással párhuzamosan kialakult e kéziratoknak néhány gyűjtőhelyük is. Mivel a múzeumi Ady-kéziratok szerzeményezésének kezdetekor épp e gyűjtemények jelentették a legfontosabb beszerzési bázist, röviden szólni kell ezekről, hogy képet alkothassunk a múzeumi kéziratár Ady-anyagának genezisééről.

A szóban forgó gyűjtemények közül elsőként az „érmindszenti levelesláda” említendő meg. Mint az a fentebbiekből is kitűnik, a „levelesláda” az alább említésre kerülő ún. „Csinszka-hagyaték”-kal együtt a szó kéziratári értelmében tulajdonképpen Ady kéziratosaírói hagyatékának tekinthető. Ez a hagyaték azonban összetételét tekintve kissé rendhagyó jellegű volt, amennyiben főleg az Adyhoz írt levelekből állott. Az Ady-művek kézíratai csekély számú kivételtől eltekintve két okból sem válhattak e hagyaték részévé. Egyrészt azért nem, mert az Ady-kéziratok – ismét csak eltekintve a ritka kivételektől – egyszerűen nyomdai célokra készült tisztázatok voltak, amelyek a kiadói mechanizmus gyakorlatának megfelelően általában nem kerültek vissza szerzőjükhöz, másrészt azért nem, mert Ady maga a művek megjelenésén túlmenően úgyszólván mitsem törődött kézíratai sorsával. Annak ellenére nem, hogy pályája érett szakaszában tudatában volt a kézíratai iránt megnyilvánuló gyűjtői, kegyeleti jellegű érdeklődésnek, amit esetenként „alkéziratok” készítésével elégített ki oly módon, hogy megjelent műveiről, azok nyomtatott szövegét lemásolva, utólag készített kéziratot. Más kérdést jelentenek az Ady-művek fogalmazványai, amelyek ugyancsak nem kaptak helyet a „levelesláda” anyagában. A fogalmazványokról elsősorban azt kell tudni, hogy azokat Ady a tisztázatok elkészítése után igyekezett megsemmisíteni, mivel nem kívánta, hogy bárki is betekinthesse műhelytitkaiba. Hogy a fogalmazványokból néhány – a közel ezernégy száz verséből például alig több, mint húszé – mégis megmaradt, az nyilván véletlennek tekinthető.

Az Adyval kapcsolatos kéziratosa anyagok másik fontos gyűjteménye Csúcsán s a Veres Pálné utcai lakásban Ady házasságának éveiben alakult ki. Tartalma szerint ez – legalábbis az Ady haláláig terjedő időszakra nézve – az „érmindszenti levelesláda” kiegészítéseként fogható fel, hiszen mindaz, amit jellemzésül az előbbiről elmondhattunk, elmondható erről is. Ami mégis megkülönbözteti ezt az előbbitől, az az, hogy Ady hagyatékának ez a része Ady halála után egybeolvadt Csinszka kéziratosa hagyatékával (levelezésével, memoárjaival, verskézírataival stb.), s ennek nyomán a kétféle anyagot az utókor egyként minősítve, Csinszka-hagyatékként jelölte meg.

Az „érmindszenti levelesláda” s a Csinszka-hagyaték tartalmáról mondottakból következik, hogy az Adyval kapcsolatos kéziratosa anyag egyéb gyűjtőhelyein részben Ady levelei, részben az Ady-művek kézíratai halmozódtak fel. E gyűjtőhelyek elsősorban Ady közvetlen környezetében alakultak ki – nagyobbára már Ady életében. A pályatársak kezén kialakult gyűjtemények közül három nagyobbat s ugyancsak három kisebbet említhetünk meg: Bölöni György, Hatvany Lajos, Fenyő Miksa, illetve Papp Viktor, Steinfeld Nándor és Gellért Oszkár gyűjteményét. Ezek mellett szólni kell még az író, könyvgyűjtő kortárs Szalay József, szegedi rendőrfőkapitány igen jelentős gyűjteményéről. A felsorolt gyűjteményekben maradt fenn a ma ismert Ady-levelek s kéziratok döntő hányada. Ami persze nem jelenti azt, hogy akár a Petőfi Irodalmi Múzeum, akár az említett másik két intézmény kéziratárának Ady-anyaga nem gyarapodott volna szép számmal olyan levelekkel, illetve kéziratokkal, amelyek „szálanként” őrződtek meg az ország s a világ legkülönbözőbb helyein s a legkülönbözőbb személyeknél.

Ha ezek után a Petőfi Irodalmi Múzeum Kéziratárának Ady-gyűjteményét annak eredete szempontjából vesszük szemügyre, kitűnik, hogy a gyűjtemény az előbb felsorolt különböző korábbi Ady-gyűjtemények majd mindegyikéből merített. Teljes egészében a múzeumi kéziratárba kerültek a Bölöni György, Fenyő Miksa, Gellért Oszkár és Szalay József birtokában volt Ady-levelek, illetve kéziratok, itt található az „érmindszenti levelesláda” anyagának harmadik, a Csinszka-hagyaték egyik

része s a Steinfeld Nándorhoz írt levelek nagyobb hányada. Az e gyűjteményekből származó levelek és kéziratok a múzeumi Ady-gyűjteménynek közel 90 százalékát teszik ki, s csak száz egynéhány dokumentum ered ún. szórvány- vagy egyedi vételből. Az alábbiakban a múzeumba került gyűjtemények anyagáról részletesen is szó esik majd. De ezt megelőzően szükségesnek látszik a múzeumi Ady-gyűjteményt általánosságban is jellemezni.

A gyűjtemény legfőbb jellemzője – s ebben alapvetően eltér a két másik kéziratár Ady-gyűjteményétől –, hogy kivételes példaktól eltekintve kizárólag kéziratgyűjtemény (kéziratként fogva fel természetesen a leveleket is). Vagyis míg a Széchényi Könyvtári vagy az akadémiai kéziratár Ady-gyűjteménye részének tekinti s ilyenként kezeli pl. az Adyról készült fotókat vagy relikvia jellegű tárgyakat stb., a múzeumi gyakorlat e dokumentumokat – hagyatékok esetében is – mindenkor elkülöníti a kéziratoktól, s külön, speciális táruk anyagába sorolja azokat. A fotókat a Művészeti Társulat Fotótárába, a relikviákat a Relikvia Táriba, a lapkivágatokat a múzeumi könyvtár lapkivágatgyűjteményébe és így tovább. Ez az eljárás persze nem egyszer vitatható megoldásokat produkál. Olyan esetekben, amikor valamely dokumentum kettős jellegű. Ilyenek pl. a dedikált könyvek, fényképek, széljegyzetelt nyomtatványok. E tekintetben a kéziratári feldolgozás a múzeumban korábban nem differenciált, s minden olyan dokumentumot, melyen Ady-írás volt olvasható, kéziratként sorolt be. Egy idő óta azonban csak a valóban kézirat értékű dokumentumok kerülnek a kéziratári Ady-gyűjteménybe. Gyakorlati példán érzékeltetve: a kéziratári Ady-anyag közé került Az Illés szekerén c. kötetnek az a példánya, melybe Ady Kollányi Boldizsárnak szóló ajánlasként Boldizsárnak c. versét írta be, de a könyvtár dedikált könyvek gyűjteményébe a Mylitta-versek hősnőjének, Machlup Henrikné Zwack Micinek dedikált A Magunk szerelme kötet, mivel ennek ajánlása sem terjedelmében, sem formájában nem tért el a szokványos ajánlások jellegétől. A múzeum jelzett gyakorlatából magától értetődően adódik, hogy jelenleg a múzeum más táraiban még Ady-kézírást őrző dokumentumanyag is szép számmal található, olyan, amely az Akadémia Könyvtárában vagy az Országos Széchényi Könyvtárban csakis a kéziratári Ady-gyűjteményben kaphatna helyet, másféle dokumentumokról nem is szólna.

A múzeumi kéziratár Ady-gyűjteményének másik jellemzője, hogy a kéziratnak minősülő anyagokból is csak Ady kézirateit, az Ady-művek korrektúráit, Ady leveleit, az Adyhoz írott leveleket s az Adyval kapcsolatos kéziratok személyi dokumentumokat (újságírói s vasúti igazolványok, szerződések, számlák stb.) foglalja magába. Következésképpen – ismétcsak eltérően a két másik kéziratár Ady-gyűjteményétől – nem öleli fel más személyek Adyról írt munkáinak kézirateit, az Ady-család más tagjainak nem Adyval váltott leveleit, e családtagok személyi s más dokumentumait stb. Ezek az anyagok a múzeumi kéziratár általános gyűjteményében találhatóak meg, s a jövőben is e gyűjteményt gyarapítják majd.

A múzeumi kéziratár Ady-gyűjteményének általános jellemzése után ismerkedjünk meg közelebbről a gyűjtemény anyagával. Mégpedig a gyűjtemény kialakulásának, illetve gyarapodásának rendjében haladva.

A gyűjtemény alapjait 1954 elején két nagyjelentőségű vásárlás vetette meg. Január 10-én vette meg a múzeum a Steinfeld Nándorné birtokában volt kéziratok Ady-anyag egyik felét, öt nappal később pedig Bölöni György gazdag gyűjteményét. Az előbbi magját Ady-nak Steinfeld Nándorhoz írt 51 levele képezte, melyhez Ady két másik, egy Molnár Ferenchez s egy Bárczy Istvánhoz intézett levele társult, továbbá Ady részére kiállított számlák, nyugták, feladóvevények. Az utóbbi tartalma: Ady Endre Bölöni Györgyhez írt 109, Itókához, Bölöni Györgynéhez intézett 37 s Nagy Endréhez szóló

I levele, Boncza Berta, Marton Sándor és Tolnai Simon egy-egy Adynak küldött levele, valamint Ady 16 versének és öt cikkének kézírata, továbbá feljegyzések, dokumentumok. A Bölönitől vásárolt anyagban többek között olyan ismert Ady-művek kézíratai találhatók meg, mint a Párisban járt az Ősz, az Álom egy méhesről, a Léda a kertben, a Nincsen, semmi sincs, az Ésaías könyvének margójára, a Koldus hívésnek átka című versé, a publicisztikai írások közt pedig a Levél helyett Gogának vagy Az értelmetlen versek című cikké. Az előbbi cikk kézírata azért is bír megkülönböztetett jelentőséggel, mert Ady írásának egy olyan, eszmei szempontból fontos részletét őrzi, amelyet a háborús cenzúra törölt a Világ 1915. jan. 24-i számából. Ismert cikkek mellett Bölöni gyűjteményéből előkerült egy Ady életében soha meg nem jelent prózai írás kézírata is, az Ignotusszal polemizáló, 1915 koraószén keletkezett Esztéta és poéta címűé s a Poéta és publikum című írásnak két olyan oldala, amely Ady 1909. nov. 27-i Royal-beli felolvasóestjén ugyan elhangzott, de a cikknek a Huszadik Században megjelent szövegéből már kimaradt.

A Steinfeldné féle s a Bölöni-gyűjtemény megvétele után a Petőfi Irodalmi Múzeum kézíratos Ady-anyaga két éven át csupán egyetlen Emőd Tamásnak 1913. aug. 1-én küldött Ady-levéllel gyarapodott (1954 szeptemberében). Ha nem is számszerűen, de tartalmát tekintve jelentős gyarapodás 1954 elejét követően csak 1956-ban következett be. Ekkor a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum anyagából került a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdonába az Anya és leánya, a Barangolás az országban, a Dal a Hazugságházról, az Emlékezés Táncsics Mihályra, az Ének a porban, a Mi kacagunk utoljára, a Történelmi lecke fiúknak című versek teljes kézírata s a Csák Máté földjén című költemény kézirat-töredéke, ezen kívül A francia kutya, A Palais Royal vége és a Van-e magyar nyelv? című cikkek kézírata s Adynak a Galilei Körhöz írott egyik levele 1912-ből. Mindehhez társult még A békés eltávozás című vers kézírata, melyet a Múzeum Waldapfel Józseftől kapott ajándékba.

A jelzett gyarapodást követően közel két évig egyetlen kézirattal vagy levéllel sem nőtt a múzeum Ady-gyűjteményének anyaga. 1958 végén aztán igen jelentős változás következett be a gyűjtemény állományában. A múzeum ekkor, december 10-én vásárolta meg Szalay József lányától, Szalay Ágnes-től a Szalay-gyűjtemény első s nagyobb részét, 41 vers és 8 cikk kéziratát, valamint Ady Különböző személyekhez 1903 és 1914 között írt 12 levelét, összesen 61 kézíratos egységet. A megvásárolt kéziratok közül itt csak a legnevezetesebbeket soroljuk fel. Versek: Vér és arany, A fekete zongora, Gözösről az Alföld, Igaz, uccai álmok, A visszahozott zászló, Fogoly a vártoronyban, A veszélyek Istene, Száz hűségű, hűség, Új, virágos ifjúsággal, Nő-kergető, fényes Hazugság, A kiűrtett ágyasház, Koesiút az éjszakában, A menekülő Élet, Lovatlan Szent György, Kérdés kék szemekhez, Elmenni Távolra, pusztulni; cikkek: Jászi Oszkár könyve (kézirat és Ady által korrigált nyomdai levonat), A protestáns tévedés, A szentpétervári út. A Szalay-gyűjtemény másik részének kézíratai 1959-ben kerültek a múzeum birtokába. Ezzel a múzeum Ady-gyűjteménye további 41 egységgel gazdagodott: Ady 6 levelével, 19 versének s 7 cikkének kéziratával, a Vér és arany kötet Szalay Józsefnek dedikált példányával, ugyane kötet Ady-tól korrigált nyomdai levonatával, továbbá 6 vers egy cikk-korrektúrával. A verskéziratok közt egyebek mellett a következőket találhatjuk meg: Zilahy ember nótája, A mindszeinti temetőben, Nyárdélutáni Hold Rómában, Az Istennek viselőse, Magyarbánó magyar aggyal, Bántott, döfölt folyton a Pénz is, A legfőbb várta, Beszélgetés és a szívemmel, Két kuruc beszélget (Nagy tüzet csináltunk...); a cikk-kéziratok közt pedig A két meggyőződésű emberekét, a Mihály gróf elvtársaiét, a Három arisztokrata bukásaiét s két kiadatlanul maradt Ady-cikk kéziratát, mely közül az egyik Rákosi Jenőnek címmel az 1915–1916-os ún. Ady–Rákosi-vita polemikus írásainak egyikeként íródott, a másik három oldalas kritika Szabó Dezső Nincs menekvés című, 1917-ben megjelent első regényéről.

A Szalay-gyűjtemény megvásárlásának idejétől kezdődően a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratos Ady-gyűjteménye egyre gyakrabban növekedett egyedi beszerzések nyomán is. A Szalay-gyűjtemény első részének megvételével egy napon vásárolta meg pl. a múzeum Vargha Zoltántól Ady Vargha Gyulához 1915-ben és 1916-ban írt három levelét, 1959 márciusában Kálmán Margitnak és Sándor Lászlónéknak szóló egy-egy levelét, 1959 májusában A Holnap antológia II. kötete Rozsnyai Kálmánnak dedikált példányát, 1960 januárjában Horváth Zoltántól a Budapest éjszakája szőlő című vers kéziratát, júniusban Vargha Balázstól az Új, tavaszi sereg-szemlélet, ugyanakkor Miklósi Lászlótól Ady 1914-ben Hatvany Lajoshoz írt öt levelét s egy Adyhoz intézett Hatvany-levelet, július végén pedig ugyancsak Vargha Balázstól a Nagy lopások bűne című vers kéziratát.

1960 júniusában újabb gyűjteménnyel, illetve gyűjteményrészrel gyarapodott a múzeum kéziratos Ady-anyaga. A fél évvel korábban elhunyt Márfy Ödön hagyatékából a múzeum ekkor vette meg az ún. Csinszka-hagyaték egyik részét, Ady Andre Boncza Bertához 1911 decembere és 1914 októbere közt írt 28 levelét, ezen kívül további 9 Adyhoz intézett levelet: egyet Bíró Lajostól, hármat Fenyő Miksától, négyet Ady Lajostól s egyet Kacsok Tibortól. (A Csinszka-hagyaték többi része 1954-ben, 1965-ben és 1966-ban az Akadémia könyvtárának kéziratárába került.)

A Csinszka-féle hagyaték rész megvétele után öt éven keresztül nem jutott a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdonába egyszerre nagyobb mennyiségű Ady kézirat, illetve Adytól származó vagy Adyhoz írt levél. Az egyedi, egy-két darabra kiterjedő kézirat- és levélbeszerzések száma ugyanakkor mind élelnebb ütemben tovább nőtt. 1965 közepéig a kéziratos Ady-gyűjtemény 11 vers (Csukott szemű csók, Két kuruc beszélget – Régi, régi ének-, Ezüst patkós paripáinkon, Elbocsátó, szép üzenet, Lédávala bálban, Az alvó csók-palota, A Hóvár-bércék alatt, A ma kiebrudaltjai, Az egyedüliség vigasza, Piros gyász ünnepén, Az Isten dicsérete) kéziratával, Ady nyolc (Lukács Hugóhoz írt két, Peterdi Etusnak, Göndör Ferencnek, Főti Jánosnak, Szávai Gyulának, Révész Bélának és ismeretlennek szóló egy-egy) levelével, 1908-ra kiállított arcképes vasúti igazolványával, a Versek kötet Kabos Edének 1908. ápr. 29-én dedikált példányával s egy Adyval kapcsolatos igazolással gazdagodott. A szóban forgó időben beszerzett verskéziratok között külön érdekességnek számít Az Isten dicsérete című, amely Ady életében sohasem jelent meg, s csak az Új Írás 1977. júliusi számában látott először napvilágot. Említésre érdemes az is, mert jól példázza az Ady-kéziratok már jelzett szétszóródását, hogy az egyik vers kézírata, a Két kuruc beszélgetés, Angliából, a Piros gyász ünnepéé pedig Amerikából került a múzeum gyűjteményébe 1962 februárjában, illetve 1964 decemberében.

A felsorolt egyedi beszerzések után 1965 júniusában a múzeum Ady Lajos örökösétől, Tóth Anikótól megvásárolta az „érmindszenti levelesláda” gyűjteményének utolsó részét, azokat a leveleket és kéziratokat, amelyek az 1938-ban a Wesselényi Kollégiumnak, 1941-ben az Országos Széchényi Könyvtárnak történt ajándékozás és akadémiai könyvtár által 1951-ben történt vásárlás után még a család birtokában maradtak. Jóllehet a „levelesláda” anyagának túlnyomó többsége a felsorolt helyekre került, a „maradék” távolról sem volt jelentéktelen, sem mennyiségét, sem annak irodalomtörténeti fontosságát tekintve. Az utóbbi igazolásképpen elég csak Léda 1908 és 1912 közt Adyhoz írt 20 és Csinszka 1911–1914-ből való 28 terjedelmes levelére utalni. Ezekon kívül a vétel nyomán a múzeumba került anyagban további 33 Adyhoz címzett levél található (Hegedűs Lóránttól, Csésy Imrétől, Nagy Endrétől, Földessy Gyulától, Horváth Jánostól, Rippl-Rónai Józseftől, Szép Ernőtől, Ignostól, Jászi Oszkártól, Lesznai Annától és másoktól), megtalálható benne Ady 38 levele (Ady Lajoshoz – 27 darab –, Ady Lajosnéhoz, Diósi Ödönéhez, Mezey Andorhoz, Zichy Jánoshoz), Ady első párizsi útjának noteszkönyve s nem utolsósorban egy vers (A veszélyek Istene), két cikk

(Az őszi München, Az Országos Kaszinó), egy novellatöredék kézírata és két vers (A nagy Hitető, Elhanyagolt, véres szívünk) nyomdai levonata Ady saját kezű javításaival. A cikkek s a novellatöredék kézírata a hagyatékrész megvásárlásáig teljesen ismeretlen volt az Ady-kutatás számára, mivel Ady életében egyik írás sem jelent meg. Az elsőként említett cikket az Ady-művek kritikai kiadásának X. kötete tette közzé, a másik ugyanott a XI. kötetben jelenik majd meg, a novellát pedig [Báthly Pál úrfi] címmel a Kritika 1977. májusi száma közölte. A felsoroltakat kiegészítő 12 dokumentummal együtt a „levelesláda” anyagaként összesen 138 kézíratos egység vált a múzeum Ady-gyűjteményének részévé.

1965 közepe és 1969 között, míg nem a múzeum kézíratos Ady-gyűjteményébe újból nagyobb anyag olvadt be, a múzeum szórványbeszerzésből 7 Ady-levéllel, 2 vers-, egy cikk-kézirattal s 5 dedikált Ady-kötettel növelte állományát. Ady levelei Sándor Pálhoz, Guba Pálhoz, Ady nagykarolyi magyartanárhoz, Havas Irénhez, a Nyugat titkárnőjéhez, Révész Bélához, Mányoki Vilmához és Hidvégi Ernőnéhez íródtak 1895 és 1914 között, az Ady-kötetek (Szeretném, ha szeretnének, A menekülő Élet, A magunk szerelme, Ki látott engem? és Így is történhetik) dedikációi Lesznai Annának (az első négyé) és Mányoki Vilmának szólnak. A megjelölt időszakban beszerzett cikk-kézirat az 1914 augusztusából való Vigasztaló Anatole France című, a két verskézirat: az Uj versek előhangjának sajtóközlésbeli kézírata Verses könyvem előtt címmel és a Proletár fiú verse Az én apám címmel és Proletár fiúk verse alcímmel, úgy, ahogy a vers a Népszava 1908. december 25-i számában megjelent. A Vigasztaló Anatole France című cikk kéziratával s a Havas Irénhez írott levéllel kapcsolatban ismét csak érdemes megjegyezni, hogy mindkettőt Amerikából szerezte be a múzeum 1965 decemberében.

Mint az előbb jeleztük, 1969-ben a múzeum újból nagyobb kézíratos Ady-annyal gazdagodott. Ezúttal Gellért Oszkár igen nagy kézíratos hagyatékának megvásárlása nyomán. A hagyatékban ugyanis 14 Ady-vers és 3 Ady-cikk kézírata, továbbá 4 vers Ady javította nyomdai levonata is megtalálható volt. Gellért Oszkárnak e gyűjteményével igen jelentős Ady-írások jutottak a múzeum birtokába. Érdemes sorolni őket. Cikkek: Goga Oktávián vádja, Móricz Zsigmond (És egy kötet elbeszélés. A címe „Hét krajcár” A „Nyugat” elegáns kiadása), A forradalmár Petőfi; versek: Bolond, halálos éj, Ezvorász király sírirta, Fehér lány virág-kezei, Irigye az öregedőknek, Kocsi-út az éjszakában, Őszi, forró virág-halmon, Szétverek majd köztetek, Az ágyam hívogat, Az elsőség jósága, Hiába hideg a Hold, a Margita élni akar befejező része, Óh, nagyszerű szerelem, Könyörgő, májusi levél és Hunn, új legenda. A nyomdai levonatok a Fehér lány virág-kezei, az Első szeretőm öleiben, az Ezvorász király sírirta és A Bál-kisasszonyok násza című versek.

Nem sokkal Gellért Oszkár gyűjteményének megszerzése után, 1970 júliusában, a Petőfi Irodalmi Múzeum állományába került az „érmindszenti levelesláda” anyaga mellett kialakult legnagyobb arányú Ady-gyűjtemény, mely több mint öt évtizeden át Fenyő Miksa tulajdonát képezte. A gyűjtemény megvétele szakmai körökben bizonyos fokú meglepetést keltett. Az Adyval foglalkozó kutatás ugyanis a gyűjteményt hosszú időn keresztül elveszítettnek hitte. Ezt a vélekedést maga Fenyő Miksa teremtette meg, aki 1960-ban Amerikában megjelentetett Följegyzések a „Nyugat” folyóiratról és környékéről című könyvében részletesen meg is írta, hogy 1953-ban Párizsból New Yorkba történt költözködése közben miképp „hányódott el” a gyűjteményt tartalmazó „levelesláda”. Az 1960-ban publikált, de már korábban is terjesztett történet azonban, miként az Fenyő Miksa egyik tíz évvel későbbi nyilatkozatából kiderül, csak azt szolgálta, hogy elejét vegye a gyűjtemény iránt várhatóan megnyilvánuló széles körű érdeklődésnek. Hogy Fenyő a maga teremtette „mitosszal”, mint azt ő nevezte, valóban nagyszámú érdeklődőt tarthatott távol magától, azt a gyűjtemény napvilágra kerülése után, tartalmának ismeretében, nem nehéz sejtünk.

A gyűjtemény méreteit s ezzel együtt a múzeumi beszerzés jelentőségét hadd jellemezzék mindenekelőtt a számok: 98 verskézirat, a Margita élni akar című verses regény hét folytatása, A műhelyben című 1902-ben Nagyváradon írt s a Figyelő 1902. október 26-i számában megjelent színmű teljes kézirata, 15 prózai írás kézirata, Ady 46 Fenyő Miksának, 71 Osvát Ernőnek és a Nyugatnak, 1 Bogisich Mihálynak írt levele, 1 névjegye feljegyzésekkel, a Szeretném, ha szeretnének című kötet nyomdára előkészített példánya, végül a Ninesen, ninesen című apokrif vers egy Buenos Aires-i leirata, összesen 252 kézirattári egység. A gyűjtemény versei nagyrészt a Nyugatban, a prózai írások ugyanott s a Figyelőben láttak napvilágot. Mivel nincs mód itt arra, hogy felsoroljuk az összes vers és prózaírás kézirátát, szemléltetésül csak a fontosabbakat említjük meg. Versek: A föl-földobott kő, Harcos Gyulai Pál, A Rothschildék palotája, Kisvárosok őszi vasárnapjai, Ki látott engem?, Vitéz Mihály ébresztése, A Szerelem eposzából, Becéző, simogató kezed, Vajjon milyennek láttál?, Az elhagyott kalóz-hajók, Az utolsó hídfő, Új s új lovat, De ha mégis?, Beteg szívemet hallgatod, Vágtatás a Holdnak, Két kuruc beszélget („Merre Balázs testvér...” és „Tegnap ott, máma itt...”) Tegnap Tegnap siratása, A Hold megbocsát, Véresre zúzott homlokokkal, E nagy tivornyán, Elégedetlen ifjú panasza, Strófa május elsejére, Mai próféta átka, Krónikás ének 1918-ból; prózai írások: Ismeretlen Korvin-kódex margójára, A magyar Pimodán III. és IV. fejezete, „A költői nyelv és Csokonai”, Korrobori, A Vér városa, Mihályi Rozália csókja. A prózai írások sorában külön is meg kell említeni két cikk-kéziratot, a Georges Eekhoud és a La Vierge folle címűt. Ezek egyike sem jelent meg Ady életében, s csak a Fenyő-gyűjtemény hazakerülése után vált ismertté. A gyűjtemény levelei kapcsán csak annyit: néhány kevésbé jelentős darab kivételével valamennyi olvasható az Akadémiai Kiadó által 1975-ben kiadott Feljegyzések és levelek a Nyugatról című kötetben.

A Fenyő-gyűjteménnyel az utolsó olyan kéziratos Ady-gyűjtemény is közgyűjteménybe került, melynek létezése ismeretes volt. Természetes hát, hogy 1970 óta a Petőfi Irodalmi Múzeum Ady-gyűjteménye csak egyedi kéziratbeszerzések útján gyarapodhatott. A gyarapodás nem volt kicsi: a beszerzett 12 vers-, 4 cikk-kézirat, 34 Ady-levél, 1 verskorrektúra, és 2 személyi dokumentum eléggé bizonyítja ezt. A verskéziratok sorában megtalálható többek között A Gare de l'Esten, az Emlékezés egy nyár-éjszakára, az Eldönti a Sors, a Csak látni akarlak, a Nagyon közelbe kerültünk, az Őszi, piros virágok, a Megköszönöm, hogy vagy című versek kézirata, a cikk-kéziratok: A Galilei-kör ünnepén, Az Élet lobogója alatt – Oláh Gábor verses könyve –, Vallomás a patriotizmusról és Ignotus háborús könyve. Irodalomtörténetileg jelentős a beszerzett két személyi dokumentum is: Ady 1901. augusztus 3-ai nagyváradai rendőrségi kihallgatásának jegyzőkönyve és Adynak Hatvány Lajossal 1917. június 15-én az Ady-művek kiadási jogáról kötött szerződése. A 34 levél közül A Holnap II. kötetének előszavát író Kollányi Boldizsárhoz intézett hét és a Baróti Marikának küldött 13 levél érdemel külön is említést. Az utóbbi levelekről, melyeknek címzettje 1913-tól romantikus kapcsolat szálait szövögette Adyval, jelentős számukon túlmenően azért is érdemes megemlékezni, mert azok 1976 végén kerültek elő Balatonalmádiból Baróti Marika öccsétől, Baróti Lajostól, s így a múzeum Ady-gyűjteményének legfrissebb darabjai közé tartoznak.

Végül, a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára Ady-gyűjteményének ismertetése után felmerül a kérdés: számíthatunk-e arra, hogy a jövőben számottevően nő még a közgyűjteményi Ady-kéziratok, Ady-levelek stb. száma. A kérdésre több okból is pozitív értelemben válaszolhatunk. Ilyen válasza int az az egyszerű statisztikai tény, hogy nemcsak a Petőfi Irodalmi Múzeum, de a két másik kézirattár Ady-gyűjteménye is általában évről évre gyarapodik. Pozitív választ diktál az is, hogy számos magántulajdonban levő Ady-kéziratról, illetve levélről tudunk, melyek remélhetőleg előbb-utóbb közgyűjtemé-

nyek darabjaivá válnak. Bizonyosnak látszik továbbá, hogy határainkon túl, elsősorban Amerikában, nem kevés Ady-kézirat vagy levél lappang, ami ugyancsak azzal biztat, van még lehetőség az Ady-gyűjtemények gyarapítására. Konkrét formában bizonyítja ezt a Petőfi Irodalmi Múzeum egy épp most folyó vételi akciója, melynek nyomán Amerikából rövidesen a múzeum kézirtárába kerül Ady három ismeretlen levele s A magyar Pimodán I. és II. részének eddig hiányzó kézirtata. Természetesen Ady-kéziratok vagy levelek tömegesebb előkerülésének az esélyei ma már eléggé mérsékeltek, bár nincs kizárva, hogy valamiképp felbukkannak például Ady Lajos Adyhoz írott levelei, melyeknek rejtélyes módon veszett nyomuk. Vagyis a kézirtatárak okkal számolhatnak még Ady-gyűjteményeik állomány-növekedésével, de hogy ennek üteme s mértéke milyen lesz, az nem kevésbé a kézirtatárak aktivitásától is függ majd.

Elbocsátó, szép üzenet

... Felnevelés, ha asszonyra solat biz-
tál, mert az asszony a solat-adókat,
a szarmyat férfunak megbocátalan nem
tud halála után sem. Amig pedig
il s léged továbbig tőle fensőségadnak
parancsa, ő arra gondol, ami lénye-
nek symbolumus és hiányosságos bar-
talma. S bizony legalább meg fogja
próbálni, hogy velt bosszújára velt-
sen alkalmas, reprezentatív latidat
terez a le büzfeséged ellen. S na-
gyon imádd a benned-lalajo egyet-
lenséges asszonyt, hűv isen Ma-
gadat, hogy repülésedet meg ne
zavarjal ily nőstény patvarlásod.
~~...~~ (Vers egy megismé-
nj Szentiván ma még megjáró-
patlan fejezetéből.)

Förzön szaggyözer szaggyözer-tört varázs:
Hát elbocsátlak még egyszer, utólszor,
Ha hiszed, hogy még mindig tartalak,

1871. Móríc Zsigmond

(Ez a kötet elbeszélés, a címe Két
kerjár a „Kégyet” elzáró kőrös)

„Ez összenézett a két öreg s a két
fár szemét valami szívből felbuzggyant meleg nedv
öntötte el. Csak néztek maguk elé: egy, vagy bo-
logatva. Karc? ... Munka? ... Csönd! ... Csönd! ... Csönd!
... Kite! Most kezdem? Milyen egy arasz az élet?
Ez meg azt is olyan nehéz két santa labor meg-
mágn? ... Hej, Uránsten, Uránisten!” Kik ezek? A
nagyfőleletű esperes ur s öreg, társa, Márkus,
a ven, zethes karangozó, kizűlven a halálra
s istenes emberkehez. Mően, chuyelik azt a
cifra káromkodást, amint ez a nyomoruságos,
földi élet megirdemel. Valahol a Tiszahaton
kötta őket Móríc Zsigmond avagy a Kőr-
ben, az Érmelléken, a Berettyó völgyben, va-
lahol, jó helyen. Kik ezek? Az esperes ur
erelött negyven évvel senior, volt bronnnyal
a debreceni kollégiumban, szűs, dalias, szol-
galegénye az Urnak, szerette a szűs lyányt
s a jó bort. Márkus pedig arra kőrmett
egy nagy magyar faluban, jó eklézsi-
ában, hó karangozóval kassa el neyven-
ot evig az Tolent, a papot is a falut.
Hétvenkednél már mindakettő, araz a
hétvenedik év felé tőtel s hágyeren-

^{fügy}
^{gyors}
^{mal}
Levele helyett Gogának
Csuca
Ez a levele minden bizonnyal

9. n/ke
Goga Octavian nevezet
barátommal aligba volt
kelet már is meg az f
elbén kezét, kelet az ne-
kem faj de stencem, amny
faját hozni, amenny az u
ben fajlasi, furesz embert
munkában is, az alig
gámit Ma minden am
jon, fajas, nyomias, is
sel, egy bizonyosan Goga, a
derék minden kelet is egy 7
nem kelet a nyolc a 7
tal de, az az ~~mat~~ mat
a kelet is kelet de

Ady Endre: *Levél helyett Gogának* – Csuca, 1915 eleje
(kéziratrészlet) (Fotó: Flesch Bálint)

Időjeim nére
vannak, Victor Hugo
rajta is említi, na-
mással Tokai, de ge-
ribildosótni ma min-
nyan kultur-ember re-
sít

En! változó hang-
tánál, újra és újra
változó hangulatánál, re-
gem est a nagy föld
körüli. De nére
faj - zerb-komitas-
tyve is, melybe - 5
Sziget vagy Weiss, Mantel
golyó, belátással
Tölepe ~~XXXX~~ hely

- 4 -

Ady Endre: *Levél helyett Gogának* - Csucsá, 1915 eleje
(kéziratrészlet) (Fotó: Flesch Bálint)

As Ady-versek
készen és regyes marian-
günis barátjainak
és idősejének - hálás
szólással

Marian
1913. apr. 9.

Ady

Drága, jó kis kislány,
véltek itt a nevemmel
a katonák leírni, ellen-
ben van egy jó revolverem.
Katonák, menedéket
keresnek a felleg-
nyelven. Aludni, amint
nem tudok, lefoglaltam
keljék. Eddig fel-
vált a nevemmel
most kislány, mi-
lyen a kislány. Nem bírom
leírni a Schöpfung-
től, kislány* egy-
kislány, ne-

Sára Péter

Ady Emlékmúzeum a Veres Pálné utcában

A költő születésének 100. évfordulója alkalmából nyílt meg az Ady Emlékmúzeum Budapesten a Veres Pálné utcában, Adyék hajdani lakásában.

A Veres Pálné u. 4. sz. ház ma; az utcai front első emeletén Adyék volt lakása, jelenleg Ady Emlékmúzeum (Fotó: Flesch Bálint)

Az egykori 3 szoba+személyzeti szobás összkomfortos lakás utcai lakószobáit szinte teljesen a régi formájában állítottuk helyre és zömmel eredeti bútorokkal rendeztük be, úgy ahogyan Adyék idejében volt. Az Emlékmúzeum tulajdonképpen lakásmúzeumnak is tekinthető, mert lényegében minden változtatás nélkül mutatjuk be Adyék pesti otthonát. A látogatók így egészen hitelesen, valószínűen ismerhetik meg azt a helyet, azt a szűkebb környezetet, ahol a költő utolsó hónapjait töltötte, ahol a világháború embertelenségei, borzalmi ellen tiltakozva, a késlekedő forradalmat sürgetve, utolsó nagy verseit írta.

Az interieur-szobák mellett, a lakás hátsó részében levő régi konyhából és a személyzeti szobából modern kiállító helyiséget alakítottunk ki, és itt mutatjuk be Ady életének és munkásságának utolsó dokumentumait, háborúellenes költészetének legfontosabb képi motívumait. Igaz, diavetítéssel és hangműsorral Ady teljes életútját és egész költői világát is felidézzük, de a helyszűke miatt itt csupán az *Ember az embertelenségben* költőjének állíthatunk emléket. Elsősorban azokat a dokumentumokat tettük ki, amelyek közvetlenül vagy közvetve is, ehhez a lakáshoz kötődnek.

Ady szobája ma
(Fotó: Flesch Bálint)

Adyék szalonja ma (Fotó: Flesch Bálint)

Részlet az Emlékmúzeum Ady kiállításából (Fotó: Flesch Bálint)

A kiállítás első írásos emlékei Ady Endre feleségét, a fiatal Boncza Bertát idézik. Megilletődött hangú levelek, új érzéseket hordozó szerelmes versek vallanak arról, hogy Ady számára milyen sokat jelentett kezdettől fogva ennek a művelt, szép, fiatal lánynak a szerelme. E dokumentumokkal egybehangzón írta leánykérő levelében apósának, a ridegszívű Boncza Miklósnak: „Bertukával sorsszerű, azt hiszem predesztinált volt találkozásunk, megismerkedésünk. Kellett, hogy viharos, harcoss életemből ő mellé hajtódjak, ő mellé, akinél rászorulóbb, érdemesebb a szeretetre, óvásra, féltésre senki sincs. Törékeny, szenzibilis, nyugtalan, impulzív, artisztikus, finom teremtés...”

Ezt a szépnek induló szerelmet azonban nemcsak Boncza Miklós elutasító magatartása árnyékolta be, hanem az 1914 nyarán kitört világháború is. A háború borzalmaival mélyen átérző és következményeit előre látó költőt az események súlyosan megviselték. Rettenetes érzések, látomások gyötörték és ezek hatása alatt írta szinte minden versét. Ezek a gyötrelmes víziók természetesen a Csinszka-versekben is fellelhetők és tulajdonképpen ezek teszik olyan határtalanul emberivé, drámiává és egyetemessé a hozzá írott költeményeit is:

„Világok püsztulásán
Ősi vad, kit rettenet
Űz, érkeztem meg hozzád
S várok riadtan veled.”
(Őrizem a szemed)

Szinte ezt az idézetet illusztrálja Adynak és Csinszkanak az a közös fényképe, amelyet Székely Aladár készített 1915-ben.

A falakon felnagyított képek között látható a csucsai Boncza-kastély is, ahol Ady a háború alatt élt és ahol legtöbb háborúellenes versét írta. A hegyoldalba épített várszerű kastélyból messzire látott a költő. Láta a völgyben futó vasúti szerelvényeket, a katonákkal és sebesültekkel megrakott vonatokat és rémülten figyelte 1916 nyarán a királyi román hadsereg elől menekülő magyarok ezreit. Erről a rendkívül fájdalmas élményéről számol be testvérenek, Ady Lajosnak: „...gondold el, miket láttam, éltem, beszéltem, vigasztaltam (hit nélkül), vendégeltem és sírtam itt, a földönfutók országútja mellett. Házaink tele katonával, a határrendőrségi kapitányság székhelye Csucsá... Szenvedésem nem az idekötött emberé, de az emberé először és persze, a magyaré, az erdélyié. Mi lesz e förtelmes világgal s nem volna jobb menekülni halálhuszár-önkéntesként? Édesekre, reád, szegény Bertuka gyermekre, néhány barátomra gondolok s arra, hátha szükség lesz reám, ha marad kedves és lesz még magyar...”

E levéllel szinte egy időben keletkezett az *Ember az embertelenségben* című verse, amely ugyanezeknek az érzéseinek és gondolatainak ihletett, költői megformálása:

„Ékes magyarnak soha szebbet
Száz menny és pokol sem adhatott:
Ember az embertelenségben,
Magyar az űzött magyarságban,
Újból-élő és makacs halott.

Borzalmak tiport országútján,
Tetőn, ahogy mindig akartam,
Révedtem általa szörnyüket:
Milyen baj esett a magyarban
S az Isten néha milyen gyenge.

És élni kell ma oly halottnak,
Olyan igazán szenvedőnek,
Ki beteg szívvel tengve-lengve,
Nagy kincseket, akiket lopnak,
Bekvártélyoz béna szívébe
S vél őrizni egy szebb tegnapot.

S megint élek, kiáltok másért:
Ember az embertelenségben.

E költeményt, mint Ady egyik legjelentősebb háborúellenes versét, egy nagyméretű fotokompozícióban vizuálisan is kiemeltük.

A kompozíció alatti vitrinben korabeli verskéziratok, személyes vonatkozású dokumentumok mellett néhány I. világháborús fegyvert, tárgyat is bemutatunk. A *Nyugat*ban közölt versei mellett a *Világ* című lapban megjelent írásai is láthatók a vitrinben. Egyéb kiállított újságok pedig azt jelzik, hogy az Ady-ellenes támadások 1915 végén újra fellángoltak. Rákosi Jenőék valóságos sajtóháborút indítottak ellene, és az állandó behívók, sorozások is zaklatták a köztudottan beteg költőt. A támadásokra Ady méltóképpen reagált cikkeiben, a legmegfelelőbb választ azonban az *Iffjú szivekben élek*-kel adta, amely a *Nyugat* 1915. november 16-i számában jelent meg, „Vén csaholónak küldöm” ajánlással.

A háború még javában dúlt, amikor váratlanul, 1917 januárjában meghalt Csinszka apja, Boncza Miklós, aki nem kis meglepetésre lényegében minden vagyonát egyetlen leányára hagyta. Adyék ekkor határozták el, hogy Csucsáról felköltöznek Budapestre a Veres Pálné utcába, Boncza Miklós volt lakásába. A beköltözés azonban nem ment könnyen, mert a lakás egyik szobájában működött Boncza Miklós lapjának, a Magyar Közigazgatásnak a szerkesztősége is, amely láthatóan szerette volna a kiköltözést elodázní. A kiállításon látható az a levél is, amelyet Ady Endre saját kezűleg írt 1917. június 18-án Ruffy Pálhoz, a lap szerkesztőjéhez. Ebből a levélből érdemes idéznünk, mert itt Ady maga oszlatja el azt a téves hiedelmet, amely szerint a költőnek úgyszólván semmi köze sem volt a Veres Pálné utcai lakáshoz, s mintha annak berendezése kizárólag Csinszka ügye lett volna. A levélből mindenesetre nem ezt olvashatjuk ki: „...Még nagyobb baj van persze a lakás körül s a lakással. A lakás nem a »M. Kg.«-é, hanem Boncza Miklósé s mi januárban lefoglaltuk magunknak. Mindent s minden bútordarabunkat úgy hordtuk össze, szedtük össze örült fáradsággal, hogy ebben a lakásba illhessenek bele s hogy őszre mi már beköltözökhetünk. Pláné ezt ugye takarítás, festés stb. kell, hogy megelőzze... Lehetetlenek tartom drága Pali bátyám, hogy Ti alkalmas helyiséget nem találhassatok s talán megbízottaitok kevés gondossága, hogy a szerkesztőségnek nincs még helyisége...” – A sürgető levélnek, úgy látszik, mégiscsak volt foganatja, mert Adyék 1917 őszén beköltözhettek új otthonukba.

Az otthonteremtés izgalmairól, a lázas készülődésekről és bútorgyűjtésekről a kortársak közül többen is említést tesznek. A költő öccse, Ady Lajos írja: „...Feljövételük voltaképpen célja az volt, hogy Boncza pesti lakását átvegyék s némi bútorpótlásokkal a maguk számára használhatóvá tegyék... Sógornőm azonban később másként döntött: Az atyja mindennemű bútorait eladván, elhatározta, hogy csupa régi művészi bútorokból teljesen újonnan rendezi be a lakásukat... példás bízgalommal járta heteken át a régiségkereskedéseket. El kell ismerni, hogy néhány hét alatt sok ízléssel és szerencsés invencióval igazán stílusos, artisztikus otthonot varázsolt a Veres Pálné u. 4. sz. lakásukból...” (Ady Lajos: *Ady Endre*. Bp. 1923. 217–218. l.)

Hasonló élményeiről számol be Ady hajdani nagyváradi szerkesztőjének a felesége, Fehér Dezsőné is, akinek vallomását főként azért érdemes idéznünk, mert a lakás egykori tárgyairól, bútorairól részletesen szól: „1917/őszén, amikor Pesten jártam, Adyék még a Vadászkiirtben, én a Hungáriában laktam. Bertuka hívott, menjek fel a Veres Pálné utcai lakásukba, ahol épp nagy rendezés folyt, de csak Adyné vezetésével... Akkor már rengeteg antik holmi állt ott nagy összevisszaságban – ezt mind Bertuka vásárolta Pesten –, ott állt egy csucsai szalon fagarnitúra is, amely Pesten kapott szilvakék selyemplüss huzatot, ott állottak a csucsai fehérneműs ládák, melyeket Török Károly adott fel Bertuka címére. Csucsán sok régi ezüst volt, többek között szép barokk ezüst evőeszközökre emlékszem. Hogy abból mi került fel a pesti otthonba, nem tudom. Az új holmit, amit Csinszka Pesten vásárolt, megmutatta nekem: volt ott sok ezüstnemű, kristálypohár-készlet, értékes porcelán-evőkészlet, nem is egy, de kettő-három, közöttük egy választékos ízlésű kobaltszélű szerviz...” (Dénes Zsófia: *Akkor a hársak épp szerettek...* Bp. 1957. 267. l.)

A kiállítási helyiség utolsó dokumentumai már azokat az eseményeket idézik, amelyek szorosan kötődnek, kapcsolódnak a Veres Pálné utcai lakáshoz. Ebben a lakásban írta Ady többek között a *Krónikás ének 1918-ból* és az *Elégedetlen ifjú panasza* című költeményeket is, amelyeket nagyításban, vizuálisan is kiemeltünk. Itt szerkesztette és rendezte sajtó alá *A halottak élén* című kötetét.

A korabeli fényképek, Székely Aladár felejthetetlen fotói már egy erősen fáradt, meggyötört embert állítanak elénk. Ezek a képek egyértelműen bizonyítják, hogy az ízlésesen berendezett új otthon, sajnos, sok örömet már nem adhatott a költőnek, akire a háború és a betegség egyre több szenvedést zúdított. Mire Ady Csucsáról Pestre került, egészségi állapota már nyugtalanítóra fordult. Sokat betegeskedett, de azért még itt is rengeteget dolgozott. A hatalmas életmű nagy záróverseit mind itt, ezen a helyen írta. A legeslegutolsó, a mindent lezáró és mindent elsírató költeménye – *Üdvözlét a győzőnek* címmel – is itt született, Ignotus kívánságára, akkor, amikor már jóformán beszélni is alig tudott. Valóban döbbenetes, hogy ez a súlyosan beteg ember a költőiségnek milyen magas fokán és milyen mély felelősségtudattal emelt szót még ekkor is népéért és a forradalom ügyéért. A költemény valóban méltó lezárása Ady hatalmas életművének:

Ne tapossatok rajta nagyon,
Ne tiporjatok rajta nagyon,
Vér-vesztes, szegény szép szívünkön,
Ki, íme, száguldani akar.

Baljóslatú, bús nép a magyar,
Forradalomba élt s ránk hozták
Gyógyítónak a Háborút, a Rémet
Sírjukban is megátkozott gazok.

A lakásban a kornak úgyszólván minden nevezetes embere megfordult. Ady Lajos közli a azoknak a nevét, akik a leggyakoribb vendégek voltak itt: „Főleg Schöpflin Aladárékkal érintkeztek sűrjén, de mások is felkeresték őket: így Móriczék, Fenyőék, Bölöniék, Lukács Hugóné, Dénes Zsófia, Hatvanyék, Osváték, Babits, a titkár: Steinfeld Nándor – azután a háziúrék: Pfeiffer Ernőék.” (Ady Lajos: i.m. 220. l.)

A költő-öccse arról is tudósít bennünket, hogy az új lakás kezdetben jótékonyan hatott Adyra, de levertsége, betegsége egyre ingerültebbé, egyre zárkózottabbá tette: „...az új, artisztikus és barátságos

otthon jól hatott a Bandi kedélyére, s egy darabig az is kedvező hatású volt reá, hogy a vendégek járása megmentette a minden otthonok közös veszedelmétől: az unalomtól és monotóniától. Bandi ugyan hovavább a lakás egyetlen szobájában barikádozta el magát, idővel abban is egyetlen bútordarab: egy szép régi díófaágy volt az otthona, még ha vendégek jöttek-mentek is, s lassanként a szíves vendéglátás fokmérőjévé az válik: főlkél-e a látogatók tiszteletére a házigazda vagy nem...” (Ady Lajos: i.m. 220. l.)

A ház egyik leggyakoribb vendége, Schöpflin Aladár így írja le egyik kései találkozásukat: „Az októberi forradalom előtt két-három nappal zaklatott szívvel, egész lényemben lesújtva meglátogattam Adyt, mint annyiszor, mikor válságos órákban megnyugvást kerestem. Ő akkor már nagybeteg volt. Fázósan, köpenyébe burkolózva ült lakása hallszerű előszobájában, az arca dult volt, finom vágású szája körül az a fájdalmas vonás, melyet jól ismertünk, elmélyült, uralkodóvá lett egész fizionómiáján. Előtte kis asztalkán kancsó bor. Sokáig nem szóltunk semmit. Aztán egyszerre megfogta kezemet, és halkan így szólt: – Úgy érzem magamat, mint Vörösmarty, mikor A vén cigányt írta...” (Nyugat, 1920. február, 126–127. l.)

Az őszirózsás forradalom azonban újra felvillanyozta a költőt. Szenvedélyesen érdeklődött az események iránt, mindenütt ott szeretett volna lenni, de erősen leromlott egészségi állapota miatt már járni is alig fudott. „Bármily lankadó szellemi erőben és gyengült egészségben is volt Ady, akarta az érintkezést a forradalommal. És annál inkább kereste, mert megkívánta magát mutatni, hogy van, hogy látva lássák: hozzájuk tartozik, az övék ő, Ady Endre... Cseperésző esőben indultunk el a Kossuth Lajos utca felé. Lassan lépegettünk, mert Adyt, aki soha sem járt gyalog, a Veres Pálné utcától az Astóriáig tartó rövid út is kifárasztotta... Az Astória előtt nagy tömeg szorongott és elfoglalta az úttestet. A szálló kapuját zárva találtuk. A Nemzeti Tanács átköltözött a Városházára... tovább mentünk a Nemzeti Tanácsot megkeresni a Városházára... Jászi és Kunfi, akiket Ady keresett, nem voltak találhatóak. Türelmetlenül áldogált egy ideig a folyosón Ady. Elkedvetlenedett, hogy a találkozás nem sikerült...” (Böloni György: *Az igazi Ady*. Páris. 1934. 350–351. l.)

Az eseményeket idézve Ady Lajos így emlékezik: „A Veres Pálné utcai lakás ablakából – házuk éppen szemközt volt a Hadtestparancsnokság palotájával, amelyet a forrongó katonák megostromoltak a 31-ére virradó éjjel – mint valami páholyból nézte végig az eseményeket... a forradalmi izgalmak, s közöttük nem utolsó sorban Tisza tragikus végének, hamarosan megjött a reakciója: november első napjaiban Bandit egy erős idegroham s utána kisebbfokú hűdés érte, mely egyelőre a beszédképességét támadta meg. Ettől kezdve csak akadozva, dadogva tudott beszélni... a „titkár” nov. 16-án kocsiba erőlteti s fölhurcolja magával a parlament kupolacsarnokába, ahol aznap a köztársaságot kiáltották ki. Halálraült, elgyötört, szenvedő arca feltűnik ott mindenkinek... Talán ez, vagy legalább ez is adja a gondolatot Hatvanynak, hogy a „forradalomköltőjét”... üdvözölje a Nemzeti Tanács. Ez nov. 16-a utáni napokban meg is történt...” (Ady Lajos: i.m. 228–229. o.)

A továbbiakat illetően Hatvany Lajos visszaemlékezését kell felidézni, hiszen ő volt az ünnepi aktus főszervezője: „Az új alakulás miniszterei közül Jászi Oszkáré az a hallatlan és eléggé meg nem becsülhető érdem, hogy a Nemzeti Tanács valamelyik ülésén Ady Endre betegségét jelentette be, s a Nemzeti Tanácsnak, valamint a kormánynak hivatalos üdvözlését kívánta tolmácsolni. Mivelhogy a költő nagy betegségére való tekintettel azt határozták el, hogy rögtön üdvözlik Adyt, csak délután, közvetlenül az üdvözlés előtt, ért el a telefon, valamint az a megtisztelő rendelkezés is, hogy a kormány és a tanács által aláírandó szöveget szerkeszsem meg. Alig volt rá tíz perc időm. Nyakra-főre meg is írtam, amit tudtam, míg a Pesti Napló szerkesztőségében várt rám a küldöttség: Hock János, Nagy

György, Wildner Ödön és Mellerné Miskolczy Eugénia. Így mentünk Adyhoz. Amikor fölértem, épp ráadták Adyra azt a bizonyos fekete kabátot, mert otthon rendszeren kis barna házikabátjában járt. Már megint ünnepélyes volt az arc meg a jelenség, már megint egészségesnek, fiatalnak, nagyszerűnek látszott. Hock János odaállt a középre és egy szép beszédet mondott. Következett volna Ady felelete. Kis papírlapról akarta fölolvasni, de nem tudta elolvasni többé. Nekem kellett válla fölé hajolnom, és úgy olvastam el a szívbé markoló pár sort... Engem annyira megrendített a látvány, hogy nem tudtam fölolvasni, amit rám bízta. Középen elakadtam, valósággal kínos jelenet volt..." (Hatvany Lajos: *Ady*. I. Bp. 1959. 164–165. l.)

A kiállításon látható Rippl-Rónai Józsefnek egy meghökkentő rajza Ady Endréről, amely a ráírt szöveg tanúsága szerint akkor készült, amikor Adyt megválasztották a Vörösmarty Akadémia elnökének. Ezen a rajzon, csakúgy, mint Emil Isac 1918 őszén Csucsán készített fényképén, Adynak lényegében csak a szemei élnek, fizikai valóságában már alig létezik. Ady jelenlétét és szereplését a Vörösmarty Akadémia alakuló ülésén öccse így írja le: „November végén azonban még nem volt állandóan fekvő beteg. Mintha nem akarta volna elhagyni magát: kelt-feküdt fölvaltva, holott az év tavaszán kisebb betegséggel is ágyban maradt... november utolsó napjainak egyikén gyalog indult el velem a Vörösmarty Akadémia alakuló értekezletére, melyet a lakásától nem messze fekvő Fővárosi Könyvtár egyik termében tartottak. Nehezen, karomba kapaszkodva, s csak többrendbeli pihenővel vergődünk el odáig. A járás nagyon kimerítette, s mire az értekezlet megnyílt, apatikusan összeesve, előre görbülten ült bele az elnöki székbe. Nem is lehetett szó sem arról, hogy a tanácskozást vezesse... Már javában folyt a tanácskozás Móricz Zsigmond alelnök vezetése mellett, amikor Bandi... kezét föltartotta s akadozva, dadogva szólani kezdett. Az akkor éppen fölszólaló Schöpflin Aladár elhallgatott, ő pedig a hirtelen támadt süket csendben ezeket tagolta: »A forradalommal... ránkszakadt... szabadságban és gyászban... íme, mi magyar írók... összejöttünk megbúvni... Nemcsak megbúvás ez... hanem... hanem...« – a mondatot nem tudta folytatni. Kínos, várakozó, nehéz csönd támadt, de Bandi semmiképpen sem bírta befejezni a gondolatot..." (Ady Lajos: i.m. 236–237. l.)

1919. január közepén Ady egészségi állapota már annyira rosszra fordult, hogy be kellett szállítania Park Szanatóriumba. Kísérője Török Károly volt, az ő elbeszélése nyomán írta le Ady Lajos, hogyan vett búcsút szobájától a költő: „Január közepén egy vasárnap délelőtt szállította be Török Károly, a Bertuka nagybátyja; magam távol maradtam, nehogy azt higgye, szegény, hogy zárt intézetbe akarjuk vinni. Török Károly beszélt el, hogy amint segítségével már felöltözött, s indulás előtt hosszan végignézte szobája minden egyes bútordarabját, különösen az ágyát, mely hónapokon át matrác-sírja volt, s mikor a kilincse tette a kezét, megállt, s feléjük fordulva azt mondta: »Semmit sem fordíthattok meg...«" (Ady Lajos: i.m. 241. l.)

Ady a szanatóriumból már nem térhetett vissza: 1919. január 27-én meghalt. A kiállítás legutolsó képei, dokumentumai Ady halálát és temetését idézik. Az egykori tudósítások és a korabeli fényképek jelzik, hogy temetésén, 1919. január 29-én szokatlanul sokan jelentek meg és búcsúztak el a nemzet nagy halottjától.

A kiállítás hatását fokozza az a tény, hogy alig néhány méter választja el a hajdani szobáktól, ahol szinte minden a régi, olyan, mint Adyék idejében volt. Erről a látogatók is meggyőződhetnek, hisz az előszobában láthatók a régi lakószobákról készült interieur-fényképek. Az Emlékmúzeumot elsősorban ezek alapján rendezték be, sőt a bútorok azonosítását, restaurálását is ezek segítségével végezhetjük el. A muzeális szempontból felbecsilhetetlen értékű régi interieur-képek mellett azonban figyelembe kellett vennünk azokat a kortárs-visszaemlékezéseket is, amelyek Adyék otthonával, bútoraikkal,

a lakás egykori berendezésével is foglalkoztak. A lakásban uralkodó színek, a tárgyak matériája ezek nélkül szinte megállapíthatatlan lett volna. A lakásban szerencsére sokan megfordultak és a berendezésről, a butorzatról többen használható leírást adtak.

Szinte valamennyi kortárs visszaemlékezése megegyezik abban, hogy Adyék Veres Pálné utcai lakása értékes stílbútorokkal, művészi képekkel volt berendezve. A lakás meghitt hangulata, egyéni stílusa még a kényes ízlésű Hatvany Lajost is meglepte: „Adyék három szobája a Veres Pálné utcában: csupa kedves, meghitt családi bútor, kecses, ízléses elrendezésben. Nagyon meglepett, és nagyon jól esett a garabonciást ily takaros környezetben látnom...” (Hatvany Lajos: i.m. 159. l.)

Dénes Zsófia éles asszonyszeme már kritikusan lát, de alapjaiban ő is elégedett a lakással: „A sötét palisszanderbútor csillogásába meleg sötétkék szűrődik, sok kék, Bertuka kedvenc színe. Sötétkék bársonyborítás, néhány jó szőnyeg, egyetlen himzett párna sem, mütyürke sehol. A fodros tüllfüggöny nekem ugyan sok, de a biedermeier famunka miatt Bertuka elengedhetetlennek tartotta. Az ezüst nem tolakszík vitrinekben, holott épp elég van a házban. Főlőseleg, általában, semmiben sincs, inkább bizonyos tartózkodásra hajlás a lakáskép egész felépítésében. Bravó – gondoltam –, ez ugyan nem Ady lakása, hanem Boncza Bertáé, viszont azé, aki címlapot is ügyesen rajzol. Van benne iparművészeti jó...” (Dénes Zsófia: *Élet helyett órák*. Bp. 1940. 250–251. l.)

A lakásban Ady szobája volt a legegyszerűbb, a legpuritánabb. Az egyik leggyakoribb vendég, Bölöni György, a hűséges barát így írja le a költő egykori szobáját: „Bandi szobájában egy ágy. Az ablaknál, háttal a világosságnak, sarokba fordítva íróasztal, mellette könyvespolc. Dívány és székek. Szobája kényelmének hasznárat már alig veszi. Legjobban ágyát kedveli, és ha nem komoly beteg, akkor is szíves-örömmel elheverész benne. Könyvespolcán kevés könyv. Inkább véletlenség folytán, mint olvasókedve szerint került ide néhány kötet. Parányi ceruzavégekkel íróasztalán írhatná verseit... A munkakedv azonban már nagyon kerüli...” (Bölöni György: i.m. 342. l.)

A fenti emlékezőket jól egészíti ki Csinszkanak egy levélbeli vallomása, amelyet 1919 januárjában Sztojkané Baróti Marikának írt. Mivel az eredeti levél hollétéről nincs tudomásunk, csak azt a részt közölhetjük, amelyet Lukács István tett közzé Az Est 1934. március 10-i számában *Ady Endre ismeretlen hófehér szerelme* címmel: „Olyan az otthonunk, mint egy kis fészek. Van egy kedves parasztkancsós szobának illő előszobánk, egy nagyon finomtónusú levendulakék ebédlőnk, fodros, fehér linon-függönyökkel, fehér fallal, sok csipkével és néhány szép darab öreg ezüsttel, képpel. Külön hálunk és mindkettőnknek van egy-egy szobája. A Bandié zöld és sárga, hamvas borsózöld és a sárgája bronzba megy. Szép régi ágya, toalettje, íróasztala és kis komódja van...”

Ezekre a rendkívül fontos vallomásokra és egykorú interieur-képekre támaszkodva sikerült szinte hiánytalanul összegyűjtenünk a lakás hajdani bútorait, képeit, berendezési tárgyait és így vált lehetővé, hogy a lakószobákat teljesen a régi formájukban, a régi bútorzattal rendezhettük be.

A relikvia-anyag összegyűjtését megkönnyítette az a tény, hogy lényegében nem nagyon szóródtak szét. A Veres Pálné utcai bútorzat zöme egy helyen maradt. Amikor 1920-ban Boncza Berta másodszor is férjhez ment, szinte a teljes berendezést magával vitte először Márfy Ödön műteremlakásába a Dráva utcába, később pedig az újonnan épített budai villájukba, a Szamáca utcába. E bútorokat, tárgyakat, Csinszka 1934-ben bekövetkezett halála után is nagy szeretettel őrizgette a Márfy-család. A II. világháború során a Márfy-villa is sok kárt szenvedett, szerencsére azonban a tárgyak jelentős része megmaradt és így kerülhetett a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdonába. Jelentős tárgyi anyagot őrzött meg Ady Lajos és tágabb értelemben vett családja is. Ezek közül a tárgyak közül azonban viszonylag kevés származik a Veres Pálné utcai lakásból: csak néhány festmény és Ady

apróbb személyes tárgyai. Természetesen kerültek hozzánk relikviák egyéb helyekről is. Pl. a Csinszka szobában látható nagy fekete vállkendő az egykori szobalánytól, Vonyicától jutott birtokunkba.

Adyék fogadószobájának csaknem minden lényeges darabja megmaradt. Így a híres kék huzatú biedermeier ülögarnitúra a nagy kerek asztallal együtt ma is a régi helyén látható. De eredeti itt még a kerek asztal terítője és az asztalon levő nagy kristályváza, a garnitúra előtt levő szép kazahsztáni szőnyeg, a nagy mennyezeti csillár és a falakon látható sok értékes kép is: Tihanyi Lajos, Rippl-Rónai József és Czigány Dezső alkotásai. Ugyancsak itt, a fogadószobában látható a szép kivitelű, Mária Terézia korabeli tabernákulum, Adyék evőkészletének megmaradt darabjaival: egy régi 12 személyes herendi teáskészlettel és néhány Erdélyből származó ezüst evőeszközzel.

Csinszka szobájában is sok egykorú eredeti tárgy látható. Itt van Boncza Berta nagy kényelmes heverőágya, rajta a régi finom tapintású szultán szőnyeg és a nagy fekete-piros virágmintás vállkendő. Az ágy mögött kissé kopott, de még mindig szép régi varrottas, egy erdélyi futó látható. A heverő mellett pedig – csakúgy, mint régen – Csinszka toalettasztalkája áll apróbb tárgyakkal: itt van pl. Bertuka kis, nyeles kézi tűkre. A régi sublód tetején Csinszka asztali lámpája látható, körülötte családi vonatkozású fényképekkel. A szembenlevő falról Czigány Dezső szép Ady-portréja és Márfy Ödön élénk színekben pompázó Csinszkája néz felénk.

A fogadószobából balra nyílik az egykori Ady-szoba, amely az előzőeknél jóval kisebb méretű és ebből adódóan zsúfoltabbnak is tűnik. Az eredeti tárgyak száma itt sem kevés. A bejárati ajtótól balra áll Ady kis fehérneműs szekrénye és a szép kidolgozású diófaágya, amely szinte minden kortárs leírásában szerepel. Az ágy közelében kis asztalka, rajta Ady régi fésűje, ébresztőórája, gyufatartója, bőrből készült cigarettatárcája. A szoba közepén keresztbe fordított heverő és az ablaknál levő kicsi biedermeier íróasztal sajnos nem eredeti, de az asztal mögötti fotel és az íróasztalon látható apróbb felszerelési tárgyak (tintatartó, tollszárak, írómappa stb.) mind Ady tulajdonából valók ugyanúgy, mint az íróasztali lámpa, amelyen csak annyi változás esett, hogy az eredeti búrát Csinszka saját készítésére cserélte ki. A falakon itt is értékes képeket helyeztünk el: Tihanyi 1918-ban Adyról készített könyvomas rajzát, Kernstok Károly lovasvázlatait és Tihanyi Lajos korai korszakából való *Bányászlakás belseje* című festményét.

Az Ady-szoba bejáratától jobbra levő fekete könyvespolc is eredeti, Ady kedvenc könyveivel, folyóirataival. Közöttük sok a francia nyelvű kötet: a *Mercure de France* folyóiratból pl. több évfolyam is megvan, de közöttük látható Anatole France, Zola és Baudelaire kötetei is, amelyeket Ady különösen gyakran forgatott. A könyvespolc legnagyobb részét természetesen a magyar írók művei foglalják el. A régi magyar költők közül itt van Balassi, Zrínyi, Berzsenyi és mindenk előtt Csokonai meg Petőfi, akiket nagyon szeretett és akikről ezeket írta: „Petőfi fenomén volt: A dal első magyar zsenije Csokonai...” De Katona, Vörösmarty, Vajda és Reviczky kötetei is szép számban sorakoznak a polcon. A regényírók közül Eötvös, Kemény és Jókai voltak a kedvencei. És szinte minden kortárs író kötetei megtalálhatók itt: Babits, Móricz, Kaffka Margit, Bródy Sándor, Ignotus és mások művei. Ady közismerten sok újságot és folyóiratot olvasott, ezek közül jó néhány itt is megtalálható. Különösen a *Nyugat* és a *Huszadik Század* példányai foglalnak el jelentős helyet, jelezve azt, hogy Adyt igen szoros kapcsolat fűzte mind a két folyóirathoz. Külön helyeztük el azt a néhány szép kötésű, klasszikusokat tartalmazó kötetet, amelyet Ady tanár barátaitól, Horváth Jánostól és másoktól kapott ajándékba.

Legkedvesebb könyvét, a bibliát nem a polcon állítottuk ki, hanem kinyitva az íróasztalára tettük, annak jelzésként, hogy szinte mindennapos olvasmánya volt a költőnek. Sajnos, ez már nem

Ady eredetije, amelybe egykoron ezt jegyezte be: „Ady Endre vén diák kedves bibliája”. Ady Lajos könyvéből tudjuk, hogy azt a bizonyos régit 41. születésnapjának éjszakáján saját maga tépte szét rettenetes kínjában. „Pár nappal az ünneplés után érkeztem fel Mindszentről s a 41. születési évfordulóját követő reggel láttam először viszont augusztusi találkozásunk óta. Ágyban fekve, betegen és dúltan találtam. Amikor egyedül maradtunk, suttogva mondotta, hogy: »Borzasztó éjtszakám volt. Elképzeld: a bibliámat széttéptem...« – s idenyújtotta a biblia letépett fedőlapját, melyen ceruzával reszkető betűkkel ezt írta fel: »Eli, Eli, Lama Sabaktani 1918. okt. 23.« »En istenem, én istenem, miért is hagytál el engem?« – Krisztus Urunk jajdult fel utoljára e szavakkal a Koponyák-hegyén: a keresztfán, mielőtt kiszenvedett volna...

Mélyen megrendített a dolog, mert tudtam, hogy a biblia (velinpapírra nyomott, 16 alakú, fekete vászonkötésű Károli-biblia) mennyire a szívéhez nőtt...” (Ady Lajos: i.m. 230. l.) – Régi bibliájából csak az itt említett fedőlap maradt meg, amelyet ma az OSZK Kézirattárában őriznek.

A nemzetközi Ady-kiállítások műhelygondjaiból

Ady Endre születésének századik évfordulója alkalmából világszerte eddig nem tapasztalt érdeklődés és kiállítási igény mutatkozott. Amikor az elsődleges felmérés befejeződött, 1976 novemberében, múzeumunk két nagyméretű, tablós vándorkiállítás, továbbá tizenkét ún. bőrd- és huszonöt mappaváltozat elkészítésére kapott megbízást a Kulturális Kapcsolatok Intézetétől. Amikor ezeket a sorokat írom, 1977 májusában, az igényelt bőrd-változatok száma tizenháromra, a mappaváltozatoké ötvenötre nőtt. Minthogy az évforduló egyik nemzeti klasszikusunkat népszerűsíti, szakmai szempontból pedig nagy sorozatban kivitelezendő *irodalmi típuskiállításról* van szó, az alkalom megfelelőnek látszik néhány általánosabb irodalmi kiállításrendezői probléma felvetésére is. Ezek megértéséhez előjáróban vázolnunk kell a fentebb említett változatok technikai lehetőségeit.

A két példányban készülő nagy vándorkiállítás egyenként 60 db 90x90 cm méretű tablóból áll, s ezekből mindig kettő kerül egymás fölé az alumíniumkeretes, saját lábán álló állványszerkezetben. Az ún. bőrdkiállítás 20 db, egyenként 1 m²-es farostlemez tablóból áll. E két változatban a szöveg a tablókra olvasható. A mappakiállítás 40 db, egyenként 30x40 cm-es, kasirozott fényképsorozat, szöveg nélkül; a feliratokat külön mellékeljük. Valamennyi Ady-tárlatunk kiegészíthető könyv- és folyóiratanyaggal, képzőművészeti alkotásokkal, esetleg relikviákkal. Közös, írásos segédanyaguk továbbá egy öt gépelt oldal terjedelmű kísérőszöveg, amely a költő életrajzi adatait, korának vázlatos leírását és költészetének sommás jellemzését tartalmazza. Mint ilyen, felhasználható katalógus, megnyitó beszéd, vezetőszöveg, előadásvázlat céljaira. A három változat közös forgatókönyvének elkészítésekor felhasználtuk az 1973-i Petőfi-évforduló tapasztalatait, amikor a külföld számára készülő kiállítások hasonló változatokban (bár kisebb számban) készültek.

Minthogy a számbajöhető nézőközönség alig vagy egyáltalán nem rendelkezik ismeretekkel a magyar irodalom, művelődés és politika múltjáról, alapvetően vizuális élménykeltésre kellett törekednünk, amely a szemlélőben olvasói érdeklődést is támaszthat. Ezért a tablókra felvitt anyag gerincét fotódokumentumok alkotják, a belőlük készült kompozíciók és montázsok szemléltetik Ady költészetének főbb tárgyköreit is. A kiállítás tervezője – a magyar nyelvterület számára dolgozó kollégájához viszonyítva – egyszerre van kedvező és nehéz helyzetben. Felhasználhat, sőt fel kell használnia olyan képeket, amelyek a gyakori publikálás következtében itthon a túlságig ismertek. Székely Aladár legjobb Ady-fotói vagy az őszirózsás forradalomról készült felvételek külföldön viszont a sohasem látott újdonság erejével hatnak. A kiállítás összesen 11 nyelven (németül, oroszul, franciául, angolul, spanyolul, olaszul, románul, csehül, szerbül, bolgárul és lengyelül) készül. Ennek következtében nem alkalmazhatók az irodalmi kiállítások közkedvelt „képversei”, amikor is a fotóművész eredeti felvétellel vagy montázzsal adja vissza egy-egy költemény vagy más műfajú irodalmi alkotás mondanóját, hangulatát. Olyan Ady-vers ugyanis, amelyik az alkalmazandó nyelvek mindegyikén olvasható (a Nagyvilágban megjelent *Az Értől az Óceánig* kivételével), jóformán nincsen. Egyes költemények

helyett tehát egy-egy nagyobb és jellemző *verstípus* jelenítendő meg. Hasonló okok miatt a költő sajátos szimbólumai is csupán egyes esetekben ábrázolhatók. Így például a fiatal debreceni újságíró-költőt ábrázoló kép mögé a 13–14. számú tablón kopár alföldi táj került, mai, eredeti felvételen. A külföldi néző emlékezetében visszajára szeretnénk fordítani vele a pusztaromantika képzetét, Idézet-felirata *A magyar Ugaron* vagy – ennek hiányában – *A Hortobágy poétája* című versből való. Az eredeti elképzelés szerint:

Csönd van. A dudva, a muhar,
A gaz lehúz, altat, befed,
S egy kacagó szél suhan el
A nagy Ugar felett.

CISZA JEST ZIELSKO, BADYLE
CIAGNĄ MIĘ W DOL, UŚPIA, ZABIORA
I ZE SMIECHEM WIATR SUNIE W ŚLAD
NAD WIELKIM UGOREM.

Tabló a nemzetközi Ady-kiállítás lengyel nyelvű változatából
(Fotó: Vass Kálmán, grafika: Gádor Emil Zsolt)

Ugyanezen megfontolásból: Ady 1907-es fotója mögé (családi fényképekről) a kor egy-egy jellemző figuráját helyeztük el, díszmagyaros fiatalembert, dzsentrifiút, hivatalnokot. Az idézet az *Új vizeken járok* című vers két sora:

Nem kellene a megálmodott álmok,
Új kínok, titkok, vágynak vizén járok...

Műfordítás hiányában a felirat behelyettesíthető a *Vér és arany*, valamint *Az Illés szekerén* című kötetek számos más versével is, amelyekben Ady a századforduló bevett életformáját utasítja el magától.

A kiállítás tervezése közben gondolnunk kell a fordításokban szükségszerűen megtalálható eszmei szegényedésre is, elsősorban Ady tágabban vett magyarság-verseinek szimbolikájában. Nemcsak

Tabló a nemzetközi Ady-kiállítás lengyel nyelvű változatából
(Fotó: Vass Kálmán, grafika: Gádor Emil Zsolt)

a *Góg és Magóg fia* igényelne terjedelmes jegyzeteket, de ugyanezért esznek olyan versek is, mint pl. a képi tartalmában egyébként jól megjeleníthető *Páris, az én Bakonyom. Az Értől az Óceánig* esetében a folyónevek is idegenül csengenek, de már a vers címében is elvész az „ér” több jelentéséből származó többlet, amelyre a magyar olvasó önkéntelenül is asszociál, továbbá a költő szülőföldjére utaló, szintén csak jegyzet-apparátussal értelmezhető utalás. Ezt meggondolva, a jobb fordításokban is a „Kisvíztől az Óceánig” sokkal egyszerűbb szimbolikájára számíthatunk. Itt említhető gond még, hogy – szintén a nyelvi problémák miatt – mellőzendő a kéziratok, levelek, személyi dokumentumok másolatainak tömegesebb felhasználása, ami pedig a hazai látogatók érdeklődőbb hányadát gyakran készletre megállásra, böngészésre. A külföldi szemlélő figyelmét a költő kézírása egy vagy legfeljebb két esetben kelti föl, s a levelek csak akkor vonzzák tekintetét, ha azok saját anyanyelvén íróttak vagy nemzeti irodalma jeleséhez szólnak. Megő viszont a nyelvi transzponálás nélkül is érthető dokumentumok szerepe. Ilyenek voltak Ady esetében a francia nyelvű tudósítói névjegyek, olvasmányáiból a Baudelaire-, az Anatole France-kötet, a Biblia címlapja stb.

Az eddigiek alapján a tablókön csak a legszükségesebb életrajzi és politikatörténeti adatok olvashatók (ezek részletezése a sokhasznú kísérőszöveg feladata), az idézetek zöme Ady versidézet, a fogadó ország nyelvén. Néhány számadat az arányok érzékeltetésére: 60 tablós vándorkiállításon a feliratok száma 35; ebből versidézet 19, Ady-prózából vett felirat 6, adatközlő felirat 10.

Nem problémamentes a képzőművészeti anyag felhasználása sem. Kézenfekvő a lehetőség, hogy Ady mikrokozmoszát kortárs, a költő által nagyrabecsült és kedvelt művészek alkotásaival vagy verseinek illusztrációival szemléltessük. Megfontolandó azonban, hogy egy ismeretlen poéta külföldi bemutatásához a legmegfelelőbb módszer-e, ha ugyancsak ismeretlen képzőművészek életművéből és egy másik művészeti ág közegéből veszünk eszközöket. Végül az a megoldás alakult ki (részben a forgatókönyv munkahelyi vitája során), hogy a kiállítás bevezető négy tablóján – a magyar korhangulat megidézése céljából – századfordulós, rangos festmények színes reprodukcióit helyezzük el. Úgy választva meg őket, hogy a magyar társadalom sajátos képi keresztmetszetét nyújtsák:

- Benczur Gyula *Károlyi Lászlóné arcképe* (1898)
- Bihari Sándor: *Vasárnap délután* (1893)
- Kernstok Károly: *Agitátor* (1897)
- Révész Imre: *Panem!* (1899)

Hasonlóképpen színes, nagyméretű reprodukcióban szerepeltetjük Vaszary János *Katonák a hóban* című festményét (1916), amely a költő utolsó fényképével alkot majd egy szerkezeti egységet, s hozzá *A halottak élén* című vers első strofája szolgál kísérőszöveggül:

Most a Mezőn mindenki veszt
S vér-felhők futnak szabadon
S hű csapatomat most leltem meg.
Most leltem meg a csapatom,
Az Életből kikényszerültet.

Ugyancsak színes fotókon szerepelnek a korizlést jól szemléltető és könyvművészeti szempontból is értékelhető címlapok: a *Nyugat*, a *Holnap*-antológia és a *Ki látott engem?* című kötet borítója (az utóbbi Lesznai Anna munkája). 1918–19 forradalmi hangulatát Bíró Mihály két plakátja, az 1918 őszén készült, tróndöntő jakobinust ábrázoló köztársasági plakát és az 1919. május 1-re rajzolt vörösalakos, kalapácsos férfi-akt idézi. A színes felvételek segítségével jótékonyan enyhíthető a fekete-fehérben kivitelezett fotódokumentációs kiállítások mindenkori veszélye, az egyhangúság. Elkerülését

célozza a nagy vándorkiállításokhoz szükséges felvételek egy részének vegyszeres barnítása is. A színes és a barnított nagyításokkal olyan ritmus alakítható ki az azonos méretű tablók sorában, amely fölöslegessé teszi egyéb díszítőelemek, betűemlélmák, keretminták stb. használatát.

Két tartalmi mozzanat érdemel a továbbiakban még említést azok sorából, amelyekkel a forgatókönyv készítése és munkahelyi vitája közben találkoztunk. Az egyik Ady hazai szellemi környezetének kérdése. Bármennyire is csábító a lehetőség, hogy a polgári radikálisok, a Nyugat első nemzedéke és mecénásaik galériáját nyújtuk, a külföldi látogató számára csak azok a nevek beszédesek, amelyeket ismer vagy legalább már hallott. Ezért lemondtunk Jászi Oszkár, Vészi József, Ignó, Fenyő Miksa, Osvát Ernő, Hatvany Lajos, Bölöni György és mások felvonultatásáról, – a költő eszmebarátai közül Bartók Béla, Kodály Zoltán, Lukács György, Babits Mihály és (1918-ban) Károlyi Mihály mellett döntöttünk. Feltétlenül utalni szerettünk volna a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a Magyar Tanácsköztársaság szellemi jelenléte, noha – mint az köztudott – a költő nem érte meg 1919. március 21-ét, a pétervári eseményekkel kapcsolatban pedig verse, cikke vagy levélbeli utalása nincsen. A költő halálát és temetését ábrázoló tablók *után* két tablón helyeztük el (csupán az évszám feltüntetésével) a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a Magyar Tanácsköztársaság párhuzamos képsorát; a kiállítást viszont nem ezzel, hanem egy Ady-portréval zártuk.

A fenti megfontolások alapján alakult ki a forgatókönyv, amelyet ezúttal tágabban kell értenünk. Hiszen létezik egy eszmei, magyaryelvű változat, de nem ez, hanem ennek tizenegy különböző nyelvű változata valósul meg, melyekben csak a képanyag felsorolása közös, az idézetek már a fordítások lehetőségeihez igazodnak. Mindez pedig három technikai változatban realizálódik, az igényelt típusoknak megfelelően. A fogadó ország esetleges Ady-kuлтuszával, a szellemi párhuzamokkal (nagy sorozatban kivitelezendő típuskiállításról lévén szó) nem foglalkozhattunk.

Az így kialakult koncepció arányait ismét számokkal érzékeltethetjük. A nagyméretű vándorkiállítás 60 tablójára – önállóan vagy fotókompozíció részeként – 80 felvétel kerül. Ezek megoszlása:

- 13 Ady-portré
- 8 életrajzi színhely és személyi dokumentum
- 14 művelődéstörténeti képadat (kézirát, folyóirat, könyv, kotta)
- 9 képzőművészeti reprodukció
- 16 kortörténeti dokumentum.

Természetesen ezt a jelentékeny fénykép-mennyiséget, amely a fotók jóval tágabb köréből került kiválasztásra, nem tudtuk kizárólag saját intézményünk táraiból biztosítani. Felhasználtuk a Munkásmozgalmi Múzeum, a Hadtörténeti Múzeum, a Nemzeti Galéria gyűjteményeit, a Corvina Könyvkiadó archívumát, az Országos Széchényi Könyvtár és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest-tyűjteményét, munkatársaik szíves segítségére támaszkodva.

Egy irodalmi kiállítás – kivált egy ilyen jelentőségű és gazdagságú életmű esetében, mint Adyé – mindig esetleges, a szónak abban az értelmében, hogy nem fedí, nem fedheti mindenben a látogató kialakult képét a költőről. A külföldre készülő kiállításoknál a helyzet fordított: a látogatók zöme ebből a tárlatból kap indítást Ady, s talán a magyar irodalom megismerésére is. Fontosnak tartjuk ezért, hogy a rólunk vagy az ábrázolt korszakról kialakult felület, sőt téves nézetek ellen a magunk sajátos eszközeivel harcoljunk.

Kiállításaink esetében két ilyen problémával találkoztunk. Ady Párizs-élménye egyhelyütt, sommázva szerepel a forgatókönyvben. A szimbolizmusnak, mint követett stílusirányzatnak az esetleges túlhangsúlyozása azonban könnyen mutathatná Adyt egyszerű Baudelaire-utánzóknak, ráadásul meg-

késett és provinciális epigonnak. Ez ellen a kortörténeti dokumentumok viszonylag nagy számával védekeztünk, felvonultatva azokat a hazai társadalmi gondokat, amelyeknek jelenléte Ady költészetét minőségében különbözteti meg a dekadencia európai képviselőitől. Ennek szellemében készült – többek között – a 29–32. tablók nagy montázsja. Háttérét a hajóra szálló kivándorlók csoportképe és a vármegyeháza jelképes méretűre növesztett, statikusságot sugárzó fotója adja. Az előtérbe (vállalva a szándékos anakronizmust) Derkovits Gyula Dózsa-sorozatának Werbőczy-metszete kerül. Tablóinkon vitatkozni akartunk továbbá az első nagy világháború újabb teret hódító felfogással, a „békebeli háború” illúziójával. Az 1914 és 1918 közötti sajtót lapozgatva, onnan anyagot gyűjtve, természetesen azok a felvételek kerülnek kézbe, amelyeken – a háborús propaganda lélektanának megfelelően – katonáink diadalt ülnek, győztes csatákra készülnek, főrangú látogatót fogadnak, sőt (a Kárpátokban dúló harcok idején) vasárnaponként felkeresik őket lövészárkaikban a környező helységek ünneplőbe öltözött lakosai is. Mi azonban olyan felvételeket használunk, amelyek a háború valódi arculatát tárják fel: a lelkes hadbavonulás vidám képeitől a szemlére sorakozó rokkantak groteszken döbbenetes fotójáig. Itt használjuk fel a rendelkezésre álló felületből a legnagyobb egységet is, hat tablót. Ez a háborús montázs övezi majd Rippl-Rónai József színesben reprodukált Csinszka-portréját. Az önmagában is szép és jellemző festménynek itt nem Boncza Berta bemutatása a fő feladata (egy korábbi fotón láttuk őt már Adyval együtt), hanem a fenyegetettség, az „ember az embertelenségben” hangulati felidézése.

Az irodalmi kiállításrendező elképzeléseiről, műhelygondjairól írtunk. Az elkészült Ady-kiállítások külföldi visszhangja, fogadtatása természetesen csak az évforduló után érkezik el hozzánk. Mégis, úgy hisszük: a centenáriumi tapasztalatai nemcsak irodalmunk nemzetközi népszerűsítésében, hanem a hazai látogatók számára készített későbbi kiállításainkban is kamatoznak.

Séta Ady Endrével a mai Budapesten

Ady Endre életrajzíróinak megállapításai nyomán az irodalmi köztudatban szinte megcsontosodott az a hiedelem, hogy a költő Nagyváradról Budapest „kikerülésével” érkezett Párizsba, azaz az első nagyvárosi, ha úgy tetszik világvárosi élménye a Szajna-parti metropolis volt. Ez így igaz is, meg nem is. Igaz azért, mert Ady első hosszabb budapesti tartózkodására valóban az első párizsi út után került sor, amikor is 1905 januárjától 1906 júniusáig a fővárosban, a Budapesti Napló szerkesztőségében dolgozott. Az életrajzi adatokból azonban tudjuk, hogy az érettségiző Ady egy iskolai kirándulás keretében, éppen a millennium évében – nyilván a millenniumi kiállítás megtekintése végett – jár már Budapesten. A kezdő debreceni hírlapíró, majd a budapesti egyetem jogi karára beiratkozó jogász-újságíró, s a nagyváradi újságíró Ady ha csupán napokra is, meg-megfordult a fővárosban. Ady Endrének volt tehát nagyvárosélménye. Arról talán nem is kell külön szólanunk, hogy a költő még a párizsi útja előtt 1903 koratavasán – nyolc-kilenc napot töltött Velencében, útba ejtve Bécs városát is.

Ady Endre így ír a századfordulós Budapestről 1902-ben egyik cikkében: „Sokan nem látják például, mint hanyatlík, fogy a mi gyöngye büszkeségünk, Budapestnek tekintélye, nimb usza. E város megcsinálásából hiányzott a realitás, az igazság, le kell hát zuhannia a meg nem érdemelt polcról. Csupa üresség Budapest. Éhező ezreivel, léha cifrázkodásával, kiskorú polgárságával, ázsiai közigazgatásával, ki nem alakult s ki nem alakulható társadalmával, kokott-kultuszával, undok születési és pénzarisztokráciájával, züllött irodalmi életével kétségbeejtő képet nyújt a magyar metropolis.” A későbbi években is jócskán olvashatunk hasonló, elmarasztaló vagy elutasító sorokat. „Budapesten majd megfagyott a lelkem” – írja 1903 decemberében Brüll Bertának. 1904-ben Bölönihez írt egyik levelében „Búz-Budapest”-ről beszél. 1905-ben azt panasolja, ugyancsak Brüll Bertának, „Nem tudom én itt megszokni, nem tudok én itt élni”, majd egy esztendő múlva – az *Új versek* megjelenése évében: „Ide vissza nem jövök”. Se szeri se száma azoknak a jelzős szerkezeteknek, amelyekkel nem éppen hízelgő módon illeti Budapestet (átok-város, hazug Budapest, mindent elkoptató város, savanyúság, nagyképűség és szellemtelenség szent metropolisa stb.).

Mindez azonban csak az egyik oldala Ady Endre Budapestről alkotott képének. Mert már 1905-ben, tehát az első nagy párizsi élmény után egyik cikkében ezt olvassuk: „Van óh fogyatkozása Budapestnek, de mégis csak szíve ennek az országnak. Legyen külön, őszintébb, műveltebb, magyarabb is még, aztán becsületesebb, dolgozabb és szolidabb. Legyen és lehet.” Nem kell külön felhívni a figyelmet arra, hogy ezek a sorok már valamiféle aggódó féltést, a lehetőségek felismerését tartalmazák. Még inkább kitűnik a realitások felismerése öt esztendő múltán, amikor a *Huszdik Század*-ban közölt írásában Ady Budapest-élménye szubjektív motívumokkal is feltöltődik. Ebben az írásban így vall a költő: „Budapest, melyet ki akartam kerülni, s melybe Párizson át s csak félig érkeztem meg, ez a Budapest, mely mégis csak Magyarország, mert ez az egyetlen építmény ebben az országban, amiből lehet valami, s amire lehet emeleteket rakni, végső földülésemben megtámasztott.”

Milyen nagyvárost talált itt Ady Endre? A jelen század első évtizedében lényegében kialakult a 12 kerületből álló főváros mai struktúrája. Igaz, állnak még a Tabán, a Viziváros, Óbuda roskatag, öreg házai, sőt a Belvárosban is találunk még itt-ott emberhez méltatlan lakóházakat, de elkészültek a Sugár út (Népköztársaság útja), a Nagykörútnak Dunától Dunáig érő már-már palotaszerű bérházsora,

A Rákóczi út és a Nagykörút kereszteződése a századfordulón
(Fotó: Flesch Bálint)

a születési és pénzarisztokrácia rózsadombi villái, és természetesen – mint Európa szinte minden nagyvárosában – a „proletárnegyedek”: a Nagykörúttól kifelé riasztó utcaterületek a még riasztóbb bérkaszárnnyákkal, a szobakonyhás lakások ezreivel. Budapest agglomerációjának következményei máris éreztetik hatásukat, s bár ezek az ún. elővárosok – Újpest, Kispest, Rákospalota stb. – közigazgatásilag nem tartoznak a fővároshoz (oly annyira nem, hogy például a kispesti östermelőnek Budapest határánál vámot kell fizetnie), az itt lakó dolgozók zöme a főváros közigazgatási határain belül keresi meg mindennapi kenyerét.

Ady budapesti tartózkodásainak térképe alig-alig nagyobb, mint a mai V., VI. és VII. kerület. Kezdjük a nyomkeresést az ember létét szinte meghatározó tényezővel, a lakással. Hatodfél évvel halála előtt írt önéletrajzában erről a költő a következőket mondja: „Harminchat éves leszek, agglegény, kilenc év óta minden évben írok egy kötet verset, többnyire Budapesten és a falumban élek,

s természetes, bár kissé szomorú, hogy igazában otthonom, lakásom nincs is." S ez így igaz! Boncza Bertával kötött házassága (1915. március 28.) utáni első években részben Csucsán élt, részben a budapesti Városmajor szanatóriumában és Balatonfüreden gyógyíttatta magát, és csak apósa halála után, 1917 őszén költözött Csinszkával a Veres Pálné utca 4. számú ház egyik első emeleti lakásába. Alig 15–16 hónapot élt a költő ebben a lakásban, hiszen 1919 januárjának közepén már beszállították a Park Szanatóriumba. Számunkra azonban mégis igen kedves ez az irodalmi emlékhely. Nemcsak azért, mert ezt a lakást sikerült az eredeti bútorokkal, Adyék képeivel, használati tárgyaival emlékműzeummá kialakítani, hanem azért is, mert – fővárosunk viharos közelmúltja ellenére – maga az épület, az utcakép is megőrizte századfordulós jellegét. Ha a mai Felszabadulás tér és Veres Pálné utca sarkára állunk, ha kinézünk akár Ady, akár Csinszka szobájának ablakából, lényegileg ugyanazt az utcaképet látjuk, mint amit Adyék láttak.

Mint ismeretes, Ady Endre budapesti tartózkodásai idején általában szállodákban lakott, délutánjait szerkesztőségekben, éjszakáit pedig kávéházakban töltötte. Ady Lajos, a jó testvér, berendezett ugyan a Lövház utca 19. szám alatti lakásában egy szobát öccse számára, de azt a költő alig vette igénybe, legfeljebb olyankor, amikor valahonnan külföldről betegen visszatérve, nyomban ágyba kívánkozott. Első párizsi útjáról visszatérve – rövid ideig és Bíró Lajossal közösen – albérlő volt a Váczi körút (ma Bajcsy-Zsilinszky út) 74. számú házban.

Ady kedvenc kávéházai közül a legjellemzőbb a Három Holló, amely még ma is üresen áll a Népköztársaság útja és a Hajós utca sarkán. Ezen a házon – talán az ilyen jellegű emlék helyek közül az egyetlen – emléktábla hirdeti a „Röpülj hajóm” idézettel és domborművel Ady Endre „éjszakáit”. Itt találkozott estéről estére a költő meghitt barátaival, Révész Bélával, Reinitz Bélával, Krúdy Gyulával, Fülep Lajossal, hogy csak a legnevesebbekről szóljunk. Innen indult éjfél után az 1910-es években oly divatozó orfeumokba, hajnalig nyitvatartó lokálokba, zenés, műsoros mulatókba (a kor nyelvén zengerájokba), amelyek gombamód szaporodtak éppen a Három Holló-hoz közeli Nagymező utcában és annak mellékutcáiban. Ezekről az estéről és éjszakákról nem kell, sőt nem is szabad többet mondanunk, hisz ezekről a leghitelesebb tanú, Krúdy Gyula egyik legszebb könyvecskéjét írta, *Ady Endre éjszakai* címmel.

Az irodalmi életnek kávéházakhoz való kapcsolódása Pest-Budán a reformkorban kezdődött; a Pilvax neve összeforrt Petőfi és a Tizek Társasága, majd márciusi ifjak nevével, a Csiga-vendéglő Vörösmartyéval. A múlt század második felében a Kammon, a Kávéforrás, a Zrínyi az írók és költők találkozó helye. Reviczky, majd Mikszáth társaságának is állandó törzshelye van. A századfordulón és az azt követő másfél évtizedben az irodalmi élet szinte kizárólag a kávéházakban zajlik. A Pilvaxot, amely eredetileg a mai Petőfi Sándor utcára nézett és csak később „fordítottak rajta” 90 fokot, Ady Endre többször is felkereste. Kiss József szinte a Múzeum Kávéházban szerkesztette *A Hét* című irodalmi lapját, amelyben Ady-versek is megjelentek. A mai Károlyi Mihály utca és Irányi utca sarkán lévő Centrál kávéházba Zuboly (Bányai Elemér) kedvéért járt el Ady Endre. Ennek a kávéháznak belső kiképzése az 1910-es évek divatját példázza; ma egyetemi ifjúsági klub. Az 1894-re felépült New-York palota és benne a kávéház a *Nyugat* indulásakor (1908) a modern magyar irodalom bölcsője lett. Itt találkoztak azok az írók és költők, s természetesen Ady is számos esetben, akiknek már „nem kellett a megálmodott álmok”. A ma Hungáriának nevezett kávéház (VII. Lenin körút 9–11.) márványburkolata, egyedi fémveretei, eredeti freskói a magyar szecesszió nemes emlékei közé tartoznak. Karzatán, a külön Nyugat-asztal mellett ült Osvát Ernő közvetlen munkatársaival; ide hozta kéziratait Móricz Zsigmond és Kosztolányi Dezső is. Ady – talán éppen túlságosan fényűző berendezése miatt – nem kedvelte ezt a kávéházat.

A Három Hollón kívül természetesen számos olyan kávéházat találunk Pesten és Budán, amelyekben Ady részben baráti találkozások céljából, részben irodalmi „érdekekből” megfordult, bár a *Nyugat* megindulása óta verseinek elhelyezésével nem igen akadt gondja. Sajnos több kávéháznak csak a körülbelüli helyét tudjuk meghatározni. Az új magyar irodalom, tehát *A Hét* és a *Nyugat* „törzsgárdája” a New-York-ból a Dunaparti Bristolba húzódott át. Ne feledjük, ez idő tájt Budapest a szállodák és kávéházak városa volt, a legtöbb szálloda földszintjét a szálloda nevét viselő kávéház foglalta el. Ilyen volt a fényűzően berendezett Bristol is, amely egyik szállodája a Petőfi-szobortól felfelé, majdnem a Vigadó térig húzódó (Bristol, Carlton, Hungária, Ritz) szállodasornak, s a Duna-parton lévén, Budapest 1944/45-ös ostromának idején teljesen elpusztult. A Bristol-t tehát a Petőfi-szobor mögé, a mai Duna Intercontinental helyére kell képzelnünk.

Ady leveleiben, kortársi emlékezésekben még egy sor olyan vendéglő, kávéház, borozó neve említődik, amelyeket a költő meg-meglátogatott. Ilyen volt például a Szabadság Kávéház az Aulich utca 8. szám alatt. Ennek a kávéháznak még a két háború közötti időszakban is volt némi irodalmi jelentősége. A Nagymező utca és a mai Népköztársaság útja sarkán volt a Helvétia: zongorája mellett Reinitz Béla ült, akinek újabb és újabb megzenésített Ady-verseit a költő önfeledten hallgatta. (A vidéki matinékra és irodalmi estekre is csak azért ment el, mert azokon Reinitz által megzenésített Ady-dalokat hallhatott, gyakran országos hírű énekesek előadásában.) Ugyancsak az Operaház mellett volt az Erdélyi Borozó, ahová a Három Holló után, a mindig készleges és hű Révész Bélával ültek be jó egy-néhány pohár borra. Ez a borozó ma az Operaház Klubja (Dalszínház utca 8.). Innen nem mesze, a Liszt Ferenc tér sarkán (ma különböző üzletekre bontva) volt a Palermo Kávéház, az Oktogonon

Az „Oktogon” (ma: November 7. tér) a XX. sz. első évtizedében
(Fotó: Flesch Bálint)

Az Állami Operaház és környéke a századfordulón
(Fotó: Flesch Bálint)

(ma November 7. tér) az Abbázia, amelyeket Ady szintén gyakran felkeresett. A tér nyolcszögletű alaprajzáról kapta a nevét; az Abbázia, átalakított formájában, ma is ezen a néven működik.

A budai részen két kávéházhoz, illetve vendéglőhöz fűződnek Ady- emlékek. Az egyik a Philadelphia (Alagút utca 3.), amely ma már nem létezik; Adyék idejében azon a helyen állott, ahol ma az OTP toronyháza magasodik. Jelentősége az életrajzban annyi, hogy egy számunkra ismeretlen helyen elfogyasztott vacsora után – igen meghitt hangulatban – itt borozgatott Ady a román politikus-költővel, Goga Oktaviánnal, Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Ignó, Schöpflin Aladár, Fenyő Miksa és Papp Viktor társaságában. Ez a Philadelphia nem tévesztendő össze azzal az egy sarokkal feljebb (Krisztina körüti) Philadelphiával, amely az 1920–30-as években Szabó Dezső törzskávéháza volt. A másik kedves budai kávéház a Donreich néni vezette Délivasút Kávéház, az Alkotás utca 7/b. számú házban. Két oka is volt a költőnek arra, hogy ezt a félig kávéház, félig vendéglőszerű üzletet felkeresse. Donreich néni ugyanis nagyon hasonlított az „Édes”-re – ezt Ady többször is elmondta; a járdára kihelyezett „teraszról” pedig nagyszerű kilátás nyílt a Vérmezőre és a Várhegy fákkal borított nyugati oldalára. Ide leginkább akkor látogatott el a költő, amikor helyel-közzel igénybe vette Ady Lajoséknál fenntartott szobáját.

Ady Endre budapesti szállodáit nem könnyű számbavenni. Az első párizsi útja után, 1905 februárjában, az Adria nevű szállóban vett ki szobát, ez az épület ma bérház (Rákóczi út 41.). Nyilván innen költözött Bíró Lajos albérletébe. 1907-ből származó adat szerint a költő ez év júniusában

a Párizs nevű szállodában lakott. Az épület ma is áll a Bajcsy-Zsilinszky út és a Hajós utca sarkán. Ott szerénykedik, mint megannyi szürke budapesti bérház.

A század első évtizedének közepe táján készült el az akkori Erzsébet körúton a Meteor Szálló (ma Lenin körút 41.). 1908-tól Adynak itt volt „lakása”. Ady Lajos erről így emlékezik: „Pesti lakása az ez idő tájban épült és megnyílt Erzsébet körúti Meteor-hotelben volt, hol a IV. emeleten egy egészen félreeső s így még nappal is (amikor aludt) viszonylag csendes szoba volt számára állandóan rezerválva.” Ez az időszak, amikor Trenk vendéglős Három Holló-ja és a hozzá csatlakozó Opera vendéglő virágkorát éli. Ady, boros éjszakái után innen tér vissza a Meteorba. Természetesen konflison, mivel iszonyodott a gyaloglástól. Ez az épület is áll még, benne székel a VII. kerületi tanács és a kerület művelődési otthona. Úgy tudjuk, hogy bár a költő nem kedvelte ezt a szállodát, mégis éveket tért vissza. Csak a későbbi években költözött át a Magyar Királyba (Dorottya utca 2.), amelyet azonban már lebontottak; telken épült fel – inkább a Vörösmarty térre nézve – a mai Belkereskedelmi Minisztérium.

Az elmondottakból látható, hogy Ady budapesti irodalmi topográfiájának összeállítása a városrészek rendezése, az utcák, illetve házak átszámozása, az épületek funkcióinak megváltoztatása, a telkek megosztása miatt ma már igen bonyolult feladat. Példaként idézzük Ady Lajos Ady-biográfiájának egy részletét: „...Bandit nagy és meleg baráti ragaszkodás fűzte az: sszony (t.i.: Léda) ez időben már Pesten lakó hugához, Bertához. A Koronaherceg utca 6. számú lakás – egy régi belvárosi ház első emeletén – valósággal második otthonává lett 1911/12-ben. Lakni a Magyar Királyban lakott ekkoriban, de oda csak hálni járt el. Ha délben felkelt, lehajtott az én Csáky utcai lakásomra, pár falatot (a szó teljes értelmében pár falatot) ebédelt. S aztán visszakocsizott a Belvárosba. A Hatvanyék (helyesebben a Deutsch Ig. és fia cég) házában, a Mérleg u. 9. alatt volt akkoriban a *Nyugat* szerkesztősege, s a részvénytársaság irodája. Ha itt elintézte dolgait, Bertához ment s késő estig ott tanyázott. Külön szobája, telefonja volt itt, s a pamlagon heverészve csöndes borozgatás közben végig telefonálta összes pesti ismerőseit.” Néhány sor és mennyi ismeretlen, megoldandó kérdés! Mert azt például tudjuk, hogy a Koronaherceg utcából Petőfi Sándor utca lett, de azt már nehezebben tudnánk megállapítani, hogy az akkori számozás szerint melyik lehetett az a „régibeli belvárosi ház”, amelyben Brüll Berta lakott. Nem folytatjuk a példákat, mert még sorra kellene venni a szerkesztőségeket, a barátokat akiknél nem is olyan ritkán megfordult, a szanatóriumokat és gyógyintézeteket, a „kis női csukák” lakásait stb. Napjainkban vita folyik arról is, hogy a Liget és a Park szanatórium egy intézmény neve-e; hogy a több pavilonból álló gyógyintézet melyik épületében töltötte utolsó napjait Ady; s itt a kérdés az, hogy hol halt meg Ady Endre? Aztán: lakott-e a Vadászkürtben (Türr István utca 5.), vagy az István Királyban (Rudas László utca 8., régebben Podmaniczky utca).

Végül még két Ady-emlékhelyünket kell említenünk: az egyik a Nemzeti Múzeum előcsarnoka, ahol 1919 január 29-én felravalozták, és a Mező Imre úti temető, ahol a főútvonalon, Jókai sírja közvetlen szomszédságában eltemették. Ő volt az első Magyar Népköztársaság első nagy halottja.

(Kötelességünknek tartjuk megemlíteni, hogy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kiadásában még az Ady-évforduló során egy antológia jelenik meg, amely – Faragó Éva kitűnő szerkesztésével és alapos jegyzeteivel – mindazokat az Ady-verseket és publicisztikai írásokat tartalmazza, amelyek budapesti vonatkozásúak. Köszönettel tartozunk még Gundel Imre és Harmath Judit muzeológusoknak, a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum munkatársainak is, akik a készülő vendéglátóipar történetét bemutató könyvük anyagából több adatot rendelkezésünkre bocsátottak.)

A Veres Pálné utca ma (részlet)
(Fotó: Flesch Bálint)

Munkásművelődés és a múzeumok

A szocialista brigádmozgalom széles körű elterjedése új feladatok elé állítja a közművelődési intézményeket.

A hármas követelményből, – a szocialista módon dolgozni, élni, művelődni eszméjéből – a közművelődési intézményekhez természetesen a szocialista módon való művelődés problémája kapcsolódik.

A múzeumok látogatóinak összetételét vizsgálva konkrét jelei vannak, hogy a megnövekedett művelődési igény egy része ezen intézmények felé irányul. Megszaporodott a szocialista brigádok csoportos látogatása, és egyre többen kapnak igazolást a brigádnaplóba a múzeumi rendezvényeken részt vevő brigádtagok. A másik jele ennek a tendenciának a múzeumi programokból olvasható ki.

Rendszeres időközökben tartanak, külön a szocialista brigádok számára tárlatvezetéseket, előadásokat, vetítéseket. Múzeumok és szocialista brigádok között együttműködési szerződéses születnek.

Megpróbáltuk néhányszor, beszélgetések kapcsán megtudni, miért keresik fel szívesen a múzeumot a brigádok, és milyen rendezvényeket látogatnak rendszeresebben. Vizsgálódásunk célja a szocialista brigádok múzeumlátogatási szokásainak megismerése, illetve a múzeumhoz kötődés okainak felderítése lett volna.

A vizsgálat eltervezésekor egy szabályos szociológiai felvételre gondoltunk. Az előkészítés során úgy döntöttünk, hogy mielőtt a kérdőíveket megszerkesztenénk, beszélgetéseken próbáljuk a legcélravezetőbb, a legegységesebb válaszok megszületéséhez alkalmas kérdéseket összeállítani.

A szociológiai felmérés terve az első beszélgetések, és a bizonyos meglévő tapasztalatok összegezése után, – csak terv maradt.

Ennek egyik és legfőbb oka tulajdonképpen az volt, hogy *látogatási szokást* akartunk vizsgálni, kutattunk egy vélt magatartásformát.

Kérdéseinkre azonban olyan válaszokat kaptunk, amelyekből nem következtethettünk e szokás meglétére. A válaszok lényege az volt, hogy kulturális vállalásaikat teljesítik, névadójukkal kapcsolatos múzeumi dokumentumokat, kiállításokat tekintenek meg.

A látogatások célja esetenként egy-egy konkrét feladat teljesítése volt, ami csak annyiban nevezhető rendszeresnek, amennyiben évente a felajánlás mennyisége megköveteli.

Ez a felismerés arra késztetett, hogy az eddigi gyakorlatot, a múzeumi közművelődés jelenleg alkalmazott módszereit felhasználva próbáljunk olyan múzeumi közművelődési *rendszer* kialakítani, amely része a művelődési folyamatnak, de önmagában is egységet képez.

A múzeumoknak, mint tudományos és közművelődési intézményeknek az utóbbi években megváltozott a szerepe az emberek művelődésének, szórakozásának, hasznos szabadidő eltöltésének befolyásolásában.

Természetesen nem mindegy a múzeumoknak sem, hogy az odaérkező különböző korosztályú, iskolai végzettségű emberek számára milyen programokat szervez, hogy a kiállítások felhasználható-e valami többre is azon túl, hogy csodálkozást vagy csak gyönyörködést váltanak ki. A közművelődésben megváltozott szerep tehát egyrészt azt jelenti, hogy a múzeum nem egyszerűen ismereteket közlő átadó intézmény, hanem kiállításain keresztül tudományos eredményeinek közreadásával nevelni, embert alakítani akar.

Hogyan és mikor kapcsolódhat be tehát a múzeum a munkások művelődési szintjének emelésébe. Tapasztalataink alapján a munkások és a múzeumok kapcsolata két formában létezik. Az egyik a kötetlen, de a múzeum által irányított kapcsolat, a múzeumi rendezvényeken keresztül. A másik a kötött, másképpen szocialista szerződés, amelyben mind a két fél ad és kap. Vizsgáljuk meg az első kapcsolati formát, hogyan történik valójában a múzeumi irányítás.

A múzeumok programjainak jelentős részét az állandó és az időszaki kiállítások rendezése jelenti. Az állandó kiállítások 10–15 éves időszakon át egy-egy terület vagy szakág történetét mutatják be a múzeumban őrzött tárgyak, dokumentumok segítségével.

Az állandó kiállítások mellett évente több időszaki kiállítás megrendezésére kerül sor, amelyek témája rendszerint valamilyen módon kapcsolódik részben az állandó, részben a többi időszaki kiállítás témájához.

Egy-egy megye vagy földrajzi tájegység esetében ez komplex történeti feldolgozást jelent, a természettudománytól a legújabb kor történetéig, kiegészítve az aktuális politikai, művészeti események feldolgozásával, bemutatásával.

A rendezvények jó része tehát tulajdonképpen a tudományos eredmények közreadását jelenti, különböző módon.

Lehet itt tárlatvezetésről, előadásról, filmvetítésről, beszélgetésről, szakköri, vagy klubfoglalkozásról egyaránt szó. Ezeknek a rendezvényeknek vagy *ismert* és *állandó*, vagy *ismeretlen alkalmi* közönsége lehet.

A múzeum a közművelődés tekintetében speciális helyzetben van. Nem más intézmények tudományos eredményeit népszerűsíti, adja tovább, hanem saját kutatási eredményeinek népszerűsítésével foglalkozik, úgy, hogy éppen körülményeinél fogva azt a legmegfelelőbbben szemléltetni is tudja.

Ezzel a lehetőséggel úgy kell élni, hogy az átadó és a befogadó, tehát a múzeum és a közönség által befektetett energia mindkét fél számára a legtöbbet kamatozzon.

Fel kell használni a korábban szerzett ismereteket, azokra építeni, hogy a művelődési folyamat nyitott maradjon, gondolatokat ébresszen. Ez jelenleg a legnehezebb feladat, mert csak akkor valósulhat meg, ha a múzeumi közművelődési tevékenység nem marad alkalmi szolgáltatás, hanem az egységes művelődési folyamat szerves részét képezi.

Van tehát egy kapcsolatrendszer a múzeum és a munkásság között, de ez – különösen a munkások oldaláról nézve – nem jár a legnagyobb haszonnal, illetve a haszon nem áll arányban a múzeumi lehetőségekkel. Mérhetőbb az eredmény és irányíthatóbb a tartalmi munka, ha üzemi kollektívák és múzeumok közötti külön szerződés határozza meg mindkét fél feladatát. Nézzük meg, mit tartalmaznak ezek a szerződések általában.

A múzeum előadások, tárlatvezetések, esetleg kiállítások megrendezését vállalja, segítséget ad szakemberein keresztül az üzemtörténet-íráshoz, stb. Tehát egy üzem, egy gyár vagy esetleg csak egy szocialista brigád kulturális vállalását, vagy annak egy kis részét tölti ki programjaival. Az üzemek pedig legtöbb esetben „ellenszolgáltatásként” fizikai munkával, vagy anyagi támogatással segítik a múzeumot.

Ha most csak az ilyen típusú szerződéseket vizsgáljuk és tapasztalataink szerint ma még ez a több – bár egyre inkább találunk olyanokat is, amelyekben az üzemek gyűjtő, feltáró munkával segítenek alkalmanként a kutatóknak – úgy érezzük, hogy e szerződések mindenképpen csak egy átmeneti állapot jellegzetességei. Fennmaradásuk ellen leginkább az szól, hogy e szerződésrendszer korlátlanul nem bővíthető, különösen a múzeumok lehetőségei végesek, és végeredményben csak nagyon kis létszámú munkaskollektívát érintenek. A szocialista brigádmozgalmat szükségesség hozta létre. Ha nem formalitásnak tekintik művelődéspolitikai részét, még betöltheti feladatát, és nagyon fontos volt létrehozásának pillanatában. Közgazdasági szempontokat most figyelmen kívül hagyva, mindenképpen előrelépésre van szükség, amelyben a szocialista brigádnak – mint elsődleges kis közösségnek, csoportnak – meg fog változni a szerepe. (Feltételezésünk szerint a hármas célkitűzésből kettős célkitűzés válik, mert a szocialista módon élni eszméjének természetes velejárójává lesz a művelődés, ami különben egyéni szükségletté, szokássá, magatartásformává alakul.)

Az előrelépés útja, módja tehát a kényszer nélküli művelődési igény, ennek részeként a múzeumlátogatási szokások kialakítása.

A mai felnőtt munkásgeneráció életmódjában igen nagy a változás. Társadalmi rendszerünk átalakulása azonban nemcsak az életmódot, hanem a munkásosztály struktúráját is megváltoztatta.

Ebből következik, hogy általános érvényű szabályokkal a ma élő és a legproduktívabb munkásrétegek szabadidő eltöltését befolyásolni nem tudják, főleg azért, mert életükben, e munkássá válási, átrétegződési folyamatban az ökonomiai szempontok erősebbek a művelődési igényeknek.

Marad tehát a meglévő lehetőség; a munkaskollektívák önként vállalt művelődési, tanulási rendszerének maximális kihasználása, és további lehetőségek megteremtése. A közművelődési intézmények, a szakszervezetek, üzemekben dolgozó népművelők összefogásával, a tömegkommunikáció adta lehetőségek kihasználásával komoly eredmények érhetők el. Külön kell gondolni az új generációra is. Számukra már nincs különbség az érvényesülési lehetőségek tekintetében, ugyanúgy kell megteremteni a korlátlan művelődési lehetőségek et is.

A lehetőség megteremtése a feladatoknak csak az egyik oldala, mert nem jelenti, hogy élni is fognak vele. Fontos tehát, hogy a művelődési *kényszer* művelődési *igénnyé*, *szokássá* alakuljon.

A múzeumok feladata tehát, új művelődési, nevelési alkalmak teremtése, a hagyományos rendezvények fenntartása mellett. Ennek a szándéknak kezdeti lépései már észrevehetőek, gyermekfoglalkozások, iskolai órák szerepelnek egyre gyakrabban a múzeumi programokban. Figyelőre azonban ezek a programok nem tükrözik a tervszerűen átgondolt nevelési szándékot. A munka lényege az ugyanis, hogy kicsi gyermekkortól folyamatos tevékenységgel szoktassunk rá mindenkit a korszerű műveltséghez szükséges ismeretek megszerzésének módjával.

Ez természetesen változást hoz az iskola munkarendjében, a tantervekben is. A megnövekedett információ mennyiség szétfeszíti a hagyományos tantervi kereteket, képtelen az iskola arra, hogy a feltárt ismeretanyagot a gyerekekkel megtanítsa. Különösen a természettudományos tárgyak, de a társadalmi tudományok is, – nem is szólva az egyre szaporodó határtudományokról – a gondolkodási képesség fejlesztését és az önálló, egyedi művelődési formák kialakítását igénylik. Feltételezhetően a most folyó iskolareform ezt próbálja kielégíteni, olyan feladat megjelöléssel, amelyben megnő az iskola mellett a közművelődési intézményhálózat szerepe. Azt azonban nem határozhatja meg egyetlen intézmény számára sem, hogy milyen módon alkalmazkodjék az új igényekhez. Minden közművelődési intézménynek saját magának kell kidolgozni azokat a nevelési módokat, rendezvény-típusokat, amelyek alkalmasak az intézmény sajátos lehetőségeinek legjobb kihasználására. E meggon-

dolás alapján próbáltuk meg kialakítani, az oktatási rendszer mellé helyezni új múzeumi rendezvény-típusainkat.

Kiindulási pontként a fejlődés és neveléslelektan megállapításait vettük figyelembe, miszerint a szokások és a viselkedési formák elsajátíttatását egészen kis gyermekkorban, pontosabban 4–5 éves korban kell elkezdni.

Annak tudatában, hogy bizonyos szokásokat az egyedfejlődésnek csak bizonyos szakaszán indíthatunk el, a múzeumi foglalkozások rendjét 4–5 éves korban kezdtük. Így alakult ki a múzeumi gyermek és ifjúsági foglalkozásainknak első csoportja, az

ÓVODÁSFOGLALKOZÁSOK.

Az óvodáskor második, középső csoportjába tartozó gyerekek már alkalmasak arra, hogy elhagyva megszokott környezetüket, az óvodát, képességeiknek megfelelő szinten, és játékosan, de amellet a helyzet komolyságát nagyon is érezve 20–25 perces múzeumi foglalkozásokon vegyenek részt. A foglalkozásvezető múzeumpedagógus személyét néhányszori találkozás után észrevétlenül elfogadják a gyerekek, bár magatartása különbözik az óvónőétől, de ez számukra a környezetváltozással együtt természetessé válik. A foglalkozások sikere nagyban függ a muzeológus rátermettségétől és tájékozottságától. A legkomolyabb ismereteket is lehet a valóság és a képzelet síkján egyszerre bemutatni úgy, hogy az új ismeretanyag ne fárasssa, felesleges adatokkal ne terhelje a gyerekeket, hanem tartós élmény legyen, valamilyen módon az érezelemre ható. Ennek érdekében az óvónő segítségével, aki nélkül ezt a feladatot megoldani nem lehet, egy-egy foglalkozást, különösen az első időben nagyjából 10 perces időszakaszokra kell osztani, amelyben a játék váltakozik a komoly munkával.

Ezen időtartamokat nem lehet statikusan értelmezni, a muzeológus és az óvónő tapasztalatán múlik, hol váltnak át egyik tevékenységből a másikba. A foglalkozássorozat beindítása előtt célszerű egyszerű sétát rendezni, melynek során először találkoznak múzeumi környezettel, és beszámolhatnak esetleges korábbi élményeiről. A foglalkozásokat az óvónői munkaterv alapján egy évre kell megtervezni, ugyanis a gyerekeket legalább egy előzetes foglalkozással indirekt módon elő kell készíteni, és egy utófoglalkozással a tanultakat rögzíteni kell. A múzeumi foglalkozások ebben a korai időszakban sem állhatnak elszigetelten, hanem csak az óvodai tanmenetbe beleépülve, mert csak így válhatnak hasznos ismereteket nyújtó eseményekké. Az óvoda két utolsó évében a 4–6 évesek előtt tisztázódik a múzeum fogalma. Ismertté válik egy intézményrendszer, amelyben új ismeretek, élmények várnak rájuk.

A két óvodai évben elérhető eredmény:

1. Általános ismeretek a múzeumról (régii korok emlékeit őrzi)
2. A várostörténet legfontosabb eseményei, a híres emberek, ezeknek ma is látható emlékei, utcanevek, elnevezések.
3. Ismerkedés a képzőművészettel, olvasás képről, a színek világa.
4. Politikai ünnepek, évfordulók emléktanyagának *megtekintése* („elme gyünk és *megnézzük* a szabadságharc zászlóit, a forradalomban használt puskákat, stb.”) Mindezen célokat az állandó és az időszaki kiállítások feldolgozásával lehet megoldani, természetesen feloldva játékos foglalkozásokkal, filmvetítéssel, rajzolásal, festéssel, dal és népi játékok tanulásával, stb.

A jól előkészített, változatos és élménnyé váló múzeumlátogatásokat a gyerekek otthon elmesélik és nagyon sok esetben tapasztaltuk, hogy az óvodai foglalkozás után együtt jelenik meg a gyerek a szülővel a kiállításokon. Nem elhanyagolható ez az eredmény sem, a múzeum közvetett hatása a felnőttekre.

FOGLALKOZÁSTÍPUSOK ISKOLAI TANULÓK SZÁMÁRA

E foglalkozástípusok kisiskoláskortól a középiskola befejezéséig folyamatosan ismételhetők. A változás csak minőségi, amennyiben a foglalkozások anyaga mélységében alkalmazkodik az iskolai anyaghoz. Az alsótagozatos tanulók foglalkozásai nem annyira tantárgyszerűek, mint ötödik osztálytól felfelé. Ezekben az években a múzeumoknak az a feladata, hogy az alsótagozatos oktatásra jellemző többféle szakanyagot magába foglaló órákat segítse. (Pl.: természetismeret) Ez tulajdonképpen a szakórákra való előkészület időszaka.

ISKOLAI ÓRÁK A MÚZEUMBAN

A legtökéletesebb szemléltetéssel megoldható órák tarthatók akár a kiállítások felhasználásával, akár az előadóteremben az ún. egységcsomagok felhasználásával. (Egységcsomag: raktárból kihozott múzeumi tárgyak, amelyeket a gyerekek *kézbevehetnek!*)

Lényege, hogy a tanulók az elméletek kialakításához felhasznált dokumentumokkal *közvetlenül* találkoznak, meggyőződhetnek a tananyag igazságáról, ezzel együtt az egyetemes természeti és emberi történet megismerése mellett észrevétlenül ismerik meg legközvetlenebb környezetük történetét. Megtalálják az összefüggéseket, hiszen a szemléltetéshez használt tárgyak a szűkebb haza történetének emlékei.

KLUBFOGLALKOZÁSOK, SZAKKÖRÖK

A múzeumban megtartott iskolai órák érdeklődést kelthetnek a tanulóknál, egyrészt a múzeumi munka rejtelseinek megismerésére, másrészt egy szakmai terület kutatási programjának, munkamódszerének megismerésére. Ezt a célt szolgálják a klubfoglalkozások, ahol a gyerekek az iskolai időn túl, szabadidejükben alkalmat kapnak egy-egy múzeumi osztály (természettudomány, régészet, néprajz, helytörténet, iparművészet, képzőművészet, legújabbkor történet) megismerésére. Ezekben a foglalkozásokon találkozhatnak a kutatókkal, laboratóriumi és egyéb múzeumi munkákban vehetnek részt.

A szakköri foglalkozásokon a gyerekek egész évben egyféle témával foglalkoznak, választásukat érdeklődésük iránya határozza meg.

A szakköri foglalkozások 5. osztálytól az érettségig folyamatosan tarthatók.

Szélesebb gyerekréteget érintenek a múzeumi vetélkedők, pályázatok. Ezeket általában nagyszámú iskolai csoportok látogatása jellemzi, sok tárlatvezetéssel.

Hasonló megjegyzést fűzhetünk az iskolai foglalkozásokhoz is, mint az óvodai foglalkozásokhoz. A rendszeresen múzeumbajáró gyerekeknél gyakran találkozunk *szülői* kísérettel is kiállításmegnyitáson, vetélkedőkön, sőt szocialista brigádlátogatások is gyakoriak a gyerekek élménybeszámolója után.

Nem véletlenül kerültek az előbbi fejezetek egy munkásművelődéssel kapcsolatos tanulmányba. A múzeumlátogatási szokások megléte ugyanis a jövőben teljesen független kell, hogy legyen a felnőtt ember foglalkozásától.

Szocialista társadalmi rendünk egyforma általános tájékozottságot vár el minden társadalmi rétegtől, osztálytól. A folyamatos művelődési igénynek nem szabad megszakadnia a tanulás, az iskolai

oktatás befejezésével. Kisgyermekkorban kell kialakítani, ifjúkorban stabilizálni és felnőttkorban új művelődési lehetőségekkel életbentartani a művelődési szokásokat.

Hazánkban „csak” a szokások kialakításával van még probléma, társadalmi rendszerünk mindenki számára széleskörű művelődési lehetőséget biztosít.

A vázolt sztereotípiák megkívánja, hogy külön foglalkozzunk a munkásosztály közvetlen utánpótlását biztosító ipari tanuló intézetek, iskolák és a múzeumok kapcsolatával.

Az eddig vázolt művelődési folyamatot az ipari tanuló intézetek mai oktatási rendje a 15 éves korban szakmát választott fiatalok életében sajátos módon szakítja meg. A közismereti tárgyra – a középiskolától eltérően – fordítható idő itt kevesebb, helyet adva a szakmai felkészüléshez szükséges tananyagnak. Lényeges változás az is, hogy a fiatal idejének felével már a jövőendő munkahely rendelkezik. Mindezekből következik, hogy az általános iskolában elindított művelődési szokások stabilizálására nem jut megfelelő mennyiségű idő és energia, s a fiatal szakmunkás a termelői munka megkezdésekor effektív hátránnyal rendelkezik a művelődési készség tekintetében.

Közel sem ilyen éles a gond az érettségi után szakmát tanuló munkásfiatalok körében. Az általános iskolai kötelezettség felemelőségéig tehát e sajátos helyzetben lévő fiatalok rétegével külön kell foglalkoznia a művelődési intézményeknek.

Nem arról van szó, hogy az oktatási feladatok áthárulnak a közművelődési intézményekre, hanem olyan művelődési alkalmakat kell teremteni az ipari tanuló iskolák számára, amelyek figyelembe veszik az iskolatípus oktatási és nevelési rendjét, s azt kiegészítve járulnak hozzá egy műveltebb munkásosztály kialakulásához. Az iparitánuló iskolák tantervei tudomásunk szerint nem tartalmaznak múzeumlátogatási órákat. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy az iskolák a tanítási időn belül keresik a módját a múzeumlátogatásokhoz szükséges idő megteremtésének. Ha kevesebb számban is, de van lehetősége a múzeumi órák megtartásának.

Ezeket az órákat az ismeretanyag sűrítése jellemzi. Ha kiállítás felhasználásával történik, akkor rendszerint nemcsak a kiállítás egy részét, hanem a teljes anyagot kell feldolgozni.

Ha pedig az előadóteremben, egységcsomag felhasználásával kerül sor az óra megtartására, akkor egy nagyobb korszakot kell szemléltetni a múzeumi tárgyak segítségével. Számolni kell azzal azonban, hogy ezeknek az óráknak a határfoka kisebb, ezért további módszerekkel kell biztosítani az ismeretanyag és a művelődési szokás rögződését.

Mivel a tanulók a hétnek csak bizonyos napján járnak iskolába, a múzeumlátogatásokat – alapozva az általános iskolában megszerzett ismeretekre – célszerű egy-egy múzeumi területre sűríteni, azt feldolgozni. Az órákat kiegészítő tárlatvezetéseket – tanuló csoportonként – egy állandó vagy egy időszaki kiállítás teljes megismerésére kell felhasználni. Az így szerzett ismeretek rögződéséről pedig oldottabb formájú, de tanulást, utánjárást igénylő *vetélkedők, pályázatok* rendezésével győződhetünk meg.

Gondos szervező munkával meg kell próbálni, hogy az iparitánulók, különösen a 15 évesek, kapcsolódjanak be a középiskolások számára működtetett szakköri, vagy klubmunkába. Esetenként önálló klubcsoportok is működtethetők, de ezek foglalkozásait is időnként össze kell kapcsolni a középiskolásokéval. A legjobb időkihasználás érdekében az iparitánuló iskola és a múzeum együttműködését célszerű egy olyan munkaközösség gondjaira bízni, amelynek tagjai az iskola tanárai és múzeumi szakemberek. Még szorosabbá tehető a kapcsolat, ha az iskola és a múzeum közötti szerződésben az iskola is feladatot vállal, a múzeumi kutatómunka segítésére. Az említett munkaközösség, a kutatók és a tanárok irányításával, pl. munkásmódszer kutatásában vehetnek részt a tanulók.

Számukra ez nem megvalósíthatatlan feladat, (és ez nagyon fontos!) közvetlen környezetük megfigyeléséről van szó, a muzeológusok által megadott szempontok alapján. Ugyanakkor hamarabb megértik a múzeumi kiállítások lényegét, „emberközlebe” kerülnek a múzeumi tárgyakkal. Az így kialakított kapcsolat a tartalmi munkára épül, benne valamiféle „egyenrangúság” érvényesül, ez alapja lehet egy hosszútávú együttműködésnek.

Szocialista művelődéspolitikánk jellegzetes intézményhálózata a dolgozók általános iskolája. Ezt az intézménytípust nagyrészt olyan munkások látogatják, akik vagy életkoruknál és korábbi életkörülményeiknél fogva vagy hátrányos helyzetük miatt még a felszabadulás után sem tudták befejezni az általános iskolát. Nagyon sok helyen ezekben az iskolákban a tanítást úgy szervezik meg, hogy a közművelődési intézmények is bekapcsolódhassanak a nevelő munkába.

Fontos feladat az így jelentkező múzeumi órák gondos előkészítése.

A felnőttek számára megtartott múzeumi órákat úgy kell kialakítani, hogy azokon a felnőtt ne azt érezze, hogy valami hiányt pótló iskolai oktatásban vesz részt. A tananyagban leírt adatokat élővé és élményszerűvé kell tenni, és minden lehetőséget meg kell teremteni a tapasztalásra.

1976-ban az Országgyűlés törvényt fogadott el a közművelődésről. Ebben kijelölte feladatát minden közművelődési intézménynek, társadalmi szervnek. Meghatározta, hogy a közművelődésben való részvétel állampolgári jog és kötelesség. Megfogalmazta a múzeumok szerepét és alapfeladatát, és azon intézmények közé sorolta, amelyeknek a legnagyobb a felelőssége a törvény végrehajtásában. Intézményeink, a múzeumok évtizedek óta vállalták már a közművelődésben való részvételt, sőt megalakulásukat is ez a kettős igény tette lehetővé.

A közművelődési törvény újabb lehetőségeket, és az előző évekhez képest jobb tárgyi feltételeket teremtett a munka elindításához.

A hatékonyabb közművelődési tevékenység azonban nem csak anyagi kérdés, hanem elsősorban szervezethez és együttműködéshez, a meglévő adottságok jobb kihasználásához.

E tanulmányban vázolt feladatok jelentős része tapasztalaton alapszik. A város és a megye iskolái és közművelődési intézményei készek az együttműködésre. A legfontosabb feladat azonban továbbra is a múzeumok és az iskolák kapcsolatának fejlesztése. Múzeumunk is igyekezett felkészülni a nagyobb létszámú iskolai csoportok fogadására. Előadótermetet, tantermetet, klubot szereltünk fel, és szakmailag jól képzett muzeológusok várják a nevelőket és a diákokat. Szélesebb körűvé és általános érvényűvé talán akkor válik ez a kapcsolat, ha az új tantervekben is megfogalmazódik a két intézménytípus kapcsolatának formája, és ha nyilvánvalóvá válik, hogy a múzeum vagy akár a többi közművelődési intézmény *nem veszi el* a tanulástól a gyerekek idejét, hanem segíti az iskola oktató-nevelő munkáját.

Vizsgálódásaink legfőbb célja a munkásművelődést segítő múzeumi közművelődési feladatok megfogalmazása. Számbavettük a lehetőségeket. Összegezni és rendezni próbáltuk azokat a művelődési formákat, amelyek már „élnek” és megpróbáltunk feltárni olyan lehetőségeket, amelyekkel élni lehet. Mindezek után sem érezzük azonban, hogy a kutatómunkát e témában befejezettek tekinthetjük. Külön kell foglalkozni még a hatékonyabb múzeumi információrendszer megteremtésével, amely lehetővé teheti a múzeumi programok széles körű megismerését, múzeumon belül pedig a kísérő nélküli jó tájékozódást. A múzeumi lehetőségek csak kis részét képezik a közművelődésnek, a legkevesebb intézménnyel rendelkező hálózat, de az ott folyó tudományos kutatómunka megismertetése nagyon fontos közművelődési feladat.

Ez a munka nem egyoldalúan csak a közönség megváltozását eredményezi. Alakítja, formálja a múzeumi szolgáltatások rendszerét, ezen keresztül serkenti a tudományos kutatást és életrehívója lehet új múzeumi intézményeknek.

Múzeumi gyűjtemények elhelyezése műemlékekben

Már a századforduló táján találkozunk a műemlékeknek olyan osztályozásával, mely azokat kettéválasztja élőkre és holtakra. Eszerint élők azok a műemlékek, amelyeket ma is eredeti, vagy valamilyen megváltozott célra *használnak*. Holtak viszont, amelyek használati célokat nem szolgálnak (romok). Már ekkor látjuk egy azóta egyre fontosabbá váló szempont kialakulását: a használatét. A műemlék fennmaradását nemcsak történeti értékének és esztétikai rangjának, kiválóságának, fontosságának ismerete és megbecsülése jelenti, de köszönheti ezt annak is, hogy az egymást követő korok társadalmaiban mindig alapvető feltétel volt használatának lehetősége, és ezzel a műemlék hasznossága.

E hasznosság ma már akkor is értékelhető, ha holt műemlékekről van szó, hiszen az idegenforgalom vonzásában ezeknek is szerepük van. Az idegenforgalom pedig minden nemzetgazdaságban hasznos tényező.

A műemlékek különféle felhasználásából itt és most azokat emeljük ki, amelyekben múzeumi gyűjtemények kaptak helyet. Elsősorban nem azokra a műemlékekre gondolunk, amelyek már eleve múzeumok céljára épültek, mint a budapesti Nemzeti Múzeum, Pollack Mihálynak ez a remek klasszicista alkotása; vagy a budapesti Szépművészeti Múzeumnak Schickedanz Albert tervezte műemlék-épületére, vagy az Iparművészeti Múzeum Üllői úti Lechner Ödön-féle épületére, melyek mind eleve a Magyar Nemzeti Múzeum, az Országos Szépművészeti Múzeum, illetve az Iparművészeti Múzeum gyűjteményei számára épültek.

Nem szeretnénk e helyen azt vitatni, mennyiben felelnek meg (ma) ezek az épületek a muzeológia (mai) céljának. A maguk idejében megfeleleltek, sőt kiválóak voltak, hiszen az országnak lassú megerősödésével kulturális fejlettségét, más országok közgyűjteményeihez hasonló gyűjteményét kívánták – a kor kívánalmainak megfelelő módon – bemutatni. E törekvésben abban az időben elsőrendű fontosságú volt bizonyos reprezentációs célok kielégítése: monumentális tömegű középület-megjelenés, nagyarányú bejárat, széles lépcsők, előtér, lépcsősarnok, díszterem stb. voltak a múzeum-épület kapcsán támasztott követelmények, röviden az, hogy az ország kultúrája iránt érzett megbecsülése az épület megjelenésében is kifejezésre jusson. E gondolat mindenesetre már nem az egyházi katedrálisok, vagy a főúri várak, várkastélyok reprezentációs törekvése, hanem a gyűjtemények közönségnek való bemutatása, a polgárság előrelépését jelentette. A múzeumépületnek tehát a reprezentatív megjelenése volt épülte idején a legfőbb követelmény, nem pedig a gyűjtemények darabjainak legjobb hatásfokú kiállítása. Ez utóbbi elv voltaképpen csak napjainkra alakult ki. Eredeti múzeum-épületeink védelmében jegyezzük meg, hogy e korokban kiváló magyar emlékek az egykorú külföldi múzeumépületek között is első sorba tartoznak, és ha azokat megvizsgáljuk, Bécsben, Lipszében, Prágában vagy Berlinben, mindnyájuknál hasonló reprezentatív épületeket találunk, talán anélkül, hogy azokban oly gyökeres és sajnálatos átalakításokat végeztek volna, mint a mi Szépművészeti Múzeumunkban.

Középkori zsinagóga. Buda, Táncsics Mihály u. 28.
(Fotó: Mihalik Tamás)

Témánk azonban mindenekelőtt a más célra épült műemlékekben elhelyezett múzeumi gyűjtemények számbavételét kívánja. Ezek között vannak olyan műemlékek, amelyek valamikor várak voltak, vagy várnak tartozékai (Diósgyőr, Kőszeg, Siklós stb.). Vannak köztük egyházi épületek: templomok (Tokaj, gk. templom), zsinagógák (Kecskemét, Buda), mecsetek (Pécs, Szigetvár), kolostorok (Tihany). Legtöbb azonban a barokk, későbarokk és klasszicista stílusú lakóház (Sopron, Pécs, Győr stb.)

Ha seregszemlénket nem a műemléképületek régisége, vagy fajtája szerint végezzük, hanem a bennük elhelyezett gyűjtemények korának időrendjét követjük, akkor – a bronzkor, vaskor és a népvándorlás időszakai anyagát (melyek az általános gyűjteményekben mindig szerepelnek) – nem tekintve, a nagyobb római faragottkő-anyag bemutatására gondolunk elsősorban, és pedig ezekből is a tihanyi apátság barokk kolostorépületének pincéjében berendezett lapidáriumra. Ez a provinciálisságában – és talán éppen ezért – oly kedves kőanyag kitűnő elhelyeztségében, sem túlszűfolt, sem nem laza egymásutánjában, változatosságában, kitűnő megvilágításában, a sötét pincefalak és boltozatok háttérével ritka élményt ad. Másik római kőtárral – és a kapitoliumi triász szoborcsonkjával találkozunk a soproni Fabricius-ház középkori boltozatokkal fedett pincéjében, ahol a szomszédban álló Várostorony tövében legutóbb létesített múzeumi térben folytatódnak a már a Fabricius-ház pincéjében feltárt római alapfalak.

Középkori maradványokat mutat be a siklósi vár középkori, majd barokkban átépített műemléképülete, illetve az itt berendezett múzeum. A siklósi várkastélynak nemcsak épen maradt gótikus kápolnája van, szépen helyreállított ritka gótikus erkélye és érdekesen elhelyezett kőtára, de egy hatásos középkori hangulatú börtön-bemutatója, és a barokk részekben számos kiállító helyisége, valamint egy teljes szálloda-üzemegysége, a pincében középső pillérsorra fekvő csehüvegboltozatokkal fedett nagyméretű vendéglővel.

Részben saját építéstörténetét, középkori építési korszakait, részben várostörténeti anyagot mutat be a múzeum a kőszegi Jurisich-vár helyreállított műemléképület és együttese. A vár és elővár – nálunk már csak egyetlen megmaradt példája – helyreállítás után érdekesen és tanulságosan kapcsolódik a múzeumi felhasználás mellé a város művelődését szolgáló nagy előadóterem, alatta az ifjúságtól annyira kedvelt pince-büfével. Ugyanitt az elővárban egy fürdő-üzem és egy turistaszálló, a kaputorony épületében lakás **kapott helyet**.

A múzeum valóban jó felhasználási célja a műemlékeknek, melyeket – népköztársaságunk műemlékvédelmi törvénye szerint – „a nép számára hozzáférhetővé kell tenni”. A hozzáférhetőséget, a műemlék látogatottságát a múzeum jól biztosítja, talán minden más felhasználási lehetőségénél jobban. Ugyanakkor a múzeumi szervezet, a szakképzett gazda, az állandó felügyelet a műemlék kellő karbantartásáról gondoskodik, és ezzel fennmaradását is meghosszabbítja. Igen ám, de minden műemlék nem lehet múzeum. Ezért is hívtuk fel a figyelmet a fenti példákban néhány műemlékünk különböző célú felhasználása – a múzeumi cél kielégítése mellett.

A várromok – holt műemlékek – konzerválásának feladata felvetette azt a gondolatot, hogy fenntartásuk, fennmaradásuk egyik feltétele, ha valamiféle funkciót kaphatnak, valamiféle hasznosítást sikerülne a helyreállított vár-romjainknak adni, olyat, amely az elhagyott épületeket, vagy azok egy részét tető alá juttatva, számunkra újra élővé teszi. E probléma nemcsak nálunk jelentkezik. A műemlékek, és főképpen a várak felhasználása más országokban is fontos kérdés, és nemzetközi megbeszélések foglalkoztak azzal, hogyan lehet jövő életünkbe beállítani ezeket az elavult rendeltetésű épületeket, legtöbbször romokat. Egy-egy várnak a fenntartása nem kevés költséget és gondot okoz. Ma már sehol

Kőszegi Jurisich vár. Terv.: Sedlmayr János.
(Fotó: Dobos Lajos)

sincsenek olyan gazdag tulajdonosok, hogy e költségeket fedezni tudják, de nem is igénylik. Új megoldásokat keresnek hát Európa-szerte, így Velencében (1964), Bécsben (1965), Párizsban (1973). Váraink romossága a magyar műemlékvédelmet különleges feladat elé állítja: a várfalakat konzerválni kell, és a legjobb védelmet a lefedés adja. Az ilyen fedett, zárt részek valamilyen felhasználásáról kell gondoskodni. Tapasztalataink szerint mindenütt hasznos a várban egy kis kiállítást rendezni – talán egy toronyban, vagy egy boltozott teremben – ami a vár kialakulását, fejlődéstörténetét mutatja be. Itt lehet – írtuk legutóbb Várépítéset c. könyvünkben – a régi metszeteket elhelyezni, fényképeket, az ásatáskor előkerült, gyakran tekintélyes mennyiségű faragott kőanyagot és a vár leletanyagát: fegyvereket, edényeket, berendezési, használati tárgyakat, kályhacsempéket, láncokat, lakatokat, bilincseket, ágyúgolyókat, golyóöntőket, fogókat stb. Így történt ez Kisvárdán, Nagyvázszyon, Sárospatakon, Diósgyőron, Sümeg, Eger, Tata, Kisnánán stb. váraiban. Van, ahol egy helyiség kötőrnak is berendezhető, a várhoz tartozó kőfaragványok, ill. faragott kővek bemutatására. Nevelő célzatán túl nagy gyakorlati haszna ennek, hogy a belső terek tető alá kerülnek, a száraz helyiségek pedig a várfalaknak is előnyösek.

A felhasználásnak érdekes példája a kisvárdai várrom. A várat a XVIII. században kezdték széthordani. Itt 1828-ban a földesúr és a közbirtokosság közös egyetértésben úgy határozott, hogy a romokat fenntartja (!) és a telket köztulajdonná teszi. A vármaradványokat a század folyamán parkkal vették körül, és benne majálisokat, ünnepélyeket rendeztek, a várfalakhoz vendéglő épült. Ma e vár helyreállított tornya múzeum. Szerencsés várának felhasználása is különféle célú: művelődési központ, színház, szálloda és helytörténeti múzeum. Változatos felhasználású a simontornyai vár helyreállított épülete is, melyben a vár történetét bemutató kiállítás és lapidárium látható, muzeális elhelyezésben. Emellett benne könyvtár, klub és pincéjében borozó nyílt. Múzeum van máris a sárvári Nádasdy-vár helyreállítás alatti épületében, ahol még majd más művelődési intézmények is helyet kapnak.

Középkori múzeumi anyagot és helytörténetet mutat be a nagyvázszyoni Kinizsi-vár kápolnája és lakótornya. Ugyancsak középkori anyagot, az ásatásból napfényre került tárgyakat és faragott reneszánsz kőveket, színes, mintás padlóburkolatot, pazar gótikus szoborgyűjteményt látunk a budai egykori középkori királyi palota István-várában, ennek dongaboltozott helyiségeiben, gótikus nagytermében és Alamóziás Szt. Jánosról nevezett XIV. századi palotakápolnájában. Itt különösen szerencsés, hogy a most feltárt és helyreállított (1946–1966) középkori királyi palota és vár maradványait a Budapesti Történeti Múzeum kapta meg, mely a középkori szintek fölé emelt barokk palotarészben a főváros 1000 éves múltját mutatja be a műemlékben létesített és berendezkedett új múzeumban. De a budai egykori királyi palota helyreállított műemlékegyüttesében nyertek új otthont a Magyar Nemzeti Galéria és a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum országos gyűjteményei is. Helytörténeti – középkori, részben reneszánszba áthajló anyagot lehetett bemutatni múzeumi elhelyezésben néhány nemrég helyreállított középkori vár-műemlékben, illetve azok lefedett és lezárható részeiben, így Kisnánán, Méréváron, Gyulán és különösen ötletes elrendezésekben Diósgyőron, valamint Pécsváradon.

Helyi múzeumi anyagot mutatnak be az esztergomi középkori királyi palotának a harmincas években restaurált helyiségei. Kár, hogy oda nem illő kiállítások bontják meg azt az igazán ritkabecsű, korai magyar építéstörténeti anyagunkat. Az esztergomi vár helyreállításának távlati terve fel is vetette egy új múzeum megépítésének gondolatát, mely a már eddig is ismert román kori királyi palota és a későbbi érseki palota maradványait az övező várfalakkal együtt méltóan mutatná be. E múzeum lehetőséget adna az újabb több éve folyó feltárások, a régiek leletanyagának, és a váregyüttes eredeti

Tatai vár. Kőtar. (Dobos Lajos fényképe)

összefüggéseinek bemutatására. Ilyen gondolatok alapján írt ki országos nyilvános tervpályázatot az esztergomi vár múzeum tervére az Építészeti és Városfejlesztési Minisztérium (1973) – a visegrádi vár és palota műemlékegyüttesével kapcsolatban fellépő múzeumi igény kielégítésére kiírt országos építészeti tervpályázathoz hasonlóan.

Török-kori múzeumi anyaggal találkozunk – érthetően – a török kor néhány megmaradt műemlékében, a szigetvári várban helyreállított török mecset épületében, és a pécsi Jakováli Hasszán dzsámiban.

Nagyarányú, és több korszakot átfogó múzeumi gyűjtemények vannak a sárospataki Rákóczi-vár műemlékegyüttesében, ahol az ún. Veres-torony, a Perényi- és a Lorántffy-szárnyak mind múzeumi gyűjtemények elhelyezését szolgálják, és ahol a szomszédos volt trinitáriusok barokk kolostor műemléke is „Borostyán szálló”-vá alakult át a jelentős múzeum és műemlék látogatottságának biztosítására. Múzeumi gyűjtemények kaptak helyet az egri vár középkori püspöki palotájában és néhány más épületében.

Hasonlóan nagyarányú gyűjtemény rendezkedett be 1945 után a pannonhalmi apátok győri megszállóházának Széchenyi téri barokk épületében. Ugyancsak barokk műemlékben és ugyancsak a Széchenyi téren tekinthető meg a pécsi múzeum szép gyűjteménye.

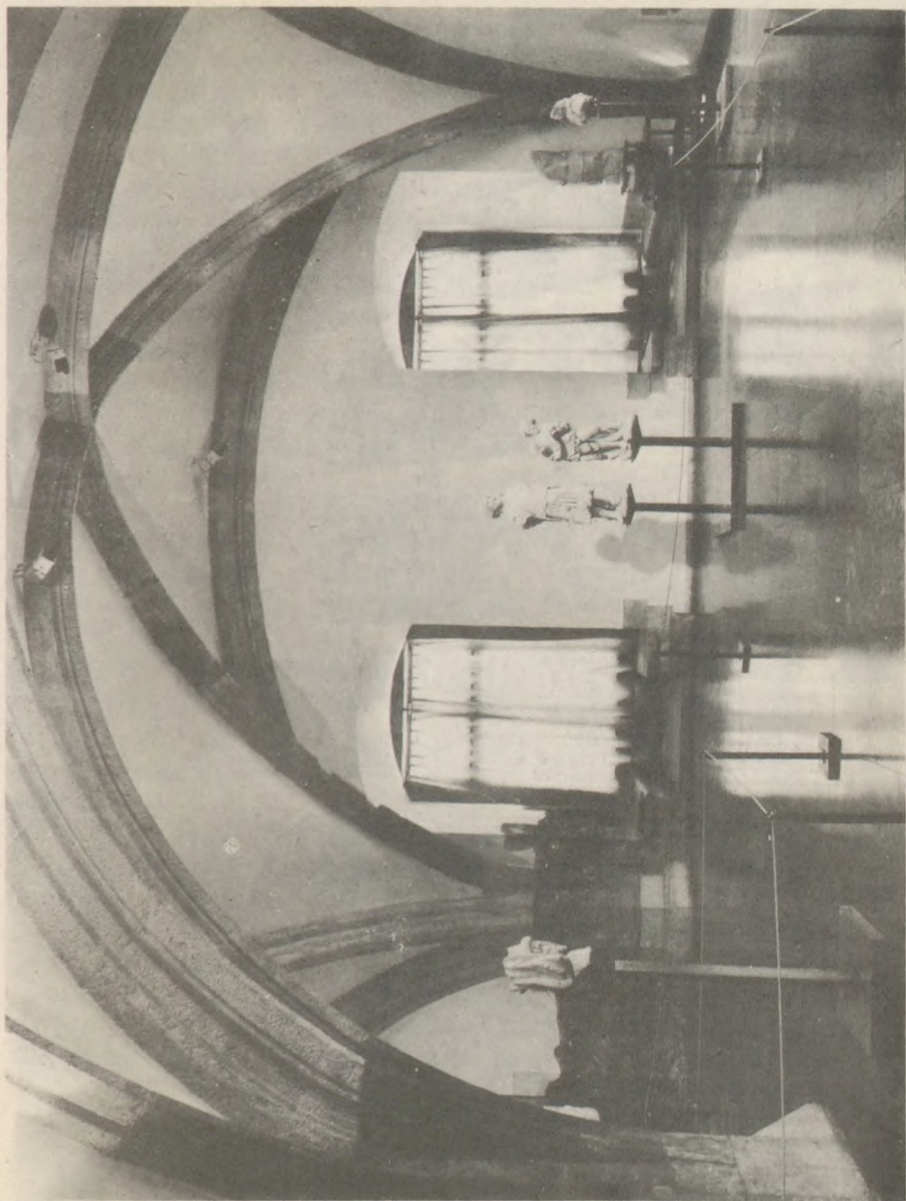
De más kitűnő példái is vannak a műemlékek múzeumi felhasználásának. Ilyen a budapesti, nagytétényi Kastély-múzeum, melyben az Országos Iparművészeti Múzeum bútoranyagának egy részét helyezték el az eredeti barokk termekben és lakóformák között. Kár, hogy ugyanitt az egykor nevezetes Száray–Rudnyánszky-féle barokk kert rekonstrukciója csak kevésbé sikerült.

Jobb a fertői Esterházy-kastély belső helyiségeinek rekonstrukciója. Itt a Haydn- emlékek bemutatása jellemző. Míg a Beethoven- emlékeket a martonvásári Brunswick-kastélyban találjuk szépen kiállítva, és a kastélyt körülvevő park kitűnő állapotú fenntartásával. E két utóbbi műemlék is több célt (Akadémiai Kutató Intézetek) szolgál elsősorban, és csak kis részében tartalmaz múzeumot, de így is érdekes és jó példája a műemlékek és múzeumok jó kapcsolatának, helyes felhasználásának.

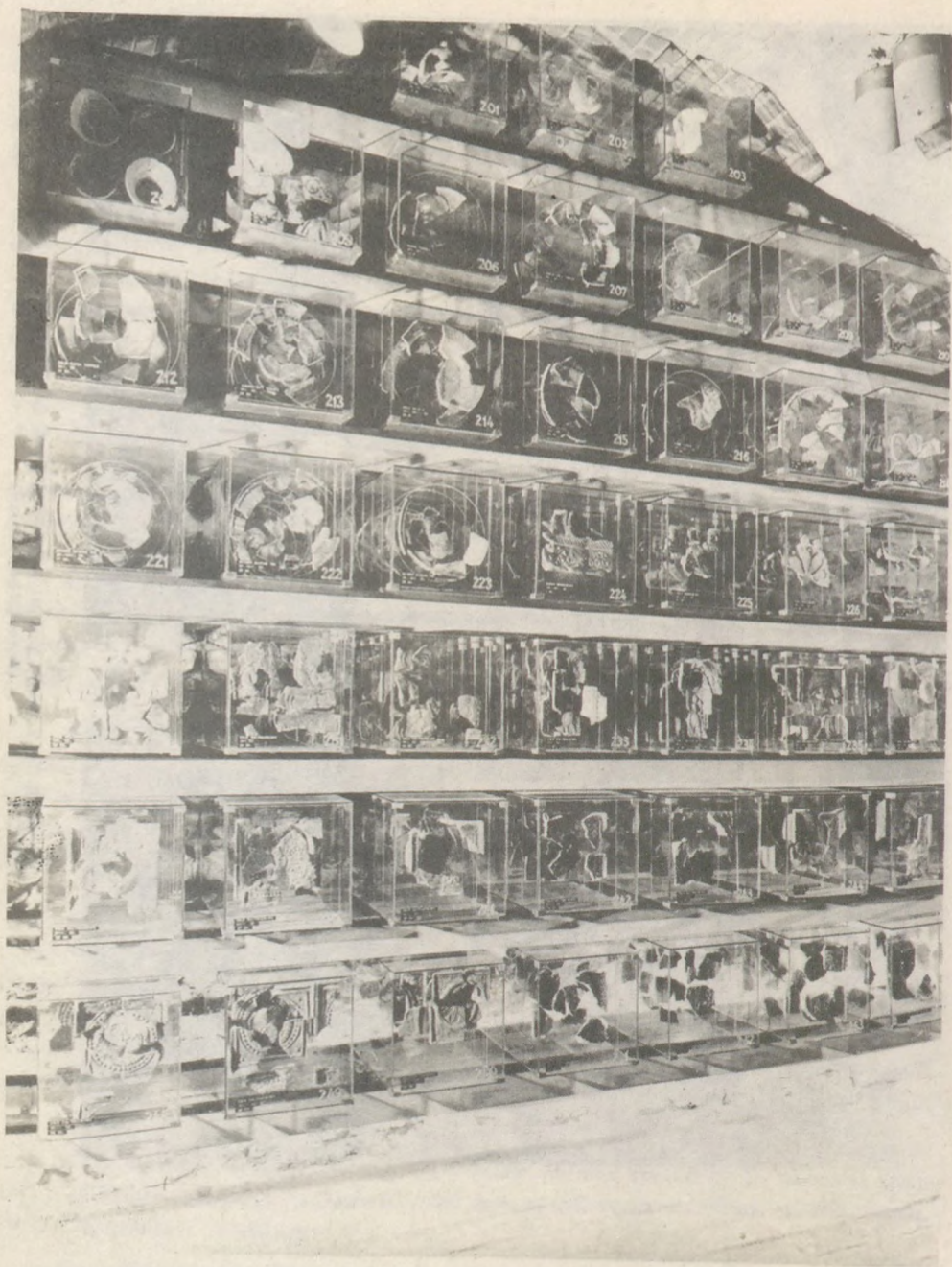
Teljes egészében múzeumi célt szolgál viszont a nagyeceni Széchenyi-kastély, mely Széchenyi István emlékein kívül a Közlekedési Múzeum anyagát mutatja be. A soproni Esterházy-palota barokk épülete is teljes egészében az Országos Bányászati Múzeumnak adott otthont. A budapesti I. Fortuna u. 2. sz. alatti későbarokk házban pedig a Vendéglátóipari Múzeum hangulatos, és külföldön sem ismert műfajú gyűjteményei: tálalás, étlapok, kiskereskedések stb. láthatók. Barokk lakáskultúrát ill. bútorokat találunk a soproni Tábornok-ház műemléképület legutóbb helyreállított szobáiban.

Alig 100 éves múlt anyagát látjuk a Zsolnay-féle gyűjtemény múzeumában, a pécsi Káptalan u. 2. sz. középkori nagypréposti lakóházának helyreállított műemlék épületében. És hasonlóan újabb kori a Ganzgyár műemlékké nyilvánított budai egykori műhelymaradványának műszaktörténeti, öntödei anyaggal való bemutatása.

Bizonyára van az országban az eddig elsoroltakon kívül is olyan múzeumi gyűjtemény, amely műemlékben talált megfelelő otthonra. De talán a bemutatottak is elegendő módon példázzák, amit mondani akartunk: azt az egészséges viszonyt, mely nálunk Magyarországon a műemlékek és a múzeumok között kialakult anélkül, hogy egyik a másiknak rovására kapna nem egészséges szerepet.

Budai vár. Nagyterem a gótikus szobrokkal. Terv.: Gerő László
(Fotó: Dobos Lajos)

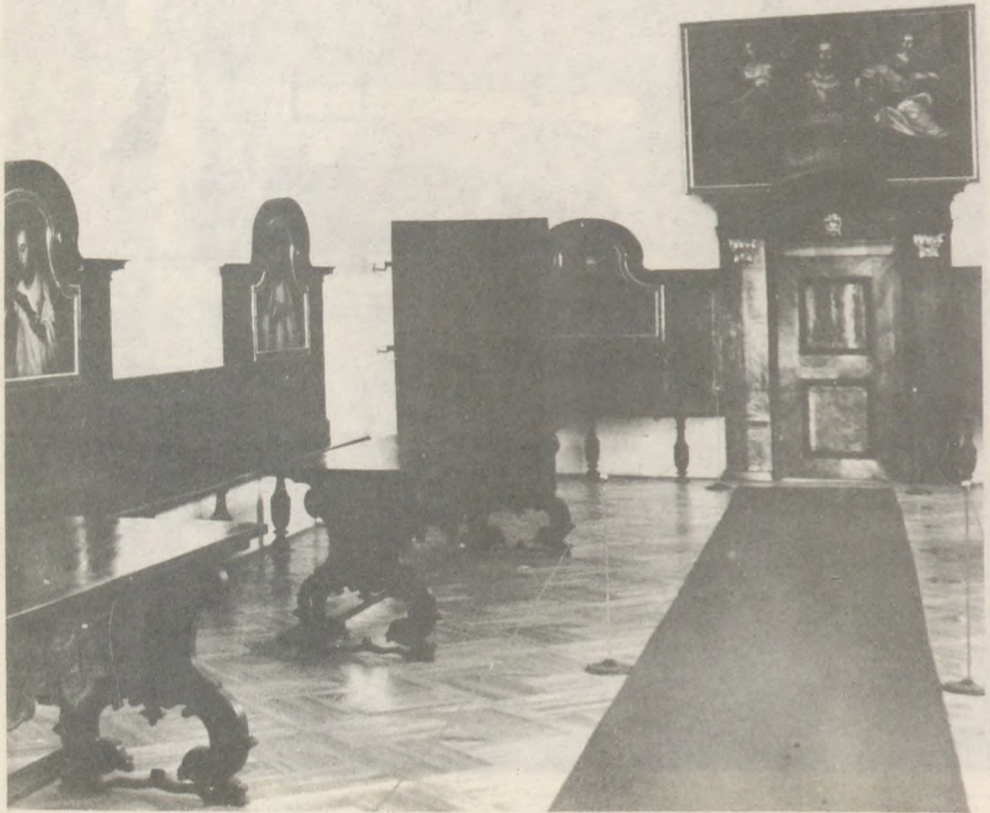
Diósgyőri vár. Tanulmányi raktár. Terv.: Ferenczi Károly
(Fotó: Dobos Lajos)

Sárospataki Rákóczi vár. Lakótorony. (Fotó: Dobos Lajos)

A műemlékeinkben elhelyezett múzeumok egészséges kapcsolatára vallanak, ami nemcsak a célszerű és jó használatban, fenntartásban, a jó gazda szerepében nyilvánul meg, hanem a műemlék helyreállítása sokszor tetemes anyagi fedezetéből való méltányos rész vállalásában is, a múzeumokat felügyelő kulturális tárca részéről, amit e helyen hangsúlyozni kell, hiszen a műemlékeket védő hatóság az építő-tárca keretébe tartozik, és bizony nem mindig rendelkezik olyan nagy hitelkerettel, amennyit egy-egy nagyarányú műemlékhelyreállítás igényel (pl. Egervár, Fertőd, Esterházy-kastély stb.)

Márpedig közgyűjteményeink és műemlékeink helyes fenntartása és bemutatása igényes feladat, amire minden erő összefogása szükséges mindenki részéről, aki népünk kultúrájának építésén fáradozik.

Nagytétényi Rudnyánszky-kastély. Barokk refektórium.

(Fotó: Mihalik Tamás)

A Déri Múzeum épülete

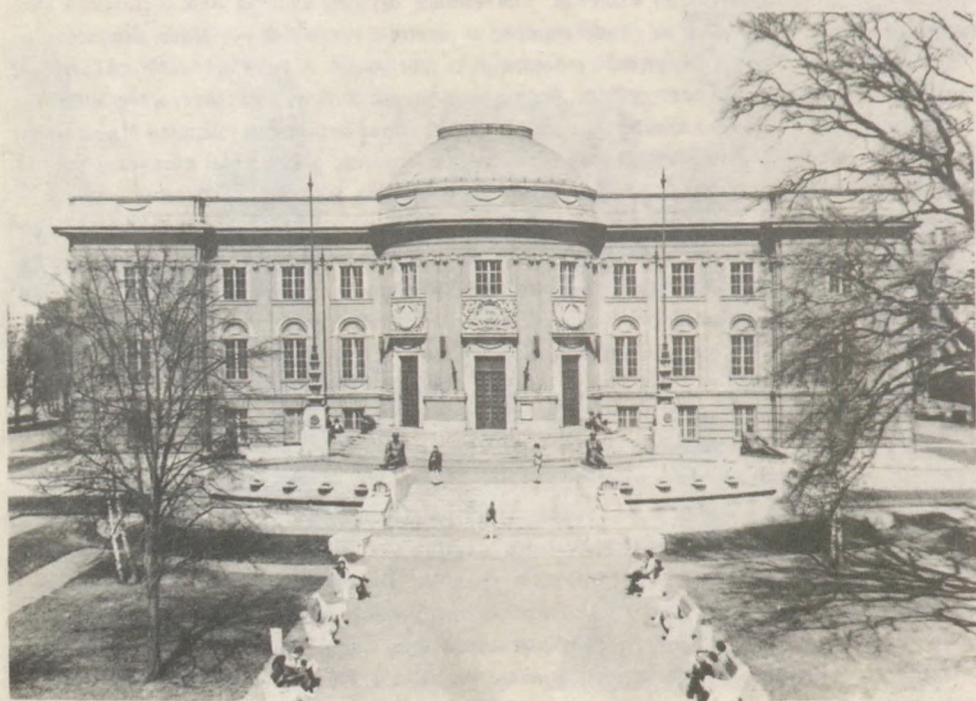
A debreceni múzeum 1902-ben alakult (Városi Múzeum) és 1929-ig az úgynevezett Csokonai-házban (Hatvan u. 23.) működött. Ezt a szerény múzeumot érte az a szerencse, hogy 1920-ban megkapta *Déri Frigyes* általános művelődéstörténeti gyűjteményét. A Déri-féle gyűjtemény elnyerésének előfeltétele volt, hogy elhelyezésére és állandó bemutatására megfelelő helyet, épületet kell biztosítani. Debrecen városa ragaszkodott a gyűjteményhez és hosszas tájékozódás, tárgyalások után úgy döntött, hogy a *Déri Múzeum* elhelyezésére új, önálló múzeumépületet – kissé a szegedi kultúrpalota példáját követve – kultúrpalotát épít. A tervek lassan alakultak ki, a szükséges anyagiak biztosítása se ment könnyen; végül is az az elhatározás született, hogy a Városi Múzeumot is magába foglaló Déri Múzeumon kívül kapjon helyet az építendő épületben egy reprezentatív előadóterem, valamint a Városi Közművelődési Könyvtár. Szervezetileg egységet alkottak ezek a részek; a Déri Múzeum igazgatója rendelkezett az előadóteremmel és vezette a *Városi Közművelődési Könyvtárat* is.

Sok vitára adott okot az építendő múzeumépület elhelyezése. A legkülönbözőbb elképzelések ellenében végül is az az álláspont győzött, hogy a múzeumnak a város belsejében, a régi kulturális intézmények (Kollégium, stb.) közelében, ugyanakkor nyugalmas helyen kell felépülnie. Ilyen vonatkozásban kevés hely jöhetett szóba, hiszen a történelmi városmag, a Kollégium környéke, ekkorra már zsúfoltan beépített terület volt. Mondhatni, hogy egyetlen lehetőség kínálkozott: az egykori *Pap tava* helyén a XVIII. században létesült kollégiumi *Füvészkert*. Ez a botanikai gyűjtemény a múlt század végére már nyilvános téré fejlődött és eredeti funkcióját mindinkább elvesztette. A Füvészkertet szegélyező házak is ekkorra érkeztek el életkoruk végső stádiumába. Egymás után bontották le vagy építették át őket. Már a századfordulón szinte ajánlkozott a Füvészkert és környéke az új beépítésre. Ez a munka meg is indult, de az első világháborúban elakadt. A háború után azonban az igények még nagyobb erővel jelentkeztek és a húszas évek derekára már szinte magától értetődő volt, hogy az építkezésre egyébként nem alkalmas Füvészkertet, az egykori *Pap tavát* és környékét választották.

Azt a tényt, hogy ez a viszonylag mélyen fekvő, nedves, rendkívül magas talajvízzel bíró terület nem a legalkalmasabb jelentősebb épületek elhelyezésére, azzal próbálták ellensúlyozni, hogy igyekeztek a tervezőt, a kivitelezőt a lehető legjobban megválasztani, hogy igyekeztek a legkorszerűbb anyagokból, az akkor legújabb technológiával építtetni. Valamint azzal a kikötéssel, hogy az épületnek a debreceni építészeti hagyományokhoz, jelesül a *Kollégium* és a *Nagytemplom*, a közelben álló *Gazdasági Akadémia*, a *Kereskedő Társulat* székháza, a *Harmathy-ház* és más épületekkel összhangot alkotva kell megvalósulnia. Ez a követelmény nemcsak stílusprobléma volt, hanem a minőségi munka kérdése is. Ugyanakkor, nagyjából az építkezéssel párhuzamosan, nagyméretű környezetrendezést is elhatároztak és valósították meg. Ebbe a környezetrendezésbe több nagyszabású épület (*Postaigazgatóság*, *Postapalota*, *Nemzeti Bank*, stb.) emelése is beletartozott. A környezetrendezés végül is azt eredményezte, hogy az egykori Füvészkertből egy nagyjából egy magasságban körülépített intim-hangulatú olyan kis

tér lett, amelynek egyik harmadán (északi), tehát nem a közepén, épült fel a múzeum épülete. Ezáltal a kisméretű téren a múzeumépület úgy foglal helyet, hogy a homlokzat előtt lehetőség nyílt a tér egy részének az épülethez kapcsolódó építészeti kiképzésére. Ez az építészeti kiképzés látzólag egy enyhén emelkedő kocsifeljáró, valójában azonban egy négyes tagoltságú szoboralapzat, ahol később *Medgyessy Ferenc* négy, nagy, allegórikus szobrát helyezték el. A kocsifeljáró-szoboralapzatot különösen hangsúlyos építészeti elemmé tette a kétoldali medencés csorgókút, ami az egész kimagasló épület-együttest a részben lemélyített, illetve eredeti mély állapotában meghagyott talajszinhez kapcsolja.

A tervek elkészítésével hosszas tájékozódás után *Györgyi Dénes* és *Münnich Aladár* építészeket bízta meg a város. A két építészre a közgyűjtemények akkori felügyeleti hatósága, a *Gyűjtemény-Egyetem* is felhívta a város figyelmét. *Györgyi Dénes* közvetlenül a debreceni megbízás előtt, a kivitelezést illetően azonban nagyjából egy időben a keszthelyi *Balaton Múzeum* tervezésével és építésével (1927) jó névre tett szert. A két kiváló építész örömmel fogadta a megbízást. Munkájuk során részben már kipróbált úton jártak, sok vonatkozásban a keszthelyi Balaton Múzeum terveit dolgozták be a debreceni tervbe. Részint pedig új utakat kerestek. Egyrészt úgy, hogy a keszthelyi tapasztalatokat érvényesítették, másrészt új elemeket, megoldásokat alkalmaztak. Ez utóbbiak javarészt a helyi adottságok követelték meg. Ennek ellenére a keszthelyi Balaton Múzeum és a debreceni Déri Múzeum épülete között a sok lényeges különbség (például a Balaton Múzeum egyemeletes és horizontális, a Déri Múzeum viszont kéteemeletes és inkább vertikális elrendezésű) ellenére is, első pillanatra is

A Déri Múzeum homlokzata. A szobortalapzatokon *Medgyessy Ferenc* allegórikus szobrai.

észrevehető rokonság van. Ez a nagyfokú hasonlóság, a rokonságon, illetőleg azon az azonos szerkezeti formán alapul, amely mindkét épületnél a homlokzat közepén, a falsíkból kiemelkedő, különböző építészeti elemekkel (kupola, erkély, stb.) hangsúlyozott főkaput helyezték el. Ez a főkapu központban áll és szimmetrikusan két részre osztja mindkét épületet. Mégpedig mindkét esetben úgy, hogy jobbról is, balról is egy-egy belső udvart épített körül, épülettömböt alkotott. Ez a belső udvar Keszthelyen nagy és fedetlen, valóságos udvar, míg Debrecenben kicsi, jóformán csak világító udvar és a földszintje fedett is volt (ilyen módon két tetővilágítással ellátott időszak kiállítási terem létesült).

A tervezők igyekeztek minden kívánságnak eleget tenni. Ez azonban nem volt könnyű, mert az igények eléggé változatosak, egymásnak nemegyszer ellentmondók, sok esetben pedig szakszerűtlenek is voltak. Utólag nyugodtan elmondhatjuk, hogy legkevésbé voltak muzeológiai. Ez abból is következett, hogy a tervezők a kor muzeológiai felfogása és gyakorlata szerint foglalkoztak az épülettel, nem gondolva a holnapra, a muzeológia fejlődésével. Idevontkozóan csak egyetlen, de alapvető szempontot említ: a kor múzeumi gyakorlata még nem különítette el a kiállítást és a raktárt, hanem lehetőleg a teljes gyűjteményi anyagot me akarta mutatni a maga teljességében, száz és száz variációban az egyes tárgyakat. Legfeljebb típusokba soroltan, ma úgy mondanók, hogy raktári jelleggel (tanulmányi raktár). Az épület helyiségeit ennek a szemléletnek megfelelően szinte teljes egészükben kiállítási tereknek tervezték és építették meg. Raktárakat, munkahelyeket, műhelyeket nem építettek. A kiállítási terek tervezésénél és építésénél viszont a lehető legnagyobb mértékben érvényesítették a muzeológiai követelményeket. Ennek következményeként a Déri Múzeum kiállítóhelyiségei ma is jók, nagyméretű kiállítások megrendezésére kiválóan alkalmasak. Idevontkozóan csak egyetlen tényezőre utalok: a két szinten épített kiállítóhelyiségekben (szintenként 1 000–1 000 négyzetméter) nagyszerűen biztosították a körjáratot, a kiállítás folyamatosságát biztosító egymásból nyílást, a természetes világítást, a kiállítóteret nem terhelő fűtést (önálló központi fűtéssel).

Mint szó volt róla, hosszas tájékozódás után, későn, csak 1926 januárjában kezdték meg az alapozást. Az építést a jónevű debreceni *Tóth- és Sebestyén cég* végezte. Mindjárt az indulásnál „tervmódosításra” került sor. Elővigyázatosságból az eredeti téglalap helyett vasbeton alapot készítettek. Jobban mondva az egész épületet egy két részből álló vasbeton lapra helyezték. 1926. május 1-én került sor az alapítólevél befalazására az alapzatba. Ennek az ünnepélyes alapkövetételnek az volt az érdekessége, hogy ugyanazt a kazettát használták, falazták be, amit az 1923. szeptember 23-i hasonló ünnepségre készítettek. Az építkezés igen gyorsan haladt előre, úgy, hogy már május 12-én a Gyűjtemény-Egyetem jónak látta egy előzetes megbeszélést tartani a Nemzeti Múzeumban az építkezésekről, a készítendő kiállításokról. A tanácskozást május 21–22-én Debrecenben folytatták és ezen véglegesen elrendezték mindent. A Gyűjtemény-Egyetem állandó tanácsadónak *Viski Károlyt* kérte fel, aki aztán 1927-től kezdve erőteljesen bekapcsolódott az építkezés irányításába, illetőleg a készítendő kiállítások szervezésébe. 1928. február 13-án megtarthatták a műszaki átadást, amit február 25-ig műszaki felülvizsgálat követett. Végül február 25-én *Löfkovits Artur* múzeumigazgatónak átadták az épületet. Ezt követően megindult a hurcolkodás, berendezkedés. Ez is hosszú folyamat volt, mert teljesen új bútorzat készült s ennek tervezése, kivitelezése sok időt vett igénybe. Ugy, hogy a Déri Múzeum csak 1930. május 25-én nyílhatott meg országos ünnepély keretében.

Mindezt a Déri Múzeum évi jelentései részletesen ismertették annak idején. Az építkezés, kiállításrendezés egyes fázisairól a helyi sajtóban is rendszeresen jelentek meg hírek. Sőt, az 1930-ban megnyílt állandó kiállításokhoz készült vezetőkben is részletesen ismertették az épületet, az építéstörténetet. Ez érthető is volt, hiszen az eltelő közel félévszázad alatt a Déri Múzeum az egyik legnépszerűbb és legismertebb debreceni épületté lett és kissé a város jelképévé is vált.

Az épület megismerése és a továbbiak könnyebb megértése szempontjából jónak vélem, ha az épület leírását idézem a Debrecen szab. kir. város múzeuma és közművelődési könyvtára 1928. évi működéséről szóló jelentésből. E szerint „a Déri Múzeum az egykori Fűvészkertben, 47 méter hosszú, 36 méter széles szabályos négyszögű területet foglal el. A beépített terület tehát 1672 négyzetméter. Az egész épület, mert a Fűvészkert száz év előtt még nádas-mocsaras hely volt, vasbeton talpakon áll. A tervezők a beépített területet annyira kihasználták, hogy az épület szárnyak által körülzárt két udvarnak a háromnegyed részét, az első emelet magasságáig üvegtetővel szerelték fel. Ezáltal két tágas kiállítási terem alakult.

A múzeum kétemeletes. Az épületnek nagyobbik fele alá van pincézve. A pincesorban összesen 21 helyiség épült: a kazánház központi légfűtéshez, szén és salakraktár, dolgozó-, praeparálósobák, mosókonyha, raktárak. A földszint 36 helyiségre oszlik, amelyekbe a köralakú előcsarnok három főkapuján kívül két mellékajtón lehet bejutni. Az oldalfaloyosók közt épült előadóterem emeletmagasságú; 20 méter hosszú, 10 méter széles, 230 kényelmes ülőhellyel; vetítőgéppel felszerelve. Jobbról-balról egy-egy 75 négyzetméteres terem, időszerű kiállítások számára. A könyvtárhoz tartozik 82,5 négyzetméteres olvasóterem. 72 négyzetméteres deponitorium, mozgatható vasállványokkal és 4 dolgozószoba. A bentolvasó közönség a szomszédos kistanácstermet is használhatja. – A földszint egyéb helyiségei: 3 szoba a múzeumi tisztviselők, ugyanannyi a Csokonai-kör, Műpártoló Egyesület stb. titkárai számára; egy vendégszoba, 4 raktár, portás-gépezslakás és ruhatárak.

Az egykori Gazdasági Akadémia (Ma Fűvészkert utcai iskola) épülete.
1939–1950 között Déri György Néprajzi Múzeum volt.
A Déri Múzeum közvetlen szomszédságában, a két épületet feljáró köti össze.

Az első emeletet a városi múzeum történeti és néprajzi gyűjteményei elhelyezésére szántuk. Egyenként 220 négyzetméteres két nagy terem; két másik, egyenként 75 négyzetméter és három, összesen 103 négyzetméter területű kisebb terem épült az első emeleten.

A második emeletet a képtár és Déri Frigyes művelődéstörténeti gyűjteménye foglalja el. Beosztása és területe ugyanolyan, mint az első emeleté, azzal a különbséggel, hogy tágasabb ennél egy közel 100 négyzetméter területű kupolásteremmel és a Munkácsi Mihály „Ecce homo”-ja számára tervezett 140 négyzetméteres kiállítási teremmel. Ez utóbbi és a nyugati szárny 220 négyzetméteres terme felülről világított.

A kiállításra használható termek összes területe 1771 négyzetméter. A termek magassága átlagosan: 3,70 méter.

A kiállítási termek mozgatható falakkal kisebb részekre oszthatók, hogy a gyűjtemények elhelyezése csoportok szerint és a szaporodás következtében megkönnyíthessék.

A múzeumot a mai technika minden kívánalmával felszerelték: teherfelvonóval, központi légfűtéssel, szellőztető-készülékkel, tűzjelző és tűzoltó berendezéssel, házi és városi telefontal, világítási effektusokkal, villamos ellenőrző-készülékkel. Van saját műhelye, laboratóriuma, fényképező berendezése.”

Ebben az épületben kezdte meg és folytatta működését a Déri Múzeum. A kellő előrelátás hiányával tervezett és felépített, egyébként nagyszerű épület hibái hamarosan nyilvánvalóvá lettek. Először is, a bátyja példáján felbuzdult *Déri György* Kárpát-medencei népművészeti gyűjteményét, amelyet 1938-ban Debrecennek adományozott, nem volt hová tenni. Raktárak nem voltak, a kiállítás pedig eléggé zsúfolta a *Déri Frigyes*-féle gyűjteményt tartalmazta. A város a *Déri György*-féle népművészeti gyűjteményt csak úgy tudta átvenni, hogy új múzeumépületről gondoskodott. Erre nagyszerű lehetőség kínálkozott a Déri Múzeum közvetlen szomszédságában lévő *Gazdasági Akadémia* épületével. A Gazdasági Akadémia kiköltözött a szép, enyhén klasszicizáló épületből és a Déri-tér felől egy zenepavilonnak is használható loggiás lépcsővel, ami az emeletre a kiállításhoz vezetett, a Déri Múzeumhoz kötötték az épületet. Így sikerült a két múzeumépület között némi egységet teremteni.

A másik baj más jellegű volt. Kevéssel az épület megnyitása után a falakon függőleges repedések keletkeztek, jelezve, hogy az épület „mozog”, hogy a *Pap tavára* nem volt veszélytelen építkezni. A repedések azonban szerencsére nem nagyobbodtak s úgy tűnt, hogy az épület stabilizálódott.

Az épületet 1944-ben bombatalálat érte s bár viszonylag nem nagy károkat okozott, a rombolás a következőkben érzékenyen érezte hatását. Az 1956. évi ellenforradalom ugyancsak megrongálta az épületet, a keleti sarok belövést kapott. A tetőszerkezet alaposan megsérült.

Ez a két sérülés, amelyet különben is hamar kijavítottak, önmagában nem indokolta volna, hogy 1973-ban alapos felújításra kerüljön az épület. Azonban az eltelt ötven év alatt elhasználódtak a közművek, kijavításuk nem volt lehetséges az épület felújítása s bizonyos szerény átépítése nélkül. A környéken időközben átépített vízvezetéki rendszer például alkalmatlanná tette a különben is rossz vízvezetékünket. A sok kiállításrendezés és a vele járó villanszerelés, az áramszolgáltatás többszörös átszervezése teljesen bizonytalanná és veszélyessé tette a tűzjelzőberendezés működtetését is. Egyre nagyobb gondot okozott az épület nedvesedése. Az alagsorba rendszeresen betört esőzések idején a víz, de egyébként is nedvesek lettek és elsalétromosodtak a falak. Az alagsort hovatovább semmire sem lehetett használni. Pedig ez a helykiesés igen érzékenyen érintette a múzeumot. Ugyanis 1950-ben a Gazdasági Akadémia épületéből (Füvészkert utcai iskola) a *Déri György Néprajzi Múzeumot* kitétték és az egész anyagnak, felszerelésnek a Déri Múzeumban kellett helyet szorítani. Az alagsor kihasználá-

sát nehezítette az is, hogy itt helyezték el annakidején a két MARABU kazánt és itt alakították ki a szénraktárt. A központi fűtés az ötven év alatt teljesen tönkrement; az egész második emelet évek óta fűthetetlen volt. A kazánok kijávítása lehetetlen volt, mert a MARABU-féle kazánokat már régen nem gyártották, alkatrészt nem lehetett kapni. A vezetékek elkövesedtek, a csőtörés napirenden volt. A fűtők állandó életveszélyben dolgoztak, mert minden pillanatban lehetséges volt a kazánrobbanás.

Mindezek mellé az 1960-as években, nyilván az állandó alapnedvedés, és ahogy a felújítás előtti feltárás kiderítette, azért, mert a két, egymástól független vasbeton tábla elmozdult, részben újabb repedések támadtak az épületen, részben pedig a régiek szélesedtek, nőttek. Veszélyes helyzetet teremtettek az üvegtetők is. Egyrészt azzal, hogy állandóan beáztak, másrészt azért, mert az üvegtető teremben elviselhetetlen, olykor 40–48 fok meleg keletkezett. Ez különösen veszélyes volt az *Ecce homo*-ra és más *Munkácsy* képekre nézve. A régi vízcsurgatásos hűtést nem lehetett helyreállítani egyrészt azért, mert a becsurgást, beázást nem tudták megszüntetni, de méginkább azért, mert közben a vízvezetékrendszert a környéken átépítették s ezáltal a nyomás olyan nagy lett, hogy sem a beépített tűzoltócsapjainkat, sem ezt a tetőhűtő-csorgatást nem tudtuk üzemeltetni.

Mindez és még számos más ok, az épület állagában, körülményeiben beállott változás azt eredményezte, hogy a Hajdú-Bihar Megyei Tanács 1967-ben elhatározta a Déri Múzeum teljes felújítását. A felújítással kapcsolatosan sok terv született. Alapos remény támadt afelől, hogy lehetőség lesz az épület megnagyobbítására is. Ezt egyesek úgy képzeltek, hogy egy újabb emeletet húznak rá. Mások úgy látták volna jónak, ha az épület hátuljához egy új szárnyat építenek. Ez a megoldás nagyon reálisnak látszott, mert átépítésre, illetve újbóli beépítésre került a múzeumépület északi egész oldala. Az itt emelt új épületek pár méterrel arrébb való elhelyezése nem okozott volna gondot. De ebből az elképzelésből nem lett semmi. Új reményt táplált az, hogy közvetlenül a múzeum háta mögött építendő megyei művelődési központot összekötik a múzeummal és az épülő művelődési központban a múzeum is részesül bizonyos helyiségekkel. Sajnos, ebből az elképzelésből sem lett semmi. A múzeum felújítása nem eredményezett semmiféle nagyobbodást, csak a meglévő épületre szorítkozott.

Hajdú-Bihar Megye Tanácsa a felújításhoz szükséges fedezetet 1968 óta folyamatosan biztosította. A felújítás lebonyolításával a Hajdú-Bihar Megyei Beruházási Vállalatot, a felújítás terveinek elkészítésével a Hajdú-Bihar Megyei Tervező Vállalatot, a felújítás elvégzésével pedig a Hajdú-Bihar Megyei Építőipari Vállalatot bízta meg.

A felújítási terv előkészítése gondos munkával készült. A Beruházási Vállalat különböző kutatásokat, felméréseket (például statikaiakat, talajminőségit, stb.) végeztetett. A Tervező Vállalat pedig kikérte a múzeum véleményét a felújítást, az igényeket illetően. A múzeum igényeit széleskörűen, minden munkatársat megkérdezve állítottuk össze. Sajnos, ezek között is sok volt olyan, amelyek a legkülönbözőbb okokból nem voltak megvalósíthatók.

A felújítás terveit *Kertai László* építésmérnök készítette a Tervező Vállalat több más szakmérnöke bevonásával. Elképzeléseit három pont köré csoportosíthatjuk. Először is az épület stabilitását akarta biztosítani. Másodszor az épület egészének, de különösen az *Ecce homo teremnek* szellőztetését kívánta megoldani. Végül, harmadszor teljesen át akarta dolgozni az épület közműveit, hogy azok működjenek, sőt ne csak hogy működjenek, hanem hogy a korábinál lényegesebben nagyobb kapacitással is meg tudjanak birkózni. Az első csoportba tartozva, gondoskodott az épület alagsorának részleges szigeteléséről, az épület alatti vasbetonlapok megerősítéséről, az alagsorban két nagyméretű terem kialakításáról. A földszinten a két kiállítási terem állandó födémmel látta el és a tetőn lévő világító udvarokat beépítette kiállítóhelyiségeknek. A kétoldali világítóudvar kétszintes beépítése

mintegy 600 négyzetméterrel növelte a kiállítótérét. A második csoportba sorolhatóan megtervezte az egész épület belső, csatornás rendszerű szellőztetőrendszerét, valamint az *Ecce homo* terem légkondicionálását. A harmadik csoporthoz tartozik az épület bekapcsolása a városi távfűtés-hálózatba, a villanyvezetékek teljes kicserélése (vele kapcsolatosan a tűz- és veszélyjelző készülék elkészítése és bekapcsolása), központi kapcsolók elhelyezése, a kapacitás lényeges növelése. De ide tartozik a víz- és gázvezetékek teljes cseréje is. Ez ugyancsak nagy feladat, munka volt, mert a falakba beépített vezetékek megkeresése, eltávolítása, az újak felszerelése, beépítése szinte minden falfelületet megbolygatott.

Hogy ezek a munkák zavartalanul elvégezhetőek legyenek, a múzeumnak ki kellett költöznie az épületből. A gyűjtemények becsomagolása 1972-ben megkezdődött, 1973 januárjában kiköltöztünk és 3 évet több szükséghelyen elhelyezve töltöttünk. A felújítás a határidők betartásával 1975. december 30-án készült el. 1976 első felében visszaköltözhattünk az épületbe. Sajnos, az ideiglenesen igénybe vett helyiségek, épületek közül egyet sem tarthattunk meg s minthogy az épület a felújítás során lényegesen nem bővült, a helyhiány ismét fellépett és gátolja további fejlődésünket.

Minthogy a felújítás strukturálisan nem változtatta meg a Déri Múzeum épületét, a felújított épületről sok újat mondani nem lehet. Nagy eredmény, hogy az épület földszintjének keleti oldalán munkaszobákat alakíthattunk ki, hogy a korábban raktári célokot szolgáló helyiségeket jó (bár közelről sem elegendő) raktárhelyiségeknek képezték ki, hogy az épület egésze új berendezést kapott (például a reprezentatív előadóterem is), hogy kialakíthattunk egy úgynevezett közművelődési termet is, kisebb előadások, múzeumi órák, kiscsoportos foglalkozások megtartására.

A kiállítási tér lényegében nem változott. Ugyanúgy megmaradt körbe járhatónak, mind az első, mind a második emelet, mint korábban volt. A kiállítási termek egymásba nyíló volta továbbra is biztosítja a folyamatosságot, illetve nagy kiterjedésű kiállítások megrendezését. Sőt, a világító udvarok beépítésével keletkezett két nagyméretű kiállítóterem egyenesen nagy terjedelmű, reprezentatív kiállítások bemutatására való. Ezekben a kiállító helyiségekben van a második emeleten az úgynevezett gelériás megoldás, azaz a második emeleten csak a helyiség fele alapterületét képezték ki kiállítóhelynek. A két világító udvar beépítése azt eredményezte, hogy a díszterem és a két földszinti oldalsó időszakos kiállítóterem elvesztette természetes világítását.

Összegezésként elmondhatjuk, hogy a felújítás szükséges volt és eredményesen zárult. Az épület a mai muzeológiai követelményeknek jobban megfelelővé vált, mint korábban volt. Ez a megállapítás nem a lényegében változatlan maradt kiállító helyiségekre vonatkozik, hanem az épület más, muzeológiai célokot szolgáló részeire. Sok esetben olyan részekre, helyiségekre, amelyek korábban egyszerűen nem voltak (munkaszobák, műhelyek és részben raktárak is). Az más kérdés, hogy az időközben létszámban és gyűjteményanyagban megnövekedett és nagyon is dinamikus fejlődésben lévő Déri Múzeum részére kevés a hely.

Az első és második emelet egymásba nyíló kiállítótermeiben 1977. október 1-én megnyílnak a Déri Múzeum új állandó kiállításai. Az első emeleten komplex helytörténeti kiállítás kerül beépítésre, ami Debrecen és környéke történetét mutatja be az őskortól napjainkig (régészeti, várostörténeti, képző- és iparművészeti, illetve néprajzi, valamint irodalomtörténeti anyaggal).

A második emeleten a Déri Gyűjteményekből készül bemutató; egyiptomi, görög-római, kínai, japán, mongol, iráni és magyar művelődéstörténeti anyagból, illetve cserép, fajansz, üveg, ón stb. művekből. Ehhez a szép válogatáshoz társul a Déri Frigyes gyűjtötte képzőművészeti anyag legszebbjeiből kiállított válogatás.

A kiállítóterem belső arányai, a természetes világítás lehetővé teszi, hogy a kiállítások anyaga sokrétű, nagyszámú és magát saját történeti fejlődésében könnyen megmutató lehessen. Az épület belső tagoltsága a folyamatosság megsértése nélkül alkalmas arra, hogy az anyag tagoltságát, csoportosítását segítse.

Bízunk abban, hogy a megrendezésre kerülő kiállítások eredményesek lesznek és muzeológiai szempontból igazolják majd, hogy a felújított Déri Múzeum épülete alkalmas, jó épület a korszerű muzeológia gyakorlására.

Kilencvenéves a komárnói múzeum

I.

A KOMÁROM VÁRMEGYEI ÉS KOMÁROM VÁROSI TÖRTÉNETI ÉS RÉGÉSZETI EGYLET, 1887–1900.

A 19. század utolsó negyedére Magyarországon már általánosabban adottak a feltételek a szervezett kulturális életre és a közművelődésre. A burzsoázia, mint új uralkodó osztály, érdeklődéssel fordul a nemzet múltja felé. Létrejön a polgári történetírás, fokozódik az érdeklődés a levéltárak, múzeumok, és általában a régiségek iránt. Létrejönnek olyan egyletek, amelyek a még megmenthető műrégiségek összegyűjtését tűzik ki célul.

A múlt század utolsó negyedében a régi Komárom vármegyében is kialakulnak a feltételek a régészettel és történelemmel foglalkozó egyesületek számára. Az itteni egyletalapító mozgalom élén Gyulai Rudolf komáromi tanár, Hampel József neves régész, Zúber József főispán, Szombathelyi Győző alispán és Tátray József polgármester állottak. Az alakuló közgyűlést 1886. december 19-re hívták egybe, de az egylet működését csak az 1887. április 17-én tartott közgyűléstől számítjuk, amikor a (március 30-án jóváhagyott) *alapszabályzatot* kihírdették.

Az alapszabályzat 15 cikkelyből áll (1). A célt és annak eszközeit a 2. és 3. cikkely határozza meg: „A megye és székhelyére vonatkozó történet és régészet iránt való érdeklődés felkeltése és az ezekre vonatkozó ismeretek terjesztése. E cél elérésére a következő eszközök fognak szolgálni: a megye és székhelye őskori római kori és magyar története, és régészetének körébe vágó műrégiségek és források kutatása, megóvása és gyűjtése; alkalmas helyeken ásatások eszközzése, és az összes gyűjteménynek egy Komáromban létesítendő állandó megyei és városi régiség-, könyv- és oklevéltárban való összpontosítása és kiállítása; a megye és székhelyére vonatkozó oly műrégiségek és források nyilvántartása, melyeket az egylet nem szerezhet meg; a megye és székhelye története és régészetének keretébe tartozó dolgozatok közzététele...”

Az egylet élén az *elnök* állt (a vármegye időszerinti főispánja. Zúber József, Rudnay Béla és Sárközy Aurél) (2). Majd az *igazgatóválasztmány* következett, ami az *alelnökökből* (Szombathelyi Győző, Tátray József), a *tisztségviselőkből* (titkár: Gyulai Rudolf, könyv- és levéltáros: Magyar Szulpicz (3), a régiségtár őre: előbb Hevesi Bernáth, majd Gyulai Rudolf, és a pénztáros: Praschek József) és a választmányi tagokból állt.

A szervezetet az örökös-alapító, alapító, tiszteletbeli, rendes és a pártoló tagok alkották. A tagság számáról az 1887–1893. évekből vannak pontos adataink, amikor is az összes tagok száma 116–293 között ingadozott az egyes években. Legtöbb volt a pártoló, legkevesebb pedig az alapító tag, a tagsági illeték között ugyanis igen jelentős volt a különbség. A tiszteletbeli tagok sorába azokat

emelték, akik a vármegye életében kiemelkedő szerepet játszottak. Köztük találjuk Jókai Mórt, Beöthy Zsigmondot, Hampel Józsefet, Pulszky Ferencet, Römer Flórist és Thaly Kálmánt.

A Történeti és Régészeti Egylet legfőbb összejövetele az *évi rendes közgyűlés* volt. Ezen választották meg a tisztségviselőket és az igazgató választmányt. A rendes közgyűlések tárgysorozatában szerepelt továbbá a titkár, a régiség-, könyv- és levéltárosok évi jelentése, a szárszámadások és a költségvetések megvizsgálása és a tiszteletbeli tagok megválasztása. Indokolt esetben *rendkívüli közgyűlés* is összehívható volt. Ezekon kívül voltak *választmányi ülések*, melyeket évente háromszor hívtak egybe.

Az alapokmány 11. cikkelye határozta meg az *évi értesítő* kiadását. A Komárom Vármegyei és Komárom Városi Történeti és Régészeti Egylet évi Jelentése című értesítő az 1887–1892. években meg is jelent Gyulai Rudolf szerkesztésében. E könyvecsékben az egylet működésére vonatkozó ismertetéseken kívül érdekes írásokat is találhatunk a vármegye történetével kapcsolatban (3.a).

Ugyancsak az alapokmányban tűzték ki célul a *vármegye és a város monográfiájához* (4) szükséges adatok gyűjtését és az idevágó dolgozatok közzétételét. Ezek a dolgozatok 1887–1892 között jelentek meg a helyi lapokban (5). Gyulai, aki fáradhatatlanul gyűjtötte a monográfiához szükséges adatokat, 1892-ben formális megbízást kapott annak szerkesztésére. Az 1896. évben pedig Takáts Sándor történetírót bízák meg ugyanezzel (6). Ez a döntés is közrejátszhatott abban, hogy Gyulai a következő évben itthagya szeretett egyletét és eltávozik Komáromból.

Az egylet legfőbb céljai közé tartozott a *gyűjtemények* állandó gyarapítása. A jónak mondható gyűjtőmunka eredményét 1892-ig az egylet évi jelentéseiben és a helyi lapokban ismertették (7). Az első két évben többek közt ezek kerültek a múzeum gyűjteményébe: a helybéli borbélyok céhládája, a fazekasok 1639-ből való pecsétnyomója és az 1713. évből való céhkorsója. A molnárok az esküdtető keresztet, a szijgyártók pedig az 1692. évből való céhládájukat ajándékozták a múzeumnak. Idekerült továbbá az asztaloscéh 1766-ban készült ládája és a komáromi halászok 1690-ből származó céhkorsója.

A gyűjtemények elhelyezése azonban igen nagy akadályokba ütközött. A gyűjteményeket a helyi ref. kollégiumban és a megyeháza udvarán összpontosították. Az 1890. év tavaszán azonban a gyűjteményeket át kellett költöztetni a ref. kollégiumból a Benedekrend székházába, ahol a múzeum az 1896. évig volt elhelyezve. Innen a gyűjtemények 1897-ben az akkor be rendezkedő Törvénykezési Palotába kerültek (8).

A helyi ref. kollégiumban (9) elhelyezett gyűjteményekből berendezett múzeumot – az első komáromi múzeumi kiállítást – 1889. június 9-én nyitották meg. Ekkor jelent meg a szakszerűen berendezett múzeumi kiállítás tárgymutatója (10). E szerint a gyűjteményeket hat üvegszekrényben, illetve felettük és a szekrények közti középtárlókban állították ki, összesen 1226 darabot. Öt szekrényben és a mellettük levő tárlókban a kő- és bronzkori, valamint a római kori emlékeket helyezték el. A 6. szekrényben pedig az újkori emlékek, főképpen a céhes mesterségek emlékei voltak láthatók.

Az újabbskori érmék rendezése, meghatározása csak a megnyitás után készült el. Összesen 1381 db volt ekkor az egylet érem- illetve papírpénzgyűjteménye (11).

Mindent egybevetve elmondhatjuk, hogy a Komárom Vármegyei és Komárom Városi Történeti és Régészeti Egylet jelentős úttörő munkát végzett a régi vármegye területén fellelhető régiségek megmentésében, és a vármegye, illetve székhelye történetének feldolgozásában. Az 1892. év után, amikor tudtunkkal alig fejtett ki valamilyen tevékenységet, értesítőt sem adott ki. Fel ugyan nem oszlatták, de az új egyesülés létrejöttéig alig olvashatunk valamit róla a helyi sajtóban.

II.

A KOMÁROM VÁRMEGYEI ÉS VÁROSI MÚZEUM-EGYESÜLET, 1900–1911.

Az 1886. év végén alakult, de csak az 1887. évtől tevékenykedő Tört. és Régészeti Egylet az 1900. május 6-án tartott közgyűlésén Komárom Vármegyei és Városi Múzeum-Egyesület néven szerveződött újjá. Az új egyesület – az előbbi közvetlen folytatását képezve – kezelésébe és birtokába vette a múzeumi gyűjteményeket.

A Múzeum-Egyesület az 1901. május 12-én közgyűlésileg jóváhagyott, és július 17-én megerősített *alapszabályzata* 8 fejezetből és 54 cikkelyből áll (12).

Az új egyesülés céljait a 2. cikkely foglalja magában. Az egyesület célja a Komárom vármegye és város történelmi múltja és a jelennek felderítése, az ezekre vonatkozó történet és régészet iránt való érdeklődés felkeltése, a vármegye területén a régiségek és a műemlékek megmentése, fenntartása és gyűjtése, és ezeknek, valamint a megye és a város etnográfiajának és természetrajzájának ismertetése...”

Az egyesület ügyeit a *tisztségviselő kar* vezette a *választmánnyal* karöltve a *közgyűlés* ellenőrzése mellett. A tisztségviselő kar tagjai voltak: az *elnök* (Szombathelyi Győző, Esterházy Ferenc 1908-tól pedig betöltetlen), az *igazgató* (Baranyay Géza), titkár (Weszelovszky János, majd Alapy Gyula), az *ügyész* (Konkoly Thege Balázs), a *pénztárnok* (Pühr János, majd Alapy Gyula) és a *gyűjteményőrök* (régészet: Weszelovszky János, történelem: Szendrey Imre, majd Ruisz Gyula, illetve Alapy Gyula, természetrajz: Bottay Kálmán, néprajz: Bathó Lajos) és a *két számvizsgáló*.

A választmány pedig a tisztségviselő karból valamint a rendes tagokból volt megválasztható 5 éves időtartamra.

A szervezetet a tiszteletbeli, alapító és *rendes* tagok alkották. Az 1900–1909. évek közötti pontos kimutatásaink szerint az összes tagok száma évente 136–197 között ingadozott. Ez alatt az időszak alatt a rendes tagokon kívül 4–10 tiszteletbeli, és 7–18 alapítótag szerepel a táblázatokban (13). Az alapító tagok 200 koronát, a rendes tagok évi 4 koronát voltak kötelesek fizetni. A tiszteletbeli tagok közt találjuk Beöthy Zsoltot, Gyulai Rudolfot, Konkoly-Thege Miklóst és id. Szinnyei Józsefet.

Az egész évi feladatokat és az elért eredményeket az évi *rendes közgyűléseken* és a *választmányi üléseken* tárgyalták meg. E gyűlések megszokott tárgyköréhez 1904 után két igen fontos feladat járult: a múzeum otthonának felépítése és Jókai szobrának mielőbbi felállítás. Az ülések egyéb határozatai közé tartozott pl. a történelmileg fontos helyek és a komáromi híres személyek szülőházának emléktáblával való megjelölése. Sor került pl. azoknak a helyeknek a felkeresésére, amelyek az 1848/49-es szabadságharcban szerepet játszottak, és ifj. Péczely József (1789–1849), illetve Tóth Lőrinc írók szülőházának emléktáblával való megjelölésére. Szokássá vált az is, hogy a közgyűlésen fontos évfordulóról vagy jelentős eseményről emlékeztek meg. Az 1906. évben egy ilyen összejövetelkor II. Rákóczi Ferenc földi maradványainak hazahozatalát ünnepelték meg (14).

Az egyesület *évkönyvet, értesítőt* adott ki rendszeresen. Ezekben a tagságra, azok tevékenységére vonatkozó dolgok, valamint az ásatások és az egyéb gyűjtőmunka eredményei olvashatók. Az előbb Weszelovszky, majd Alapy által szerkesztett, és 1901–1910 között megjelent füzetek irodalmi részében pedig érdekes dolgozatok olvashatók (15).

A Múzeum-Egyesület mindent elkövetett, hogy gyűjtemény-alapját az *ásatások* eredményeivel is gyarapíthassa. Az évi értesítők és a helyi lapok szerint (16) 1900–1909 között a következő régészeti feltárásokra került sor: Az első évben Izsap pusztán (Nagymegyér-Calovo mellett) néhány honfoglalás-

korabeli kengyel került elő. A következő évben Szaák község határában római település, Dunaradványon (Radvaň nad Dunajom) pedig kelta temető nyomaira bukkantak. A herkályi erdőben egy római castellum került napfényre, benne feliratos téglákkal, harci eszközökkel, edénytöredékekkel. Megyerics (Čalovec) község határában ugyanakkor népvándorláskorabeli temetőt tártak fel. Ezenkívül érdeklődéssel figyeltek fel Vitány várára, a majki romokra, a tatai várkastély kisudvarában felhalmozott római kori régiségekre, és a gallabányai munkálatok közben előkerült tűzhelyre. Császár község határában több feliratos és domborművekkel díszített római sírkövedőlap került elő.

Az 1902. évben Weszelovszky titkár egyebek közt a nagymegyeri népvándorláskori sírok feltárásáról számolt be. Ugyanakkor Alapy Gyula a környei római temetőrészet leleteiről tett jelentést. Az utána következő évben folytatódott a pusztamonostori castrum ásátása, az őszönyi uradalom területén levő Pannónia dűlőben pedig téglasírokra akadtak a kutatók.

Az említett titkár 1904-ben Zsitvaton (Žitavská Ton) végzett leletmentő munkálatokat, de folytatódott a Pannónia dűlőbeli és a monostori ásátás is.

A szervezet legnagyobb ásátási munkálatai a Leányvár (Celemantia) néven ismert római castellum feltárására irányultak az 1906–1909. években. Tóth Kurucz János, aki az egyesület megbízásából az ásátásokat vezette, észrevételeit és a leleteket az egyesület értesítőjében tette közzé (17).

A Brigetio hídfőjeként szolgáló Leányvár ismertetését az első közlésben találjuk, ahol az említett tanár egyebek közt ezeket írja (18): A castrum Izsától 2, Komáromtól pedig mintegy 6 kilométerre van, s négy oldala pontosan a fő égtájak szerint helyezkedik el... az oldalak hosszúsága 172 m a falakon belül, ezek vastagsága pedig átlag 2 méter (néhol 1,20–2,20 m)..."

A leányvári nagyszabású és nagyjelentőségű ásátási munkálatok mellett 1907–1909-ben ugyancsak jelentős tevékenységet fejtettek ki a kecskédi bronzkori úrnasírmező feltárásán.

A régészeti feltárásokból származó leleteken kívül az egyesület minden más lehetőséget is kihasznált a *gyűjtemények gyarapítására*. A gyűjtött régiségek száma az évi értesítők, az akkori komáromi újságok és a múzeumi szerzeményi napló (19) alapján pontosítható. Az 1900–1911. évek közt ezek szerint a legkisebb évi gyarapodás 205, a legnagyobb pedig 1508 tárgy volt. Legtöbb gyűjteménye a régiségtárnak volt, amit 1906-ban pl. 1315 db újonnan gyűjtött tárgy gazdagított. Ez a részleg mindjárt 1900-ban 590 régiséggel gyarapodott, amiből 541 db-ot az ismert nemesócsai műkedvelő régész, Végh Adorján (1848–1899) ajándékozott a múzeumnak.

Hogy mit gyűjtött az egyesület egész fennállása alatt, pontosan megtudhatjuk az értesítőkből, vagy a szerzeményi naplóból beírt megnevezések alapján. Lássunk néhányat ezekből a felsorolásokból! Állítólagos hun-avar fegyverekből álló gyűjtemény, melynek nagyrésze az Érd falu határából, az ún. hunhalomdombról származik, ahová a monda szerint a potentiána és tárnokvölgyi hunokat temették (20). Tóth Lőrinc író 27 db ritkaszép érmet és egy gyémántokkal díszített aranytollat hagyományozott a komáromi múzeumnak. A múzeumba került továbbá Petőfi Sándor állítólagos ivópohara (21) és azok a tárgyak, amelyeket Nyáry Pál, Pest megye híres alispánja és az 1848/49-es szabadságharcban kezdetben pozitív szerepet játszó politikus készített, főképpen komáromi raboskodása idején.

A Múzeum-Egyesület egyik legnagyobb érdeme, hogy jól átgondolt gyűjtési akciókat szervezett a római kori régiségek megmentése érdekében. Mindjárt az alakulás után ez lett az egyik fő céljuk, ezzel alapozták meg a mai múzeum, sokak által megcsodált, szép római kori gyűjteményét. Az 1905. év után főképpen a feliratos emlékek összegyűjtésére fordították figyelmüket. Az akkori neves régészek, köztük Kuzsinszky Bálint, érdeklődéssel vizsgálták meg a múzeum- és Milch Ármin magángyűjteményét. Az említett régész megszemlélte Ácson a Vaspusza melletti castrumot, a volt grófi parkban

pedig a feliratos köveket. Tatán a várkastélyban a legszebb római síremlékek közül többet le is fényképezett. A Milch-féle gyűjteményben egy szép műkincset találtak. Az i.sz. I. századból származó bronzszobor germán férfit ábrázol (22). Bálványszakállason (Balvany) a római emlékek kutatása közben a nevezett régész több feliratos emléket fényképezett le, Füzitőn sírköveket örökített meg, Neszmélyen pedig új feliratos köveket talált. Komáromban is találtak római emlékeket, amelyek azonban akár a Brigetioból is származhattak, ahonnan sok követ hordtak el Komáromba (állítólag már a tatárjárás idején ebből a kőből erősítették meg a komáromi várat). Bálványszakállason a Pusztatemplom nevű helyen valamikor római erőd (?) állott. Alapy Gyula átvizsgálta a helyét és falmaradványokra akadt, amiket azonban láthatóan többször átépítettek. Az 1848. év előtt a komáromi Szentháromság-szobor közelében egy római oltárkő állott, Jupiternek szentelve. A követ Mommsen a Városmajorban látta, ahonnan végül is a komáromi múzeumba került (23).

Az 1907. év elején kezdődött a múzeumi *gyűjtemények leltározása*. Teljesen azonban csak az egyesület könyvtárát sikerült rendbehozni (melynek címjegyzéke 1907-ben különkiadásban, az évi gyarapodás pedig az értesítőben jelent meg).

A múzeum *összes gyűjteményeinek száma* hozzávetőleges pontossággal megállapítható abból a gyarapodásból, amit a szerzeményi naplóba és az értesítőbe bejegyeztek. A mennyire ezekből megállapítható volt, a gyűjteményalap 1911 végén osztályok szerint így oszlott meg: könyvtár: 1298, régiségtár: 6675, néprajz: 308, képzőművészet: 137, természetrajz: 197, összesen tehát: 8615. Ha ehhez hozzáadjuk az első egylettől örökölt, kb. 3000 darab gyűjteményt, megbízhatóan kimutattuk, mennyit vett át tőlük a Jókai Egyesület.

Az igazság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy a Komáromi Újság (24) csak az 1908. év végéig majdnem ennyi gyűjteményt mutat ki. Szerinte akkor a gyűjtemények így oszlottak meg: könyvtár: 1681, régiségtár: 8589, néprajz: 222, képzőművészet: 355, természetrajz: 189, összesen tehát: 11 036 darab. Ha ez volna a valóság, akkor összesen 13 874 db gyűjteménye lett volna a Múzeum-Egyesületnek, mert az említett évtől a feloszlásig még 2838 régiségre tettek szert.

A gyűjtemények számára az egyesület az Esterházy-féle pavilont szerezte meg. A volt sétateren, a lovarda előtt álló épületben már az 1900. év őszén *megnyitották a múzeumi kiállítást*. A jelentős állami hozzájárulással berendezett múzeumot Weszelovszky János ismertette az értesítőben (25). E szerint a gyűjtemények 8 szekrényben, egy középtárlóban és a falakon voltak elhelyezve. A középtárlóban többek között a halászcéh 1690-ből, a szíjgyártók 1852-ből, a szabók 1675-ből, és a fazekascéh 1713-ból származó céhkorsója volt látható. A kiállításon a régészeti és a római kori gyűjtemény keltette a legnagyobb figyelmet.

Az épületben — melybe a belépés minden ünnepezen ingyenes volt — igen kevés hely volt a régiségek számára. Ráadásul a favazas helyiségbe a nedvesség is felszívódott, komolyan veszélyeztetve a benne elhelyezett gyűjteményeket. Ilyenek voltak akkor a lehetőségek, ilyen körülmények közt kellett fenntartani a múzeumot. Elgondolkoztató, hogy a városban a felbecsülhetetlen értékű gyűjtemények számára 1886–1911 között sehogyan sem sikerült megfelelő helyiségeket biztosítani.

Már említettük, hogy az egyesületben 1904 után az ülések egyik fő vitatárgya a *múzeum állandó otthonának felépítése* volt. Az egyik ilyen alkalommal kérvényt küldtek be a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségéhez, hogy a Vármegyei Könyvtár építésével a múzeumi gyűjtemények sorsa is megoldódjon. Az egyik helyszíni szemle alkalmával a kijelölt bizottság az építkezés helyéül a kisgimnázium telkét (26) ajánlotta. A város törvényhatósága a telket azonnal felajánlotta, a közoktatásügyi miniszter pedig 1908-ban már 100 000 koronás államsegélyt engedélyezett az építkezésre.

Az építendő kultúrotthon, akkori nevén *Kultúrpalota* tervrajzát az építési bizottság teljes megaláztatására Hüttl Dezső, műegyetemi tanár, országos építészeti szakfelügyelő készítette el. Az 1911. év végére kész volt tehát az épület tervrajza, rendelkezésre állt a telek, a kezdéshez szükséges pénzösszeg, így hát az új egyesülésnek csak a kivitelezést kellett megvalósítani.

III. A JÓKAI KÖZMŰVELŐDÉSI- ÉS MÚZEUM EGYESÜLET, 1912–1945

A vármegyében és annak székhelyén működő kulturális célú egyesületek és intézmények kisebb-nagyobb sikerrel a közművelődést szolgálták. A népművelés terén jelentős szerepet töltött be a komáromi színészet (27), a Dalegyesület (28), a komáromi olvasókör (Kaszinó), később pedig a Nőegyletek és az Iparosifjúság Önképző Egyesülete. A századeleji kulturális haladás azonban olyan művelődési központ létrehozását igényelte, amely közös erőfeszítésekkel sikerrel szolgálja a rendszeres művelődést. Ennek a követelménynek akkor legjobban a Jókai Közművelődési- és Múzeum Egyesület felelt meg, amely hatalmas szervezetbe tömörítette az akkori legfontosabb kulturális szervezeteket: a Múzeum-Egyesületet, a Közművelődési Egyesületet és a Vármegyei Könyvtárat.

A Jókai Egyesület végleges alakuló közgyűlését 1912. okt. 20-án tartották (már 1911. márc. 5-én megalakult, de sokáig tartott az említett egyesületek beolvasása). *Alapszabályzata* 12 fejezetből áll (29). Az új egyesülés célját a II. pontban határozták meg: A nemzeti közművelődés terjesztése, a magyar irodalom ismertetése művelése és terjesztése, a komáromi múzeum fenntartása, fejlesztése és a gyűjtemények tudományos feldolgozása; a művészetek pártolása és terjesztése. Különleges céljaiként pedig a következőket tűzték ki: Komárom vármegye közkönyvtárának és a múzeum otthonának felépítése és a már meglévő gyűjtemények elhelyezése, Jókai szobrának mielőbbi felállítása és az állandó színház létrehozása.

1. AZ EGYESÜLET SZERVEZETE

Az egyesület ügyeit az alapszabályokban előírt módon és hatáskörben az egyesület *tisztségviselő kara*, az *osztályok választmánya*, az *igazgató tanács* és a *közgyűlés* intézte. A tisztségviselő karhoz tartozott az *elnök* (Beöthy Zsolt 1922-ig, Zsindely Ferenc, Szíjj Ferenc), a *főtítkár* (Alapy Gyula, 1931-től Hajdú Lukács, majd Szombathy Viktor és végül Nehéz Ferenc), a *titkárok* (Szíjj Ferenc, Gosztonyi Nándor, Ivánfy Géza, Bíró Lucián, Baranyay József és Varga László), az *ügyész*, *főjegyző*, továbbá a *jegyzők*, a *penztáros* és az *ellenőrök*. Ide tartozott a felsoroltakon kívül még a *12 társelnök*, a *10 alelnök* és az *ügyvezető elnök* (Baranyay Géza, Szíjj Ferenc, Fülöp Zsigmond, Harmos Károly) (30).

A Jókai Egyesület kezdetben 4 osztályt hozott létre (közművelődési, irodalmi, múzeumi és művészeti osztály), mindegyik élén az elnök és a titkár állt. Az *osztályokon belül* 15 tagú *választmány* működött, amelyeknek egyik tagja helyettesíthette az elnököt. Az egyesület igazi irányítója az *igazgató tanács* volt, amely az ismertetett tisztségviselő karból és 20 igazgató tanácsosból állt, és akiket – akárcsak az előbbieket – a *közgyűlés* választhatott meg 5 éves időszakra.

A szervezet tiszteletbeli, alapító, rendes és olvasó tagokból tevődött össze. A tagok jogait és kötelességeit az alapokmány V. fejezetében fektették le. A legfontosabb az volt, hogy a tagok

díjtalanul látogathatták az egyesület rendkívül nagyszámú rendezvényeit, könyvtárát és ingyen jutottak az egyesület kiadványaihoz. Az összes tagok száma 1915-ig 250–527, 1920–1925 között pedig 612 és 754 körül ingadozott.

2. A KULTÚRPALOTA FELÉPÍTÉSE

A Jókai Egyesület előtt mindjárt az alakulás után igen komoly feladat állott, megvalósítani a régóta várt építkezést. Pályázatfelhívást tettek közzé, amit a sok jelentkező közül helyi építőmester, Nagy Mihály nyert el legolcsóbb és legjobb pályázatával. A kisgimnázium épületét 1913 márciusában kezdték elbontani, május 4-én pedig már az alapkövet tették le. Az ünnepélyen az akkori főispán többek között ezeket mondta: „Amikor a komáromi Kultúrpalota alapkövet leteszem, azon óhajtnak adok kifejezést, hogy az e fölötti küszöbön járva mindenkit a jövőbe vetett erős bizalom, a hazaszeretet és a kultúra ápolásának erős elhatározása hasson át... (31).

Néhány hét alatt felépültek a Kultúrpalota falai. Rövidesen elkészült a tetőzet is, amely az építő ácsmunka remeke. Augusztus 21-e körül már a lépcsőházat építették, a nagyterem díszítéséhez pedig a Budapestről érkezett szakmunkások fogtak hozzá. Dosztály József bádogosmester a pompás huszár-tornyt készítette el. A ma is csodálatra méltó gyorsasággal folytatott építkezést az akkor éppen Komáromban tartózkodó Móricz Zsigmond is érdeklődéssel tekintette meg (32).

A tökéletes kivitelezéssel épített Kultúrpalota (a mostani múzeumi épület) ünnepélyes megnyitására 1913. november 29-én került sor.

3. AZ EGYESÜLET MÚZEUMA

Az egyesület múzeumi osztálya arra törekedett, hogy a gyűjteményeket az új épületben mielőbb elhelyezze. A régiségeket gondosan ideszállították, az őskori gyűjteményt Bella Lajos és Karle Sándor, a római-, középkor- és újkori, továbbá a néprajzi gyűjteményt az 1848/49-es emlékeket és a képtárat pedig Alapy Gyula rendezte el.

Az új komáromi múzeum 1914. április 12-én nyílt meg. A múzeum és a képtár 6 teremben volt kiállítva. Június 30-ig (amíg a háború kitöréséig nyitva volt) 5417 személy látogatta meg a heti két nyitási napon (33). A kiállított tárgyak közül a legnagyobb érdeklődést ismét a római kori emlékek keltették.

Az 1914. év őszén a Kultúrpalotát ideiglenes hadikórházzá alakítják át. Mint a Vöröskereszt kisegítő kórházában a hadirokkantak könyveket és folyóiratokat kölcsönözhettek. A múzeumot azonban zárva kellett tartani 1918 tavaszáig, a kórház likvidálásáig. A munkát azonban ezután sem lehetett újratekinteni, mert akkor a forradalmi események árasztották el a várost. A nemzeti tanács helyi szervének megalakulásának napjára népgyűlést hívtak egybe a Kultúrpalotába. Ezen alakult meg a Munkástanács, amely az épületben székelve felvette a Vörös Gárda nevet. Egy nyomdász pedig kitűzte az épület tornyára a forradalmi vörös lobogót.

A forradalom eseményeinek 1919. január 10-én két század cseh légionárius megjelenése vetett véget Komáromban. A Duna mindkét partján elterülő város északi fele ugyanis az Osztrák-Magyar Monarchia szétesése után megalakuló I. Csehszlovák Köztársaság területére esett. Az ezután következő

éveket a szlovákiai magyarság szempontjából az új államkeretbe való beilleszkedés, és az új helyzetnek megfelelő lehetőségek keresése jellemezte. A kisebbségi élet kialakítására irányuló első törekvések az ellenzéki pártok létrehozására irányultak. Az 1919. év végén Komárom polgári rétegeiben is meginduló politikai szervezkedés azonban csak az 1920-as csehszlovák parlamenti választások előkészítésének időszakában jutott el a tényleges pártalapítási kísérletekig. A végül is megalakuló ellenzéki pártokhoz a Jókai Egyesület látszatra mindvégig semleges maradt. Tartalomban azonban azoktól sehogyssem választható el, mert a cél alapján véve közös volt: ragaszkodni a történelmi magyarság gondolatához, fenntartani a magyar nemzeti öntudatot és mindent megtenni a kisebbségi kultúra felvirágoztatása érdekében.

Az egyesület múzeumát az államfordulat után nem nyitották meg a nyilvánosság számára. Elsősorban azért nem, mert Alapy állítólag attól félt, hogy ha a gyűjteményeket mutogatják, az állam elveszi és elviszi Komáromból. A múzeumot azért mégsem lehetett teljesen elzárni, az előre bejelentett csoportok meglátogathatták. Az 1922. évben pl. a csehszlovák prehistorikusok pozsonyi kongresszusa után számos régész látogatta meg, hogy az itt található anyagot tanulmányozhassák (34). Az 1926. évben a múzeumot 30 iskola és több helyi intézmény látogatta meg.

A több mint húsz évig tartó elzártság Alapy Gyula távozásával és az új főitkár belépésével szűnt meg 1936-ban. Az átrendezett múzeumot az évben ismét megnyitották. Az akkori római kori teremben az egyébként is nevezetes kiállítási tárgyak közt a legnagyobb figyelmet a környei leletből származó két- és négykerekű eraviscus kocsisvasalások keltették. Sok érdeklődőt vonzott továbbá a Jupiter-Dolichenus szobor, amely a római főistent bikán állva ábrázolja.

A múzeum emeleti helyiségeit a történelmi és a néprajzi kiállítások, valamint a Jókai-szoba és a képtár foglalta el. Az átrendezéssel egyidőben (a múzeumot 1936. április 9-én nyitották meg) megszámozták és leltározták az őskori és a római kori gyűjteményeket. Az akkor készült leltárkönyv előkerült, benne azonban csak itt-ott tüntették fel a tárgyak lelőhelyét. Az 1939. évben megnyílt a múzeum hatodik gyűjteményes terme „Komárom az újabb száz év tükrében – 1839–1939. címen”.

4. A GYŰJTEMÉNYEK GYARAPODÁSA

Bár a Jókai Egyesület elsősorban közművelődési célokat tűzött maga elé, mégis igyekezett a már meglévő gyűjteményalap gyarapítására. Már az 1912. évben 2657 újonnan gyűjtött tárgy került birtokába (35). A következő évben is sikeres volt az ilyenirányú tevékenység (36). Megszerezték a múzeum számára az újabb környei sírleletet, és a már említett, eraviscus eredetűnek tartott kocsi-maradványokat (37). Szomódon római temetőt tártak fel (38), Izsa mellett pedig abban az évben sikeresen fejezték be a Tóth Kurucz János által végzett ásásokat.

Az 1914. évben már akadozik a gyűjtés, majd a háborús események és az államfordulat miatt ideiglenesen meg is szűnik. Az 1916. évben kerül a múzeumba Konkoly-Thege Miklós (1842–1916) gazdag fegyvergyűjteménye, értékes képtára, ásvány-kőzet-, valamint fénykép- és dia pozitív gyűjteménye (39). Az ún. háborús gyűjtemény számos fegyverrel, rőpcédulával és egyéb nyomtatvánnyal gyarapodott.

A Jókai Egyesület 1929-től kapott az államfordulat után először állami segílyt. A harmincas évektől, az anyagi ellátottság javulása után, ismét gyarapodni kezd a múzeum gyűjteménye. Az évtized legnevezetesebb szerzeményei a következők voltak: Egy kötőlől készült lószerszám, amely Komárom-

ban a vízfolyással szembeni hajóvontatásnál volt használatos. Kalabusz István komáromi fazekasmester szabaduló levele és egy hatalmas agyagedény, melyet a fazekas 1880-ban készített. A múzeumba került továbbá egy értékes madárgyűjtemény és egy komáromi salva – guardia – felirat (40). Az 1934. évben a szímői (Zemnő) határban egy régi cölöp-építmény maradványaira bukkantak. A leleteket, egy őstulok-csontvázal, az egyesület múzeuma szerezte meg (41). Az Ógyalla (Hurbanovo) határában levő Abadombon 1936-ban igen sikeres ásatást végeztek (42). A mintegy 200 darabból álló értékes leletanyagot is az itteni múzeumba szállították. Marcellházán (Marcelová) honfoglaláskori sírokat ástak ki, melyek egyikében normann kardot is találtak (43). Alsógelléren (Holiare) népvándorláskori lovasleleteket, Ógyalla vidékén pedig Árpád-kori sírleleteket tártak fel (44).

A néprajzi részleg fejlesztése érdekében 1936-ban kezdték el a csallóközi ősfoglalkozásokra vonatkozó emlékek gyűjtését. Khin Antallal, a Csallóközi Múzeum igazgatójával közösen folytatott igyekezet eredménye számos – miniatűr kivitelben készített – halászati felszerelés beszerzése lett. A Jókai Egyesület 1937-ben határozta el, hogy összegyűjti „a szlovákiai magyar néplélek ősejét legjobban jellemző népi hangszereket” (45). Manga Jánost, a komáromi múzeum néprajzi gyűjteményének akkori őrét, a Budapesti Néprajzi Múzeum is megbízta a népi dallamok és népi hangszerek gyűjtésével. A nagy ambícióval végzett kutatás eredményét 1939-ben egy nagyobb tanulmányban ismertették (46).

5. AZ EGYESÜLET KÖNYVTÁRA

A Kultúrpalotában talált végleges otthonra a vármegye könyvtára is, melynek alapját Kultsár István (1760–1828) vetette meg 1827-ben közel 4000 kötetes könyvadományával. Ez a gyűjtemény és az 1875-ben alakuló, tulajdonképpeni Vármegyei Könyvtár, mint említettük, a Jókai Egyesületbe olvadt be. Ennek keretében, illetve kezelésében működött, gyarapodott. Az 1912. év végén a Vármegyei Könyvtár gyűjteménye a szokatlan méretű gyarapodás következtében már 37 370 darabra emelkedett (47). A nagyjértékű könyvtári állomány megmentése, végleges elhelyezése adta az egyik fő okot a Kultúrpalota felépítésére.

Az új épület könyvtárterme 54 000 könyv befogadására készült. A kolozsvári egyetemi könyvtár mintájára készült termet állameségélyből az egyik budapesti cég szerelte fel.

A könyvtár 1914. évi gyarapodása is igen tekintélyes volt, összesen 12 005 darab. Ugyanakkor 52 folyóirat járt a könyvtár címére. Akkoriban került ide id. Szinnyei József könyvtárának egy része, és kilátásba helyezték az Ányos-féle gyűjtemény megszerzését is.

Az I. világháború után akárcsak a múzeum, a könyvtár sem fejlődhetett. Inkább csak a hírlap- és kisnyomtatványokkal gyarapodott, amit a győri ügyészség utalt át Komáromba. A háború utáni gyarapodás is leginkább az adományokból került ki. A könyvtár az 1921. évben pl. 327 kötettel gyarapodott, összesen 12 624 látogató fordult meg benne. A 325 olvasótag pedig abban az évben 15 226 könyvet olvasott el (48). A könyvtárat Baranyay József (1876–1952) és Alapy Gyula (1872–1936) kezelte. Az 1926. évben külön megalakuló városi magyar könyvtár tagozatában (49) Baranyay Józsefet választották meg könyvtárosnak. Ennek a könyvtárnak 1927 áprilisában 302 olvasója volt, kik 1307 művet olvastak el (a könyvtár köteteinek száma 1940-re már elérte a 14 342 db-ot, az olvasók száma pedig az 1287-et).

A Jókai Egyesület kezelésében levő könyvgyűjtemények között nagyon értékes példányok is megtalálhatók voltak. Ilyen volt pl. a „Régi Magyar Könyvtárban” regisztrált 25 remekmű és egy 1486-ból való incunábulum. Ez a könyvtár utoljára az 1930-as években gyarapodott számottevően: Palkovich Viktor hagyatékából ezerkötetes, történelmi szempontból értékes teológiai gyűjtemény került ide. A Szlovenszkoí Magyar Kultúregylet (SZMKE) 1934-ben egy 3500 kötetes könyvtárat (a Szilvássy-féle gyűjteményt) kapott ajándékba, amit az egyesületi könyvtárban helyeztek el. Az SZMKE 1938-ban megvette a besztercebányai (Banská Bystrica-i) Kaszinó magyar könyvtárat, ami ugyanabban az évben a Körmöcbányai Magyar Kultúregylet ezerkötetes könyvtárával együtt gyarapította a Jókai Egyesület könyvtárat (50).

6. AZ EGYESÜLET EGYÉB TEVÉKENYSÉGE

A Jókai Egyesület ereje és lehetőségei nagy részét az előadásokra, hangversenyekre, a képzőművészetre, tehát – a jobbára vagyonos rétegek számára fenntartott – fényes kultúrrendezvényekre fordította. A legtöbb ilyen akció a 20-as években rendeződött, majd a következő évtizedben sokkal kevesebb és a II. világháborút megelőző években pedig már a rendezvények száma minimálisra csökkent. Ez pontosan megfelel annak a képnek, ami az akkori viszonyokból adódott: a magyar ellenzéki pártok a 20-as években fellendülnek, a harmincas években pedig (legalábbis 1938-ig, Szlovákia magyarlakta vidékeinek Horthy által történt bekebelezéséig) majdnem stagnálnak. Ehhez járult az anyaországhoz fűződő kapcsolatok lazulása, az anyagi eszközök hiánya és az akcióképes fiatalság távolmaradása az egyesülettől.

Az egyesület 1925-ig 153 különböző előadást, 40 hangversenyt, 23 képkiallítást, egy fénykép- és egy madárkiallítást rendezett. Az összes rendezvény száma tehát 1925-ig 218 volt (51).

A nagyszerű *hangversenyeken, szabadoktatási előadásokon kívül irodalmi esteket* (1927-ben pl. Móricz Zsigmond és neje, Simonyi Mária tartott előadást) és *szerzői esteket* (pl. Mécs László és Ölvédi László költőkkel) is rendezett az egyesület.

A Jókai Egyesület minden alkalmat megragadott, hogy a magyar irodalom legnagyobbjainak ünnepsévével erősítse és megőrizze az ittlevő magyar kisebbség nemzeti öntudatát. E cél érdekében rendezték a jubileumi ünnepségeket is, 1923-ban Petőfi-, illetve Madách, 1925-ben pedig Jókai Mór centenáriumát. Az utóbbi alkalomra az Egyesület „Jókai Emlékkönyvet” adott ki, a Kultúrpalotában emlékszobát rendezett be, és pályázatot hirdetett a nagy író életrajzának, és az ünnepségeken előadandó költemény megírására (52).

Az ünnepségek sorozata azokkal a megemlékezésekkel folytatódott, melyeket Kultsár István (1760–1828) halálának 100. évfordulójára rendeztek. A Kultsár-centenárium alkalmából a már említett könyvadomány történetét és az egykori komáromi tanár (1788–89) életrajzát adta ki az egyesület (53).

7. ÚJ OSZTÁLYOK ÉS EGYESÜLETEK ALAKÍTÁSA

A Jókai Egyesület egyik fő szándéka az volt, hogy belső szervezetét maximálisan kiépítse, résztvegyen más egyesületek alakításában, és azokat – pontosabban mondván a baloldali mozgalmaktól

szintén mereven elzárkózó szervezeteket – összetartva a kultúra szervezésében egységes magatartásra buzdítsa.

Az egyesület keretében, de külön jogkörrel alakul meg a *Jókai Egyesület Szépművészeti Osztálya* (JESZO). Létrehozása és eredményes működése (1923–1944) elsősorban Harmos Károly (1879–1956) komáromi festőművész-tanár érdeme, aki az akkori művészeti életben valóban mozgalmas akciókat kezdeményezett (a JESZO első országos jelentőségű kiállítása a Kultúrpalotában 1924-ben nyílt meg, melyen 26 művész vett részt 259 képzőművészeti alkotással, a JESZO élén Harmos Károly állt).

A másik neves egyesülés, a *Szlovenszkói Magyar Kultúregylet* (SZMKE) 1925-ben alakult Komáromban, de alapszabályzatát csak 1928-ban hagyták jóvá (54). A Jókai Egyesület – melynek épületében az SZMKE központja székel – többször egybehívta a szlovákiai magyar kultúregyesületek vezetőit, hogy a tapasztalatokat kicserélhessék. Az egyik ilyen találkozóra 1934-ben került sor, amikor az SZMKE, a Kassai Kazinczy Társaság, a Lévai Kaszinó, a Dunaszerdahelyi Műkedvelőgárda, a Csallóközi Múzeum (55) és a Masaryk Akadémia (56) küldöttei jöttek össze a Kultúrpalotában. Két év múlva, a Jókai Egyesület megalakulásának 25. évfordulójára rendezett díszközgyűlésen többek között ezek hangzottak el: „Az egyesület létrejöttét az összetartás, az erők tömörítése és összefogása eredményezte, s annak működése igazán vezető, összetartó szerepet töltött be a magyar kisebbségi kultúra terjesztésében” (57).

8. AZ EGYESÜLETI ÉRTESÍTŐ

A Jókai Egyesület 1913–1916 között „Komárom a Jókai Közművelődési- és Múzeum Egyesület hivatalos értesítője” címen évente kétszer-háromszor megjelenő füzeteket adott ki. Az Alap által szerkesztett értesítőkből elsősorban az egyesületi problémákat és eredményeket ismertették. Minden számban pontosan feltüntették, hogy a múzeum és a könyvtár mivel gyarapodott, illetve milyen adományok érkeztek a Jókai-szobor javára. A kiadványok az egyesületi életre vonatkozó tájékoztatás mellett figyelemre méltó történelmi és közművelődési jellegű forrásanyagot tartalmaznak (58).

9. A JÓKAI-SZOBOR

Említettük, hogy már 1904-ben megindult a mozgalom Jókai szobrának felállítására. A fokozatosan országos méretűvé váló gyűjtés eredményét azonban az I. világháború alatt hadikölcsönbe fektette az egyesület. Az újabb gyűjtést pedig sok idő múlva, csak 1936-ban engedélyezték a Jókai Egyesület számára, akkor is csak egyéves időtartamra. A gyorsan gyarapodó összegek lehetővé tették a pályázati felhívást, amikre 16 pályamű érkezett be. Ezek közül a szoborbizottság a legjobbnak Berecz Gyula (1894–1951) komáromi szobrászművész pályamunkáját tartotta.

A Jókai-szobor alapkövét 1937. június 20-án tették le (59). A szobrot 1937. november 28-án leplezték le a Kultúrpalota udvarán. Ezen az ünnepélyen Szíjj Ferenc az egyesület nevében többek között ezeket mondta: „...Mély megilletődéssel, hálával és tisztelettel veszem át Jókai Mór szobrát azzal a fogadalmmal, hogy a Jókai Egyesület mindenkor kegyelettel, féltő szeretettel, büszkén és boldogan fogja őrizni ezt a szobrot, mint a szülőváros hálájának, a csehszlovákiai magyarság szeretetének, és kultúránk erejének fénylő dokumentumát...” (60).

Az emlékmű ülőhelyzetben, másfélszeres embernagyságban ábrázolja az író. Egyik keze szelíd gesztussal nyúl előre, a másikkal a mellette levő kézirat-köteget tartja. Vitézkötéses, zsinóros zekében (atillában) látható Jókai, aki a feléje tekintőre a megszólalásig hű arccal „mosolyog”. A szobor gipszmintáját Komáromban készítette Berecz Gyula szobrászművész, a bronzöntő munkát pedig a rajta látható jelzés (LIL-öntötte=FRANTA ANÝŽ, PRAHA VII.) szerint Prágában végezték el.

IV. PODUNAJSKÉ MÚZEUM – DUNAMENTI MÚZEUM, 1945–1976

1. A FELSZABADULÁS UTÁNI MÚZEUM MEGALKULÁSA ÉS MEGNYITÁSA

Csehszlovákia teljes felszabadítása előtt, a már szabaddá tett Szlovákia területein 1945 február 21-től a Szlovák Nemzeti Tanács lett a törvényhozás szerve. Az általa kiadott rendeletek egyike a régi egyesületek feloszlására és az újak alakítására vonatkozott. E rendelet 6. §-a értelmében oszlatták fel a Jókai Egyesületet (62), melynek vagyonát, épületét, múzeumi és könyvtári gyűjteményeit – az akkori viszonyoknak megfelelően – a Belügyi Megbízotti Hivatal (BMH-Poverenictvo vnútra) kobozta el (63). Azok további sorsáról azonban csak az államosítás után történt határozottabb hivatalos intézkedés, amikor a múzeumot az említett hivatal a Matica slovenská komáromi szakosztályának (MOMS-Miestny odbor matice slovenskej) ajándékozta azzal a feltétellel, hogy a gyűjteményeket az épületben hagyják, illetve itt helyezik el véglegesen (64).

A Matica slovenská helyi szervezete már 1945-ben kezdett foglalkozni az akkor még elkobzott tárgyakként kezelt gyűjteményekkel. A benedekrendi kolostor (a Steiner Gábor Hajógyár diákotthona) pincéibe még a háború alatt átvitt 17 láda gyűjteményből 12 ládával sikerült visszahozniok a múzeum épületébe. Az összpontosított régiségeket igyekeztek ugyanoda visszahelyezni, ahol az 1936., illetve az 1939. évi elrendezés szerint voltak elhelyezve. Az épület ideiglenes rendbehozása után a kiállításokat megnyitották a közönség számára is. A múzeum ügyeinek intézésével Dušek Miklós régészt bízta meg a Városi Közigazgatási Bizottság (VKB), illetve a Matica slovenská helyi szakosztálya, amely a múzeum elnevezésére a *Podunajské múzeum* (Dunamenti Múzeum) nevet ajánlotta (65).

A gyűjtemények feletti végleges rendelkezési jog megszerzése érdekében már 1947-től folytak az egyezkedések a VKB és a Szlovák Múzeumok Szövetsége között (66). Végül a Járási Közigazgatási Bizottság (JKB) a 75/48. számú határozattal elrendelte a *komáromi járási múzeum* megalakítását. A rendelkezési jog megszerzése érdekében végül az Iskolaügyi és Művelődési Megbízotti Hivatal mellett működő Nemzeti Kulturális Bizottsághoz (NKB) adtak be kérvényt (67).

Az államosítás után állami tulajdonként kezelt gyűjteményeket csak 1950-ben vette át a NKB, a Belügyi Megbízotti Hivatal 1950. június 9-én kelt, 260/02–3–50–VB/3. számú rendelete, illetve az Iskola-Tudomány- és Művészetügyi Megbízotti Hivatal, 1950. június 29-én kelt, 124.797/50–IV/2. számú határozata alapján. Az átvétel napján, 1950. szeptember 5-én, a gyűjteményeket a Komáromi Járási Nemzeti Bizottságnál (JNB) helyezte letétbe a NKB a komáromi múzeum számára, de azt a jogot fenntartotta, hogy az országos jelentőségű gyűjtemények végleges elhelyezéséről később dönthessenek (68).

A NKB jegyzőkönyvet készített a gyűjtemények átadásáról. Ebben többek között ezeket olvashatjuk: A NKB a feloszlott Jókai Egyesület gyűjteményeinek és könyvtárának átvétele előtt

úgy döntött, hogy azokat mint államtulajdont a Komáromi JNB-nál helyezi letétbe, vagyis átadja a berendezendő járási honismereti jellegű múzeum számára. A múzeumi gyűjteményeket és a könyvtárat a Belügyi Megb. Hivatal 1950. június 9-én kelt, (már említett) rendeletében olvasható, a gyűjteményeket felsoroló jegyzék alapján adták át (69).

A gyűjtemények átvétele után az Iskola-Tudomány- és Művészetügyi Megbízotti Hivatal és a Nyitrai Kerületi Nemzeti Bizottság elrendelte a múzeum rendbehozását és a kiállítások átszervezését. A rendelet pontos, és rövid időn belüli végrehajtása azonban több ok miatt lehetetlen volt. Elsősorban a Matica slovenská, mint tömegszervezet feloszlása miatt (70). Komáromi szakosztálya által használt helyiségeket a Komáromi Járási Művelődési Ház kapta meg a volt Kultúrpalotában. A kiállítási munkálatok befejezését nagyban hátráltatta az is, hogy a JNB akkor még nem respektálta a múzeum anyagi ellátottságának tervezetét. Ismét a NKB-hoz kellett tehát segítségért fordulni, mely 1951-ben elküldte az őskori és a római kori terem átszervezésére szánt dotációt (71). A római terem berendezése egyébként igen problematikus volt. A NKB ugyanis a gyűjtemények fentebb említett átadási feltételeire hivatkozva, az 1951. febr. 16-án kelt, 373/51. sz. rendeletével jóváhagyta, hogy az országos jelentőségű római kori gyűjteményeket a Bratislavai Nemzeti Múzeum megalakítandó római kori osztálya számára szállítsák el Komáromból. E rendeletet az Iskola-Tudomány- és Művészetügyi Megbízotti Hivatal is jóváhagyta, de egyben utasította az átvevő múzeumot, hogy az átvett emlékekről másolatot készítsen a komáromi múzeum számára (72). A kiválogatott római kori emlékek átadása 1951-ben és 1952-ben megtörtént (73).

Az 1953. év elejére annyira javult a Dunamenti Múzeum anyagi ellátottsága, hogy már komolyabban foglalkozhattak a még 1951-re tervezett őskori és római kori kiállítások rendezésével (ugyanis a kiválasztott emlékek átvétele után maradt még elég római anyag Komáromban). A múzeumigazgató végre jelenthette a Nyitrai KNB-nek hogy rövidesen elkészül a kiállítások rendezésével. Ugyanakkor kérte, hogy a megnyitás előtt még egyszer nézzék át az elrendezés szakszerűségét az erre kijelölt szakértők. A gondos szakértői bírálat elhangzása után, *1953. május 9-én nyitották meg a Dunamenti Múzeumot* (74).

2. A TOVÁBBI, 1976-IG RENDEZETT KIÁLLÍTÁSOK

A megnyitás után mindenekelőtt arra törekedtek, hogy a lehetőségekhez mérten további állandó jellegű kiállításokat nyithassanak meg. A múzeum számára fenntartott kiállítási helyiségekben 1968-ig – a múzeumi épület általános javításának megkezdéséig – az említettekén kívül történelmi, néprajzi és természetrajzi kiállítást rendeztek be (75). Alkalmi kiállításokat is nyitottak, főképpen a Csehszlovák Kommunista Párt, megalakulásának, a köztársaság felszabadításának, és a Szlovák Nemzeti Felkelés kerek évfordulóival kapcsolatban. A más témájú kiállítások közül említésre méltók: a JNB tanácsának tervezési bizottságával 1956-ban „Komárom kapitalista múltja és szocialista jövője” címen rendeztek a múzeumban kiállítást. Abban az évben – a múzeum fennállásának 70. évfordulóján – bemutatták azokat a leleteket, amelyek Komárom vidékéről származnak. A nem politikai jellegű rendezvények közül a legnagyobb sikert Jókai Mór halálának 50. évfordulója alkalmából rendezett emlékkiállítás aratta 1954-ben. A kiállításra Magyarországról is nagyszámú vendégsereg érkezett, köztük Veres Péter íróval, aki Dušek Miklós múzeumigazgatót a rendezésért Jókai-plakettel tüntette ki (76). A múzeumigazgató akkor komoly lépéseket tett az állandó jellegű Jókai-szoba megvalósulása érdekében. Helyszűke miatt azonban erre csak két évtized múlva kerülhetett sor.

A Dunamenti Múzeumhoz pedig mindenképpen szükséges lett volna egy különálló részleget csatolni, ha már otthonában nem terjeszkedhetett. Jó megoldásnak bizonyult a helyi pravoszláv (rác-) templom, amit a múzeum 1967. január 1-én vett közgazgatásába a Szlovák Nemzeti Tanács határozata alapján (77). A nagyértékű görögkeleti emlékeket, gyönyörű ikonokat, „Egyházművészeti kiállítás” címen 1967. július 29-én nyitották meg a közönség számára.

A múzeum további fejlődésében igen fontos lépést jelentett az épület általános javítása. Az 1957-től halogatott munkálatok megkezdésében nagy szerepe volt az új igazgatónak, Kajtár Józsefnek aki friss ambícióval fogott hozzá a múzeum rendbehozásához. Először kiköltöztették az épületből a Járási Művelődési Házat és a Járási Levéltárat (78). A javítási munkálatokkal egyidőben elkészítették a múzeumi kiállítások átrendezési tervzetét. A generáljavítással megkészszerződött kiállítási terület berendezésének elkészítését és a kiállítások rendezését a pozsonyi Kiállítási n.v. gondjaira bízta a múzeumigazgató.

A Dunamenti Múzeum új, sokak által megcsodált állandó jellegű régészeti és történelmi kiállítása 1970. november 16-án nyílt meg. Az emlékezetes ünnepélyen Fábry István, a Szlovák Nemzeti Tanács alelnöke is megjelent, aki ezeket írta az emlékkönyvbe: „Nagy örömmre szolgált ezen nagyon szép kezdeményezés megvalósításán részt venni. További jó munkát és még nagyobb eredményeket kívánok” (79).

Az állandó jellegű kiállítások számára lefoglalt termeken kívül három helyiség állt még a kiállítások rendezésére. Az egyikben már 1970. április 30-án nagyszerű kiállítás nyílt, Lehár Ferenc, komáromi születésű, világhírű operettszerző születésének 100. évfordulójára.

Az 1970. évben a komáromi múzeum történetében még soha nem tapasztalható, mozgalmas kiállítási tevékenység kezdődött el. Muzeológusaink azóta majdnem minden hónapban megnyitottak egy kiállítást, főképpen képzőművészeti tárlatot. A megnyitókra impozáns (szlovák-magyar) meghívókat, hirdetési plakátokat, valamint kiállítás kísérő szövegeket nyomatott a múzeum. Az alkalmi rendezvények a következőképpen csoportosíthatók: képzőművészeti tárlatok, politikai jellegű kiállítások, múzeumi gyűjteménybemutatók és egyéb kiállítások.

Az 1970–1976. években bemutató művészeket, pedagógus művészeket és amatőröket nehéz volna a helyszűke miatt felsorolni. Említsük meg legalább a magyarországiakat: A békéscsabai festőművészek (Sztanko, Jakuba, Ezüst, Lukoviczky; olajfestmények, 1972), G. Kecskés Ágnes (textilművészet, 1974), Kerthy Károly (pedagógus művész; grafika, 1971) és a győri múzeum kiállítása a Szabad Évek alkotásaiból (1975).

A politikai jellegű bemutatók a következők voltak: Komárom és vidékének munkásmozgalma (1971), A kommunista társadalom építésének 55 éve (1972), A szocialista mezőgazdaság eredményei a komáromi járásban (1973), Milyen lesz Komárno? (1971), Az ipar fejlődése a komáromi járásban (1973), 30 szabad esztendő (1975), Délnyugat-Szlovákia fejlődése az 1971–1975. években (1976).

A múzeumi gyűjteményes kiállítások a következők voltak: A Dunamenti síkság madárvilága (1972), Kopernikus Miklós emlékkiállítás (vándorkiállítás, 1972), Újabb kelta leletek Délnyugat-Szlovákiában (1972), A szlovák pénztörténet haladó hagyományai (vándorkiállítás, 1973), Komárom és Pozsony a 16–19. század grafikái alkotásaiban (1974), Komáromi céhek a 15–19. században (1975), A kézi lőfegyverek fejlődése a 15–19. században (1976).

Az egyéb kiállítások között említésre méltók: Húszéves a Magyar Területi Színház (MATESZ), 1972, A sporthorgászat 50. éve, Kézimunka kiállítás (1973), A BALKANTURIST-rek lámkiallítása (1975), Vadászati kiállítás (1976).

A Dunamenti Múzeum részlegeiként 1975-ben két újabb állandó jellegű kiállítás nyílt meg: Jókai emlékkiállítás (a pravoszláv templom udvarában) és Népi lakásművészet címen Martos (Martovce) községben, a komáromi járásban.

A múzeumnak 1946-ban 1682, 1950-ben 2050, 1960-ban 6854, 1976-ban pedig már 31 126 látogatója volt. A legtöbb külföldi látogató Magyarországról érkezik, akik leginkább a Jókai-szobor és a Jókai emlékkiállítás iránt érdeklődnek (80).

3. A GYŰJTEMÉNYEK GYARAPODÁSA ÉS NYILVÁNTARTÁSA

Dušek Miklós régész 1945–1955 között főképpen az ásatások eredményeivel gyarapította a múzeum gyűjteményét. A régészeti kutatás a Szlovák Tudományos Akadémia Nyitrai Régészeti Intézetének költségvetéséből folyt.

A múzeumi gyűjtemények leltározását bizottság végezte, amely 1956 közepéig 3072 db gyűjteményt leltározott a következő összetételben: *őskor* 531 (leltározott, katalogizált: 300, feldolgozatlan: 231), *római kor* 1122 (leltározott és feldolgozott), *feudalizmus* 1419 (leltározott, de mind feldolgozatlan).

Az említett időszak legfontosabb múzeumi szerzeményei voltak: A Szlovák Iparosok Szövetségének járási titkársága megszüntetése után, 1950-ben letétbe helyezték el a múzeumban a titkárság tulajdonát képező régebbi iparosemlékeket. Az akkor átadott 36 tárgy ma is megvan a gyűjteményben (81).

A Soós Jenő hagyatékából származó érdekes bútordarabok, szobrok, olajfestmények és egyebek, összesen kb. 700 tárgy, 1955-ben került a múzeumba (82). Az 1957. évben pedig az ácsok emlékei kerültek ide: céhláda 1718-ból, céhszabályok (artikulusok) jegyzőkönyvek, a segédek névsora és az ácscéhre vonatkozó egyéb iratok. Ide került továbbá az ácsok Temetkezési Egyletének 3 db pecsétnyomója, 2 db díszfejsze, aranyérem, a temetkezéseknél használt szőnyeg és egy zászlóvég-dísz (83).

A tárgyalt időszakban azonban nemcsak gyarapodott, hanem csökkent is a múzeum gyűjteményalapja. A már említett 1950. évi átadásnál kikötött feltételekre hivatkozva néhány országos jelentőségű tárgyat elvittek más múzeumokba. Így pl. az egyik szlovákiai kerületi képtárba 70 db képzőművészeti alkotást vittek el (ahonnet azonban azok nagy része 1970-ben visszakerült, köztük Feszty Árpád: Bánhidai csata c. festménye is) (84).

A gyűjtemények gyarapodásáról az 1962. évtől vannak pontos kimutatásaink, akkor kezdtek vezetni az előírásoknak megfelelő naplót. Ebbe a következő mennyiségű *leltári- és darabszám* került bejegyzésre: 1961-ig 7253 lelt. szám, és kb. 7726 régiség; 1962-ben 619 illetve, 628; 1970-ben 1707, illetve 5324 és 1976-ban 571, illetve 4030.

A múzeum összes gyűjteménye 1976 végéig osztályok szerint így oszlott meg: *régészeti osztály*: *őskor*: lelt.sz. 4235, 11 486 darab (mind feldolgozott), *római kor*: lelt.sz. 2921, 2927 darab (mind feldolgozott), *római érmék*: lelt.sz. 2590, ugyanannyi darab (912 feldolgozott). *Történelmi osztály*, *1000–1867*: lelt.sz. 3360, 7277 darab (feldolgozott 7262), *1867–1945*: lelt.sz. 1260, 2867 darab (feldolg. 2779), *1945-től*: lelt.sz. 386, ugyanannyi darab (és feldolgozott). *Néprajzi osztály*: lelt.sz. 1261, darab 2256 (feldolg. 1780). *Művészeti osztály*: lelt.sz. 430, darab 450 (feldolg. 437). *Természettudományi osztály*: botanika: lelt.sz. 20, darab 6003 (feldolg. 5603), zoológia: lelt.sz. 1411, darab 8634 (mind feldolg.), geológia: lelt.sz. 253 (ugyanannyi darab és mind feldolgozott).

A Dunamenti Múzeum tehát 1976 december 31-ig 18 101 leltári számon beírt 45 158 darab gyűjteménnyel rendelkezett, amiből addig 42 460 darab került a teljes nyilvántartásba, illetve a szakszerű feldolgozásba. A fotoarchív ugyanakkor 15 458 negatívot, 191 db diapozitívot, a múzeum kézi könyvtára pedig 2084 könyvet tartalmazott (85).

4. AZ ÁSATÁSI MUNKÁLATOK, 1950–1976

Az 1950. évtől gyűjtött régiségek jelentős része az azóta előkerült régészeti leletekből származik. Dušek Miklós régész a Szlovák Tudományos Akadémia Nyitrai Régészeti Intézetének támogatásával főképpen 1955-ig, az intézetbe való távozásáig, igen jelentős kutatást végzett a komáromi múzeum számára. (Eredményeit az Archeologické rozhledy, a Slovenská archeológia és a Študijné zvesti c. régészeti közleményekben és néhány könyvalakban megjelenő publikációban ismertette). Az ásatási munkálatok a következő községekben, illetve azok közelében folytak: Alsó Péter (rég. Szent Péter-Dolny Peter), Bagota (Bohatá), Bajcs (Bajč, Bajč-Vlkanovo), Dunaradvány (Radvaň nad Dunajom), Gellér (Holiare), Hetény (Chotín), Izsza (Iža, Iža-Leányvár), Komárom (Komárno), Ógyalla (Hurbanovo, Hurbanovo-Abadomb, Hurbanovo-Bacherov majer), Pat (Patinc), Zsitvató (Žitavská Tůň) (86).

Az említett régész távozása után az eredményes munka csak 1970-ben kezdődhetett meg. Akkor Naszvad (Nesvady) és Hetény (Chotín) község határában 15 csontvázas- és 2 lovassírt tártak fel. A hetényi leletmentő ásatások továbbfolytatódtak a Felső Kenderföld Rókásnak nevezett részében, ahol homokbággerezés közben kelta leletek kerültek napfényre (87).

Az 1971. évben Bagota mellett, Pálmajoron is folytak ásatások. Itt a középbronzkorszakból származó település maradványait tárták fel. Előkerült 11 kultúrödör, 2 agyagégető kemence és egy laténkori kunyhómaradvány. Abban az évben befejeződött a naszvadi honfoglaló magyar temető feltárása is.

Az 1972–1976. évek közti időszakban a régészeti kutatás főképpen a hetényi kelta temető megmentésére irányult. Jelentős munkálatok folytak azonban egy másik igen fontos helyen, a Bene nevű városrészben is, ahol nagyobb avarkori temető feltárása kezdődött meg, illetve folytatódott.

5. EGYÉB KÖZMŰVELŐDÉSI TEVÉKENYSÉG

Városunk és vidékünk történelmének alaposabb megismertetése érdekében már az 1950-es évek elején számos, főképpen régészeti tárgyú *előadást* tartott az akkori múzeumigazgató. Távozása után azonban abbamaradtak, és 1968-ig csak alkalomszerűen került sor egy-egy előadásra, főképpen a természetvédelemről, a műemlékekről és a vidék történelméről.

A múzeumban folytatott közművelődési tevékenység és kultúrpolitikai munka leginkább csak az utóbbi években fejlődött tömegnevelő mozgalommá. A legnagyobb hangsúlyt az ifjúság iskolán kívüli nevelésére fordították. A különböző előadások, beszélgetések vendégei gyakran a munkásmozgalom veteránjai voltak, akiknek visszaemlékezéseit a múzeumban magnetofonszalagra rögzítették. A vitával kísért *előadások száma* 1968–1976. között 258 volt, melyeken 12 288 hallgató vett részt (88).

A múzeum eredményes *iskolázásokat* is rendezett, leginkább a járás pedagógusai számára. Ezek keretében pl. ilyen előadások voltak Kockától az aktig, Hogyan konzerváljuk az állattani

gyűjteményt az iskolákon? Bemutatók az állatok, madarak preparálásáról, A gyógynövények gyűjtése és szárítása.

A múzeumban szlovák és magyar nyelven tartott rendezvények még csak most vannak kialakulóban. Mivel azonban már most az igények sokoldalú kielégítésére törekednek, minden remény megvan arra, hogy az egész járás művelődésének és a szocialista embertípus nevelésének igen hatékony eszközevé váljanak a jövőben.

A múzeumban végzett tevékenység és a vidék régészeti kutatásainak eredményét a szlovák és magyar nyelven kiadott *szakcikkekben* ismertették meg a nyilvánossággal. Az 1950-es években a múzeum történetét Dušek Miklós és Skákala Róbert írta meg (89).

Már említettük, hogy a múzeum minden kiállításához *kísérő szöveget* ad ki. Ezeknek a két-nyelvű kiadványoknak a terjedelmét elsősorban maga a kiállítás szabja meg. Nagyobb, múzeumi jellegű bemutatóra a füzet is nagyobb terjedelmű (pl. Lehár Ferenc, 1870–1970, A komáromi járás iparának rövid története, A komáromi erődtámasz, Jókai Mór 1825–1975, stb).

A néhány kiragadott példa csak részben mutathatja be azt az igyekezetet, amelyet a múzeum 1975-ig a Járási Nemzeti Bizottság, attól kezdve pedig a Nyugatszlovákiai Kerületi Nemzeti Bizottság irányítása alatt fejtett ki annak érdekében, hogy valóban eredményes láncszemét alkot hassa a város és a járás művelődésének.

Az új, felszabadulás utáni múzeum megnyitásával egy teljesen új korszak kezdődött a komáromi muzeológia történetében. Egy olyan intézmény alapjait rakták le akkor, amely már nemcsak a régebbi történelmet kutatja, és a régiségeket gyűjti, hanem a haladószellemű hagyományokra építve mutatja be a jelenkort: a felszabadulás és a szocializmus építésének nagyszerű időszakát. A szocialista kultúra olyan központjává vált, amely a legnagyobb igényeket kielégítve, sikerrel végzi a tudományos világnézetre való nevelésben és az új, szocialista embertípus formálásában betöltött feladatát.

JEGYZETEK:

1. Az egyesület 1887. évi jelentésének függelékében, I–VIII.o.
2. Zúber József, 1824–1898, egyesületi elnök; 1887–1892, Komárom vármegye főispánja; 1875–1892. – Rudnay Béla, az egyesület elnöke és Komárom vármegye főispánja; 1892–1894. – Sárközy Aurél, egyesületi elnök; 1894–1900, főispán; 1894–1905.
3. Magyary Szulpicz 1887. júl. 2-án bekövetkezett halálára, Komáromi Lapok (alább csak KL.) 1887. VIII. évf. 28. szám.
- 3.a. A régészet köréből pl. ezeket: Gyulai Rudolf: Adalék megyénk római hódoltsága korához, 1887. évi jelentés, 1–10.o. – Kosztka Károly: Brigetioban talált régibb feliratos kövek, uo. 14–17. Voetter O.–E.B.: Brigetioben talált újabb feliratos kövek, uo. 11–13.o.
4. Komárom vármegye és Komárom város, Országos Monográfia Társaság, Bp. 1907.
5. A Komáromi Lapokban és a Komárommegyei Közönyben található, köztük pl. Berkovics–Borota: Ásatásaim az ószönyi római táborban, KL. 1887. VIII. évf. 9, 10. szám.
6. Dr. Alapy Gyula: Gyulai Rudolf (1848–1906) élete és működése, Komárom, 1907. 10.o.
7. Igy pl. 1887-ben: KL. 1887. VIII. évf. 44–45, 49–50. sz. Komárommegyei Közöny (alább csak KK.) 1887. III. évf. 45, 47–48, 51–53. sz. – Az egyesület 1887. évi jelentése, 42–48.o.
9. Kollégiumunk története, KL. 1898. XIX. évf. 24, 26. sz.

10. Gyulai Rudolf: Kalauz a Komárommegyei és Városi Tört. és Rég. Egylet Múzeumában, Komárom 1889.
11. Az egylet 1889. évi jelentése, 52.o.
12. A Komáromvármegyei és Városi Múzeum-Egyesület 1900. évi értesítője, 13–21.o.
13. Az 1900–1909. évi értesítők alapján.
14. II. Rákóczi Ferenc hamvai és hazahozatalának ünnepei, Komáromi Újság (alább csak KU), 1906. VI. évf. 43–46. szám.
15. Egyebek közt pl. a következő régészeti munkák: Gyulai Rudolf: Komárom megye őskora, 1901/2. 24–38.o. – Milch Ármin: A monostori ásátás, uo. 39–44.o. – ua: Feliratos emlékeink, uo. 45.o. – ua: Feliratos emlékeink, 1906. 69–80.o. – ua: A brégetiumi Jupiter-Dolichenus szentély, 1900. 28–35.o. – Takáts Sándor: Komárom vidéke és Brigetio a 18. sz. közepén, 1907. 25–33.o. – Tóth Kurucz János: Leányvár (Celemantia) 1906. 40–68.o. – ua: A leányvári ásátások folytatása 1907-ben, 1908-ban és 1909-ben. 1907. 42–56., 908. 46–55.o., 1909. 90–94. – Weszelovszky János: A kecskédi őskori telep, 1909. 94–95.o.
16. Lásd pl. Népvándorláskori sírlelet, KU. 1909. IX. évf. 44. sz. – Ketel sírja Komáromban?, uo. 46. sz.
17. A 15. számú jegyzetben említett közlések
18. Az 1907. évi értesítő, 54. o.
19. 1905–1912. A Dunamenti Múzeum tört. osztályán található.
20. Medveczky Zsigmond ajándéka 1901-ben. Ezzel kapcsolatban lásd. Gyárfás István: A tárnokvölgyi ütközet és a hun-scythák temetkezési módja, Századok, 1867. Bp. 353–377.o.
21. Petőfi ivópohara a múzeumban, KU. 1906. VI. évf. 2. sz.
22. Dr. Hekler Antal közlése után, KU. 1910. X. évf. 2. sz. 4.o.
23. A római emlékek felkutatása, KU. 1911. XI. évf. 37–38. sz. – A bálványszakállasi római táborhely, uo. 39. sz. és uo. 45. sz.
24. 1909. IX. évf. 43. sz. 2–3.o.
25. Weszelovszky János: Múzeumunk, 1903. évi egyesületi értesítő, 16–25. o.
26. A kisgimnázium (1749–1913), KU. 1913. XIII. évf. 10. sz.
27. Alapy Gyula: A komáromi színészet történetéhez, KU. 1911. XI. évf. 18–21. sz. – Baranyay József: Déryné „ifjasszony” Komáromban, KU. 1914. XIV. 30. sz. – Kiss Gyula: Régi komáromi színészekről, KL. 1913. XXXIV. évf. 74. sz. – Komáromi színészet 1841-ben, KL. 1921. XLII. évf. 37. sz. – Színészet városunkban a 19. század elején, KL. 1880. I. évf. 11. sz. – id. Szinnyei József: A komáromi magyar színészet története, KL. 1881. II. évf. 32–52. sz., uo. 1882. III. évf. 1–52. sz., uo. 1883. IV. évf. 2, 17, 21, 41–52. sz., uo. 1884. V. évf. 27. sz.
28. Fülöp Zsigmond: A hatvanéves Dalegyesület (1863–1923), KL. XLIV. évf. 84–117.o. – Kacz Lajos: A Komáromi Dalárda 25 éves története.
29. A Jókai Köz művelődési- és Múzeum Egyesület alapszabályai, Jókai Könyvnyomda r.t. Komárom, 1912.
30. Az alapszabályzat és a tisztújító közgyűléseket ismertető újságcikkek alapján.
31. A Kultúrpalota alapkövetelési ünnepélye, KU. 1913. XIII. 17–18. sz.
32. Móricz Zsigmond Komáromban, uo. 33–34. sz.

33. Jelentés a komáromi múzeum 1914. évi működéséről és állapotáról, Komárom a Jókai Közmuvelődési- és Múzeum Egyesület hivatalos értesítője, 1914. II. évf. 4. sz. 156–158.o.
34. A prehistorikus múzeumbendégek köszönete, KL. 1922. XLIII. 94, 97–98. sz.
35. A múzeum 1912. évi gyarapodása, KU. 1912. XII. évf. 1–31. sz. és a szerzeményi napló alapján.
36. A múzeum 1913. évi gyarapodása, KU. 1913. XIII. évf. 6, 16, 28. sz.
37. Jelentés a múzeum 1913. évi működéséről és állapotáról, 1913. évi egyesületi értesítő, I. évf. 4. sz. 220.o. – A környei római kori lelet, KU. 1913. XIII. évf. 36. sz.
38. A szomodói római temető, KU. 1913. XIII. évf. 51. sz. – Kábik J. Géza: Római temető Szomodon, 1913. évi egyesületi értesítő, I. évf. 4. sz. 187–190.o.
39. 1916. évi egyesületi értesítő, IV. évf. 1–2. sz. a hátsó borítólapon.
40. A komáromi salva guardiák, KL. 1937. LVIII. évf. 80. sz.
41. Fülöp Zsigmond: A Jókai Egyesület 25 éve, Komárom 1937. 112–113.o.
42. Őskori leletek Ógyalla határában, KL. 1936. LVII. évf. 29. sz.
- 43–44. Fülöp Zsigmond: i.m. 112–113, 126.o.
45. Dr. Manga János: Népi hangszereink a Jókai Egyesület múzeumában, KL. 1937. LVIII. évf. 39. sz.
46. Dr. Manga János: Népi hangszerek a Felföldön, Ethnográfia–Népelet kiadása, 1939.
47. Az 1913. évi egyesületi értesítő, I. évf. 1–2. sz. 77.o.
48. A Jókai Egyesület közgyűlése, KL. 1922. XLIII. évf. 52–53. sz.
49. A Komárom városi magyar közkönyvtár az 1919. évi, 430. sz. alatti, a községi könyvtárakról szóló, ún. népművelési törvény alapján létesült. Az 1930. évi népszámlálás adatai alapján 727 olyan város és község volt Szlovákiában, melyben magyar községi könyvtárat lehetett, illetve kellett felállítani 1926-ban 550 magyar közkönyvtár volt 87 697 kötettel, 1935-ben pedig 634 könyvtár 183 981 kötettel. A hétszázévezrenyi magyarság 1934-ben 342 780, 1935-ben pedig 348 118 kötetet váltott ki (Turczel Lajos: Két kor mesgyéjén, Tatran Könyvkiadó, Bratislava, 1967. 57–58.o. – nála idézve: Vájlok Sándor: A szlovenszói magyar népművelés és problémái, Magyar Írás, V. évf. 5. sz. 89–97. o.).
50. KL. 1938. LIX. évf. 32. sz. 2–3.o.
51. Dr. Alapy Gyula: A Jókai Egyesület tizenöt éve, Komárom 1926. 74. o.
52. A verspályázat sikeres volt, az életrajzi mű azonban nem készült el. Erdélyi Pált ezért külön is felkérték a tanulmány megírására. A mű azonban csak 1939-ben jelent meg Komáromban *Jókai útja...* címen.
53. Dr. Alapy Gyula: Kultsár István és könyvtára, Komárom 1928.
54. Az SZMKE megalakulása Komáromban, 1925. júl. 19., KL. 1925. XLVI. évf. 37. sz. – Az SZMKE Komáromban, KL. 1928. XLIX. évf. 106. sz. – Az SZMKE kárpátukrajnai iker-szervezete a Podkarpatszkaruszi Magyar Kultúregyesület (PRMKE) volt, melynek 1938-ig 42 helyi szervezete alakult. Az SZMKE helyi szervezeteinek száma pedig 1938-ban 188 volt, a tagok száma ugyanakkor megközelítette a 11 000-et. Az SZMKE célja: „A Szlovenszko területén élő magyar nép szellemi és kulturális érdekeinek megőrzése és fejlesztése” volt (Turczel Lajos: i.m. 51–54.o. – Művészeti Hetek, Komárom 1941. Műsorfüzet, 31.o.).
55. Kihm Antal: A Csallóközi Múzeum, Komárom vármegye évkönyve az 1941. évre, 182–187.o.

56. Teljes nevén Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és művészeti Társaság. 1931-ben alakult, de alapszabályzatát csak 1932-ben hagyták jóvá. Elnöke dr. Orbán Gábor volt, utoljára 1938-ban gyűlésezett (bővebben lásd: Popély Gyula: A Masaryk-Akadémia működése, Irodalmi Szemle, XIV. 1971/2. 141–153).
57. A Jókai Egyesület nagysikerű jubileáris ünnepségei Komáromban. KL. 1936. LVII. évf. 95. sz.
58. Helyszűke miatt csak a régészeti vonatkozásúakat soroljuk fel: Dr. Alapy Gyula: Brigetio, 1914. 1. sz. 1–18.o., 2–3. sz. 65–71.o., 4. sz. 121–127.o., 1915. 1–2. sz. 1–9.o., 3–4. sz. 60–64.o. – ua: A komáromi múzeum újabb római feliratos kövei, 1913. 1–2. sz. 46–49.o. Dr. Dornay Béla: A tatai Hadnagykút római feliratos köve, 1913. 3.sz. 143–148. o. – Kábik J. Géza: Római temető Szomodon, 1913. 4. sz. 187–190.o. – Dr. Mohl Adolf: Tatai feliratos kövek helyváltoztatása, 1913. 3. sz. 149.o.
59. Elhelyezték ünnepélyesen a Jókai-szobor alapkövét, KL: 1937. LVIII. évf. 50. sz.
60. Feledhetetlen emlékü ünnepség keretében leplezték le Jókai szobrát, KL. 1937. LVIII. évf. 96–97. sz.
61. Nariadenie SNR 51/45. Sb. SNR o rozpustení a zakladaní spolkov.
62. Skákala Róbert: Podunajské múzeum, Pamiatky a múzea, 1958. 3. szám. 375.o.
63. A Dunamenti Múzeum irattára (alább csak DMI. – a levelezés szlovák nyelvű, mi magyarra fordítva közöljük). Jelentés a múzeum 1952. évi működéséről és állapotáról.
64. Skákala R.: i.m. – DMI, 42/53. szám. Javaslat bizottság összehívására, Komárno, 1953. 5. 23.
65. DMI, 143/49. sz. A Szlovák Múzeumok Szövetsége, Martinban, 1949. május 12-én.
66. A Járási Közigazgatási Bizottság irattára, 236/47. 1947. 3. 18.
67. A kérvény száma: 12512/48–1948. VIII. 3. lásd a következő jelentésben: DMI, 22/49. sz. A Szlovák Múzeumok Szövetségének Martinba, 1949. 3. 10.
68. DMI, 101451/51.–V/4. sz. Az országos jelentőségű római kori gyűjtemények Bratislavába való elszállításáról, Bratislava, 1951. febr. 27.
69. DMI, Zápísnic napísaná dňa 5. IX. 1950.
70. DMI, 696/obl. – B/P/1951. sz. Matica slovenská, Oblastny sekretariát v Bratislave, dňa 13. IV. 1951.
71. DMI, 5/52. sz. Jelentés a múzeum állapotáról, Komárno, 1952. febr. 8/9.
72. lásd a 68. sz. jegyzetet.
73. DMI, 1. 1715–E–3/51. sz. A római kori gyűjteményválogatás átvétele, Bratislava, 1951. okt. 27. és ugyanaz 1952. szept. 23-án.
74. DMI, 56/53. sz. és 35/53. sz. A Dunamenti Múzeum ünnepélyes megnyitása, Komárno, 1953. márc. 16.
75. Výročné správy o činnosti slovenských múzei za rok 1968. – A szlovákiai múzeumok állapotáról és működéséről kiadott jelentés az 1968. évre, 45.o.
76. Dr. Dušek Miklós, Csc: Budujeme Podunajské múzeum v Komárne, Osvetová práca, IV. évf. 14.sz. – DMI, 16/54. sz. A Jókai-emlékek kiállítása, Komárno, 1954. május 9.
77. DMI, Kult. – 66/V.sz. A komáromi pravoszláv templom közigazgatásba való vételének kérvényezése, 1966, 11. 8.
78. Ittmaradt azonban az a könyvtár, amely a Jókai Egyesületé volt. (Ebbe tartozik a már többször említett Kulcsár-féle könyvtudomány és egyéb más nagy – mindegyik különbözővel, vagy a Jókai Egyesület Könyvtára megjelöléssel ellátott – gyűjtemények). – A Matica

slovenská Nemzeti Könyvtára (Národná knižnica MS v Martine) a könyvtár kezelésére komáromi kirendeltséget létesített, ami 1955–1970. között tevékenykedett. A kirendeltség megbízottja 1968-ig elkészítette a leltári-lelőhelyszerinti, és a névszerinti katalógusokat. A leltári katalógus kb. 9710 (mindegyik 8 példányban írott, 42x12,5 cm méretű, öt részre vágható, és a bibliográfiai adatokat, valamint a polcon való elhelyezés sorrendjét feltüntető lapot és csak az elhelyezés sorrendjét feltüntető ugyanolyan méretű 8058 lapot tartalmazott. A lelőhely szerinti (elhelyezés?) katalógus ugyanakkor 48 148 cédulából állt. A névszerinti katalógusba 40 290 kartotékcédula került. Ehhez sorolták a folyóiratokat is, melyeket 7786 kártyán tüntettek fel (Adm. archív Miestneho pracoviska Matice slovenskej v Komárne, Situačná správa o MP–MS v Komárne, ku dňu 31. XII. 1968). Az 1968-ig befejezett katalogizálásban 48 058 cím, 52 159 kötet, és 54 538 nyomtatvány szerepel.

A Komárnói Járási Nemzeti Bizottság a felettes szervek beleegyezésével a volt Jókai Egyesület Könyvtárát, a híres múzeumi történelmi könyvtárát, 1970-ben a Járási Könyvtárhoz csatolta. Azóta annak részlegeként működik a régi helyén, teljes benne a rend, és a tudományos dolgozók, valamint a helytörténeti kutatók rendszeresen használhatják.

79. Lásd a múzeumi kiállítások emlékkönyvében.
80. A szlovákiai múzeumok működéséről és állapotáról kiadott évvégi jelentések alapján.
81. DMI, 271/1950. sz. A zászlódíszek, zászlók és egyéb iparosemlékek átadása.
82. DMI, 1450/55. sz. Jegyzék az átadott tárgyakról.
83. DMI, 36/57. sz. Elismervény Paulik Ferencnek, Komárno, 1957. VI. 26.
84. A Dunamenti Múzeum szerzeményei naplója 1962–1973. Az 1970. évi szerzemények, sorszám: 1550–1586, lelt. szám: III. 2558/B–2594/B.
85. Lásd a 80. számú jegyzetet.
86. Az összes régészeti feltárások bibliográfiája ez alkalommal helyszűke miatt nem sorolható fel. Lássuk legalább a legérdekesebbet, Hetény községet: *Beck Curt W.–Dušek M.*: Die Herkunft des Bernsteins vom Thrakischen Gräberfeld vom Chotin, Slovenská archeológia (alább csak SIA) XVII–1, 1969. 247–258. – *Dušek M.*: Skytske birituálne pohrebište v Chotíne, Archeologické rozhledy (alább csak AR), V–1953. 153–157, 181–184, 271–272, 280–281. – *ua*: Chotín I. – Skytske birituálne pohrebište, AR VI–1954. 311–316, 329–331, 416–417, 425–426, – *ua*: Popolnicové pohrebište z doby halštatskej v Chotíne na Slovensku, *uo*. 587–590, 612–613, 708–709, 714–715. – *ua*: Chotín I. – Kostrové pohrebište z X–XI. storocia, *uo*. 623, 627, 628, 710, 716. – *ua*: Skytsko-halštatské birituálne pohrebisko Chotín I., AR, VII–1955. 450–458, 471–475, 559, 564–565. – *ua*: Žiarové pohrebisko severopanonskej kultúry v Chotíne na Slovensku, AR, IX–1957. 772–775, 789. – *ua*: Kostrové pohrebište z X–XI. storocia v Chotíne na Slovensku, SIA, III–1955. 244–263. – *Paulik J.–Rejholec E.*: Stredoveké chaty v Chotíne, SIA, VI–1, 1958, 223–235. – *Dušek Miklós*: Thrakisches Gräberfeld des Hallstattzeit in Chotín, Bratislava, 1966. – *Benadik Bl.–Ratimorská P.*: Nové keltské nálezy na Juhozápadnom Slovensku – Új kelta leletek Délnyugat-Szlovákiában, Kiállításismertető, 1972. – *Ratimorská P.*: Das keltische Gräberfeld in Chotín (Südwestslovakien), The Celts in Central Europe, Székesfehérvár, 1975. 85–90, 91–96. o.
87. A szlovákiai múzeumok állapotáról és működéséről kiadott évvégi jelentések alapján.

88. *Dušek M.*: 70 rokov Podunajského múzea, *Archeologické rozhledy*, 1957. 838, 852–854.
– *ua*: Dejiny Podunajského múzea v Komárne, *MUZEUM*, II. 1955. 3. szám, 41–51. o.
– *Skákala R.*: Podunajské múzeum, *Pamiatky a múzea (Vlastivedný časopis)*, 1958.
3. szám, 373.o.

A külföldi numizmatikai gyűjtemények és kutatások főbb irányai

A korábbi korszakokban numizmatikával való elmélyültebb foglalkozás természetesen csak a gyűjtemények kezelője számára volt lehetséges, akinek rendelkezésére állt az elsődleges forrásanyag. A gyűjtemények feldolgozása, alapvető katalógusok elkészülése után a numizmatika tartalma mindinkább kibővült, feltárt pénztörténeti jelenségeket kapcsoltak az általános történeti kérdésekhez. Ma, amikor a történeti korok kutatásához újabb írott források előkerülésére aligha számíthatunk, megnövekedett a tárgyi források értéke. A történelem kutatásában, de különösen a gazdaságtörténetben a numizmatika növekvő súlya világszerte megnyilvánult. Elsősorban ez vezetett a fejlettebb országokban arra, hogy a múzeumok természetes kutatóhelyei mellett egyetemi tanszékek, akadémiai intézetek próbálják átvenni a kutatás szerepét, meghagyva a múzeumnak az anyag gyűjtését, rendszerezését, elsődleges feldolgozását. Ma tehát – főbb vonalakban – ezzel az említett 3 típusú kutatóhellyel számolhatunk: múzeumok, intézetek, egyetemek.

I. MÚZEUMOK

A múzeumok alakulásakor minden múzeumra jellemző volt a „mindent gyűjtés”. A nemzeti múzeumok mellett számtalan helyi múzeum gyűjtötte, ami számára elérhető volt. Ebben a korszakban természetesen nem érvényesülhettek azok az ésszerű szempontok, mint gyűjtési téma, vagy szakképzett gyűjteménykezelő. A „mindent gyűjtés” természetesen vonatkozott a numizmatikai anyagra is, minden kis múzeum féltve őrizte néha gyűjteménynek is alig nevezhető anyagát, sőt szorgalmazta újabbak bekerülését. Természetes, hogy ezekben a múzeumokban szó sem lehetett kutatás lehetőségéről, sőt legtöbb esetben az anyag szakszerű tárolásának, a leletek hitelességének nem voltak meg még az elemi feltételei sem. Ismét csak néhány ország mutat példát, hatalmas és gazdag államok megélelgeszenek néhány numizmatikai gyűjteménnyel (elsősorban gondolok Angliára, de vonatkoztatható pl. a Szovjetunióra és az NSZK-ra is), de azoknak a lehetőséget is megadják, hogy szerepüket teljes egészében be tudják tölteni. Pedig ez a szerep nagyon is sokrétű: muzeológiai, tudományos, oktatói, közművelési.

Leglényegesebb muzeológiai munka a múzeumi anyag gyűjtése, rendszerezése, nyilvántartása, tárolása, vagyis az anyagnak, mint történeti forrásnak őrzése. Az anyaggyűjtés szempontjai lényegesen – néhány kivétellel – nem térnek el egymástól. Az ókori birodalmak – görög, római – pénzeinek gyűjtése mindenhol a gyűjtőkörhöz tartozik, különösen azokon a területeken, ahol hajdan ezek a birodalmak léteztek. Ugyancsak mindenhol elsődleges gyűjtési téma a saját ország anyagának a gyűj-

tése. Az említett kiemelt témák mellett a lehetőségektől függően folyik más országok anyagának gyűjtése, a földrajzi távolsággal arányosan csökkent a súlyuk. Éppen az egyes múzeumok „mindent gyűjtése” eredményezte azt, hogy az antik és hazai anyagon kívül a más országok anyagának gyűjtésére már nem volt – elsősorban anyagi – lehetősége. Legvilágosabban tűnik ki ez Olaszországban, ahol a hajdani független államok városaiban lévő múzeumok az antikon kívül elsősorban saját hajdani államuk pénzverésének, éremművészetének, rendjelkibocsátásának emlékeit gyűjtik; másodsorban a többi itáliai államét. S ennél meg is rekedtek, többre nem futja energiájuk. Merőben más a helyzet ugyanakkor pl. Németországban, ahol a hajdani széttagoltság ellenére is olyan kiemelkedő általános gyűjtemények jöttek létre, mint a berlini, vagy a müncheni, megtartva ugyanakkor a hajdani fejedelmi székhelyek gyűjteményeit is. Nagyobb gyűjteményeknél – kisebb országokban csak a nemzeti múzeumoknál – lehet meg csupán az igény általános gyűjtésre. Ez azt jelenti, hogy valamennyi numizmatikai alkotást – pénz, emlékérem, jeton, rendjel, jelvény – gyűjt, s ez térben és időben korlátlan, vagyis minden országtól kezdettől napjainkig. Ez a maximalistának ható igény csak kitűnő múzeum-szervezéssel elégíthető ki: az erőket összpontosítani kell.

Sokszor vitáztunk arról, hogy feladatunk-e az említett maximalistának látszó igény kielégítésének megpróbálása, szüksége van-e egyes országoknak arra, hogy a tőle több ezer kilométer távolságra fekvő ország sokszáz év előtti anyagát gyűjteményében tudja. Egy témában sem – így a numizmatikában sem – zárkozhat egy ország önmagába, mindig túl kell tekintenie határain. Sajatunkat sem tudjuk értékelni, az általános fejlődésbe illeszteni, ha nincs összehasonlító alapunk, ha nincs mellette a másik, ha az összességéből kiragadjuk. S ha a kutatónak rendelkezésére is áll más országok múzeumának anyaga (?), semmiképpen sem tudjuk azt bemutatni. Ennek szükségét meggyőzően érzékelteti a leningrádi általános pénztörténetet bemutató kiállítás, vagy a New York-i (Dumbarton) és a washingtoni Smithsonian Institution tematizált kiállítása. Nem vitatkozunk azon, hogy olasz, francia, spanyol festészet remekei vannak a budapesti Szépművészeti Múzeum tulajdonában, hogy a Távól-Kelet tárgyait a Kelet-Ázsiai és Kínai Múzeumunk birtokolja, hogy afrikai és délamerikai népek eszközei vannak a Néprajzi Múzeumban. Ezek igazsága – mert helyesek ezek gyűjtési szempontjai – indokolja az általános numizmatikai anyag gyűjtését is, csak ki kell alakítani az eredményre vezető szervezeti formát.

Az említett anyaggyűjtési szempontok mindenhol a szisztematikus gyűjteményre vonatkoznak, vagyis arra a gyűjteményrészre, ahol a különböző országok anyaga rendszerezve áll, lehetőleg minden típus és változat képviseletével. Ma már általános, a történeti szempontokat maximálisan figyelembevevő országok éremtáraiban a zárt éremleletek együttartása s a leletek hitelességének biztosítása. Ez azt jelenti, hogy a korszerű éremtárakban külön gyűjteményrész őrzi a leleteket.

A gyűjtemények rendezésére mindenütt igen nagy gondot fordítanak, de elsődleges szempont a lehetőség. Előfordul, hogy évtizedekig nem nyúlunk az anyaghoz, ha nincs rá megfelelő kutató, mint például Svédországban a századfordulón bekerült leleteket most dolgozzák fel a hamburgi éremtár kutatójának segítségével. Sok helyen a háború alatt keveredett össze az anyag s még ma sincs rendben. Ez még a nyilvántartásra oly sokat adó leningrádi Ermitázsra is áll, amely 13 kutatóval, 8 fő segédszeméllyel rendelkezik egy millió egyszázezer numizmatikai tárgyra, amely mennyiség magábfoglalja a leleteket és a duplumanyagot is.

Mínél nagyobb a gyűjtemény, annál több gondot okoz nyilvántartása. Ennek eszközei már sokkal változatosabb képet mutatnak. Legáltalánosabb a leltárkönyv, ez majd minden gyűjteményben megtalálható. Azonban itt is vannak kivételek, egyes olasz múzeumok mellőzik; még a legjelentősebb olasz gyűjtemény a római Nemzeti Múzeumban lévő volt királyi gyűjtemény sincs leltározva. Igaz,

annak alapján készült a CNI. (Corpus Nummorum Italicorum), ez azonban egyáltalán nem leltára a gyűjteménynek, voltaképpen nincs hiteles nyilvántartása. De régen bekerült egyes leltározatlan példányok más nagy gyűjteményeknél is előfordulnak (berlini Bode Múzeum, londoni British Museum). Általános azonban, (Anglia, Franciaország, Németország, Ausztria stb.) hogy a leltárkönyv a nyilvántartásnak egyetlen hiteles eszköze. Nem tekinthető azonban hiteles eszköznek ott, ahol a leltározást nem numizmatikus végzi, így a leltározás alapján a tárgy nem azonosítható egyértelműen. Ez néhány olasz múzeumnál található meg s ugyancsak így van az Ermitázsban. Ezekben a helyeken általános a katalógus, esetleg karton (Ermitázs). A katalógusnak azonban igen nagy hátránya, hogy egy adott korban lezárt; pl. a Nápolyi Múzeumban a múlt században készült a katalógus. Kartont használnak a csehszlovák múzeumok (nagy gyűjteménynél azonban – Prága, – egyelőre illuzórikus a teljes anyag karto nozása) és az Ermitázs. Az Ermitázsban a nyilvántartásnak minden eszköze megtalálható: érkezési napló, leltárkönyv, értéknapló, katalógus, karton. Mint említettem, a naplókat (érkezési- és értéknapló, valamint a leltárkönyv) nem numizmatikus írja, így természetes, hogy más hiteles nyilvántartási formát kell találni. Katalógusba csak régebben vették fel az anyagot, voltaképp a katalógust váltotta fel a karton. A nyilvántartásba vett anyag egy része tehát a katalógusban van, másik részéről karton készül. Ezt készíti numizmatikus. Mivel a kartonok nincsenek úgy hitelesítve, mint a leltárkönyv (nem is lehet), önkéntelenül is felvetődik, hogy a sok nyilvántartási forma léte mellett van-e hiteles nyilvántartás. Úgy tűnik, hogy a múzeumi anyag nyilvántartására legjobb forma a hiteles, numizmatikus által írott leltárkönyv, ebben kell feltüntetni minden, a tárgyra vonatkozó jellemzőt.

Az éremtárak numizmatikai munkáit tudományosan képzett kutatók végzik; az említett anyaggyűjtés, rendszerezés, nyilvántartás, muzeológiai munkája mellett el kell végeznie a bekerült anyag feldolgozását is. Az anyag és a tudományos munka igénye eredményezte, hogy a múzeumok éremtárai rendkívül komoly tudományos munkát fejtenek ki. Ennek azonban súlyos feltételei vannak; attól függ, hogy az éremtárak szervezete mennyire ad lehetőséget a kutatói munkára, mekkora gyűjteményrészt kell kezelni az egyes kutatóknak, s mennyi segédként bocsátanak a kutatók rendelkezésére. (Természetesen feltéve a muzeológiai munka hiánytalan elvégzését, mert elvileg elképzelhető – s egyes helyeken gyakorlatilag látni is – hogy a tudományos munka a muzeológiai munka rovására történik.) A viszonylag jól szervezett kutatóhelyre az Ermitázs éremtárát és a New York-i gyűjteményt említem. Az Ermitázsban – mint mondtam – 13 kutató van (egy millió egyszázezer tárgyra, lelettel és duplummal), s 4 adminisztratív munkaerő; a többi restaurátor, gipszkészítő, fényképész. New-York-ban ugyancsak 13 kutató van, 12 fő adminisztratív és segédszeméllyel. Általános jelenség (talán csak Ausztriát kivéve), hogy a nagyobb gyűjteményekben több kutató van, szinte minden gyűjteményrészre van specialista, néhol (pl. Lengyelország) a kisebb gyűjtemények is rendelkeznek numizmatikussal. Alapvető tétel az ismertek alapján, hogy kutatás csak ott van, ahol a kutatóknak erre lehetőséget adnak, elsősorban időben, hiszen a segédszemélyzet munkája a kutatók idejét szabadítja fel.

Röviden említem, hogy a múzeumok munkájához nagyon gyakran oktatási tevékenység is járul: rendszerint a múzeumi kutatók az egyetemek numizmatikai előadói, ami az anyagbemutató miatt kézenfekvő. Kivétel talán csak Olaszország, ahol minden nagyobb egyetemen van numizmatikus, sőt néhol egyetemi tanszék, mint pl. Rómában, ahol 4 fő van.

Végül a múzeumok közművelődési tevékenységét kell elemezni, ami durván két csoportra oszlik: kiállításokra és előadásokra. Köztudomású, hogy múzeumi gyűjteményekben legnehezebb numizmatikai kiállítást készíteni, elsősorban a felhasználandó anyag mennyisége és az azonosítás bonyolultsága miatt. (Az Ermitázs kiállításán hozzávetőlegesen 20 000 numizmatikai tárgy van.) Emiatt az éremtárak

ritkán készítenek kiállítást s ha teszik, akkor hosszú évekre szóló állandó kiállításként (Bécs, Drezda, Leningrád és Stockholm a példák). Időszaki kiállítás úgyszólván ismeretlen fogalom; ahhoz egy olyan esemény kell, mint pl. a New-York–Washington-i numizmatikai kongresszus.

A közművelés másik ága a világszerte nagyszámú amatőr szervezeteiben lévő munka, előadások tartása és tervezése. Legtöbb helyen a numizmatikusok (múzeumokban dolgozók) részt vesznek szervezetek vezetésében (Bécs, Berlin, Hamburg, London, Párizs, Oxford, Stockholm, Prága, Varsó, New-York stb. stb.).

II. INTÉZETEK

A múzeumok említett megnövekedett és szétágazó munkája vetette fel azt az igényt a kutatómunka érdekében, hogy kutatóintézetekben numizmatikai kutatás is folyjék. Többnyire régészeti vagy történettudományi intézetekben (Szovjetunió, Lengyelország) vagy egyetemekkel összefüggő szervezeti formában (Ausztria) került erre sor, de előfordult önálló intézet létrehozása is (Olaszország).

E gondolat felvetése indokolt volt, ám gyakorlatban több negatív jelenség mutatkozik. Elsősorban a gyakorlat-elmélet viszonyában. Akármilyen kiváló képességű kutató kerül ugyanis az intézetbe, előbb-utóbb elszakad az anyagtól. Régészeti (numizmatikai) anyaggal foglalkozó számára ez a természetes forrásanyag hiányát jelenti, hiszen ez a forrás (leletek és egyéb anyag) a múzeumokba kerül. Egyes intézetekben ennek felismerése vezetett oda, hogy ún. mintagyűjteményeket próbáltak – és próbálnak – létrehozni. A tanygyűjtemény csak alaptípusokból áll, ám korán belátták, hogy tudományos kutatáshoz éppen teljesség (és az új) kell. Ezért a gyűjteményhez szükséges megszerezhetetlen anyagról fényképet, vagy másolatot készítenek. (Egyik legtipikusabb példa a bécsi intézet). Ez mindenképpen egy múzeum melletti gyűjtemény létrehozását jelenti, aminek létjogosultsága önmagában is vitatható, de a gyűjtemény fenntartásához szükséges feltételek is hiányoznak (a biztonságról nem is beszélve). Ez vezethette az olasz numizmatikai intézetet is arra, hogy a legnagyobb olasz gyűjteményt, a hajdani királyi gyűjteményt, átadja a római Nemzeti Múzeumnak.

Végeredményben tehát kialakult egy olyan numizmatikus réteg, amely ugyan nincs teljesen elzárva az anyagtól (a múzeumok anyagától), de nincs állandó anyagközelben és elsődlegesen nem ők jutnak hozzá, az új anyag első közzétételét rendszerint soha nem ők végzik el. Ezenkívül rendszerint – kimondottan, vagy csak lappangva – kialakultak az ellentétek múzeumok és intézetek között, mert a munkát tekintve olyan szemlélet tűnt fel, hogy a tudományos kutatás letéteményese az intézet, a múzeumokban csak az anyag nyilvántartása és rendszerezése folyjék, az intézeti kutatók számára biztosítva a kutatás feltételeit. A legnagyobb baj, hogy ez gyakran így is van. A vázolt feszített múzeumi munka sok helyen alig teszi lehetővé a kutatói, tudományos munkát.

III. EGYETEMEK

A numizmatikai oktatás fontos egyetemi feladat. A régészhallgatók meggyőződnek, hogy a pénz a legpontosabban meghatározható (térben és időben) régészeti tárgy, a történéseknek pedig

elsődleges és fontos gazdaságtörténeti forrás. Az egyetemek a különböző országokban igen eltérően ismerik fel a numizmatika lényeges szerepét a társadalomtudományok összességében, ennek következtében tér el szerepük, súlyuk, jelentőségük és lehetőségük. A fejlett országok itt is példaadók lehetnek, természetesen figyelembe véve néhány igen negatív jelenséget is. Rendkívül sajátos a numizmatika oktatása Olaszországban. Az eddigiekből is kitűnik, hogy Olaszországban a numizmatikának általában jelentős szerepe van, felismerték forrásadó értékét és ez nyilvánul meg az oktatásban elfoglalt helyzetben is. Olaszország számos egyeteme közt szinte egy sincs, ahol ne lenne numizmatikai oktatás. Természetesen nem egyenlő súllyal. Rómában a Régészeti Intézet önálló szekciójaként működik egy professzorral és 3 asszisztenssel. Milánóban az egyiptológiával alkot közös intézetet (tanszéket), egy numizmatikus professzorral és asszisztenssel. Több kisebb város egyetemén viszont „csak” egy előadó van; néhol az egyetem személyi állományában, néhol más intézmény (múzeum) külső előadójaként. Természetesen szó sincs arról, hogy ez az oktatói állomány numizmatikusok képzésére van, hanem annak a ténynek felismeréséből származik, hogy a numizmatika eredményeit más tudományágak sem nélkülözhetik. Az olasz rendszer elve jó, ám a gyakorlatban van egy lényeges hibája. Az egyetemi oktatóknak alig van kapcsolata a tárgyat őrző múzeumokkal, magától értetődően kivéve, ahol az előadó egyben a múzeum állományába is tartozik. Ennek az az eredménye, hogy a hallgatók csupán elméleti képzést kapnak, néha tanulmányaik alatt csak néhány numizmatikai alkotás gipszmásolatát tanulmányozhatják.

A legtöbb országban az az általános, hogy numizmatikus kerül az egyetem állományába, ahol az egyetem általános társadalomtudományi oktatói rendszerében adja elő a numizmatikát, a maga teljességében. A numizmatikusnak gyakran van asszisztens segítsége. A legjobb példákat a Szovjetunióban (Moszkva), Angliában (Cambridge) és az NSZK-ban (Marburg, Münster) találjuk.

Természetesen sok országban találjuk azt a rendszert, hogy a múzeumi kutató az egyetem előadója. Ez egyik legjobb gyakorlatnak mondható, ha a kutató-előadó megkapja – személyi állományban – azt a segítséget, amely biztosítja mind a kutatás, mind az oktatás sikerét, figyelembe véve, hogy ennek a numizmatikusnak is vannak muzeológiai munkái. A legjobb példát erre ugyancsak az NSZK-ban (pl. Münster), valamint Lengyelországban (Varsó) és Csehszlovákiában (Brno) találunk.

Végeredményben tehát a numizmatikai oktatásnak jelentőségét (ami utal a kutatásban elfoglalt jelentőségére is) Európa szinte valamennyi országában felismerték és megoldották.

EGYÉB

A múzeumok, intézetek, egyetemek numizmatikai helyzetét elemezve nem lenne teljes a képünk, ha – csak röviden is – nem foglalkoznánk néhány, igen fontos más intézménnyel, szervezettel, témával is. Éspedig: akadémiai bizottságok, társulatok, könyvtárak, kiadványok.

AKADÉMIAI BIZOTTSÁGOK

Az akadémiai bizottságok, ahol vannak, mindenhol a kutatást és annak lehetőségeit legmagasabb szinten összefogó testületek. Tagjaik numizmatikuson kívül általában még történészek és régészek,

utalva a tudományág helyére és a komplexitásban elfoglalt szerepére. A bizottságoknak sehol sincs közvetlen intézkedési joguk, hanem többnyire csak javaslattevő szerepük van, de éppen ez adja jelentőségüket, mert az akadémiákon keresztül mindenhol élhetnek javaslattal, ahol numizmatikai kutatás folyik, ezek munkáját össze tudják hangolni. Talán csak az NSZK-ban van nagyobb szerepe: közvetlenebbül támogathat anyagilag kutatásokat. Ez mégsem lényeges eltérés a többitől, mert máshol a témák támogatását illetékes helyeken javasolhatják.

A bizottságok súlya növekvőben van, kétségtelenül a jövő útjához tartoznak, mert a bizottságok mint legmagasabb szinten, tárgyalat és összefogott javaslatait az egyes intézményeknek erkölcsi kötelességük magukévá tenni.

TÁRSULATOK

A numizmatikának sajtószerű szervezetei a társulatok. A hivatásos numizmatikusok mellett általában az amatőrök szervezetei, akik egyrészt gyűjteményeket hoznak létre, másrészt előfordulhat, hogy a tudományág jeles képviselőjévé válik egy-egy amatőr társulati tag.

Általában mindenhol társadalmi szervezet, amelynek feladata – a tagok gyűjtési tevékenységének kielégítése mellett – a gyűjtési társadalom numizmatikai tudásának fokozása, tehát a közművelődésben játszanak fontos szerepet. A feladatok feltesznek egy szoros társulat-múzeumi együttműködést és ez több országban így is van, mind a múzeumok, mind a gyűjtők előnyére. A múzeumok gyűjtésének természetes háttere a gyűjtői társadalom, a gyűjtők viszont gyakran kapnak szaktanácsokat, irodalmi tájékoztatást, a képzésük érdekében tartott előadások előadói többnyire a kutatóhelyek – főként múzeumok – numizmatikusaiból kerülnek ki. A társulatok éppen azért, mert társulati szervezetek, állást foglalhatnak, javaslatot tehetnek, szervezhetnek olyan ügyekben is, amelyekben hivatalos szervek nem tehetnek lépéseket. A nagymúltú jelentős tudományos numizmatikai folyóiratokat általában társulatok adják ki, vagy ők kezdeményezték. A múzeumok és társulatok együttműködésének kiváló példáját mutatják különösen az osztrák, angol és NSZK-beli, valamint a lengyel szervezetek.

Előfordul, hogy időnként a múzeumok és gyűjtők közötti viszony néhol nem a legideálisabban alakul; ennek rendszerint a gyűjtők múzeumi érdekeket sértő tevékenysége az oka, mint pl. néhány évvel ezelőtt a Szovjetunióban volt.

A társulatok közül sokrétű feladatával, munkájával messze kiemelkedik az Amerikai Numizmatikai Társulat. Voltaképpen olyan ideális központ szerepét tölti be, amilyen a fejlett európai országokban a múzeumok és intézmények együttes munkája révén alakul ki, vagy kellene kialakulnia. A nagylétszámú tagság természetesen amatőr, de a társulat tartja fenn az Egyesült Államok legjelentősebb közgyűjteményét, amelynek szervezete, munkája példaadó. A 23 főből álló numizmatikai múzeum gyűjteményágak szerint osztályokra oszlik, megfelelő kutató- és segédszeméllyel (adminisztrátorok, fényképeszek, restaurátorok). Jelentős és jól szervezett könyvtára van (3 könyvtárossal), ami – nyilvános lévén – minden olvasni vágyó igényeit ki tudja elégíteni. Így könyvtára a legteljesebb mértékben áll a közművelődés szolgálatában, amit az önálló múzeum adta lehetőséggel, – kiállításokkal – egészítene ki. A közművelődési feladatoknál kiemelendőnek kell megemlíteni az előadások mellett a „nyári egyetemek” programjait, amelybe a szervezés a legszélesebb rétegeket vonja be. Ezekre a kurzusokra jelentős külföldi előadókat is meghívnak.

Minden tudományágban a lényeges szakirodalom túlnő a helyi jelentőségen. Fokozottan érvényes ez az olyan, viszonylag kis létszámú kutató gárdával rendelkező tudományágban, mint a numizmatika. Az Amerikai Numizmatikai Társulat néhány kiadványa – elsősorban a Numismatic Literature – azonban annyira mindent átfogó, hogy – ezen a téren – egy nemzetközi központ szerepét tölti be. A Numismatic Literature az egész világon megjelenő numizmatikai cikkeket recenzálja; minden országban egy elismert numizmatikust kérve fel az illető országban megjelenő munka ismertetésére. Ezzel az ismeretadást magas fokon elégti ki.

Az Amerikai Numizmatikai Társulat tehát szervezésében, működésében, feladataiban eltér az európai társulatoktól. Persze, nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy az említett feladatok ellátására az Amerikai Numizmatikai Társulat minden lehetőséget megkapott.

KÖNYVTÁRAK

A kutató alapjául szolgáló szakkönyvtárakra mindenhol igen nagy gondot fordítanak, természetesen azonban eltérő lehetőségekkel. A lehetőségek mellett azonban a jól szervezettség is kritériuma a jó szakkönyvtárnak. Itt elsősorban ugyancsak az erőösszpontosításra gondolok, nyilvánvaló ugyanis, hogy egy országban valamennyi kutatóhelyen, gyűjtemény mellett nem lehet gazdag szakkönyvtár. Ahol erre törekednek, ott természetesen szétforgácsolódnak a lehetőségek. Lényeges szakkönyvek több – sok – példányban is megtalálhatók, ám részlettemákra ugyancsak fontos könyvek közül egy sincs az illető országban.

A könyvtár-gazdagítás egyik leglényegesebb eszköze a kiadványcsere. Amely könyvtárnak van csereanyaga, saját kiadványa s ezt jól ki is használja, biztosítani tudja anyagának folyamatos, lemaradás nélküli növekedését.

KIADVÁNYOK

A numizmatikai irodalom kiadása világszerte meggyorsult, értékük – tudományos értékük – azonban sok esetben vitatható.

A numizmatika tartalma az utóbbi évtizedekben jelentősen kitágult. Korábban az volt a numizmatika elsődleges feladata, hogy megállapítsa egy-egy korszak, ország numizmatikai anyagát. Ez volt a corpusok születésének a korszaka. Megjegyzendő azonban, hogy sok országban nem, vagy alig haladták túl ezt a fokot, igen sok – és fejlett – országban még ma sem rendelkezünk az egész ország pénz- és éremverését összefoglaló corpuszal. (A megjelent corpusok közül példaadóan emelkedik ki az olasz corpus, a 19 kötetes CNI.) A numizmatika tartalmi kibővülése (elsősorban gazdaságtörténeti kérdésekre gondolok) eredményezte több e témájú munka megjelenését.

A közvetlen numizmatikai (leletfeldolgozások, szűkebb, vagy tágabb értelmű pénztörténeti tanulmányok), gazdaságtörténeti kérdéseket tárgyaló munkák mellett az utóbbi időben két téma került előtérbe a kiadványoknál: egyik a – főleg modern pénzekre vonatkozó – becsárakat feltüntető katalógus, a másik pedig a vázlatos, a pénzek esztétikáját előtérbe helyező, semmi újat nem adó munka. Numizmatikai, tudományos és történeti értékük – úgy érzem – nem kíván magyarázatot.

Az említett tartalom kibővítés megkívánja a numizmatikai kutatástól az összefoglaló pénz- és éremtörténeti munkák, corpusok mellett a korszakok általános gazdaságtörténeti és történeti áttekintését, természetesen figyelembe véve az emlékérmek művészettörténeti vonatkozásait.

Az elmondottakban igyekeztem a numizmatika minden lényeges megnyilvánulására röviden rámutatni. Ezeknek az elemzéseknek azonban csupán akkor van értelmük, ha a magunk számára levonjuk a következtetéseket. Távol áll azt mondani, hogy a külföldi példákat kritikátlanul másoljuk le. A magyar numizmatikának van történelme, természetesen vannak sajátos hagyományai. A külföldi példák pozitív és negatív hatásaival azonban számolni kell s a pozitív jelenségeket a magyar numizmatika fejlődésében és fejlesztésében, hosszú távú terveinkben fel kell használnunk.

Hollandia múzeumkultúrájáról

Hollandiai tanulmányutam tapasztalatairól, az ottani múzeumi intézményekben szerzett értesülésekről szeretnék ezúttal a hazai szakterület részére beszámolni.

A holland múzeumpolitika célkitűzései a múzeumaikban látható gazdag esztétikai élmények (nagyfestészet, fajansz-kultúrájuk) ellenére is elsősorban történeti irányelvekhez igazodók. Feladataik szerint: a holland múzeumok tudatosan törekednek a kultúrtörténeti, vagy művészi értékkel bíró kultúrjavak megőrzésére; azok megfelelő konzerválása, helyreállítása, történeti meghatározása, tudományos feldolgozása nyomán a széles néprétegek okulására történő közzéadására. A mi múzeumi törvényünk megállapításaihoz meglehetősen közeli megfogalmazásból szembetűnően hiányzik a felkutatás, a gyűjtés mozzanata; a kultúrértékeiben annyira gazdag holland társadalom körében azonban ez az indító tevékenység messze nem tűnik olyan jelentősnek, mint a mi történelem által annyiszor kifosztott világunkban. A holland múzeumi szervezetnek a múlt emlékeit megőrző ténykedéseivel karöltve e gazdag társadalomban intézményes szerep jut a magánintézményeknek, az alapítványoknak is; ezek keletkezését az állam többféleképpen segíti elő. Az állami múzeumi szervezet „A kultúra, a szabadidő eltöltése és a szociális tevékenységek” Minisztériuma felügyelete alá tartozik, amely irányító tevékenységét a „Régészeti és Természetvédelmi Igazgatóság” archeológiai osztályának múzeumi csoportja útján, amellet hangsúlyozottan a szakterülettel való nagyfokú érintkezésben végzi. Tizennyolc közvetlenül állami irányítású múzeum van, közöttük az amszterdami Rijks Muzeum, a Vincent van Gogh Múzeum, a két arnheimi intézmény, a delfti fajanszmúzeum és Leiden öt múzeumegysége. Hangsúlyozzák, hogy a minisztériumi múzeumpolitika – akár Olaszországban – nagymértékben a múzeumok együttműködése útján alakul ki. A legtekintélyesebb intézményeket igazgatóik messzemenő döntési lehetőségekkel vezetik. Az állami múzeumok igazgatói évente több ízben összeülő tanácsot képezve igazgatják a minisztérium és a központi intézmények vezetőivel együttesen (Direkteurconvent Rijksmuzea) a múzeumügyet. A múzeumok és különösen a nagy múzeumok vezetőinek intézményeiket illető messzemenő önállósága mind a minisztérium által rendelkezésükre bocsátott anyagi eszközök, mind munkaterveik irányvonalai, a kiállításpolitika, az installatív kultúra, az igazgatási kérdések, az adattári, nyilvántartási tevékenység, a vásárlások tekintetében egyaránt fennáll. Többfelé találkoztam – különböző hangsúllyal – annak hangoztatásával, hogy a múzeumigazgatók ugyancsak rányomják bélyegüket egy-egy múzeum időszakaira. A hollandok amellet múzeumaikat nem érzik múltban megüledett állóvizeknek, amely kép szerencsétlenül evődő, hamis szóhasználat nyomán egyes zszurnalisztáknak, de olykor még jelenünk közéleti személyiségeinek is a szájára téved; múzeumaikat a XIX. sz. haladó örökségének tartják. Első múzeumaik a nagy francia forradalom – s ez itt francia uralmat is jelentett – időszakából, 1800 körülről valók. További sorsuk majd az uralkodóktól függő gondoskodás szerint alakult; e vonatkozásban különösen I. Vilmos királyukat emlegetik hálával. De igazi virágkorának a holland múzeumügy is a II. világháború utáni

időt, a múzeumok fejlődésének földünk egészén fellendülő korszakát tartja. Ez az újszerű kiállítás-technikán, installatív művészetben alapuló és az újrarétegződő társadalom, benne a fiatalság igényeit elsősorban figyelembe vevő új múzeumkultúra audio-vizuális, információs rendszerével mind gazdagabban részletti az emberiséget a történelmi, esztétikai, természettudományos ismeretekből. Hollandiában az iskolaügy – különösen az új oktatási törvény óta – példamutatóan él a múzeumok nyújtotta nevelési lehetőségekkel. A múzeumügy itt is a kultúragyarapítás eleven tényezőjévé kíván válni.

A nem közvetlenül állami irányítású mintegy 380-ra tehető egyéb, területi, városi, regionális múzeum, közöttük a „régiségkabinettek” részint magántulajdonban vannak. Legtöbbjük igen különböző mértékű állami támogatást is kap; ellenében viszont szervezete, gazdálkodása, a kultúrtervek kialakításánál központi irányvonalat fogad el. A múzeumi hálózatnak ezt a részét építkezései, a kiállításrendezések, műtárgyvásárlások esetében külön is segítik. Mintegy hetven nem állami múzeum jut folyamatos állami szubvencióhoz. Emellett e múzeumok kiállításába letétként az állami múzeumok központi raktáraiból komolyszintű és mennyiségű műtárgy kerül.

A nálunk annyira hiányzó elmélyültebb múzeológusi szaktovábbképzés itt intézményesen megoldott; ez az igazgatók tanácsának felügyelete mellett folyik.

Bár munkájukhoz a múzeumok a minisztériumtól irányvonalat kapnak, tapasztalni lehet egyfajta sajátos „házi múzeumpolitika” érvényesülését is. Ez egyrészt a vezetők előbb már említett nagyfokú önállóságából, másrészt az intézmények egymással kiépített erős közvetlen kapcsolatából fakad. Különösen a kiállítási témák és módok megválasztásában, cserekiállítások gyakori megrendezésében járnak el önállóan a múzeumok s ennek az ügyködésnek elsősorú letéteményesei a múzeumi pedagógiai részlegek (közművelődési csoportok!), amelyek különben az iskolákkal együttműködve sokat és eredményesen dolgoznak a mind magasabbrendű múzeumlátogató embertípus kialakításában. Az iskolaügy az új oktatási törvényben különösen hangsúlyozott feladatával, hogy a művészeti szemléletmódot a fiatalság minden korosztályában fejlessze, ugyancsak résztvesz e kívánatos eredmények előidézésében. Mindezeket a célkitűzéseket a minisztérium és az állami múzeumok igazgatói a régészeti intézmények és a természetvédelem vezetőivel való találkozóikon folyamatosan megvitatják. Az évente két ízben ülésező múzeumigazgatói együttes is hasonló, de szűkebb szakmúzeumi szerepű; ez küld képviselőt az ICOM-ba is. De segíti az állam e területet a régészeti feltárások és a természetvédelem egyes szaktevékenységeit illetően múzeumi munkaközösségek létrehozásaival is, aminő 1969-ben az utrechti „Museum”, 150 múzeum összefogásával. A nem állami múzeumok számos tevékenységét, különösen a gyűjteménygyarapítást amellet a Műtárgyhivatal útján az állami tanácsadói testületek is koordinálják. E hálózatot még a római és az isztambuli történelmi-régészeti intézmények egészítik ki.

Az „Ingó Műemlékek Hivatala” sajátos központi szervként igazgatási, személyzeti, restaurálási, épületgondnoki, kiállítástechnikai, közönségszolgálati szempontokból elsősorban a nem állami múzeumokat koordinálja. A mindennapi holland múzeumi élet legvitatottabb kérdése talán, meddig menjenek el az állami beavatkozások az egyébként hangsúlyozottan önálló múzeumvezetés irányításában. Az Ingó Műemlékek Hivatala tesz javaslatot a minisztériumnak a holland múzeumi élet e túlnyomó súlyú szektorának anyagi támogatása elosztására nézve is; jelentősége ennél fogva alapvető. De érdekes teendőként minden múzeumi közlemény (folyóirat, vagy könyvformátumban publikálás, vagy közművelési kiadvány) dokumentációját e hivatal végzi. Itt fogják össze a vándorkiállítások ügyét is. Az emlékművek utaztatását azonban a holland kollégák bár jószándékból eredő, menthető indokú átmeneti tévedésnek tartják, amely az emberiség anyagi kultúrkincsét kiszámítható évszázadok

folymán fokozatosan megsemmisítené. A műkincsek vándorlása mellett szólana ugyan egyelőre még az a szempont, hogy olyan helyekre, amelyekben állandó kiállító intézmény még nem jöhetett létre, időleges megoldásként jusson el valami a múzeumi kultúrából. Ezeket a kiállításokat városházak dísztermeiben, iskolák helyiségeiben állítják fel; a mieinkhez hasonló közművelődési otthonok, intézmények ritkák lévén.

A hivatal amellett – sajátos módon – a hitleri Németországból visszakapott, de az eredeti tulajdonosaiknak már többé vissza nem adható, korábban elrabolt holland műtárgytömeget is kezeli; abból múzeumi kiállításokat szükségszerűen ellát. De itt őrzik a kortárs képzőművészekről származó műtárgyak tömegét is. Hollandiában a művészek tevékenységük egészét, vagy egy részét ezen az intézményen keresztül a köz számára leköthetik, amelynek raktáraiban ilyképpen hatalmas alkotástömeg gyűlik egybe. A restaurátor műhellyel is bíró hivatal műtárgyállományából a legkülönfélébb állami célokra, a külföldi képviseltek, egyéb reprezentáció mellett a vándorkiállításokra, iskolai tankiállításokra, amellet külön esetekre, aminők az emlékkiállítások stb. kölcsönöznek; de innen egészíti ki kiállítás anyagát meghatározatlan időre szóló kölcsönzéssel a múzeumi terület is.

Művészettörténeti dokumentációs központként működik Hágában még egy másik intézmény; ez emlékeztet talán akadémiai kutatóintézetünkre. Ismeretes a nagy holland festészet és grafika örökségének a nagyvilágban történt szétszórtsága. Ennek fényképei, reprodukciói több milliója, feljegyzések, mindehhez szakkönyvtár, az aukciók folyamatos szemeltartásának adatai töltik ki az 1930-ban létrejött szervnek a helyiségeit, amellyel kapcsolatban ugyancsak hangsúlyozzák, hogy a teljességtől még messze áll. Funkcióját illetően az intézményt bizonyos párhuzam jellemezhetné az ingó emlékek hivatalával; indokát igazában akkor érthetjük meg, ha ismeretes előttünk a C.Hofstedet de Groot kezdeményező tevékenységéből való indulás és az a figyelem, amivel a hollandok a világban szerte fellelhető nagyszerű XVI–XVII. sz.-i művészetük sorsát követik. Más magánadatgyűjtők szorgalmával is kiegészülten teljesedett tovább ez a XVII. sz.-i súlypontú dokumentáció, amely közleményeit, bibliográfia-sorozatát periódikákban teszi közzé; ikonográfiai indexét a leideni egyetem művészettörténeti intézetével karöltve adja ki, figyelve a holland művészetnek kiállításokon bárhol szereplését is. Tevékenységét pedig századunk holland művészetére is egyre inkább kiterjeszti.

A Hollandia múzeumaiban lévő műtárgyak és tudományos dokumentáció anyagvizsgálatokra, konzerválásra is berendezett központi restaurátor-intézete kémiai, fizikai és mikrobiológiai vizsgálódással, röntgen és infra-fotózással végzi feladatait; miközben keresi a műtárgykímélő módszereket. 1970 óta pedig a többi gyűjtemény restaurátorait is oktatja. Itt tanulhattuk meg a „műtárgydestrukció” fogalmát az egyelőre, átmeneti időre tetszetős megoldást nyújtó, az ismeretlen jövőben viszont pusztulást hozó alkonzerválásokra. Az intézet, amelyet ma Földünkön a legkorszerűbbek egyikének tartanak, eredményeit közzéteszi; külföldi társintézményekkel keres összeköttetéseket.

Központi adattár funkciójú szerv egészíti még ki a múzeumhálózatot; fogalmaink szerint ennél azonban valamelyest a levéltárak arculatából is felismerhetünk. Az ezekben történő nyilvános kutatás mindenkinek, bel- és külföldi személyeknek egyaránt engedélyhez nem kötött joga. Ezek az igazgatásilag a levéltárakkal is összefüggő intézmények kiállításokat is rendeznek.

Az 1842-re visszatekintő holland műemlékvédelmet elsősorban múzeumi területi összefüggései révén említve, annak társadalmi szervezetekkel, elsősorban a Királyi Régiségegylettel (1899) kapcsolatos alátámasztottsága is szembeűnő. Ez a tekintélyes társadalmi szervezet a műemlékvédelem szolgáltatásban kiterjedt felvilágosító- és propagandatevékenységet űz, építészettörténeti kutatásokat végez, dokumentációs és ábrázolatgyűjtésekkel foglalkozik; amellet elkészíti az egyes műemlékek részletes

leírását; megfigyeléseket rögzít, sőt a jogi szabályozások előkészítésében is közreműködik. A régebbre visszatekintő társadalmisítottág oka annak, hogy a műemlékvédelem terén az intézményes szakszervek, a hatósági tevékenység mellett a társadalom, az érdeklődő magánember szerepe ma is feltűnő. Sőt, úgy tartják, hogy keletkezését illetően a holland műemlékvédelem igazában a magánkezdeményezések felől indult meg. A nagytekintélyű Királyi Régiségegyelet – K. Nederlandsche Oudheidkundige Bond – mellett a hasonló célú, gyakran már regionális társadalmi szervezetek sokaságát is megtaláljuk. Az állami műemlékvédelem a régészeti ásatásokkal együttes szervezetben egyesített, és hatalmas feladatait Központi Tanács, valamint tartományi, városi területi hivatali hálózat útján valósítja meg. Az említett társadalmi szervekkel összefogóan ez a Tanács foglalkozik. Ha a műemlékvédelem és a régészet gyakorlatias-műszaki vonásai ennyire összefonódtak, természetes velejáróként idekapcsolat a restaurálás ügye is. Ez a központosított restaurátortevékenység akárhányszor magánintézményeket is érint; ezekre nézve esetről esetre állami támogatást állapítanak meg. Műemlékvédelmük jelenleg az 1965-ből való törvényen alapul. Intencióit akként jellemezhetnők, hogy ez első helyen az esztétikai értéket, azon felül a tudományos, vagy néprajzi jelentősége révén általános érdeklődésre számot tartó 50 évnél régebbi épületeket védi. A törvény, amely az ilyen vonatkozású területeket, sőt az egyes ingó tárgyakat is óvja, a műemléki és a múzeumügyet tehát egyaránt érinti. A helységképi kategóriák között városi, falusi fasorok, facsoportok, tér-, utcakiképzések, hidak, csatornák, grachtok, egyéb vizek, stb., egyáltalán minden olyan megóvást érdemlő tényező szerepel, amely az emberiség köztudatában élő jellegzetes holland tájaknak alkotó eleme. A törvény mondatai nyomán önkéntelenül is a XVII. sz.-i holland nagyfestészen annyi változatban megörökített honi tájak, városaik elevenülnek meg; a törvény körülményei ezeknek a képeknek az emberiség tudatába vésődött alkotóelemeit kívánják oltalmazni.

A műemlékvédelem tevékenységéről a műemléki Tanács osztályának tagozódásai, a régészeti területkutatás, a tulajdonképpeni műemlékvédelem, az országos múzeumi bizottság, a művészeti topográfia és végül a kultúrjavak részére háborús és természeti katasztrófák (árvizek) esetére védelmet szervező bizottság osztályai is felvilágosítanak.

A műemlékjegyzékekben foglalt védett emlékeket a polgármesterek intézményesen tudatosítják a lakossággal. A jegyzékeket a telekkönyvi hivatalok, a hajózási vállalatok, ingatlanforgalommal foglalkozó kereskedelmi társaságok (jelzálogbankok etc.) is hivatalból megkapják.

Az engedély nélküli ásatásokat tiltja a törvény. A termőterületeket ért ásatási károsításokért a tulajdonosok nemegyszer polgári perrel fordulnak az állam ellen. A szankciók – a műemlékvédelem egészét érintően – egy évi börtön és 10 000 gulden pénzbüntetés határokig mozognak. A műemlékvédelem szervezetébe bevont régészeti feltárásokat az 1947-ben létesült Régészeti Ásatások Állami Hivatala fogja össze; ennek tevékenysége a tudományos kutatások és a központi adatnyilvántartás kérdéseire is kiterjed. Történeti és természettudományos vizsgálatokkal foglalkozó laboratóriuma eredményeit nem csupán folyóirataiban, periodikákban, de monográfikus sorozatokban (Nederlandse Oudheden) is közzéteszi. Az ásatásoknál a munkásokat közvetlenül a képzett középkader művezetők, munkavezetők irányítják; a szakrégész csupán a tudományos irányvonalat adja meg. Az ásatástechnika mindinkább a gépesített feltárások felé fejlődik. Számos más intézmény foglalkozik még régészeti tevékenységgel; közöttük első helyen az egyetemek régészeti intézetei. Aggályosabbnak tűnő viszont, hogy a más területeken már említett társadalmi tevékenység a régészet világában is ugyancsak aktív. Feltűnő az amatőr régészegyletek komoly taglétszáma. A régészet és a műkedvelő leletbolgyatások összhangját azonban fokozatosan javulónak jelezték. Az igen sűrűn lakott, teljes intenzitással művelt

Hollandiában a régészeti földterületek védelme sajátos nehézségként jelentkezik. A régészeti érdekű területrészeket a műemléki épületekhez hasonlóan törvényileg védett jegyzékek foglalják magukba; a területek védelme pedig közvetlenül minisztériumi feladatkört képez. A védett jegyzékbe történő felvétele a helyi hatóságok is javaslatot tehetnek. A magántulajdont eme erősen korlátozó intézkedések ellenében hatékony jogorvoslati védelem bátorítja; ennél fogva a védett régészeti jegyzékre csupán a legkézzelfoghatóbb leletbizonyítékok alapján kerülnek fel az ingatlanrészek. Különösen azokban az esetekben alakulnak ki viták, ahol tumulusok, sáncok, stb. láthatóan nem bizonyítják a felszín alatti leleteket. A régésztileg védett földterületek nyilvántartása 1:25 000-es arányméretű topográfiai felvételi térképlaprendszeren történik. Tanulságos, hogy a védett régészeti területek szemeltartásában az állami erdészet szervezete hivatalból vesz részt. De bevonják ide a közigazgatás számbajöhető egészét, a vízügyet, a Kulturtechnikai Hivatal szervezetét, egyáltalán minden olyan intézményt, amely földterületekkel valamiképpen kapcsolatba kerül. Az épületemlékek és a védett földterületek összefogott védelmét helyileg az Állami Régészeti Intézet központi régészszakemberei is felügyelik, akik vidékenként folytatnak ellenőrzést a kis területéhez képest igen fejlett közlekedésű országban. Ugyancsak ezek tartják szemmel az összes régészeti gyűjteményt, a különböző egyéb gyűjtésmódokat is.

Hogy azily módon szabályozott holland múzeumi terület minő módon tárja elő ismeretes kultúrkincseit, arra a gyűjtemények körében elsőként legnagyobb létesítményük, az amsterdami Rijksmuseum nyújt valamelyes képet. Ennek a képző- és iparművészeteket, a távolkeleti kultúrákat is felölelő hatalmas gyűjteményei közül a képtár nem csupán a németalföldi iskolák nagy korszakait tartalmazza dúsan, — Rembrandt azóta megrongált Éjjeli őrsváltása előtt a Louvre nagy kincseihez hasonlóan áramlik, vagy üldögél megilletődötten a Föld minden tájának túristatömege — az olasz reneszánsz nagyjai és más kultúrák, korok is gazdagon képviseltek. Iparművészeti részei az egésznek komoly hányadát jelentik; csodálatos XVIII. sz.-i francia enteriőrjei a képtárral azonos közönségtömeget vonzanak; bizonyítva, hogy a belsők szervezésében egybeálló bútor, ötvösség, kerámia, textília a legvonzóbb múzeumi okulásmódok közül való. A budapesti Iparművészeti Múzeum centenáriumi jubileuma vendégei közül is ismert A. L. den Blaauween igazgató éppen egy nagyobbszabású XIX. sz.-i kiállítás munkálatait irányítva, annak készülődései közé is bevezetett. A résztvevő kollégákkal a jelen kutatásaimhoz közeleső XIX. sz.-i tárgyú bemutatás több lényeges kérdését vitathattuk meg. Figyelmreméltó a Rijks-múzeum tanulmányi raktárrendszere is, félénként terszerűen váltott kiállításaiival. Így az egyes gyűjteményrészek raktáranyaga, főként a magasabb szintű műtárgyak intézményesen kerülnek a szakemberek, az érdeklődőbb közönség elé, amely szelektáltabban, személyi adatai feljegyzésével kerülhet be a részlegekbe. Kiállításpolitikájuk lényegét abban állapíthatnók meg, hogy az 1952-ből való nagy kiállítás évtizedek hosszan áll fenn; azt még az 1962-es nagyobbszabású beépítéssel nyert új épületrészek berendezését követően is fenntartották. Nézeteik szerint az adott elsőrendű anyag mellett a kiállítások erőltetett átrendeztetésével nem valósul meg semminemű közművelődési többleteredmény; az eredmény csupán oktan, sőt kártokozó anyagmozgatással járó statisztikahajhászás lehet. Az 1962-től megnagyobbodott belsőkben a XVIII. sz.-i bemutatások részére nyílt tér. A jelenleg készülő kiállítás az európai kultúrák újabb időszakait a szecesszióig folytatja. Az összetett, igényes installációt megfelelő gyorsasággal építette a külső vállalkozó cég. Amint az másfelé is tapasztalható, a korperiódusok bemutatásai során kutatásának vontatottságából következően a XIX. sz.-i hisztorizálás itt is utoljára maradt. Szakemberük sem igen akadt a mostohán kezelt időszakra, amelynek anyaga ennél fogva Hollandiában is hamarabb pusztul, semmint lényeges alkotásainak módszeresebb gyűjtésére sor került volna. A kiállítások installációja, amennyiben erre lehetőség van,

mindig falbaépített, de legalábbis hosszanfutó vitrinsorokból áll. A hatalmas amszterdami intézmény művészettörténeti szakembereinek száma *mindössze húsz*; (a képtárban négy, a szobortárban és az iparművészeti részlegekben, az iszlámgyűjteményeket is ideértve nyolc, a keletázsiai tárban két személy; a többiek a grafikai és a holland történelem osztályain egyebütt működnek.) Az évi 1 300 000 látogatójú múzeum közművelődési feladatait nyolctagú „nevelésügyi” csoporttal látja el többféle előadás, vezetéstípus, diavetítések segítségével. Ezek a dolgozók pedagógiai akadémián nyerik képeiket. A teremőrhány miatt azonban egy-egy részleget időnként bezárnak; ezekbe ilyenkor külön engedélyvel juthatnak be az érdekelt kutatók. A kiállítási termeket szemmel tartó örök figyelmét visszapiillantó tükrökre emlékeztető ellenőrző berendezések megtöbbszörözik.

Delftben a „hét Prinsenhof” múzeumban az előzőekny kollégák különösen a holland múzeumok működése mindennapjaiba engedtek bepillantást. A németalföldi egykori nagypolgári kultúrának XVII. sz.-i nagy festészetük vásznairól jól ismert képsorai elevenülnek meg Delft e szép múzeumi kiállításában, amelynek révén fenntartásáról, műtárgy-gyűjtésük mai lehetőségeiről is sokat megtudhattam. Napjaink Hollandiájában a műtárgyvásárlás helyzetét leginkább talán azzal a ténnyel mutathatnók be, hogy egy komoly szintű delfti fajansztárgy (színesfestésű váza, plakett) ára 30 000–80 000 gulden között mozog; ugyanakkor ennek a városi múzeumnak az évi tárgyvásárlási kerete 50 000 gulden. Ilyen körülmények között a többnyire gazdag emberekből álló múzeumbarati egyletre hárul azoknak a felbukkanó jelentős értékeknek a megszerzése, amelyek az egyébként a teljesség felé haladó híres múzeum hézagait még kitölthetik. A társadalmi műtárgyáramlás jelenlegi irányai Nyugat-Németország mellett újabban a közeli olajsejkek világa felé is utat leltek; a gazdaságilag depressziós USA, sőt Svájc e két előbbi tényező mellett már háttérbe szorult. A múzeumára büszke Delft város egyébként maga is szívesen segíti 90 000-es látogatottságú intézményét, amelynek raktári szorultságára jellemző, hogy nem temperált levegőjű padlástereit a közelmúltban építették be raktárakként és azokban régi festményanyagot is tartanak. A városi múzeum – és Hollandiában a legtöbb e kategóriába esik – tudományos tevékenysége felsőbb irányítottasága tekintetében úgyszólván teljesen független – szemléletünk szerint légtüres térben mozgó. A holland tudományos akadémia egyébként is kevésbé érdekli a társadalmi-, szellemi tudományok irányában; elsődlegesen a gazdasági, technikai fejlődés szempontjából gyakorlatias természettudományok, a mechanikai, matematikai területek felé fordult. Amellett azonban a még nagyobbára városi, táji alárendeltségű múzeumok jövője észrevehetően az állami központosítottaság irányában fejlődik. A múzeumi terület az önkormányzati szűklátókörűség miatt maga is szívesebben venné a szakemberek irányította, egyenletesebb szempontúnak ígérkező állami felügyeletet. Az említett állami, központi múzeumi intézmények, aminők a restaurátori laboratórium, stb. érzésük szerint már ennek a folyamatnak az egyengetői.

Magánygyűjtésüket úgy jellemezhetnők, hogy az a gyakorlatias holland társadalom életében elsősorban a gazdag emberek ismertetője. A gazdasági lendületből már jóideje kiesett Delftben, a magasabb polgári kultúra korábbi otthonában ma mindössze két gyűjtő akad. A műgyűjtemények itt előbb-utóbb a közgyűjteményekbe, a múzeumokba kerülnek be. Az örökösödési adó e tekintetben nem sújtja annyira a holland műtárgytulajdonost, amint azt sok nyugati országban látjuk; napjainkban a műtárgyaknak a magánlakásokban tartása azonban komoly veszedelmekkel járhat; az ilyen vonatkozású biztosítási összegek viszont igen magasak. Ez a tényező az itteni műgyűjtés legjelentősebb akadály. Műtárgyat egyébként úgyszólván korlátozás nélkül lehet az országból kivinni; annál magasabb vámok sújtják a behozatalt.

Delft híres fajanszmúzeuma egy egykori gazdag patrícius család otthonában jórészt enteriőr-szerűen mutatja be a létező e-nemű kerámiagyűjtemények egyik, vagy tán leggazdagabbikát.

A múzeumi létesítmények között is kiemelkedő az Arnheim melletti, közelebről az otterlooi de Hoge Velwe nemzeti parkban lévő Kröllér-Müller múzeum. Az építészetiileg is jelentős első építmény, a St. Hubertus vadászkastély H.P. Berlage alkotása. Az egykori holland falusi életet az 1912 óta létező Het Nederlandsch Openlucht Museum mutatja be. Itt a mintegy hatvan egységből álló skanzen Hollandia különböző tájainak népi építészete keretei között eleveníti meg a tán valaha is létezett leggazdagabb parasztkultúrát. Az akárhányszor mintázott csempéjű, vagy téglapadlós házak falait, a konyhákat is jórészt az ismert holland fajanszcsempék borítják. Hatalmas kandallók, a kemencék különféle alakzataihoz átvezető kései reneszánsz fűtőalkalmosságok terpeszkednek a régi holland enteriőrfestészet témáit felidéző belsőben, amelyek vörösréz edényekkel, rusztikus – gyakran piros színezésű – szalmafonatos ülogarnitúrákkal, a népes fajanszedények sok változatával adják a hatalmas favázas parasztházakban a holland falusi otthon felejthetetlen képét. A bútorstílusoknál felfűnő a XVIII. sz.-i gyökerű népies reneszánsz elhúzódása; gazdagon képviseltek a provinciális faragott barokk változatok is. Ezt a skanzenszerű együttest még hitelesebbé teszi, hogy az egy Arnheim környéki korábbi nagy gazdaság, a csatornás rétejin tavas erdőfoltokkal is élénk de Waterberg változatos adottságain keletkezett. A szokásos piros téglafalaikból vakítóan fehér ablak-ajtós épületek között a legvonzóbb talán a Zaanból ide áttelepített zöld-fehér parasztkokok ornamentikájú, oróztatós házcsoport. A nem egyes kiemelkedő néprajzi tárgyak csúcserőkeiből egybeállított múzeumegyüttes a holland falusi élet kihűnyő szakát a múlt század utójának szerveztségében fogja össze; bemutatásait amellest változatos viseletkiállításokkal, modellekkel, közlekedési eszközökkel teszi teljesebbé. Halászfalu részletek mellett a népi iparűzés több módja, a kocsigyártás, sőt olyan tevékenységek, aminő a falusi merített papírgyártás, kerülnek itt bemutatással elevenülten a látogató elé.

Otterlot mégis modern szabadtéri múzeuma tette világhírűvé. A Van de Velde építészeti remekműve (1938) utóbb újabb épületrésszel bővült. A legnagyobb szabású parkkultúrák egyikébe befoglalt építmény üvegfalainak felületein visszatürkőződő növényzet, a terepbe artistikusan illő mellvédek, lépcsőzetei egyetlen szervezőgégé válnak. Újabb részei meg éppen átvezetnek a körülötte lévő térség műalkotásaihoz. A parkrészletek, ligetes erdőfoltok közeiben mindenfelé plasztikai művek állnak; nagy benyomást tevő együttese építészetnek, kertművészetnek és szobrászatnak. Rodin, Bourdelle régebbi alkotásai mellett Marini, Paulozzi, Moore, Volten, Dubuffet, Visser műveinek sora áll itt; komoly szinten képviselt napjaink kerámiaművészete is. A természeti környezetbe magasszintű behelyezéssel bemutatott kiemelkedő szoborművek közül is valóságos jelképe lett a szabadtéri múzeumnak az egyik kis víztükrön úszó poliészter anyagú kettős fehér kagylóidom, a magyar Marta Pán műve, amely minden elmozdulásakor újabb változatú formáit, íveléseit mutatja. A világhírű alkotás az ismert gépi meghajtású mobil plasztikák helyett a víztükrön való légmozgás természetes mobilitásával végtelen finom változatban reagál, teremtve szakadatlan új- meg új megjelenési alakzatait. Egy hatalmas hófehér formabontó építmény fekete kontúrvonalai hullámzásaival, emeleti terraszával, tornyával sajátos átmenete az architektúrának és plasztikának. A múzeum pedig Van Gogh nagyszámú képe mellett olyan alkotók műveit őrzi, aminők Seurat, Redon, Léger, Picasso, Juan Gris, Mondrian. A tetővilágításos kiállítóterek pasztellfehér-szürkés ezüstösen ható szinkultúrája bárkit meggyőzhet a világítóan hűvös tónusok modern elsőbbségéről a nálunk, sajnos, annyira dívó nehéz, fülledt, „meleg” színekkel szemben.

Az alapító Heléne Kröller-Müller nevét viselő mintegy száz Van Gogh képet bemutató otterlooi múzeumhoz képest is egészen új az amszterdami Van Gogh Múzeum, a nagy életmű fő gyűjtőhelye. A nagyszerű archívummal és szakkönyvtárral, bemutató filnteremmel, kutatóhelyiségekkel felszerelt intézmény Vincent Van Gogh kettőszáz feletti képét, vagy ötszáz rajzát és hétszáz körüli levelét tartalmazza. A modern építészet kialakulásában annyira előljáró Hollandia múzeumi épületei sorával is a lehető legmagasabb szintet érte el. Az amszterdami új „Napfénymúzeum” méltó hajléka a Van Gogh-i festészetnek; abban a ma építészetének sok eredménye mellett a lehetséges megvilágítási és fényhatások is megvalósulhattak. Az épület az északi fekvésű város mérsékeltébb fényeiből a lehető legtöbbet von belsőibe, a provencai napfényözön teljét adó Vincent-i vásznakra. A látogató itt a „műhely”-részlegekben akár rajzeszközökkel, ecsettel próbálkozhat – szakfelügyelet mellett – Van Gogh színeinek, formáinak világában. A múzeumi szervezet adja ki a Vincent c. angol nyelvű folyóiratot is; kevés múzeuma lehet ma a Földnek, amely egy nagy alkotó életének eredményeit a korszerűség ilyen szintjén, ekkora teljességgel mutatná be. A befogadó múzeumépület falskjainak valósággal Mondrian egy-egy alkotására utaló koordináta szerkezetei, belsőinek négyzetei, üvegfalai, raszteres elhatároló felületei világító fehér-ezüstös színezéseivel – melegebb színűek csupán a téglaszín padlózatok – méltóan tartják a kor ízlésében egybe Van Gogh művészetét.

Rotterdam fő múzeuma, a Boymans van Beuningen átvészelt a város tragikus sorsát, a háború óta pedig új épületrészt is kapott. A múltjába süppedő Delfttel szemben eleven Rotterdam ugyancsak gondját viseli múzeumának; a csupán minőségi csúcsokat gyűjtő intézménynek azonban múzeumbarát anyagi alapok itt is segítségére sietnek, ha a kiterjedt műkereskedelemben érdemleges műtárgy feltűnik. Kiállításairól, az installációkról akárcsak Hollandia számos helyén, itt is a legteljesebb elismeréssel szólhatunk. A legszebb tárlókat talán ennek új kiállításaiiban láttam. A Frankfurt am Main-i installációs berendezések gyárából való tárlóknál a fém-üveg esztétika teljén, úgyszólván tetetlenségük mellett a megvilágítás, szellőzés, pormentesség igényei messzemenően valósulnak meg, a szűkséghez képest szabályozható belső térelosztásokat is biztosítva.

Harlemben a Frans Hals Múzeumban, mint annyi más holland iparművészeti múzeumban ugyanúgy az enteriőrszerűség a vezető rendezési elv. Ahol az anyag lehetővé teszi, belső-berendezések teremSORAI fogadják a látogatót, intimebb szoba és kabinet-szárnyakkal; de a gazdag holland életformákat sokféle keresztmetszet házpalota makettek is bemutatják.

Hollandiában is megtalálhatók az egyetemekkel összenőtt múzeumszerű intézetek. Utrechtben az egyetem régészeti intézete foglal magában ilyen részleget; ez tanulmányi raktárában gyűjt rendszeresen ókori művészeti anyagot, amelyet a tanszék hallgatói dolgoznak fel. Amint a professzor, J.W. Salomonson elmondotta, a múzeumok leendő kutatóit egyetemi tanulmányaik idején ekként készítik elő a későbbi múzeumi munkára. A gondosan, inkább lassan növekvő egyetemi gyűjtemények nyilvántartórendszere fényképes dokumentációra, mutatókartonokra épül; tudományos leírókartont nem ismernek.

Anyagi ellátottság – nem egyenletesen – fokozódó központosítás, fejlődő közművelődés, földünk egyik legfejlettebb installatív esztétikája jellemzi a mai Hollandia múzeumi kultúráját. Nem csupán a XVII. sz.-i nagy művészetének, de P. Mondrian, Th. van Doesburg, a Hilwersumban épülettömegeket éles kockaalakban először csoportosító W.M. Dudok Hollandiájában is vagyunk, amely nagy művészeti hagyatéka birtokában jelentős ráfordításokkal törekedik népe kultúrájának fejlesztésére, művelődési kincseinek az emberiség elé tárására.

Az ICOM 1977. évi kongresszusa

LENINGRÁD – MOSZKVA

Magyarország kb. 1952 óta vesz részt a nemzetközi múzeumi szervezet, az ICOM munkájában. Ekkor alakult meg hazánkban a szervezet Magyar Nemzeti Bizottsága.

Az elmúlt 25 év az ICOM munkájában is jelentős szervezeti és lényegi változásokat hozott. A legjelentősebb szervezeti változás az volt, hogy 1974-ben új alapszabályokat fogadott el a Koppenhágában tartott kongresszus, illetve közgyűlés. Az új alapszabályok lényegében kiteljesítették az ICOM alapvető célkitűzését, t.i. azt, hogy az ICOM segítse elő a múzeumok és múzeumi szakemberek közötti együttműködést, a nemzetközi kapcsolatok alakulását, a kölcsönös egyetértést, egymás kulturális értékeinek megismerését, megismertetését és megbecsülését. Az alapszabályban új vonás volt a nemzetközi múzeumi életben az utóbbi évtizedekben bekövetkezett hatalmas változások regisztrálása. Ennek az új fejlődési szakasznak a leglényegesebb vonásai a fejlődő országok múzeumi életének megerősödése, az európai és észak-amerikai múzeumi modellektől való függetlenedése, önálló utak keresése, új módszerek kialakítása volt. Ebből következik, hogy megnőtt a harmadik világ múzeumainak szerepe és jelentősége a múzeumi életben. Az ICOM legnagyobb, mondhatnánk létfontosságú problémája az elmúlt évtizedben az volt és jelenleg is az, hogy a fejlődő országok múzeumait hogyan tudja integrálni a szervezetbe. Egységes szervezet vagy a regionális fejlődés? Ez a legsúlyosabb probléma, amivel az ICOM-nak az elkövetkező időkben szembe kell néznie. Az ugyanis mindenki előtt világos, és ezt a fejlődő országok múzeumi szakemberei expressis verbis meg is mondták, hogy az ICOM nem maradhat továbbra is csak az európai, észak-amerikai múzeumok és múzeumi szakemberek szervezete. Márpedig, ha megnézzük pl. egy-egy nemzetközi bizottság összejövetelét (az érdemi szakmai munka tulajdonképpen a nemzetközi bizottságokban folyik), akkor azt kell látnunk, hogy ezek résztvevőinek 90–95 %-a európai és észak-amerikai országokból verbuválódik. Az 1974-ben elfogadott új alapszabály megnövelte a választott szervek és elsősorban az ICOM szervezeti alapját képező nemzeti bizottságok szerepét. Bizonyos mértékben befolyásolta a helyzetet még az is, hogy lejárt az ICOM elnökének, a szovjet alelnöknek és a Végrehajtó Bizottság több tagjának a mandátuma.

Ilyen körülmények között került sor 1977-ben az ICOM XI. kongresszusára és közgyűlésére a Szovjetunióban, Leningrádban és Moszkvában, hogy 3 évvel az új alapszabályok elfogadása után áttekintse a nemzetközi múzeumi helyzetet.

A Kulturális Minisztérium jóváhagyásával, az ICOM Magyar Nemzeti Bizottsága szervezésében az eddigi legnagyobb, 12 főnyi magyar delegáció utazott a Szovjetunióba. A kiutazók névsora a következő volt: Czére Béla (Közlekedési Múzeum), Fülep Ferenc (Magyar Nemzeti Múzeum), Garas Klára (Szépművészeti Múzeum), Gönyei Antal (Kulturális Minisztérium), Hárs Éva (Janus Pannonius Múzeum, Pécs), Miklós Pál (Iparművészeti Múzeum) az ICOM Magyar Bizottságának tagjai, ezenkívül Dér László (Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba), Éri István (Múzeumi Módszertani és Restaurátori Központ), Hetés Tibor (Hadtörténeti Múzeum), Kovács Tibor (Kulturális Minisztérium), Petrik Ottó

(Közlekedési Múzeum), Szabó Miklós (Szépművészeti Múzeum). Amint a fenti névsorból kiderül, a delegáció tagjai között olyan múzeumi szakemberek is voltak, akik nem tagjai a Magyar Bizottságnak, de akiknek részvételét a Kulturális Minisztériummal együtt fontosnak tartottuk.

A magyar delegáció május 18-án érkezett meg Leningrádba és május 19-én már megkezdődtek a nemzetközi bizottságok ülései. A magyar delegáció tagjait – érdeklődési körüknek és a szükségleteknek megfelelően – osztottuk be a különböző bizottságokba. Így képviseltettük magunkat a Nevelési és Kulturális Bizottságban, a Régészeti és Történeti Múzeumok, a Regionális Múzeumok, a Közlekedési Múzeumok, az Iparművészeti Múzeumok Nemzetközi Bizottságában, továbbá képviselőink részt vettek a Restaurátori, a Public Relation, a Nemzetközi Kiállításcsere bizottságaiban. Általános volt a tapasztalat, hogy hazánk ezekben a bizottságokban szinte egyáltalán nincs képviselve. A személyes jelenlét azt jelenti, hogy pl. Garas Klárát beválasztották a művészeti kiállításokkal kapcsolatos bizottság, Szabó Miklóst a Public Relation bizottság vezetőségébe, Éri Istvánt és Kovács Tibort felvették a Dokumentációs, ill. a Régészeti és Történeti Múzeumok Bizottságába. A másik általános tapasztalat az, hogy bővíteni kellene a kölcsönös tájékoztatást, azaz sokkal több információt kellene közölni a magyar múzeumügyről és meg kellene találni a módját annak, hogy a különböző bizottságok kiadványai, az egyes üléseken elhangzott előadások, a közölt új eredmények időben eljussanak hozzánk. Igen fontos, szinte alapvető feltétele az ICOM munkájában való fokozottabb aktivitásunknak a kongresszusok közötti időszakban a különböző országokban szervezett szakrendezvényeken való személyes részvételünk. Ilyen lenne pl. az 1978-ban Zágrábban megrendezésre kerülő restaurátori értekezlet, amely kitűnő alkalmat szolgáltatna restaurátoraink nemzetközileg is jelentős, de nemzetközileg egyáltalán nem ismert új eredményeinek a közlésére.

A nemzetközi bizottságok közül a Régészeti és Történeti Múzeumok Bizottsága vezetőségének újjáválasztásában voltunk leginkább érdekelve. A szocialista országok elnökeinek évenként megtartott ülésén már 1976-ban felmerült a Bizottság vezetésének a kérdése, mivel a holland elnök, A. KLASSENS professzor mandátuma lejárt. 1976-ban Moszkvában, majd 1977 márciusában Budapesten a szocialista országok elnökei állást foglaltak, hogy az elnöki posztra egyhangúlag e sorok íróját jelölik. A bizottság korábbi vezetősége; amely lényegében 1965 óta kezében tartotta a vezetést, hogy a demokratikus jelölés lehetőségét megakadályozza, 1977 márciusában egy általa összeállított listát küldött meg levélben a tagoknak és levélbeli szavazást kért a lista felett. Ez több szempontból is ellene mond a demokratikus választás elvének. Levélbeli előzetes szavazást az alapszabály nem ismer, esetleg szükségállapotban lehetne ilyen elrendelni. Ezenkívül a tagság 3 évenként azért gyűlik össze a kongresszust megelőző ülésekre, hogy ott személyesen döntsenek az új vezetőségről, demokratikus jelölés és választás alapján. (A régi vezetőséget senki nem hatalmazta fel a jelölésre, ez a tagság által megválasztott jelölő bizottság feladata). De a levélre a tagságnak csak egy kis töredéke szokott válaszolni, s ez így történt most is: 23-an szavazták meg a kiküldött listát, 7-en tiltakoztak a szavazás ilyen módja miatt. A leningrádi ülésen J. PHILIPPE (Belgium), akit új elnöknek jelöltek a lista szerint, saját magát deklarálta a megválasztott elnökségnek, vitát e kérdés felett nem is volt hajlandó nyitni. Amikor az ellenzők mégis szóhoz jutottak, tiltakoztak az eljárás ellen. J. PHILIPPE ekkor felkapta iratait és kirohant az ülésteremből. Távozása után a tagság jelölő bizottságot választott és a jelölő bizottság – most már teljesen szabályosan – előterjesztette a javasoltak listáját és ennek megvitatása után megtörtént a választás, amelynek végeredménye alapján alulírottat megválasztották az 1977–1980 közötti időszakra a Régészeti és Történeti Múzeumok Nemzetközi Bizottsága elnökéül. A négy

alelnök a világ különböző régióiból került ki: egy Pakisztánból, egy az arab országokból, egy Brazíliából, egy pedig Európából.

A nemzetközi bizottságok ülései után, május 22-én a résztvevők különvonattal áttelepdedek Moszkvába, ahol *P.N. GYEMICSEV*, a Szovjetunió kulturális minisztere május 23-án megnyitotta az ICOM XI. Kongresszusát. Ez volt eddig a legnépesebb: 65 országból kb. 1500 résztvevő jelent meg. A megnyitó előadást *V.J. POPOV* elvtárs, kulturális miniszterhelyettes tartotta. Előadásában részletesen ismertette a szovjet múzeumok szerepét és jelentőségét a SZU kulturális életében, ismertette a múzeumok fejlődését a Nagy Októberi Szocialista Forradalom óta eltelt 60 évben. Vázolta azt az óriási fejlődést, amelyen a múzeumügy a SZU-ban keresztülment. Imponáló adatokat közölt a szovjet múzeumok számáról, az évenként rendezett hazai és nemzetközi kiállításokról és a szovjet múzeumok látogatottságáról. Aláhúzta azt a jelentős szerepet, amelyet a múzeumok az egész világon a népek közötti kölcsönös megértés kialakításában játszanak.

A kongresszus érdemi munkája május 23-án a délutáni órákban kezdődött meg az ICOM elnökének, *J. JELINEK*-nek az előadásával, aki részletesen taglalta az ICOM szerepét a múzeumok közötti nemzetközi együttműködés fejlesztése terén. Ehhez 3 korreferátum hangzott el. Május 24-én újabb négy előadásra került sor. A főelőadást *J.V. NOBLE*, New York város múzeumának igazgatója tartotta, a nemzetközi kiállítások cseréjéről. Előadásában vázolta ezeknek az összekötő szerepét az egyes népek, országok között és aláhúzta a kölcsönös egyetértést a helsinki határozatok szellemében. Ehhez az előadáshoz *B. PIOTROVSZKI*, az Ermitázs igazgatója tartott korreferátumot és ismertette a szovjet múzeumok munkáját és feladatait a nemzetközi kiállítások cseréje terén. *S. FUKUDA*, a tokiói Műszaki Történeli Múzeum igazgatója a múzeumok és nemzetközi turizmus kapcsolatait tárgyalta.

Május 25-én került sor a kongresszus harmadik előadássorozatára, amelynek főelőadását *S.A. BOSE*, a kalkuttai Tudományos és Kutatási Múzeum igazgatója tartotta, a kulturális és természeti örökség nemzetközi védelme címmel, amelyhez ugyancsak három korreferátum hangzott el. Az előadásokat minden délután vita követte. Az esti órákban az ICOM vezetőszervei tartottak üléseket, ezenkívül külön találkozókat szerveztek az afrikai, ázsiai, arab és latinamerikai országok küldöttei részére. A kongresszus szüneteiben, a délutáni és az esti órákban csoportosan vagy egyénileg alkalom nyílt a leningrádi és moszkvai múzeumok meglátogatására, amelyek hatalmas, állandó kiállításai mellett külön kiállításokkal és egyéb rendezvényekkel készültek fel a kongresszus résztvevőinek fogadására. A Régészeti és Történeli Múzeumok Nemzetközi Bizottsága külön kirándulást szervezett Novgorodba, ugyanígy látogatást tettek egyes csoportok Pavlovszkban, Petrodvorecban stb. Mindezt megkoronázta az összes résztvevők 2 napos kirándulása Szuzdalba és Vladimirbe május 26-án és 27-én. A résztvevők felkeresték e városok múzeumait és műemlékeit, résztvettek kiállítások megnyitásán, koncerteken és népi táncbemutatókon.

Május 28-án került sor a közgyűlésre. A közgyűlés elfogadta az ICOM következő 3 éves programját és költségvetését, továbbá kilenc határozati javaslatot a múzeumok szerepéről és rendeltetéséről a népek közötti kulturális kapcsolatok előmozdítása érdekében; a nemzetközi turizmusban játszott szerepükéről; a műtárgyak restaurálásának; a nemzetközi kiállítások cseréjének megszervezéséről stb. A közgyűlésen éles összecsapás zajlott le az arab országok és Izrael között a jeruzsálemi ásatások és a megszállt területeken lévő múzeumok és műemlékek ügyében.

Végül sor került az ICOM új vezetőségének megválasztására. Az ICOM elnöke *H. LANDAIS* (Franciaország) lett, a két alelnök: *V.H. SZUSZLOV* (Szovjetunió) és *P. PERROT* (USA), a pénztáros

P. CADORIN (Svájc), a szűkebb vezetőség ötödik tagja a nemzeti bizottságok elnökeiből álló Advisory Committee elnöke: *G. LEWIS* (Nagybritannia). A Végrehajtó Bizottság öt választott tagja a következő: *S.A. BOSE* (India), *K. DABROWSZKI* (Lengyelország), *J. KUBA* (Csehszlovákia), *U. OLOFFSON* (Svédország) és *H. GANSLMAYER* (NSZK). A Végrehajtó Bizottság első ülésén egy arab ország és Mexikó képviselőjét kooptálta tagjai közé. Ezután 8 tiszteleti tagot választottak, közöttük négyet a szocialista országok képviselői közül. A közgyűlés utolsó határozata az volt, hogy az ICOM XII. Kongresszusát 1980-ban Mexikóban rendezik meg.

A nagylétszámú kongresszust a Szovjetunió ICOM Bizottsága kitűnően szervezte meg. A résztvevőknek alkalma nyílt arra, hogy megismerkedjenek a SZU múzeumi eredményeivel, a műemlékügy fejlettségével, a szovjet múzeumi szakemberekkel. A személyes kapcsolatok kiépítésére általában igen sok lehetőség adódott. A magyar résztvevőknek alkalma nyílt közelebbről látni azokat a nemzetközi problémákat, amelyek a világ múzeumügyét foglalkoztatják. Lehetőség nyílt a legszélesebb nemzetközi összehasonlításra, pozitív és negatív következtetések levonására saját fejlődésünket illetően. A magyar résztvevők, a magyar ICOM Bizottság számára fontos feladat, hogy értékelje a látottakat, és levonja az ezekből adódó szervezeti és egyéb következtetéseket.

Budapest, 1977. július 20.

Dr. Fülep Ferenc
az ICOM Magyar Bizottsága
elnöke

Javaslat a Kulturális Javak Nemzetközi Cseréjére

Elfogadta az Egyesült Nemzetek Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete a Nairobiban 1976. november 26-án megtartott Közgyűlés tizenkilencedik ülészakán.

A KULTURÁLIS JAVAK NEMZETKÖZI CSERÉJÉVEL KAPCSOLATOS JAVASLAT

Az Egyesült Nemzetek Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete a Nairobiban 1976. október 26. és november 30. között megtartott Közgyűlése tizenkilencedik ülészakán,

Szem előtt tartva, hogy a kulturális javak a civilizáció és a nemzeti kultúrák alapvető részét képezik, *Figyelembe véve*, hogy a kultúra különböző területein elért eredmények teljesebb megismerését célzó kulturális cserék kiterjesztése és előmozdítása hozzájárul az érintett kultúrák gazdagodásához, miközben fenntartja az egyes nemzetek kulturális értékeit és azok jellegzetes karakterét, melyek összességükben az emberiség kulturális örökségét képezik,

Figyelembe véve, hogy a kulturális javak terjesztése olyan jogi, tudományos és technikai feltételek mellett, melyek megakadályozzák a javakkal történő jogtalan kereskedést illetve a javak károsodását, erős eszköze a népek közötti kölcsönös megértés és elismerés előmozdításának,

Figyelembe véve, hogy a kulturális javak nemzetközi terjesztése jelenleg még mindig legnagyobb részben egyéni kezdeményezésektől függ és ezért könnyen spekulációhoz vezethet, melynek következtében ezen javak ára emelkedik és ezáltal a szegényebb országok és intézmények számára elérhetetlenné válik és a törvénytelen kereskedés ezen javakkal tovább bátorítást nyer,

Figyelembe véve, hogy még olyan esetekben is, amikor a javak nemzetközi terjesztését önzetlen motiváció irányítja, az intézkedések általában egyoldalú szolgáltatásokban, mint rövidtávú kölcsönök, közép- és hosszútávú letétemények és adományok, nyilvánulnak meg,

Figyelembe véve, hogy az ilyen egyoldalú tevékenységek mind számban, mind elterjedtségi fokban korlátozottak, mert mind költségeik, mind pedig a vonatkozó szabályok és gyakorlat rendkívül bonyolult képet mutat.

Figyelembe véve, hogy noha az ilyen intézkedések előmozdítása az elterjedésüket akadályozó tényezők csökkentésével, illetve megszüntetésével kívánatos, úgyszintén rendkívül fontos a kölcsönös bizalmon nyugvó intézkedések elősegítése, melynek során valamennyi intézmény közös és egyenlő alapról indulva tárgyalhatna egymással,

Figyelembe véve, hogy számos kulturális intézmény bír, pénzügyi erőforrásaitól függetlenül, több azonos vagy hasonló jellegű, vitathatatlan kvalitású és pontosan dokumentált kulturális termékkel, melyek pluralitásuk miatt csekély vagy másodlagos fontossággal bírnak az intézmény számára, más országok intézményei számára azonban értékes kiegészítésül szolgálhatnának,

Figyelembe véve, hogy a kulturális intézmények közötti cserék rendszerezett politikája lehetővé tenné, hogy a felek többletben lévő kulturális termékeikért cserébe olyanokat kapjanak, amelyek nem állnak rendelkezésükre, és ez nemcsak gazdagítaná a feleket, hanem a nemzetközi közösség kulturális örökségének, mely a népek örökségének összessége, jobb kihasználásához vezetne,

Szem előtt tartva, hogy az Unesco munka eredményeképpen kötött különféle nemzetközi egyezményekben korábban már történtek hasonló javaslatok ilyen jellegű cserékre,

Megjegyezve, hogy ezekben a témákban a fent említett eszközök továbbra is korlátozottak maradtak és általánosságban véve a kevésbé érdekelt felek közötti cserék gyakorlata elenyésző, továbbá azok az intézkedések, melyek ennek ellenére létrejönnek, gyakran bizalmas jellegűek és a közösség előtt ismeretlenek maradnak.

Figyelembe véve, hogy következőképpen nemcsak az egyoldalú kölcsön, letéteményi és adományi intézkedések fejlesztése szükséges, hanem ezzel egyidejűleg a két- illetve többoldalú cserék fejlesztése is,

Tárgyalva, a kulturális javak nemzetközi cseréjével kapcsolatos javaslatokat az ülés 26. számú napirendi pontjaként,

Elhatározván, a tizennyolcadik ülésen, hogy e kérdést Javaslat a Tagállamoknak formájában kezeli, *Elfogadja* jelen Javaslatot 1976. november 26. napján.

a Közgyűlés azt javasolja a Tagállamoknak, hogy a következő lehetőségeket olyan törvényes és egyéb intézkedések alkalmazásával vegyék igénybe, melyek az adott állam alkotmányos rendszerével illetve gyakorlatával egyeznek, annak érdekében, hogy életbe léptessék jelen Javaslatban foglalt elveket országaik területén.

A Közgyűlés azt javasolja a Tagállamoknak, hogy országaik megfelelő hatóságainak és szervezeteinek figyelmét hívják fel jelen javaslatra.

A Közgyűlés azt javasolja a Tagállamoknak, hogy a Közgyűlés által meghatározandó időpontban és formában jelentést adjon le a jelen Javaslat végrehajtása érdekében tett lépésekről.

I. DEFINÍCIÓK

1. A jelen javaslat szempontjából:

„kulturális intézmény” alatt értendő bármely olyan állandó intézmény, melynek célja, hogy

megőrizze, tanulmányozza és továbbfejlessze a kulturális javakat és ezeket hozzáférhetővé tegye a közösség számára, valamint azok az intézmények, amelyeknek az adott állam közhivatalaitól erre engedélye illetve jóváhagyása van;

„kulturális javak” alatt értendők azok a javak, amelyek az emberi alkotás valamint a természeti fejlődés kifejezői illetve biztosítékai, és amelyek az egyes államok illetékes testületei véleménye szerint történeti, művészeti, tudományos vagy technikai értékkel és érdeklődéssel bírnak illetve bírhatnak, beleértve a következő kategóriákban felsorolt témákat:

- a) zoológiai, botanikai és geológiai minták;
- b) archeológiai tárgyak;
- c) néprajzi tárgyak és dokumentációk;
- d) szépművészeti és iparművészeti munkák;
- e) irodalmi, zenei, fotográfiai és cinematográfiai munkák;
- f) archív anyagok és dokumentumok;

„nemzetközi cserék” alatt értendő bármely olyan tulajdonjogi csere, használatbavétel vagy letét, amely országok illetve különféle országok kulturális intézményei közötti kulturális cseréket érinti, legyen az akár kölcsön, letétemény, eladás vagy adomány, és ezeket olyan feltételek mellett kell végrehajtani, melyek az illető felek egyetértését élvezik.

II. JAVASOLT INTÉZKEDÉSEK

2. Figyelembe véve, hogy a kulturális javak az emberiség közös örökségének részét képezik, és azt, hogy minden egyes állam felelősséggel tartozik nemcsak saját lakossága hanem a világ nemzetközi közössége iránt is; a Tagállamoknak hatáskörükben biztosított lehetőségeiken belül a következő intézkedéseket kell tenniük, hogy a különféle országok kulturális intézményeivel a regionális és helyi hatóságokkal való együttműködés során elősegítsék a kulturális javak terjesztését.

3. A tagállamoknak az illető országok jogi, valamint alkotmányos rendszerével illetve gyakorlattal és azok körülményeivel összhangban a meglévő törvényeket, illetve rendelkezéseket, illetve új törvények és rendelkezések létrehozásával olyan intézkedéseket kell hozniuk, hogy az öröklés, adóztatás és vámtarifák lehetővé tegyék, illetve megkönnyítsék a következő akciók végrehajtását, melyek egyedüli célja a kulturális javaknak a kulturális intézmények között végrehajtott nemzetközi cseréje.

- a) végleges, illetve előjegyzésbe vett import és export, valamint tranzit lehetőség a kulturális javak számára;
- b) tulajdonjogi csere, illetve a kulturális javak felszabadítása azon esetben, ha azok valamely közintézmény illetve kulturális intézmény tulajdonát képezik.

4. A Tagállamoknak, amennyiben ezt célszerűnek ítélik meg, gyámságot kell vállalniuk a közvetlen hatáskörükbe tartozó illetve a kulturális intézményeken keresztül létrejövő javaslatok illetve ajánlatok felett, melyek célja a nemzetközi cseréken keresztül létrejövő kulturális javak cseréje.

5. A cserékre tett javaslatokat akkor kell dokumentálni, ha már rögzítést nyert, hogy az illető kulturális termék jogi státusa megfelel a nemzeti törvényekben foglaltaknak, annak érdekében, hogy az ajánlatot adó intézmény rendelkezék jogi formulákkal erre a célra.

6. A cserékre tett javaslatoknak teljes tudományos, technikai és ha szükséges, jogi dokumentációval kell rendelkezniök, melyek készítésekor a cél az, hogy a kulturális felhasználás legkedvezőbb feltételeit biztosítani lehessen, és ahol ez vonatkozik, a kérdéses termékek megőrzése és restaurálása is biztosított legyen.

7. A csereegyezményeknek tartalmazniok kell utalást arra, hogy a fogadó intézmény kész a szükséges intézkedéseket megtenni, hogy az illető kulturális javak megfelelő védelmét és megőrzését biztosítsa.

8. Figyelmet kell szentelni arra, hogy a kulturális intézmények további anyagi támogatást kapjanak, illetve arra, hogy a meglévő anyagi támogatás bizonyos részét e célra félretegyék annak érdekében, hogy a nemzetközi cserék végrehajtását elősegítsék.

9. A Tagállamoknak külön figyelmet kell fordítaniok arra, hogy milyen veszélyeknek vannak kitéve a kulturális javak a kölcsön időtartamára, beleértve a szállítással eltöltött időt, és ennek megfelelően tanulmányozniok kell a kormány-garancia bevezetésének lehetőségét, valamint kompenzációs rendszerek kidolgozását a nagy értékű tárgyak kölcsönadására, hasonlóképpen azokhoz a lehetőségekhez, melyek bizonyos országok között korábban már létrejöttek.

10. A Tagállamoknak alkotmányos gyakorlatukkal összhangban meg kell vizsgálniok annak lehetőségét, hogy a kulturális javak nemzetközi cseréjéből eredő különféle akciók koordinálásának feladatát megfelelő, specializált szervezetekre bizzák.

III. NEMZETKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉS

11. A Tagállamoknak az illetékes szervezetek, legyenek azok regionálisak, országosak, nemzetköziek illetve kormányköziek vagy nem kormányhoz tartozók – segítségével, valamint alkotmányos gyakorlatukkal összhangban kiterjedt információs és ösztönző hadjáratot kell indítaniok, melynek célja, hogy az országaikban levő kulturális intézmények, valamint az ott dolgozó munkatársak minden kategóriában, adminisztratív és tudományos szinten is, országos valamint regionális szinten tudomást szerezzenek arról a jelentős hozzájárulásról, amely elősegítheti a népek közötti jobb kölcsönös megértés továbbfejlesztését azáltal, hogy a kulturális javak nemzetközi cseréjének valamennyi lehetséges formáját kiterjesztik, és azáltal, hogy a nemzeti kulturális javak gondozásával megbízott valamennyi illetékes bátorítást nyer, hogy az ilyen cserékben részt vegyen.

12. Ennek a hadjáratnak különösen a következő szempontokat kell hangsúlyoznia:

1) Azon kulturális intézményeket, amelyek a kulturális javak nemzetközi terjesztésével kapcsolatban már egyezményeket kötöttek, fel kell szólítani, hogy az általános természetű és modellként szolgálható lehetőségeket tegyék közzé, de ne tegyék közzé az olyan speciális természetű lehetőségeket, mint például a kérdéses témák leírása, értékelése, vagy egyéb specifikus részlet;

a) Az illetékes specializált szerveknek, különösen a Múzeumok Nemzetközi Tanácsának, módot kell találni egy vagy több olyan gyakorlati kézikönyv kiadására illetve kibővítésére, mely a kulturális javak közreadásának lehetséges módozatait taglalja és kihangsúlyozza azok különleges jellemvonásait. Ezen kézikönyveknek tartalmazniok kell modell-szerződéseket, minden lehetséges egyezmény típusra. Az illetékes országos szervek segítségével ezeket

a kézikönyveket széles körben terjeszteni kell, hogy az országban valamennyi érintett szervhez eljussanak;

2) A csereegyezmények aláírásához szükséges előkészítő tanulmányok elősegítése érdekében a következőket kell valamennyi országban széles körben terjeszteni;

a) különféle publikációk (könyvek, folyóiratok, múzeumi és kiállítási katalógusok és fényképdokumentációk), melyeket a kulturális javak őrzésével megbízott intézmények adnak ki;

b) a cserékre tett javaslatok illetve kérelmek jegyzékét minden egyes országnak össze kell állítania;

3) Valamennyi ország kulturális intézményeinek figyelmét különösen azokra a lehetőségekre kell felhívni, melyek a jelenleg gazdátlanul álló munka elvégzésében rejlenek, erre a tulajdonjog átruházása nélküli egymást követő kölcsönök rendszere nyújtana módot, mely a letétemény birtokában lévő intézmény számára lehetővé tenné, hogy a szóbanforgó munkát teljes egészében bemutassa.

13. Amennyiben a kulturális javak nemzetközi cseréjében résztvevő felek bármilyen technikai nehézséggel találnák szemben magukat ilyen cserék végrehajtása során, egy vagy több szakértő véleményét kérhetik azután, hogy e személyeket az Unesco főtitkárával történt konzultáció során kijelölik.

IV. SZÖVETSÉGI ÁLLAMOK

14. A jelen Javaslat hatályba léptetése érdekében azon Tagállamok, amelyek szövetségi illetve nem unitárius alkotmányos rendszerrel bírnak, a Világ Kulturális és Természeti Öröksége Védelmére összehívott Gyűlés 34. cikkelyében foglalt elvek, melyeket a Közgyűlés a tizenhetedik ülészak folyamán fogadott el, járhatnak el.

V. A KULTURÁLIS JAVAKKAL TÖRTÉNŐ TÖRVÉNYTELEN KERESKEDÉS ELLENI INTÉZKEDÉS

15. A nemzetközi cserék továbbfejlődése során a különféle Tagállamok kulturális intézményeinek képessé kell válniuk, hogy gyűjteményeiket törvényes eredetű kulturális javakkal bővítsék, melyeket olyan dokumentáció kísér, hogy azok a kulturális jelentőségüket teljes mértékben feltárják. Ezzel összhangban a Tagállamoknak minden szükséges intézkedést meg kell tenniük az illetékes nemzetközi szervezetek segítségével, hogy biztosítsák, hogy az ilyen cserék továbbfejlesztése kéz a kézben haladjon a kulturális javakkal való törvénytelen kereskedés lehetséges formái elleni intézkedések kiterjesztésével.

A Történelmi Jelentőségű Területek Védelmével és Mai Szerepével Kapcsolatos Javaslat

elfogadva a Nairobiban 1976. november 26-án megtartott Közgyűlés tizenkilencedik ülészakán.

A TÖRTÉNELMI JELENTŐSÉGŰ TERÜLETEK VÉDELMEVEL ÉS MAI SZEREPÉVEL KAPCSOLATOS JAVASLAT

Az Egyesült Nemzetek Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete a Nairobiban 1976. október 26. és november 30. között megtartott Közgyűlése tizenkilencedik ülészakája folyamán,

Figyelembe véve, hogy a történelmi jelentőségű területek az emberek napi környezetének részét képezik mindenütt, valamint azt, hogy ezek annak a múltnak az emlékei a jelenben, amely őket létrehozta, továbbá azt, hogy az élet háttéréhez szükséges változatosságot nyújtják, hogy a társadalom összetettségét kiegészítsék, valamint azt, hogy ezáltal értékük növekszik és ezáltal egy további emberi dimenziót nyerne,

Figyelembe véve, hogy a történelmi jelentőségű területek továbbadják a koroknak a kulturális, vallási és társadalmi gazdagság és változatosság legkézzelfoghatóbb bizonyítékát és azt, hogy védelmük és a mai életbe való integrálásuk alapvető tényező a várostervezésben és a vidék fejlesztésében,

Figyelembe véve, hogy a sztereotipizálás és a depersonizáció veszélyével szembenézve az elmúlt napok ezen élő bizonyítékai életbevágó jelentőségűek az emberiség, valamint a népek számára, amelyek ebben találják életmódjuk kifejezését és azonosulásuk egyik alapkövét,

Megjegyezve, hogy a világon mindenütt a terjeszkedés vagy a modernizáció ürügyén a bontási munkák, melyek anélkül történnek, hogy tudatosulna, hogy mit bontanak le, valamint az ésszerűtlen és nem megfelelő rekonstrukciók súlyos kárt okoznak ezen történelmi örökségnek,

Figyelembe véve, hogy a történelmi jelentőségű területek elmozdíthatatlan örökségek, amelyek lerombolása gyakran társadalmi zavart okoz, ha nem okoz éppen gazdasági veszteséget is,

Figyelembe véve, hogy ez a helyzet minden egyes lakosra felelősséget ró, és a közigazgatásnak olyan felelősséget ró, amelyet csak egyedül ők képesek ellátni,

Figyelembe véve, hogy ezen pótolhatatlan értékek rongálódástól vagy akár teljes pusztulástól való védelme érdekében minden egyes államnak a legsürgősebben átfogó és teljes politikát kell magáévá tenni, hogy a történelmi jelentőségű területeket valamint környezetüket a nemzeti, regionális vagy a helyi tervezés részeként védelme alá vegye és újraélessze,

Megjegyezve, hogy nagyon sok esetben hiányzik az építészeti örökséget illető hatékony és rugalmas törvényes keret és az építészeti örökség nincs szoros kapcsolatban a várostervezéssel, a területi, regionális vagy helyi tervezéssel,

Megjegyezve, hogy a Közgyűlés korábban már nemzetközi módszereket fogadott el, hogy a kulturális és természeti örökséget megőrizze, ilyen volt az Archeológiai Ásatásokra Alkalmazandó Nemzetközi Elvekkel Kapcsolatos Javaslat (1956), a Vidék és Táj Szépségének és Karakterének Megőrzésével Kapcsolatos Javaslat (1962), a Közművek és Magánvállalatok Által Veszélyeztetett Kulturális Javak Védelmével Kapcsolatos Javaslat (1968), és a Kulturális valamint Nemzeti Örökség Nemzeti Szintű Védelmével Kapcsolatos Javaslat (1972),

Attól az óhajtól vezettetve, hogy ezen nemzetközi módszerekben lefektetett standardok és elvek alkalmazását kiegészítsük és kiterjesszük,

Tárgyalva a történelmi jelentőségű területek védelmével és mai szerepével kapcsolatos javaslatokat, melyek az ülés napirendjén 27. pontként szerepelnek,

Elhatározván a tizennyolcadik ülészen, hogy ezen kérdést Javaslat a Tagállamoknak formában tárgyalja,

Elfogadja a jelen Javaslatot 1976. november 26. napján.

A Közgyűlés azt javasolja, hogy a Tagállamok a fenti javaslatokat nemzeti törvényként vagy valamilyen más formában tegyék magukévá, és hozzanak létre olyan intézkedéseket, amelyek a törvényhozásuk alá tartozó területeken a Javaslatban foglalt elveket és normákat hatályba léptetik.

A Közgyűlés azt javasolja, hogy a Tagállamok a jelen Javaslatot azon országos, regionális, helyi hatóságok és intézmények, valamint szolgáltató szervek vagy testületek vagy szövetségek tudomására hozza, amelyek feladata a történelmi jelentőségű területek és környezetük védelme.

A Közgyűlés azt javasolja, hogy a Tagállamok a Közgyűlés által meghatározandó időpontban és formában teygenek jelentést azokról az intézkedésekről, amelyeket e Javaslatlal kapcsolatban tettek.

I. DEFINÍCIÓK

I. A jelen Javaslat szempontjából:

- a) „Történelmi és architektúrális (beleértve a tájjellegű területek” alatt értendő olyan épületcsoport, struktúra és nyitott terület, amelyen archeológiai és paleontológiai ásatások vannak, és amelyek magukba foglalnak emberlakta településeket városi vagy vidéki környezetben, melyek értéke és együttese archeológiai, architektúrális, történelem előtti, történelmi, esztétikai vagy szocio-kulturális szempontból elismertek.

Ezen „területek” között, amelyek természete igen nagy mértékben különbözik, a következők különíthetők el a legkönnyebben; történelem előtti ásatások, történelmi városok, régi városnegyedek, falvak és települések, valamint homogén építészeti csoportok, ebből természetesen következik, hogy az utóbbit gondosan és változatlanul meg kell őrizni.

- b) A „környezet” alatt értendő az a természetes vagy ember készítette környezet, amely befolyásolja a statikus illetve dinamikus módot, ahogy ezeket a területeket értékelik, illetve, amely közvetlenül kapcsolódik hozzá térben vagy társadalmi, gazdasági vagy kulturális szálakon keresztül.
- c) „Védelem” alatt értendő a történelmi, vagy tradicionális területek és környezetük azonosítása, védelme, konzerválása, restaurálása, renoválása, fenntartása és újjáélesztése.

II. ÁLTALÁNOS ELVEK

2. A történelmi jelentőségű területek és környezetük úgy tekintendők, mint amelyek pótolhatatlan univerzális örökség részét képezik. Azon államok lakói és kormányai, melyeknek területén ezek helyet foglalnak, kötelességüknek kell tekinteniük, hogy ezt az örökséget megvédjék és integrálják napjaink társadalmi életébe. A nemzeti, regionális vagy helyi hatóságokat a helyi lakosok valamint a nemzetközi közösség érdekében és az adott Tagállam hatalomelosztási elveivel összhangban felelőssé kell tenni e feladat végrehajtása tekintetében.

3. Minden történelmi jelentőségű terület és környezete egységnek tekintendő mint összefüggő egész, melynek egyensúlya és specifikus természete a részek egyesülésétől függ, és ezek magukba foglalják az emberi tevékenységeket épp annyira, mint az épületek, a térbeli szerveződé és a környezet. Minden egyes érvényes elem, beleértve az emberi tevékenységet, legyen az bármely szerény, ily módon jelentőséggel bír az egész viszonyában, és ezért nem hagyható figyelmen kívül.

4. A történelmi jelentőségű területeket és környezetüket aktívan védeni kell mindenfajta károsodástól, különösen a nem megfelelő használatból eredő károsodástól, a szükségtelen hozzáépítéstől, a rosszul irányított vagy érzéketlenül végrehajtott változtatásoktól, melyek hitelességüket veszélyeztetik, és a szennyeződés valamennyi veszélyétől. A restaurációs munkának tudományos elveken kell alapulnia. Hasonlóképpen nagy figyelmet kell szentelni annak a harmóniának és esztétikai hatásnak, amely a különböző részek összekapcsolódásából illetve kontrasztjából ered, melyek egésze adja az épületcsoportokat, és amelyek minden egyes csoportnak sajátos karaktert kölcsönöznek.

5. A modern urbanizáció feltételei mellett, amely jelentősen növeli az épületek méretét és sűrűségét, eltekintve a történelmi területek lerombolásának veszélyétől, van egy reális veszély, mely abban rejlik, hogy az új létesítmények tönkretethetik a közelükben elhelyezkedő történelmi jellegű területek környezetét és karakterét. Az építésznek és várostervezőknek gondosan kell ügyelniük arra, hogy a műemlékekre és a történelmi jellegű területekre való rálátás és az onnan való kitekintés biztosított maradjon, továbbá, hogy a történelmi területek harmonikusan integrálódjanak a mai életbe.

6. Olyan időkben, amikor fennáll a veszély, hogy az építészeti technikák univerzálissá válnak, és az építészeti formák az egész világon egyöntetű környezetet hoznak létre, a történelmi értékű területek megőrzése egyedülálló módon járulhat hozzá adott ország kulturális és társadalmi értékeinek fenntartásához és továbbfejlesztéséhez. Ez továbbá hozzájárulhat a világ kulturális örökségének architekturális gazdagításához.

III. NEMZETI, REGIONÁLIS ÉS HELYI POLITIKÁK

7. Minden egyes Tagállamnak létre kell hoznia egy nemzeti, regionális és helyi politikát, mely összhangban van az adott állam hatalomelosztási elveivel, annak érdekében, hogy a jogi, műszaki, gazdasági és társadalmi intézkedéseket a nemzeti, regionális vagy helyi hatóságok olyan szemszögből hajtsák végre, melynek célja a történelmi területek és környezetük megóvása, és ezeknek az intézkedéseknek a modern élet követelményeihez való igazítása. Az így lefektetett politikáknak befolyással kell bírniuk a tervezés regionális vagy helyi vonatkozásaira, továbbá irányvonalat kell adniuk a várostervezésnek, a regionális és vidéki fejlesztésnek minden tervezési szinten, az innen eredő tevékenységnek a célok és programok kialakításában alapvető szerepet kell játszani, éppen úgy, mint a felelősség kiosztásában, a tervek végrehajtásában. Az egyének és a magánszövetségek együttműködésére kell törekedni a védelmi politika végrehajtása során.

IV. VÉDELMI INTÉZKEDÉSEK

8. A történelmi jelentőségű területeket és környezetüket a fent lefektetett elvekkel és az alábbiakban ismertetett módszerekkel összhangban kell megóvni, a specifikus intézkedéseket adott állam törvényhozási, alkotmányos lehetőségeivel, valamint szervezeti strukturájával összhangban kell meghatározni.

JOGI ÉS ADMINISZTRATIV INTÉZKEDÉSEK

9. A történelmi területek és környezetük védelmét szolgáló általános politika alkalmazásakor az adott ország egészére érvényes elvekre támaszkodva kell eljárni. A Tagállamoknak megükévé kell tenni a meglévő lehetőségeket, illetve, ahol ez szükséges, új törvényeket és rendelkezéseket kell hozniuk, hogy biztosítsák a történelmi területek és környezetük védelmét, figyelembe véve az e fejezetben valamint a következő fejezetekben foglalt szempontokat. Bátorítaniuk kell a regionális vagy helyi intézkedések alkalmazását vagy elfogadását a védelem biztosítása érdekében. A városi illetve regionális tervezés valamint lakásépítési politika törvényeit felül kell vizsgálni annak érdekében, hogy koordinálják és egységbe hozzák az architektúrális örökség védelmét szolgáló törvényekkel.

10. A történelmi területek védelmére létrehozandó rendszer szempontjainak tartalmaznia kell azon általános elveket, amelyek a szükséges tervek, dokumentumok létrehozására vonatkoznak, különös tekintettel:

- a védett területek és környezetükre vonatkozó általános feltételekre és korlátozásokra;
- a közszolgáltatás konzerválására és biztosítására tervezett programok és tevékenységek ismertetését szolgáló nyilatkozatra;
- az ezekért felelős személyek kijelölésére és a fenntartásra;
- a védett területen végrehajtandó restaurálás, módosítások, új épületek illetve bontások jóváhagyásáért felelős testületek kijelölésére;

azon területekre, ahol városfejlesztés, újrafelújítás vagy mezőgazdasági fejlesztés várható; a védelmi programok anyagi és végrehajtási eszközeire.

11. A védelmi tervek és dokumentumok a következőket kell, hogy meghatározzák:

azon területek és tárgyak, amelyek védelemre szorulnak;

azon sajátos feltételek és korlátozások, melyek rájuk vonatkoznak;

a fenntartási, renoválási és javítási munkák során figyelembe veendő standardok;

a városi vagy vidéki élthez elengedhetetlen ellátási és szolgáltató rendszerek létrehozását irányító általános feltételek;

az új épületek létrehozását irányító feltételek.

12. Ezen törvényeknek elvi lehetőséget kell biztosítani megsértésük megelőzésére, valamint védett területen belül elhelyezkedő ingatlanok értékének spekulatív úton történő emelkedésének megakadályozására, mert ez az egész közösség érdekeit szolgáló, tervezett renoválásokat és védelmet veszélyeztet. Ezen lehetőségek magukban foglalhatják azon várostervezési intézkedéseket, melyek az építési területek árának befolyásolására is alkalmasak lehetnek a következők segítségével: kisebb, illetve a szomszédságban végrehajtandó fejlesztési tervek, az elővásárlási jog közhivatalra történő átruházása, a tulajdonosok mulasztása esetén a megóvás, a rehabilitáció, illetve az automatikus beavatkozás érdekében végrehajtandó kényszerrel. Továbbá, alkalmasak lehetnek a hatékony büntető eljárások, mint adott tevékenység felfüggesztése, kötelező renoválás, vagy megfelelő pénzbüntetés bevezetése is.

13. A közhivatalok, valamint magánszemélyek kötelezendők, hogy a megóvást szolgáló intézkedéseket végrehajtsák. Azonban az önkényes vagy igazságtalan döntések ellen fellebbezési gépezet kell biztosítani.

14. A létrehozandó köz- és magánszervek, valamint a köz- és magán munkák számára biztosított lehetőségeket a történelmi jelentőségű területek és környezetük megóvását irányító rendelkezésekhez kell igazítani.

15. Különösen a nyomornegyedekben elhelyezkedő ingatlanok, lakóöbök és a dotált lakásépítés számára biztosított lehetőségeket kell úgy tervezni illetve módosítani, hogy azok illeszkedjenek a védelem politikájához, illetve kiegészítsék azt. Ennek megfelelően kell megszabni a dotációk menetrendjét, főképp azért, hogy a dotált lakásépítés és középítés fejlesztését a régi épületek rehabilitálásával segítsék elő. A bontásra ítélt épületek egyébként sem lehetnek történelmi vagy építészeti értékkel bírók, és a dotációkat szigorú ellenőrzés alatt kell tartani. Továbbá, a dotált lakásépítésre kijelölt összegek egy részét a régi épületek rehabilitációjára kell fordítani.

16. Az épületeket valamint földingatlan érintő védelmi intézkedések jogi konzekvenciáit közzé kell tenni és azokat illetékes hivatalos szervvel rögzíttetni kell.

17. Az egyes országokban meglévő jellegzetes feltételeket és a nemzeti, regionális és helyi szervezetekben meglévő felelősségelosztási rendszereket méltányolva a következő elveket kell a védelmi gépezet működése során figyelembe venni:

a) hivatalt kell létrehozni, mely az érdekeltek (vagyis a nemzeti, regionális és helyi szolgáltatások illetve csoportok) folyamatos és állandó koordinálásáról gondoskodik;

b) miután a szükséges előzetes tudományos felméréseket elvégezték, le kell fektetni a védelmi terveket és dokumentumokat, melyeket multidiszciplináris munkacsoportok állítanak össze, ezek álljanak:

a megóvás és renoválás szakembereiből (beleértve a művészettörténészeket)

építészekből és várostervezőkből

szociológusokból és közgazdászokból
ökológusokból és tájrendezőkől

- a közegészségügy és népjóléti ügyek szakembereiből
és általánosabban fogalmazva mindazon szakemberekből, akiknek közül van a történelmi jelentőségű területek megóvásához és gazdagításához;
- c) a közhatóságoknak vezető szerepet kell vállalniuk a véleményhangoztatásban és az érintett közösség részvételének megszervezésében;
 - d) a védelmi terveket és dokumentumokat a törvény által kijelölt testülettel jóvá kell hagyatni;
 - e) a védelmi intézkedések és szabályzatok hatályba léptetéséért felelős közhatalokat minden szinten, országos, regionális illetve helyi szinten el kell látni a szükséges munkatársi létszámmal, valamint megfelelő műszaki, adminisztratív és anyagi erőforrásokkal.

MŰSZAKI, GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI INTÉZKEDÉSEK

18. A védelemre szoruló történelmi jelentőségű területekről és környezetükről országos, regionális és helyi szinten jegyzéket kell felfektetni. Ennek jelezni kell a prioritásokat, úgy, hogy a védelemre rendelkezésre álló korlátozott erőforrásokat igazságosan lehessen szétosztani. A zon védelmi intézkedéseket, melyek sürgősséggel bírnak, legyenek azok bármilyen természetűek, a védelmi tervek és dokumentumok elkészülte előtt végre kell hajtani.

19. A területeket egészében beleértve a térbeli evolúció analízisét is, fel kell mérni. Ennek magában kell foglalnia az archeológiai, történelmi, építészeti, műszaki és gazdasági adatok összességét. Részletes dokumentációt kell készíteni azon épületekről illetve épületcsoportokról, melyeket különös gondnal, bizonyos feltételek mellett meg kell óvni, vagy különleges esetben és pontosan dokumentált körülmények között le lehet bontani. Ez lehetővé tenné a hatóságok számára, hogy a jelen javaslattal összeférhetetlen munkákat megállítsák. Kiegészítésül továbbá hasonló céllal fel kell térképezni a köz- illetve magántulajdonban lévő nyitott területeket és vegetációjukat.

20. Ezen építészeti felmérés kiegészítésként szükséges a tágabb városi illetve regionális összefüggésekben rejlő szociális, gazdasági, kulturális és műszaki adatok és struktúrák felmérése is. A tanulmányoknak lehetőség szerint ki kell térniük a demográfiai adatokra, a gazdasági, társadalmi és strukturális tevékenységekre, életmód és társadalmi viszonyokra, valamint a földbérlet kérdéseire, az urbánus infrastruktúra, az útszisztem állapotának, a kommunikációs hálózat állapotának, továbbá a védett területek és a környező területek kölcsönhatásának vizsgálatára is. Az illetékes hatóságoknak nagy jelentőséget kell tulajdonítaniuk e felméréseknek, és emlékezniük kell arra, hogy ezek nélkül használható védelmi tervek nem készíthetők el.

21. A fent leírt felmérés elkészülte után, és a védelmi tervek valamint a specifikációk lefektetése előtt elvben egy bejárati tevékenységnek kell következnie, mely során kellő figyelmet fordítanak a várostervezési, építészeti, gazdasági és társadalmi megfontolásokra, valamint a városi illetve vidéki összetétel azon képességére, hogy mennyit tud vállalni azokból a funkciókból, amely sajátos jellegrével összefügg. E bejárati tevékenység célja az kell, hogy legyen, hogy a település sűrűségét a kívánt szintre hozza, és hogy a fokozatokban végrehajtandó munkához a szükséges feltételeket, valamint a munka folyamán az átmeneti lakásokat, továbbá azon lakosok új állandó lakását biztosítsa, akik régi otthonukba nem térhetnek vissza. E bejárati tevékenységet az érintett közösségek és embercsoportok legszorosabb együttműködésével kell végrehajtani. Mint hogy várható, hogy a történelmi jelentőségű területek és környezetük társadalmi, gazdasági és fizikai összetevői időben változhatnak, a felmérésnek

és az értékelésnek folyamatos tevékenységnek kell lennie. Ebből eredően alapvető jelentőségű, hogy a védelmi terveket és végrehajtásukat a rendelkezésre álló tanulmányok alapján készítsék elő és ne halasztódjanak el addig, amíg a tervezési eljárások tökéletesedése megtörténik.

22. Amint a védelmi tervek és specifikációk elkészültek és az illetékes közhatóság által elfogadtattak, kívánatos lenne, hogy a kivitelezéssel szerzőiket bízzák meg, vagy az ő irányításuk alatt történjék.

23. Olyan történelmi jelentőségű területek megóvásánál, melyek több különféle korszak jellegzetességeit őrzik, az ilyen korszakokra jellemző megnyilatkozásokat figyelembe kell venni.

24. Ahol már vannak védelmi tervek, a városfejlesztési és a nyomornegyedek felszámolására irányuló programokat, ha azok magukban foglalják építészeti illetve történelmi jelentőséggel nem bíró épületek, vagy statikailag nem megfelelő épületek, továbbá az értéktelen hozzáépítések és emeletráépítések lebontását, illetve újjáépítést, illetve épületek eltávolítását, csak a tervvel összhangban szabad jóváhagyni.

25. Olyan városfejlesztési illetve nyomornegyed felszámolási programok esetén, ahol védelmi tervek nincsenek hatályban, tiszteletben kell tartani az építészeti vagy történelmi értékű épületeket vagy építészeti elemeket és a környező épületeket. Ha az ilyen elemeket a program bármilyen módon veszélyezteti, a fentiek értelmében védelmi terveket kell rájuk vonatkozóan készíteni a bontást megelőzően.

26. Állandó ellenőrzés szükséges, hogy a terv célkitűzéseivel ellentétes célokat valamint mértéktelen hasznoszerzést szolgáló tevékenységeket megakadályozzák.

27. Bármely városfejlesztési illetve nyomornegyed felszámolási program során alkalmazandó tűzbiztonsági, illetve természeti katasztrófák elleni előírásokat, olyan területen, mely történelmi értékkel bíró területet foglal magában, úgy kell alkalmazni, hogy azok a kulturális örökség megóvásánál alkalmazandó elvekkel összhangban legyenek. Ha konfliktusra kerül sor, keresni kell a különleges megoldásokat az illetékes szolgáltató szervek együttműködésével, annak érdekében, hogy maximális biztonság mellett őrizzék meg a kulturális örökséget.

28. Különös figyelmet kell fordítani az új épületekkel kapcsolatos előírások és irányítás végrehajtására, annak érdekében, hogy a történelmi értékű épületek térbeli szervezettségét és elhelyezkedését az új épületek architektúrája harmónikusan egészítse ki. E célból a város összefüggésében kell vizsgálni az új épületek konstrukcióját és nemcsak az épületcsoportok általános karakterét, hanem azok domináns jellemzőit, mint a formák, anyagok, színek és magasságok harmóniája, a homlokzatok és tetőzetek építésénél figyelembe vett állandók, az épületek tömege és a térbeli tömege közötti összefüggések és az átlagos arányaik és helyzetük, szintén mérlegelni kell. Különös figyelmet kell fordítani a teleknagyságra, mert a telkek átszervezése megváltoztathatja a tömeget, mely viszont kedvezőtlen hatással lehet az egész egységre.

29. Általában nem hagyható jóvá olyan terv, melynek kivitelezése során a műemlék körüli épületeket és környezetet lebontják, úgyszintén nem célszerű a műemlék áthelyeztetése, hacsak ezt különleges körülmények és elkerülhetetlen okok nem teszik szükségessé.

30. A történelmi jelentőségű területeket és környezetüket meg kell védeni az oszlopok, támfalak, villamos- és telefonvezetékek, TV antennák és nagyméretű hirdetőtáblák torzító hatásától. Ahol ilyenek már vannak, megfelelő intézkedéseket kell tenni ezek eltávolítására. Plakátok kiragasztása, neon-fények és egyéb hirdetések, kereskedelmi táblák, járdafelületek és bútorok tervezésénél a legnagyobb körültekintéssel kell eljárni, hogy azok harmonikusan illeszkedhessenek az egészbe. Külön erőfeszítéseket kell tenni a vandalizmus elleni küzdelemre.

31. A Tagállamoknak és az illetékes csoportosulásoknak meg kell óvniuk a történelmi jelentőségi területeket és környezetüket az egyre fokozódó és súlyosbodó környezeti ártalomtól, melyek bizonyos technológiai előrehaladás, nevezetesen a szennyeződés következményei. Ezen területek közeléből ki kell tiltani az ilyen kárt okozó iparágakat, és preventív intézkedésekkel kell szembeszállni a gépek és gépjárművek okozta zaj, rázkódás és vibráció okozta káros hatásokkal. Továbbá biztosítani kell olyan intézkedéseket is, melyek a turizmussal való visszaélésből eredő károk megelőzését célozzák.

32. A Tagállamoknak bátorítani és támogatni kell a helyi szerveket, hogy keressék a konfliktus feloldásának módjait ott, ahol a történelmi épületcsoportok és a gépjárműforgalom, valamint az épületek léptéke és építészeti kvalitásai között e konfliktus fennáll. A konfliktus feloldására és a gyalogos forgalom bátorítására gondos figyelmet kell szentelni a periférikus és központi autóparkolók és elterelő rendszerek elhelyezésére, hozzáférhetőségére úgy, hogy ezzel a gyalogos forgalmat, a szolgáltatások elérhetőségét és a közlekedést segítsék elő. Azon rehabilitációs tevékenységek, melyek egyenként igen költségesek lennének, ily módon könnyen és gazdaságosan koordinálhatók az útrendszer továbbfejlesztése során. (Ilyenek pl. az elektromos és egyéb vezetékek földbehelyezése.)

33. A védelmet és renoválást újjáélesztő tevékenységnek kell kísérnie. Ezért alapvető jelentőségű a már meglévő funkciók, – mint kereskedelem, kézművesség – fenntartása és újak bevezetése. Ha ezek hosszútávú fennmaradását kívánjuk biztosítani, fontos, hogy a város, terület gazdasági és társadalmi jellemzőivel összeférjenek. A védelmi intézkedések költségeinél nemcsak az épületek kulturális értékét, hanem a használatukon keresztül létrehozott értékét is figyelembe kell venni. A védelem társadalmi problémáit csak akkor lehet helyesen megítélni, ha mindkét értékskálát figyelembe vesszük. Ezeknek a funkcióknak úgy kell megoldani a lakosok társadalmi, kulturális és gazdasági szükségleteit, hogy közben nem károsítják az illető terület jellegzetes karakterét. Ennek a kulturális újjáélesztő politikának az a feladata, hogy a történelmi jelentőségi területeket a kulturális tevékenység központjává tegye és központi szerepet adjon nekik a környező közösség kulturális fejlesztésében.

34. Vidéken, ahol a zavart okozó munkák, és azok, amelyek változást idéznek elő a gazdasági és társadalmi strukturában, gondos ellenőrzést kell gyakorolni az ilyen munkálatok felett, hogy a történelmi, vidéki közösségek integritását természetes körülmények között megőrizzék.

35. A védelmi intézkedéseknek össze kell kapcsolniuk azt a hozzájárulást, melyet a közintézmények nyújtanak azzal, melyet együtt vagy külön az egyének, kollektív tulajdonosok, lakosok vagy használók nyújtanak, és bátorítani kell őket, hogy tegyenek javaslatokat, és általában játsszanak aktív szerepet. A közösség és az egyén állandó együttműködését kell megalapozni minden szinten, különösen a következő módszerek segítségével: az illető személyre szabott információ, a megkérdozett személyekre szabott felmérések, a tervező munkacsoportok mellé rendelt tanácsadó csoportok létrehozása, a védelmi tervek irányításáért és a vonatkozó tevékenységek szervezéséért, valamint a döntésért felelős szervezetben a lakosság és használók tanácsadói funkcióval történő ellátása, illetve a terv végrehajtásában aktív szerepet játszó részvénytársaságok létrehozása.

36. Önkéntes alapon működő környezetvédelmi csoportok és profitmentes szövetségek létrehozását és a tiszteletbeli illetve anyagi elismerések rendszerének kialakítását kell bátorítani abból a célból, hogy a védelmi munkában rejlő érdem megfelelő elismerést nyerhessen.

37. A központi, regionális és helyi hatóságok költségvetéseiben megfelelő pénzalapot kell biztosítani a történelmi jelentőségi területek és környezetük védelmére készült tervekben végrehajtott közberuházások fedezetére. Ezen pénzalapokat valamely olyan köz-, magán- vagy félmagán

szervezetekre kell bízni, melyek egyidejűleg megbízatást kapnak az országos, regionális illetve helyi szinten biztosított anyagi segítség koordinálására, illetve annak az általános terv szükségletei szerinti szétosztására.

38. Az alábbiakban előírt közsegítségnek azon az elven kell alapulnia, hogy ahol ez szükséges és megfelelő, az illetékes hatóságoknak – intézkedéseikben – figyelembe kell venniük a renoválás „külön költségét”, azaz a tulajdonosra hárult többletköltséget összehasonlítva az új piac áraival illetve az épület bérleményi értékével.

39. Általánosságban, az ilyen közalapokat elsősorban a meglévő épületek konzerválására kell fordítani, beleértve az alacsony bérű lakóépületeket, és ezek nem használhatók fel új épületek létrehozására, hacsak ez utóbbi nem jelent zavart a már meglévő épületek használatával és funkcióival kapcsolatban.

40. Azon tulajdonosok és használók számára, akik a tervekben foglalt előírások szerint végeztetnek munkát az épületen, támogatást, dotációt, kedvező kamat melletti kölcsönt vagy adókedvezményt kell biztosítani. Ezen adókedvezményeket, támogatást és kölcsönt elsősorban tulajdonosok illetve használók csoportjai számára (akik az épületet lakásként vagy kereskedelmi ingatlanként használják) kell nyújtani, lévén, hogy a közös vállalkozások gazdaságosabbak, mint az egyéni akciók. A magántulajdonosoknak illetve használóknak nyújtott anyagi kedvezményeknek, ahol ez lehetséges, a közérdeket szolgáló bizonyos feltételek tiszteletbentartása kell, hogy feltétele legyen az épület integritása megőrzésének, vagyis, hogy az épületet meg lehessen látogatni, a környező parkot, kerteket vagy látványosságokat a közönség megtekinthesse, fényképezhessen, stb.

41. A köz- és magántestületek költségvetéséből külön alapokat kell félretenni a nagyméretű közművek és szennyeződés által veszélyeztetett épületcsoportok védelmére. A közhatóságoknak szintén külön alapokat kell biztosítani a természeti csapások által okozott károk helyreállítására.

42. Továbbá a kormányhivatalok és ügynökségek, amelyek aktív szerepet játszanak a közművek létrehozásában, kötelezendők, hogy programjaikat és költségvetésüket úgy alakítsák ki, hogy a történelmi jelentőségű épületcsoportok rehabilitációjához olyan munkák finanszírozásával járuljanak hozzá, amelyek mind saját céljaikkal, mind pedig a védelmi terv célkitűzéseivel összhangban állnak.

43. A Tagállamoknak a rendelkezésükre álló pénzügyi erőforrások növelése céljából bátorítaniuk kell az olyan köz- és/vagy magán pénztázmények létrehozását, melyek a történelmi jelentőségű területek és környezetük védelmét finanszírozzák. E vállalkozásoknak részvénytársasági státust kell biztosítani, és fel kell hatalmazni őket, hogy egyénektől, alapítványoktól, ipari és kereskedelmi konszernektől adományokat fogadhasanak el. Az adományozóknak különleges adókedvezmények adhatók.

44. A történelmi jelentőségű területek és környezetük védelmével kapcsolatos bármely pénzügyi munka során létrehozott kölcsön-és részvénytársaság felállítását közintézmények és magánkézben lévő hitelintézmények kezdeményezhetik és támogathatják, és ezeknek kellene biztosítani az alacsony kamatú kölcsönöket, melyeknek visszafizetése hosszú idő alatt történne.

45. A Tagállamok és más kormány szintű intézmények elősegíthetik olyan profitmentes szövetségek létrejöttét, melyek az épületek vásárlásával és eladásával – ahol ez vonatkozik renoválás után – foglalkoznának olyan módon, hogy e speciális célt szolgáló forgatókövet használják, így lehetővé téve olyan tulajdonosok számára, akik az épületeket védeni és megőrizni kívánják, hogy továbbra is ott éljenek.

46. Fontos, hogy a védelmi intézkedések ne okozzanak törést a társadalmi összetételben. Annak érdekében, hogy a renoválás előtt álló épületek vagy épületcsoportok legszegényebb lakóit a kényszer kiköltözés miatti kellemetlenségektől megkíméljék, a bérleményi díj emelésének átvállalásával képessé tehetik, hogy megtartsák otthonaikat, kereskedelmi üzleteiket, műhelyeiket, hagyományos életvitelüket, foglalkozásukat, különösen a vidéki kézművesség, kisüzemi mezőgazdasági tevékenység, halászat, stb. területén. E jövedelemtől függő kompenzáció segítené azokat, akiknek az elvégzett munkából eredő – magasabb bérleményi díjat kellene fizetni.

V. KUTATÁS, OKTATÁS ÉS INFORMÁCIÓ

47. A szakmunkások és kézművesek munkája színvonalának emelése érdekében és azért, hogy az egész lakosságot ráébresszék a műemlékvédelem jelentőségére és az abban való részvétel fontosságára, a Tagállamoknak a következő intézkedéseket kell tenniük jogi és alkotmányos lehetőségeiken belül.

48. Az illetékes Tagállamok és csoportosulások bátorítsák a következők rendszerezett tanulmányozását és kutatását:

- a történelmi jelentőségű területek és környezetük várostervezési szempontjai;
- a védelem és tervezés belső összefüggései valamennyi szinten;
- a történelmi területekre alkalmazható konzerválási módszerek;
- anyagok módosítása;
- modern technikák alkalmazása konzerválási munkákra;
- a védelemhez elengedhetetlen kézműves módszerek.

49. A fenti kérdésekkel kapcsolatos külön oktatást és gyakorlati felkészítési periódusokat kell bevezetni és kifejleszteni. Továbbá, fontos a szakmunkások és kézművesek külön képzése a történelmi jelentőségű területeken elvégzendő munkára (beleértve a területeket körülvevő nyílt területeket is). Ezen felül, bátorítani kell ezen kézműves iparágak fejlődését szemben az iparosodás veszélyével. Kívánatos, hogy az illetékes intézmények ebben a témában a specializált nemzetközi ügynökségekkel, mint a Kulturális Javak Megőrzésének és Restaurálásának Tanulmányozására Létrehozott Központ Rómában, a Műemlékek és Ásatások Nemzetközi Tanácsa (COMOS) és a Múzeumok Nemzetközi Tanácsa (ICOM) működjenek együtt.

50. A történelmi jelentőségű területek védelmével helyi szinten foglalkozó adminisztratív dolgozók oktatását, ahol ez vonatkozik, alkalmazható és irányítható, adott hosszútávú terv szellemében az arra megfelelő szerveknek kell biztosítaniuk.

51. A védelmi munka szükségességének tudatosítására mind iskolában, mind iskolán kívül, valamint az egyetemeken könyvek, a sajtó, televízió, rádió, film és utazó kiállítások segítségével kell törekedni. Az esztétikai előnyökön túl a társadalmi és gazdasági előnyökre, melyek a történelmi területek és környezetük védelméből származnak, pontos és átfogó ismertető anyag segítségével kell rámutatni. Az ilyen jellegű tájékoztatást a közösség tagjai, a specializált magán- és kormány testületek körében széles körben kell terjeszteni annak érdekében, hogy megértsék: miért és hogyan javítható környezetük ilyen módon.

52. A történelmi jelentőségű területek tanulmányozását az oktatás valamennyi szintjén, de különösen a történelem oktatásában, biztosítani kell azért, hogy a fiatal szellemet a múlt munkásságának tisztelőjére, és ezen örökségnek a modern életben való szerepére rávezessék. Az ilyen jellegű oktatásban jelentős szerepet kell kapnia az audio-vizuális oktatásnak és a történelmi épületcsoportokhoz történő látogatásoknak.

53. Ösztönözni kell a tanárok, idegenvezetők és oktatók továbbképzését is, hogy mind a fiatalok, mind az idősek kívánságai szerint ismereteket szerezhessenek a történelmi helyekről.

VI. NEMZETKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉS

54. A történelmi jelentőségű területek és környezetük védelme tekintetében a Tagállamoknak együtt kell működniük, és ha ez kívánatos, a nemzetközi szervezetekhez – legyenek azok kormányköziek vagy nem államiak – kell segítségért fordulniuk. Ezek között első helyen áll az Unesco ICOM-ICOMOS Dokumentációs Központja. Az ilyen jellegű multilaterális vagy kétoldalú együttműködést gondos körültekintéssel kell koordinálni és e következő intézkedések formájában kell végrehajtani:

- a) információ-csere a tudományos és műszaki publikációk valamennyi formájában,
- b) adott témában dolgozó munkacsoportok és szemináriumok szervezése,
- c) tanulmányi és úti ösztöndíjak, tudományos, műszaki és adminisztratív munkatársak és felszerelések nyújtása,
- d) közös küzdelem a szennyeződés valamennyi formája ellen,
- e) a nagyszabású konzervációs, renoválási és rehabilitációs programok végrehajtása és a szerzett tapasztalatok közreadása. Határmenti területeken, ahol a történelmi jelentőségű területek és környezetük megóvása és továbbfejlesztése a határ mindkét oldalán érinti a Tagállamokat, azoknak politikájukat és tevékenységüket úgy kell kialakítaniuk, hogy a kulturális örökség használata és megóvása a lehető legkedvezőbb módon biztosított legyen,
- f) szomszédos országok kölcsönös segítségnyújtása közös érdekből eredően olyan területek megóvására, melyek a terület történelmi és kulturális fejlődése szempontjából jellemzők.

55. A jelen Javaslat szellemével és elveivel egybehangzóan a Tagállamoknak el kell kerülniük minden olyan lépést, mely a történelmi jellegű negyedek, városok és ásatások jellegét tönkretenné, illetve megváltoztatná az állam által elfoglalt területeken.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulójára szervezett múzeumi rendezvények

A múzeumok már 1977 évi munkatervük készítésénél figyelembe vették a közelgő jubileumot. Ezért úgyszólván az ország minden megyéjében legalább egy központi kiállítással emlékeztek az évfordulóra. Sok helyütt már az októberi Múzeumi és Műemléki Hónapban indították a megemlékezés sorozatokat. Az országos rendezvények színhelyei a Hadtörténeti Múzeum és a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum voltak.

VIDÉKI ESEMÉNYEK, KIÁLLÍTÁSOK

A megemlékezés jegyében készült kiállítások nagy műfaji változatosságot mutatnak. A legjelentősebbek gazdag történeti tárgyú és dokumentum anyagot mutattak fel. Sok helyen készült fotó-dokumentum kiállítás saját anyagból (pl. Marcali, Vásárosnamény, Békéscsaba), illetve a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum és a FŐFOTÓ által összeállított és megrendelésre szállított központi fotóanyagból (pl. a balassagyarmati járásban vándorkiállítás). Több helyen rendeztek a Szovjetunió mai életét bemutató fotókiállítást, illetve egy-egy szovjet köztársaság mai életét és képzőművészetét bemutató kiállítást (pl. Debrecen, Szolnok).

Több megyében a hagyományos őszi tárlatokat rendezték meg az évforduló jegyében (pl. Veszprém, Eger). Szegeden Uitz Béla és Mészáros László Szovjetunióban készített műveiből rendeztek kiállítást.

Emlékkiállítást rendeztek a fentiekén kívül még Kiskunhalason (A Nagy Október Utján), Nagytarcsán (A Szovjetunió ma), Cegléden, Szekszárdon, Aszódon, Isaszegen, Jászberényben, Kapuvárott, Salgótarjánba, Szobon, Győrött, Pencen, Szentendrén, Ujszászon.

Az évforduló jegyében készült kiállítások közül kiemelkedő a szombathelyi FORRADALMI MÚZEUMBAN rendezett munkásművelődési kiállítás, amely Vas megye munkásművelődési hagyományait mutatta be. A kiállítás anyagának nagy részét a Szakszervezetek Megyei Tanácsa és a Forradalmi Múzeum közös felhívására maguk a munkások gyűjtötték össze. Szocialista brigádok és egyéni gyűjtők vettek részt a munkában. A legjobb gyűjtőket a múzeum és a szakszervezet megjutalmazta.

Hasonló témát dolgozott fel a Magyar Közlekedési Múzeum is „Munkásművelődés a közlekedésben” c. kiállításában. Az elmúlt 30 év eredményei közül gazdag tárgyi anyaggal mutatták be a közlekedési dolgozók zenei és dalos hagyományait, turisztikát, testnevelést, néptáncot, az olvasómozgalmat és az amatőr képzőművészeti tevékenységet. Színvonalas rendezéssel egy látványra is tetszetős kiállítást hoztak létre. (Napi látogatottsága kb. 600–1500 között).

A kiállítások mellett több megyében előadássorozatokkal, brigádtalálkozókkal és filmvetítésekkel gazdagították a megemlékezések programját.

A legfontosabb évfordulás eseményekre Budapesten került sor. A megemlékezések nyitó eseménye a Magyar Munkásmozgalmi Múzeumban augusztus 5-én megnyitott „Október Fényei” c. kiállítás volt. A kiállítás anyagát a Szovjetunió Forradalmi Múzeuma állította össze. A kiállítás bemutatta az Októberi Forradalom előzményeit, és felvontatott olyan originális dokumentumokat, mint pl. az 1900-ban Lipcsében megjelent Iszkra c. lap első száma: A forradalom eseményeit, majd a Szovjetunió építésének első negyed századát, a Nagy Honvédó Háborút és a szocializmus építésének mai eredményeit sok tárgy, dokumentum és fotó idézte fel meggyőző erővel.

Az évfordulás kiállítások sorában a legkiemelkedőbb a „Magyar internacionalisták a szovjet-hatalomért – bolsevikok a Magyar Tanácsköztársaságért” c., a Hadtörténeti Múzeumban október 14-én megnyitott kiállítás volt. A kiállítás rendezésében a Hadtörténeti Múzeum, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum, az MSZBT, a Szovjetunió Központi Forradalmi Múzeuma és a Fegyveres Erők Múzeuma vett részt. A kiállításon több mint 700 tárgy és dokumentum szerepelt s ennek egyhamrada először volt látható Magyarországon. A kiállítás a magyar hadifogoly-mozgalmakkal, az internacionalisták harcainak színhelyeivel, az itthoni pártalapítással, a magyarországi orosz hadifogoly-mozgalmakkal, a Tanácsköztársaság alatt felállított internacionalista ezredek harcaival, a magyar internacionalisták polgárháború alatti tevékenységével ismerteti meg a látogatót, utolsó termében pedig kitekintést ad a mára. A kiállítás az általános történeti események dokumentálása mellett a kiemelkedő internacionalistákat is bemutatja: Ligeti, Zalka, Kun, Stromfeld, stb. A kiállított eredeti újságok, plakátok, röplapok, használati tárgyak, fegyverek, egyenruhák, zászlók hűen idézik fel a kort és tökéletes élményt nyújtanak. A kiállításhoz filmprogram is kapcsolódik. A téma iránt megnyilvánuló nagy érdeklődést jelzi az is, hogy a múzeum tárlatvezetői nem tudták kielégíteni a nagy igényeket, és hivatásos hadtörténészekkel kellett „megerősíteni” a kiállításvezető gárdát.

A történeti kiállítások közül kiemelendő még a Budapesti Történeti Múzeumban rendezett „Az Októberi Forradalom hatása Budaepsten” c. kiállítás. A bemutatott dokumentumanyag jól tükrözi azt a nagy figyelmet és reményt, amivel a magyar munkásság és haladó értelmiség kísérte az oroszországi eseményeket, megmutatva azt a félelmet is, amit az orosz események az uralkodó osztályban keltettek. Dokumentumok, újságcikkek, plakátok, fotók tanúsítják a megnyilvánuló rokonszenvet, illetve az elnyomó, megelőző intézkedéseket.

A Szovjet Kultúra és Tudomány Házában nyílt meg a Szovjetunió Központi Lenin Múzeumának fotódokumentum anyagából „Lenin Októbere – Október jelene” címmel a Munkásmozgalmi Múzeummal közös rendezésbe készült kiállítás. A kiállításon László Aladár internacionalista tartott emlékbeszámolót, amit új szovjet dokumentumfilmek vetítése követett.

A szocialista országokban vándoroltatott „Október fényei” c. vándorkiállítást a Magyar Munkásmozgalmi Múzeumban 15 ezer látogató tekintette meg.

A Kulturális Minisztérium, az MSZBT, a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége és a Fővárosi Tanács, valamint a Kiállítási Intézmények közös rendezésében nyílt meg a Múcsarnokban a jubileumi képzőművészeti kiállítás, amely több, mint 200 képzőművészeti alkotást mutat be az elmúlt 30 év terméséből – meglehetősen vegyes benyomást keltve.

A jubileumi rendezvények sorában külön színfoltot és kulturális eseményt jelentettek a könyvkiállítások. Ezek közül kettőt érdemes kiemelni.

A Magyar Munkásmozgalmi Múzeumban nyílt meg a szovjet könyv ünnepi hetének megnyitójaként a Szovjetunió könyvkiadását reprezentáló kiállítás, amely 600 négyzetméteren több mint 2000 könyvet mutat be, keresztmetszetét adva napjaink szovjet könyvkiadásának. A kiállítás tematikus

bontásban mutatja be a NOSZF-ról szóló mai könyveket, a történelem, a politika, a művészet különböző kiadványait. A kiállításához műsoros rendezvények kapcsolódnak: a Rádió helyszíni vetélkedőt rendez, irodalmi műsorokat tartanak. A kiállítást naponta mintegy 1000–1500 látogató tekinti meg.

A debreceni Déry Múzeum és a Művelt Nép könyvkiadó a Debreceni Munkásmozgalmi Múzeumban közös kiállítást rendezett régi munkásmozgalmi témájú könyvekből. A kiállított könyvek között kb. 80 könyvritkaság található.

A Magyar Munkásmozgalmi Múzeumban október 24-én indították el az „Október hazája – Október világa” c. multivíziós programot, amely a Nemzetközi Ujságíró Szervezet Interpress multivíziós műsora. A 35 perces program az Októberi Forradalmat és a szocialista országokat mutatja be.

A budapesti múzeumokban – a vidéki múzeumokhoz hasonlóan – speciális tárlatvezetések, előadássorozatok és filmprogramok színesítették az évfordulós megemlékezéseket.

Tanácskozások a geodézia és fotogrammetria régészeti és műemlékvédelmi alkalmazásáról

A tudomány fejlődése szükségessé teszi a kutatók egyre erőteljesebb szakosodását. Az egy-egy szakterület kérdéseiben elmélyedő kutató ezért egyre inkább rászorul más szakterületek, tudományágak eredményeinek felhasználására, sőt a munkája során felmerülő kérdések megoldásában mind kevésbé nélkülözheti a saját szakmájától látszólag nagyon távol álló szakmák, tudományágak segítségét is. Ennek találó megfogalmazását hallottam 1964-ben Sági Károlytól: a tudományos kutatás nagyfokú differenciálódásának, egyszersmind egyre nagyobb fokú integrálódásának is tanúi vagyunk. A régészet ennek igen jó példája: a valóban korszerű kutatómunka szükségessé teszi antropológus, botanikus, zoológus, vegyész, fizikus, geofizikus stb. közreműködését is.

A geodézia módszereinek alkalmazása a régészetben azonnal szükségessé vált, amint igény támadt a tárgyak egyszerű összegyűjtése helyett előkerülésük összes körülményeinek alapos megfigyelésére, rögzítésére. Hazánkban a régész és a geodéta együttműködése a múlt század első felére nyúlik vissza. [1] A régészet és a műemlék védelem az utóbbi évtizedekben végbement fejlődés eredményeképpen egyre nagyobb mértékben igényli a geodéziának és társtudományainak (kartográfia, fotogrammetria) segítségét.

Ennek a fejlődésnek a jele volt, hogy 1968-ban – egy nagyobb geodéziái konferencia keretében – a Geodéziái és Kartográfiai Egyesület az UNESCO nemzetközi műemlékvédelmi szervezetének, az ICOMOS-nak magyar bizottságával együttműködve „A műemlékvédelem és a geodézia” címmel tudományos ülésszakot szervezhetett. [2]

Az ülészakon Szabó Tivadar Régészeti kutatások geodéziái munkái c. előadásában az ásatások geodéziái felmérésének módszereit ismertette elsősorban a Hess András téri kolostor-ásatásnál szerzett tapasztalatai alapján. A Budapesti Történeti Múzeum a vári műemlék-házaknak az újjáépítést megelőző régészeti vizsgálata során számos homlokzat-feltárást végzett, ennek során a 60-as években eredményes kísérleteket folytattak a földi fotogrammetria alkalmazásában. Főleg ezekről a munkákról számolt be Sziklavári Lajosné A fotogrammetria szerepe a műemlék-helyreállítással kapcsolatos régészeti kutatásban c. előadásban. A földmérő és Talajvizsgáló Vállalat hosszabb ideje alkalmazza már a földi fotogrammetriát műemlék-homlokzatok felmérésére. Erről szólt Simonkócs Sándor előadása: Homlokzatzelmérés földi fotogrammetriával. Részletesen ismertette az egyképes és a kétképes fotogrammetria eljárásának alkalmazását, a sztereo-fotogrammetria numerikus és grafikus eljárásait, a különböző kiértékelő műszerekkel szerzett tapasztalatokat. Kitért a várható fejlődés irányára is és felvázolta a kutatási célokat is. Elsősorban a műemlék-helyreállítások tervezéséhez felhasznált hagyományos geodéziái felmérésekről beszélt Ágostházi László, a VÁTERV mérnöke. A régészeti kutatások és a geodéziái felmérések felhasználója, a tervező építész egyenként ismertette az építmények, épületek, a feltárások, falkutatások során előkerült részletek és maradványok, az épületrészletek, tagozatok, végül az utcaképek felmérésénél jelentkező feladatokat, az ezekkel szemben felmerülő igényeket, a feladatokat

megoldásának módjait. Tapasztalatok a műemlékvédelemmel kapcsolatos geodéziai módszerekkel c. előadásában egyes geodéziai eljárásokat részletesen is ismertetett és ezzel a jelenlevő geodétáknak is jelentős segítséget nyújtott.

Az ülészakon elhangzott előadásokat és hozzászólásokat az ülészak elnöke, *Zádor Mihály* foglalta össze. Összefoglalójában röviden felsorolta a további fejlődést még gátló körülményeket és a közös igények kielégítésére megoldandó feladatokat. Kiemelte, hogy az együttműködő szakembereknek (régész, építész, építészettörténész, geodéta, fotogramméter) egymás szakterületéből legalább annyit kelljen tudnia, amennyi a kérdéshez szükséges.

Az ülészak 1968. május 23-án délután zajlott le, kb. 30–40 főnyi hallgatóság előtt. Nehéz volna utólag megállapítani, hogy a rossz hírverés, vagy más volt az oka, hogy nem voltak jelen sokkal többen. Figyelembe kell vennünk mindenesetre, hogy az előadások az ország fővárosában, legnagyobb múzeumaink és az Országos Műemléki Felügyelőség székhelyén, az érdekelt tervezővállalatok többségének székhelyén hangzottak el és ehhez képest az érdeklődést nem tekinthetjük kielégítőnek. Nem szabad elfelejteni, hogy egy adott országban a régészeti geodézia fejlettsége nem az adott ország geodéziájának, hanem az adott ország régészetének fejlettségét, a régészetnek a geodéziával szembeni igényeit tükrözi.

A budapesti ülészak után 8 évvel a bulgáriai Sumenban rendeztek hasonló tárgyú konferenciát számos bolgár intézmény (Bolgár Geodéziai és Földrendezési Tudományos-Műszaki Szövetség, Geodéziai és Kartográfiai Főigazgatóság, Geodéziai és Fotogrammetriai Tudományos Kutatóintézet, a Bolgár Tudományos Akadémia Régészeti Intézete és Múzeuma, a Kulturális Emlékek Nemzeti Intézete, Sumen megyei művészeti és kulturális tanács) együttes szervezésében. „A geodézia és fotogrammetria helyzete a régészetben.” című konferencia mintegy 200 (közte 4 külföldi) résztvevője előtt elhangzott 15 előadás (24 szerző!) jól mutatja azt a nagy érdeklődést, amely Bulgáriában a régészet, főleg a középkori bolgár állam megalapításának korát tisztázó kutatások terén a műszaki munkák alkalmazását kíséri. [3]

Az 1976. május 13–14-én elhangzott előadások:

Iv. Hajduski: A geodézia és fotogrammetria régészeti eredményei és elsődleges feladatai.

Szt. Vaklinov: Az archeológia és segédtudományai.

Al. Dimitrov: A régészeti objektumok dokumentációjának geodéziai alapja.

H. Todorova: A geodézia helye az őstörténetben.

Hr. Dimitrov: Régészeti tárgyú geodéziai módszerek.

T. Totev–R. Rasev–K. Konsztantinov–P. Georgiev: Az ősi bolgár építészet elemei és építményei a geodéziai dokumentáció alapján.

J. Jurikova–V. Geraszimova-Todorova: Epigráfiai és numizmatikai vizsgálatok fényképanyag alapján.

Virág D. (Budapest): A kelet-magyarországi határsírok elterjedésének kartográfiai vizsgálata.

P. Zafirov: Régészeti lelőhelyek felderítésének és dokumentálásának légifényképészeti módszerei.

Szt. Mincsev–S. Posztadzsjan–E. Smidek: Az ortofotoszkópia lehetőségei a régészeti dokumentációban.

M. Gyurkovszki–A. Szpaszov–Szv. Docsev: Pliszka, Preszlav és Kaliakra régészeti feltárásának sztereofotogrammetriai térképezése.

E. Smidek–S. Posztadzsjan: A földi fotogrammetria felhasználása a madarai lovas és a bojarszakai templom freskójának dokumentációjában.

Szt. Ivanov–Szl. Gajtendzsijev–L. Pavlova: Geodéziai és fotogrammetriai felvételek a „Rabiskata pesera” régészeti lelőhelyen.

Zl. Petrov: Régészeti lelőhelyek helymeghatározása.

A. Bednarek (Torun): Régészeti geodéziai munkák Lengyelországban.

A konferencia résztvevői megtekintették a feltárt és restaurált sumeni várat, a madarai lovas-domborművet, a madarai, pliszikai és preszlavi ásásokat. A konferenciának otthont adó sumeni kultúrközpontban egyidejűleg kiállításon mutatták be az előadásokon ismertetett bulgáriai munkákat. Különösen figyelemreméltó a földi fotogrammetria műemléki alkalmazásának bemutatása. A madarai lovasról fototeodolittal készített térkiértékelésű „térkép” szintvonalrajza a núbiai Abu Simbel Ramses-emlékművénel alkalmazott technikára emlékeztet. A bojárszki templom XI. századból fennmaradt freskójának restaurálását megelőző felmérés ugyancsak sztereo-fotogrammetriával, 2 mm-es szintvonalakkal készült. Jelentős az ásások légifényképezéssel végzett felmérése is, ez részben az ottani kedvező lehetőségek eredménye: nagyterjedésű, bekerített, mezőgazdasági művelés alatt nem álló területeken végzik, ahol ez a hagyományos földi felmérésnél gazdaságosabb. Bár a bolgár régészet sokkal több főállású geodétát foglalkoztat, mint a magyar, a fotogrammetriai felméréseket nem maguk végzik, hanem erre hivatott intézményeket bíznak meg vele. Magának az ásató intézménynek ugyanis nem volna kifizetődő a drága fotogrammetriai felszerelés beszerzése.

IRODALOM

1. Virágh D.: Az ásások geodéziai felmérésének fejlődése. Múz. Közl. 1971. 1. 90–121. o.
2. A műemlékvédelem és a geodézia (Az UNESCO nemzetközi műemlékvédelmi szervezete, az ICOMOS magyar nemzetközi bizottságával együttműködésben rendezett ülészak). A geodézia szerepe a városok tervezésében és építésében. Geodéziai konferencia Budapest, 1968. május 21–23.
3. Dokladi na nacionalnata naučno-teknicseszka konferencija „Priloženie na geodezijata i fotogrametrijata v arkeologijata”, Sumen 13 i 14 maj 1976.

TARTALOM

Tamás István: 175 éves a Magyar Nemzeti Múzeum	3
Dokumentumok a Magyar Nemzeti Múzeum történetéből – Összeállította: Korek József	14
Láng József: A Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárának Ady-gyűjteménye	38
Sára Péter: Ady Emlékmúzeum a Veres Pálné utcában	52
Dr. Kerényi Ferenc: A nemzetközi Ady-kiállítások műhelygondjaiból	63
Miklós Róbert: Séta Ady Endrével a mai Budapesten	69
B. Villányi Éva: Munkásművelődés és a múzeumok	76
Gerő László: Múzeumi gyűjtemények elhelyezése műemlékekben	84
Dankó Imre: A Déri Múzeum épülete	95
Tok Béla: Kilencvenéves a komárnói múzeum	103
Gedai István: A külföldi numizmatikai gyűjtemények és kutatások fő irányai	125
Kiss Ákos: Hollandia múzeumkultúrájáról	133
Dr. Fülep Ferenc: Az ICOM 1977. évi kongresszusa	141
Javaslat a Kulturális Javak Nemzetközi Cseréjére	145
A Történelmi Jelentőségű Területek Védelmével és Mai Szerepével Kapcsolatos Javaslat	150
A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulójára szervezett múzeumi rendezvények	161
Virágh Dénes: Tanácskozások a geodézia és fotogrammetria műemlékvédelmi alkalmazásáról	164

Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Készült a Népművelési Propaganda Iroda nyomdájában
Budapest, 6570-77 – Felelős vezető: Vymeták Ferenc

MTA Könyvtára
Periodika 1978. 3546. n.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

